

بۇلاق

1981

3

AltunOq

بۇلار

(ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز
ئەدەبىياتىنىڭ مەجمۇئەسى)

3

AltunOgʻak

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
1981 - يىلى ئۈرۈمچى

مۇندەرىجە

- 1 ..... گۇنام غەزەللىرى
- نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەرسۇلتان ئوسمانوۋ
- 1 2 9 گۈل ۋە بۇلبۇل (داستان) ..... موللا ئەلەم شەھيارى
- نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ۋاھىتجان غۇپۇر، ئەسقەر ھوسەين
- 2 1 9 شائىرە زىبۇنبىسا ..... ئابدۇرېھىم سابىت
- 2 2 8 شائىر تەۋپىق ..... مەرەھەت سەيپىت
- ئەھمەد يۈنەكنىڭ «ھەسبە تۈلھە قايسىق» داستانى
- ..... پروفېسسور پ. ئە. بەرتىلىس
- نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى
- قاراغۇجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدىبىياتى
- 2 8 6 توغرىسىدا ..... ئابدۇرېھىم سابىت
- ئۇيغۇر ئەدىبىياتىدا پروزا ژانىرنىڭ شەكىللىنىشى ۋە
- 3 1 3 راۋاجلىنىشى ..... ھاجى ئەخمەت

خەلق ئېغىز ئەدىبىياتىدىن

- ..... مەلىكە گۈلروز (قىسسە)
- 3 3 3 نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسلام سادىق
- ..... ئۇيغۇر خەلق ماقالى - تەمسىللىرىدىن
- تۈپلىغۇچىلار: سۇلتانەم ئومەر، ئابدۇراخمان ئەبەي،
- 3 6 1 مەھەممەت رەھىم

گۈننام غەزەللىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەرسۇلتان ئوسمانوۋ

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئۆزىنىڭ يۈكسەك بەدىئىي ماھارىتى بىلەن ئۈچمەس ئىز قالدۇرۇپ كەتكەن شائىر گۈننام 1963-يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىيات-سەنئىتى» دەپ نىشانلىنىپ تەرىپىدىن بىرقانچە غەزەللىرى تونۇشتۇرۇلغاندىن كېيىنلا دەۋرىمىز جامائەتچىلىكىگە مەلۇم بولدى. بۇ قېتىم شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» دېمۇ 1963-يىلى ئېلان قىلىنغان شۇ غەزەللىر قايتا تونۇشتۇرۇلدى.

شۇندىن بۇيان گۈننام غەزەللىرى ئۆزىنىڭ يۈكسەك بەدىئىيلىكى بىلەن كىتاپخانلار ئارىسىدا يۇقۇرى باھاغا ئىگە بولدى.

بىز مانا شۇ ئاساستا بۇقېتىم كەڭ كىتاپخانلارغا گۈننام-نىڭ قولمىزدا بار بولغان ھەممە غەزەللىرىنى تونۇشتۇرۇشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

شائىر گۈننامنىڭ بىزگە ھازىرچە مەلۇم بولغان بىردىن-بىر غەزەللىرى دىۋانىنى يولداش ئەرشىدىن تاتلىق 1957-يىلى يەكەندە سايم ئاخۇن دېگەن كىشىدىن ئېلىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ فورماتى 16.5×10.5 سانتىمېتىر؛ دىۋان ئۇشتىلەنگەن يەرلىك قەغەزگە كۆچۈرۈلگەن، خېتى ئانچە ياخشى ئەمەس.

كىتاپنىڭ قولمىزدا بار قىسمىدا كۆچۈرگۈچى، كۆچۈرۈلگەن يىل، كۆچۈرۈلگەن ئورۇن توغرىسىدا مەلۇمات يوق.

دېۋاندىكى غەزەللەر ئەنئەنىۋى قائىدە بويىچە قاپىيە سىنىڭ ئاخىرقى ھەرىپىگە قاراپ ئەرەپ ئېلىپبەسى تەرتىۋى بويىچە تىزىلغان. ئەپسۇسكى، دېۋان تولۇق ئەمەس، يەنى باش تەرىپتىن «ا» ھەرىپىدىن تارتىپ تاكى «ر» ھەرىپىگىچە بولغان 9 ھەرىپ بىلەن ئاياقلاشقان قاپىيىدىكى غەزەللەر (تەخمىنەن يىگىرمە نەچچە ۋاراق) كەم، كىتاپنىڭ ئوتتۇرىسىدا ۋاراق كەم بولمىسىمۇ، قاپىيەسى «شى، ھى، خى، ط، ظ، ع، ق» ھەرىپلىرى بىلەن ئاخىرلاشقان غەزەللەر ئېمىشئىدۇر كۆچۈرۈلمىگەن (ئەسلىيەتتە بۇنداق يېتۈك بىر شائىرنىڭ بۇنداق قاپىيەلەردە غەزەل يازماسلىقى مۇمكىن ئەمەس). ئاخىرقى قىسمىدا قاپىيەسى «ە» ھەرىپى بىلەن ئاياقلاشقان غەزەللەردىن كېيىن يىگىرمە ئىككى ۋاراق كەم. كىتاپنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا شائىرنىڭ ئېۋرى ھەققىدە قىلماقچى بولغان بايانى باشلانغان بولسىمۇ، لېكىن تۈگىمەستىن ئايىقى ئۇزۇلۇپ قالغان. شۇنداق قىلىپ يۇقۇرىدىكى كەم ۋاراقلىرىنى ھىساپ قىلىمىغاندا، پۈتۈن دېۋاندىن قولمىزدا بارى جەمئىي 109 بەت بولۇپ، بۇنىڭدا گۇننام تەخەللۇسى بىلەن يېزىلغان 85 غەزەل (بۇنىڭ ئىچىدە 17-ۋە 40-غەزەللەردە كۆچۈرۈلگەندە تاشلاپ كېتىلگەن ۋە سىيا توكۇلۇپ ئوچۇپ كەتكەن مىسرالار بار، بۇ قېتىم بۇ غەزەللەرمۇ ئەينىن بېرىلدى)، ئىككى مۇخەممەس (بۇنىڭ بىرىسى باش تەرەپتىن كەم، بىرىسىدە گۇننام تەخەللۇسى بېرىلمىگەن)، 25 رۇبائى، 198 مىسرا تەرجىمىسى بەند بارە

قاپىيىلىرىنىڭ بولۇنۇشىدىن قارىغاندا، «ر» قاپىيەسىگە 28 غەزەل، «ن» قاپىيەسىگە 16 غەزەل، «م» قاپىيەسىگە 15 غەزەل، «ك» (جۈملىدىن ئىككى) قاپىيەسىگە 8 غەزەل توغرا

كېلىدۇ. غەزەللەر قالغان ھەرىپلەرنىڭ ئالدىغا بەش، كەينىگە ئىككىدىن توغرا كېلىدۇ. بۇ نورمال ئەھۋال ئەمەس. شۇنىڭدەك، دىۋاندا بەزى مىسرالارنىڭ مەزمۇنى ئانچە روشەن ئەمەس. بۇ ئەھۋال كىشىنى دىۋاننى قولدىن - قولغا كۆچۈرۈش جەريانىدا كاتىپلار سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن بولسا كېرەك، دېگەن تونۇشقا كەلتۈرىدۇ.

شۇنداقتىمۇ بۇ دىۋان گۇمانام بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن قىممەتلىك بىر ئەدەبىي مىراس بولۇپ، ئۇيغۇر كىلاسسىك شېئىرىيىتىدە ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك ھەيكىلى سۈپىتىدە قەد كۆتىرىپ تۇرىدۇ.

بۇلاردىن باشقا، دىۋاننىڭ ئاخىرقى قىسمىغا قانداقتۇر بابارەھىم مەشرەپنىڭ بىرقانچە غەزەل ۋە مۇخەممەسلىرى مەشھۇر رەپ تەخەللۇسى بىلەن كۆچۈرۈپ قويۇلغان. شائىرنىڭ يۇرتى ئۇنىڭ «كاشقەر» رادىئولىق غەزەلىسى (26 - غەزەل) دىكى:

«كاشقەر شەھرىنى بىلىك گۇمانامنىڭ يايلاغىدۇر» دېگەن مىسرادىن ۋە 28 - غەزەلدىكى:

«نەھاجەت ھەججى ئەكبەر، كاشقەر ئىچىرە مەزارىم بار،
زىيايى چەشمىمە خاكى دەردىدىن سۈرمە زارىم بار»

دېگەن مىسرالاردىن قەشقەر ئىكەنلىكى مەلۇم، يەنى ئۇ بۇ مىسرالاردا ئۆز يۇرتى بولغان قەشقەرنى تولۇپ تاشقان مۇھەببەت بىلەن تەسۋىرلىگەن. شۇنىڭدەك، ئۇنىڭ غەزەللىرىدە قەشقەر شېئىرىسىگە خاس تىل خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئىپادە قىلىنغانلىقىمۇ بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

گۇمانام ئۆز ئاتىسى توغرىسىدا، دىۋاننىڭ ئاخىرقى قىسمىدا

(بىزنىڭ نومۇرىمىز بويىچە 109-بەتتە) مۇنداق دەيدۇ:

«ئاتام ئاتى خوجەم قۇلى خوجەدۇر،
زاھىرى قۇل، ھەقىقىتى خوجەدۇر»

بۇ مىسرالاردىن ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى خوجام قۇلى ئىكەنلىكى مەلۇم. لېكىن بۇ ئىسىم ئۇيغۇر كىلاسسىك يازغۇچى-لىرىدىن مۇھەممەت ئىمىن خىرقىتنىڭ ئاتىسى خوجام قۇلى بىلەن بىرمۇ؟ ياكى تەسادىپى ئوخشاشلىقىمۇ؟ ئەگەر بىر بولسا، گۇمانام بىلەن خىرقىتى بىر شەخسۇمۇ؟ ياكى قېرىنداشلارمۇ؟ بۇ مەسىلىلەرگە يېتەرلىك تارىخىي پاكىتلار بولمىغان ھازىرقى شارائىتتا جاۋاپ بېرىشكە ئاجىزمىز. لېكىن گۇمانامنىڭ «مەشرەپ مەن» رادىفلىق غەزىلى (80-غەزەل) ① دە:

«تاپىپ مەشرەپ يولىن تەرك ئەيلە زاھىدلىق يولىن گۇمانام،
ئېمەسىمەن چىزى ئائەت، مەي ئىچىپ مەستانە مەشرەپ مەن»
دىگىنىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ خىرقىتىدىن ياش بولغان بابارەھىم مەشرەپتىنمۇ ② كېيىنرەك ئۆتكەنلىكىنى مولچەرلەش مۇمكىن.

① بۇنداق رادىفلىق غەزەل بابارەھىم مەشرەپنىڭ 1900-يىلى نەشر قىلىنغان دىۋانىدىمۇ بار. لېكىن بۇ ئىككى غەزەل پۈتۈنلەي باشقا-باشقا.

② بابارەھىم مەشرەپنىڭ ياشىغان يىلى توغرىسىدا مەلۇمات بىرخىل ئەمەس. 1951-يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان ئەدىبىيات خروستىماتىيەسى (9-سىنىپلار ئۇچۇن) دە 1711—1657 دىيىلگەن. 1979-يىلى فىلولوگىيە پەنلىرى دوكتورى ئابدۇرىشىت ئابدوغوپۇرۇۋ تەرىپىدىن تۈزۈلۈپ تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «مەشرەپ شېئىرىيىتىدىن» دىگەن كىتاپچىدا 1711—1640 دىيىلگەن. نىياز خوجامنىڭ بېگى (ئورنى مەلۇم ئەمەس) تەشەببۇسى بىلەن تۈزۈلگەن «دىۋانى مەشرەپ» تەھجىرى 1043-يىلى توغۇلغان، دىيىلگەن.

شۇنىڭدەك، خىرقىتىشنىڭ 17-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا «مۇھەببەت نامە ۋە مېھنەتكامە» گە ئوخشاش مۇنداق چوڭ لىرىك داس-تانى يېزىپ چىقىش سەۋىيىسىگە ئىگە بولۇپ تۇرۇشلۇق ئۇنىڭ يەنە گۇننام تەخەللۇسى بىلەن «مەشرەپ يولىنى تۇتۇشى» نى ئەقىل تارازۇسى قوبۇل قىلمايدۇ. شۇڭا بۇ يەردىكى «خوجام قولى» بەلكىم تەسادىپى ئوخشاشلىق بولسا كېرەك. ئەگەر راستىن شۇ بولغاندىمۇ، گۇننامنى خىرقىتى بىلەن بىر شەخس دېيىش تەس، كۆپ بولغاندا، ئۇلارنى قېرىنداشلار ياكى بىر ئەۋلاتتىن بولغانلار دېيىشلا مۇمكىن.

بۇ يەردە شائىر گۇننام بىلەن مەشرەپنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدا بىر ئاز توختىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، 1900-يىلى تاشكەنت پورتىسى ئاسمىخانسىدا بېسىلغان «دىۋانى مەشرەپ» كە بىزنىڭ قوللىمىزدا بار بولغان گۇننام غەزەللىرىدىن ئون بىرى كىرگۈزۈلۈپ قالغان. 1979-يىلى تاشكەنتتە فىلولوگىيە پەنلىرى دوكتورى ئابدۇرشىت ئابدۇغۇپۇرۇۋ تەرىپىدىن تۈزۈلگەن «مەشرەپ شېئىرىيىتىدىن» دېگەن كىتاپچىگىمۇ يۇقۇرقى ئون بىر غەزەلنىڭ يەتتىسى ۋە ئۇلاردىن باشقا بىزنىڭ نومۇرىمىز بويىچە گۇننامنىڭ غەزەللەر دىۋانىدىكى 54-، 56-غەزەللەر كىرگۈزۈلۈپ قالغان. بۇ ئەھۋال كىشىلەردە گۇننام بىلەن مەشرەپ بىر شەخسەمۇ؟، شۇنىڭدەك، يۇقۇرقى بىر قانچە غەزەل زادى كىمىڭدۇ؟ دەيدىغان سوئالنى تۇغدۇرۇپ قويدۇ.

شۇنى ئېنىق ئېيتىش كېرەككى، گۇننام بىلەن مەشرەپنىڭ بىر شەخس ئەمەسلىكى گۇننامنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى ۋە يۇقۇرقى «مەشرەپ مەن» رادىئالىق غەزەلدىن مەلۇم. ئۇندىن قالسا، گۇننامنىڭ قوللىمىزدىكى دىۋانىدىكى غەزەللەر يۇقۇرقى ھەر ئىككىلا دىۋاندا مەشرەپ نامىغا يېزىلغان غەزەللەرگە قارىغاندا كۆپ تولۇق ۋە

توغرا ①. شۇنىڭغا قارىغاندا، بۇنىڭ مۇلاھىزىمىز شۇكى، گۇمانام ۋاقىت ئېتىبارى بىلەن مەشرەپتىن كېيىن ياشىغان. شائىر ئەمەگە كىچى خەلق بىلەن جاپا-مۇشەققەتتە بىللە بولۇپ، پەقىرانە ھايات كەچۈرگەن. لېكىن، 1900-يىلدا نەشر قىلىنغان «دېۋان-نى مەشرەپ» نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇرغۇچى شەخس گۇمانامنىڭ مۇشۇ ئون بىر غەزىلىنى مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن مەشرەپ دېۋانىغا كىرگۈزۈپ قويغان. ھەتتا 1979-يىلى نەشر قىلىنغان يۇقۇرقى «مەشرەپ شېئىرىيىتىدىن» دېگەن كىتاپچىگىمۇ لۇتفىنىڭ «سېن سېن سېۋەرم، خاھ ئىنەن، خاھ ئىنەنە» دەپ باشلانغان غەزىلىنىڭ بىرىنچى بېيىتى تولۇق ھالدا، ئىككىنچى بېيىتنىڭ بولسا، ئىككىنچى مىسراسى كىرىپ قالغان (بۇ غەزەل 1900-يىلدىكى نەشرىدە يوق).

شائىر گۇمانامنىڭ ھەممە غەزەللىرى دىگىدەك ئىشقى-مۇھەببەت تېمىسىدا يېزىلغان. ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئوي-پىكىرلىرىنى مۇشۇ تېمىدىكى غەزەللىرى ئارقىلىق ئىپادە قىلغان. ئۇ بۇ غەزەللىرىدە ئىشقى-مۇھەببەتكە يۇقۇرى باھا بېرىدىغانلىغى، ئۇنىڭغا سادىق بولىدىغانلىغى، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش كېرەكلىكى (4-، -18، -32، -41، -59- غەزەللەر)، ئىشقى-مۇھەببەتنىڭ مەرتىنىڭ ئىشى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇچۇن بىر جان ئەمەس، مىڭ جان بولسىمۇ قۇربان قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكى (1-، -11، -13، -18- غەزەللەر)، نامەرت بولماسلىق، نامەرت بىلەن ئاشنا بولماسلىق لازىملىغى (35-، -46- غەزەللەر)، ھۇزۇر-ھالاۋەتنى جاپا-مۇشەققەت بىلەن (يەنى ئەمگەك ئارقىلىق) قولغا كەلتۈرۈش لازىملىغى (مەسىلەن، 38- غەزەل)، تەكەببۇر-

① كەڭ كىتاپخانلارنىڭ سېلىشتۇرۇپ كورۇشى ئۇچۇن ھەر ئۇچ دېۋاندا تەكرارلانغان گۇمانام غەزەللىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى ئايرىم ئىلاۋە قىلىندى.

مەنەن بولماسلىق، ماختانچاقلىقنىڭ ئاقىۋىتى ئۆزىنى خار قىلىش بولدىغانلىقى (مەسىلەن، 46-غەزەل) قاتارلىق ئىلغار پىكىرلىرىنى يۈكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن گەۋدىلەندۈرگەن. گۇننام غەزەللىرى شائىرنىڭ تۇرلۇك بەدىئىي ۋاستىلەردىن ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن پايدىلانغانلىقى نۇقتىسىدىن ئالغاندىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئەلۋەتتە، كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى شەخسلەرگە مۇئامىلە قىلىشتا ئۆز دەۋرىنى ۋە تارىخىي شارائىتىنى ئەستىن چىقىرىپ قويماسلىق كېرەك. شۇنىڭدەك بىرقەدەر تولۇق بولغان ھۆججەتلىك ماتىرىياللار ئاساسىدا ئۇلارغا ئىلمىي باھا بېرىش كېرەك.

شائىر گۇننام توغرىسىدىكى ماتىرىياللار ھازىر بىزنىڭ بۇ توغرىدا تولۇق ۋە ئىلمىي خۇلاسەلەر چىقىرىشىمىزغا يار بەرمەيدۇ. گۇننامنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئەسەرلىرى خەلق ئارىسىدا يەنە بولۇشى مۇمكىن. گۇننام توغرىسىدا ئەتراپلىق ئىزلىنىش، چوڭقۇر تەكشۈرۈش - تەتقىقات ئېلىپ بېرىش نوۋەتتە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتىدىكى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

بۇ قېتىم مۇشۇ مەقسەت بىلەن گۇننام دىۋانىدىكى 85-غەزەل، ئىككى مۇخەممەس، 25 رۇبائى ۋە بىر تەرجىمىسى بەندى كىتاپخانلارغا تونۇشتۇرۇلدى.

گۇننام غەزەللىرىگە ھازىرقى يېزىمىز ئاساسىدا ترانسكرىپسىيە بېرىشتە ئۇيغۇر تىلىنىڭ شۇ دەۋردىكى فونېتىك خۇسۇسىيىتى كوزدە تۇتۇلدى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن دىۋان ئىملاسىدىكى ئالاھىدىلىكلەر ئىمكان قەدەر ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

نەشرگە تەييارلاشتا بەزى سۆزلەرگە بېرىلگەن لېكسىكىلىق ئىزاھ، بەزى سۆزلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى، كاتىپنىڭ سەۋەبلىكى دەپ تونۇلۇپ بەزى ئورۇنلارغا بېرىلگەن تۈزىتىشلەردە كەم -

چىلىك ۋە خاتالىقلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن.
 گۇمنام غەزەللىرىنىڭ ئىلمىي نۇسخىسىنى تۇرغۇزۇش نۇق
 تىسىدىن كىتاپخان يولداشلارنىڭ تەنقىدى قاراپ، تۈزىتىش
 بېرىشلىرى ئۈمىت قىلىندۇ.
 مەشرەپ غەزەللىرى دىۋانىغا كىرگۈزۈلگەن گۇمنام غەزەللىرى
 (سېلىشۇرۇلما)

1979 - يىلى نەشر قىلىنغان «مەشرەپ شېئىرىيىتىدىن» گە كىرگۈزۈلگەنلىرى		1900 - يىلى نەشر قىلىنغان «دىۋانى مەشرەپ» گە كىرگۈزۈلگەنلىرى		گۇمنام غەزەللىرى
كەم بېيىتلار.	بەت	كەم بېيىتلار	بەت	
—	—	—	91	16 - غەزەل
—	—	—	95	" - 18
—	60	2 - بېيىت	93	" - 25
12، - 10، - 4 - بېيىت لار، رېتى قالايمىقان	57 - 58	13، - 9، - 7، - 6 - بېيىتلار	57	" - 27
9 - 6، - 5، - 12 - بېيىتلەر رى ئۆزگەرگەن	—	8، - 7 - بېيىتلار	106	" - 28
—	—	10، - 9، - 8، - 7 - بېيىتلار	22	" - 31
9، - 8، - 7 - بېيىتلار	16	7، - 6، - 5، - 4 - بېيىتلار	96	" - 34
10، - 9 - بېيىتلار	61 - 62	10 - بېيىتلار	—	" - 53
8، - 3 - بېيىتلار	39	8، - 3 - بېيىتلار	88	" - 54
9 - بېيىت.	32	؟	—	" - 55
14، - 13 - بېيىتلار	29	12، - 11، - 6 - بېيىتلار	108	" - 56
3 - بېيىت	37	—	—	" - 78
—	—	6، - 4، - 3 - بېيىتلار	91	" - 80
ئاخىرقى مىسرادىكى گۇمنام تەخەللۇسى ئېلىۋېتىلگەن	49	2 - بېيىت	93	

1- غەزەل

گۈل يۈزۈڭ ئېرسە ماھىتاب ① ئىككى كوزۇڭ سەتارە ② دۇر،
ئاي ئاچتى تالىسىم ③ كوزدىن ئەگەرچە قارەدۇر.
قاۋسا رەقىب ئەگەر مەنى، يار تەرەھھۇم ④ ئېتىمەسە،
بەزمىگە مەھرەم ⑤ ئولماسام، بەختىم ئېرۇر، نە چارەدۇر.
ياغسە كوزۇم بۇلۇت كەبى مەھر گىياھى ئۇنىمەسە،
قىلما تەئەججۇب ئەي كوڭۇل، كوڭلى چۇ ⑥ سەنگ خارە ⑦ دۇر،
بەسدۇر يىراق ئەگەر يۈرۈپ گۈل يۈزىگە قارماقمى،
كوزگە سالۇر چۇ تىرەلىك ⑧ كۈن يۈزىگە نەززارە ⑨ دۇر.
غەمزەئى چەشم ⑩ ئەگەر بۇدۇر قىلىمە نەززارە زاھىدا ⑪،

① ماھىتاب - نۇرلۇق ئاي، يۇرۇق ئاي.

② سەتارە - يۇلتۇز.

③ تالىس - بەخت. ئىقبال، تەلەي.

④ تەرەھھۇم - رەھم قىلىش، رەھىم كېلىش.

⑤ مەھرەم - ئۆلپەت، ھەمدەم.

⑥ چۇ - ئوخشاش (ياردەمچى سوز).

⑦ سەنگ خار - قاتتىق تىكەن.

⑧ تىرەلىك - قاراڭغۇلۇق.

⑨ نەززارە - نەزەر سېلىش، قاراش، تاماشەبىن.

⑩ چەشم - كوز، بۇلاق - بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "چەشمە"

قىلىپ يېزىلغان بولسىمۇ، ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن

"چەشم" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

⑪ زاھىدا - تەقۋا، تەقۋادار كىشى.

مەئرىكە ① مەردنىڭ ئىشى ھەيز ② ئېسە چەكارە ③ دۇر.
 ئايەتى ئىشقا جان ئارا سىزغالى كىرىپكى قەلەم،
 بولدى يۈرەك دەۋات ④ ئاڭا غەم خەتدىن سىيارەدۇر.
 ئىشقا سوزىنى ھىچ كىشى تىل بىلە قىلمادى بەيان،
 غەمزەئى چەشم ئۇرگەتۇر مۇسەھفى ⑤ بىكەنارە ⑥ دۇر.
 چەشمەئى ئىشقا ئېرور كوڭۇل، دايم ئانىڭ سۇيى نىھان ⑦،
 ئول كىشى ئىچسە تاپقۇسى جانۇ يۈرەكى پارەدۇر.
 گۇمنام ئەگەرچە تەشەنەلەب ⑧ يانسە بۇ چەشمە ساردىن ⑨،
 بولماسا قەترە نەسب، بارما دېگەنچە بارەدۇر.

2- غەزەل

ئول پەرى ھوسن ئەھلىنىڭ گۈلبۇنى ⑩ نەۋ بەھارىدۇر،
 خەندەئى ⑪ دىلكۇشا ⑫ لەبى ئىشقا ئەھلىنىڭ ئاناردۇر.
 بىر قاراغاندا قۇل قىلۇر، بىل كى مۇھەببەت ئەھلىنى،

① مەئرىكە—مەرىكە، كۈرەش، مۇسابىقە.

② ھەيز—قان سىيىش، ھەيز.

③ چەكارە—ئېمە ئىش، قانداق ئىش.

④ دەۋات—دۇۋەت، سىيا قۇتا.

⑤ مۇسەھفى—كىتاپ، رسالە.

⑥ كەنارە—قىرغاق، چەت، ياقا.

⑦ نىھان—يوشۇرۇن، ئوچۇق ئەمەس.

⑧ تەشەنەلەپ—لېۋى قۇرۇماق، ئۇسسماق، چاڭقىماق.

⑨ چەشمە سارى—بۇلاق تەرەپ.

⑩ گۈلبۇن—گۈل دەرىخى، گۈل بەدەن.

⑪ خەندە—كۈلۈش، كۈلكە.

⑫ دىلكۇشا—دىلىنى ئاچىدىغان، كوڭۇلنى ئاچىدىغان.

ھوسن ئېلى دۇر سىپاھ ① ئاڭا، ئول پەرى شەھسۇۋاردۇر ②.
 جىسىم ئېرۇر قۇرۇغ ئوتۇن باشىدىن ئاياغى ئوت ئانىڭ،
 ئاي يۈزىگە نەززارە قىل ئىشقى ئوتنىڭ شەرارىدۇر ③.
 زۇلفى خىيالىدىن بولەك كۆڭلۈمە ئىستەمەم ④ ھۇزۇر،
 ئۇشبۇ قارارسىز كوئۇل تاكى ئاتنىڭ قارارىدۇر.
 زولغىدىن ئولدى كۈن كېچە، ھوسىدىن ئولدى تۇن يارۇق،
 زۇلفۇ يۈزى مەگەر ئانىڭ لەيلى ⑤ بىلە نەھارىدۇر ⑥.
 زۇلفى ئېرور شىكەن - شىكەن ⑦ كىم يۈزدۇر چەمەن - چەمەن،
 كىرىپكىدۇر تىكەن - تىكەن، لەئلىدە ⑧ چەشم جارىدۇر ⑨.
 ئاي بىلە كۈندىن ئىستەمەس روۋشەن ئېتەرگە كوزلەرىم،
 كىم ئىتى باسقان ئىزلارى ھوسن ئېلى سۇرمە زارىدۇر ⑩.
 غەمزەسى ئوقلارى ئاتىپ، قىلدى يۈرەكنى پارلەر،
 سەير قىلورغە غەملەرى باغ ئارا لالە زارىدۇر.
 گۇمنام ئىتىنى سورغالى كەلسە ئاياغىن ئاغرىتىپ،
 ھەر قەدەمگە مىڭ جەھان بولسە ئەگەر نىسارىدۇر ⑪.

-
- ① سىپاھ—ئەسكەر، قوشۇن (بۇ سوز "سىپەھ" بولۇپمۇ كېلىدۇ).
  - ② شەھسۇۋار—ئات مېنىش ماھىرى، بۇ يەردە "ئاتامان" مەنىسىدە.
  - ③ شەرار—ئۇچقۇن.
  - ④ ئىستەمەم—ئىستىمەيمەن، خالىمايمەن.
  - ⑤ لەيلى—كېچە.
  - ⑥ نەھار—كۈندۇز.
  - ⑦ شىكەن - شىكەن — بۇدەرە - بۇدەرە.
  - ⑧ لەئلى — لەئلى، ياقۇت، بۇ يەردە لەۋگە تەمسىل قىلىنغان.
  - ⑨ جار — ئاقىدىغان، ئاققۇچى.
  - ⑩ سۇرمەزار — سۇرمىزارلىق، سۇرمە كۆپ چىقىدىغان جاي.
  - ⑪ نىسار — چېچىش.

3 - غەزەل

- ① جىم ئېرمەس ھەرفى جان ئول ئاينىڭ شەكلى جەمالدۇر،
ئەلىق ئېرمەس ئارادا يار قەددىنىڭ مەسالدۇر.
- نۇن ② ئېرمەس غەم يۈكى ئاستىدا قالغان ئىشقى ئېلى جىسمى —
مەسەللىك سەرۋ ③ ئەرتەر ④ تابىدىن ⑤ تۇغقان ھىلالدۇر ⑥.
- مۇنىڭدىن ئوزگە ئېرمەس ياكى جىم ئولدى بىلىڭ ئۇچ ھەرفى،
جەفادۇر ئىشقى ئېلىگە، غەيرىگە شىرىن زۇلالدۇر ⑦.
- بىرىدىن داغى نەشتەردۇر بىلىڭ سەرگەشتە ⑧ كوڭلۇمگە،
قۇرۇغ دەشت ئۇزرە ئۇنگەن لالە ياكىلىغ يۈزدە خالىدۇر.
بىرى يا قىلدى قەددىم غەم بىلە دىلبەر قاشى ياكىلىغ،
تىلەپ ۋەسلى غەرب باشمىغە سوۋدايى مۇھالىدۇر ⑨.
- مۇھەببەتنىڭ دەرەختىن زۇلم ئوقى ياكىلىغ قۇرۇتمايدۇر،
نەچە تىر ⑩ ئولسا چۈن ⑪ ئىشقى ئوتىدىن ئۇنگەن نىھالىدۇر ⑫.
-
- ① جىم — ئەرەپ ئېلىپبەسىدە "ج" ھەرپىنىڭ نامى.
② نۇن — ئەرەپ ئېلىپبەسىدە "ن" ھەرپىنىڭ نامى.
③ سەرۋ — تىك ئوسىدىغان بىر خىل دەرەخ — كىپارس.
④ ئەرتەر — قارا ئارچا، تاغ كىپارسى.
⑤ تاب — پۈكۈلمەك، تولغانماق.
⑥ ھىلال — يېڭى چىققان ئاي.
⑦ زۇلال — ساپ، سۇزۇك.
⑧ سەرگەشتە — ئاداشقان، قايىمۇققان، بېشى قايغان، گاڭگىرىغان.
⑨ سوۋدايى مۇھال — مۇمكىن بولمايدىغان، ئەمەلگە ئاشمايدىغان سودا.
⑩ تىر — ئوقيانىڭ ئوقى، ئوق.
⑪ چۈن — باغلىغۇچى سوز، بۇ يەردە سەۋەپ باغلىغۇچىسى.
⑫ نىھال — ياش كوچەت.

بولۇپدۇر تەشەنە جانىم ئابى كەۋسەر بەرسە ھەم قانماس،
 نەچۇككىم تەشەنەلىك دەفئىغە ① لەئلىنىك خەيالىدۇر.
 جەمالىك بولماسە ھەرگىز تەماشايى گۈل ئەتمەسمەن،
 بارى گۇلشەن گۈلى ئالىمدا خەسدېك ② پايمالىدۇر ③.
 غەمكىدىن ئوزگەنىك دەفئىن تىلەر بۇ خەستە ④ گۇنامىك،
 سەنىك ئىشقىندا جانا تۇرفە ⑤ رىندە ⑥ لا ۋەبالىدۇر ⑦.

4- غەزەل

نې سەرۋ بىلە گۈلدە بۇ شەكلى شەمايلىدۇر ⑧،
 نې ئەنبەرى سۇنبۇلدا ⑨ بۇ نەۋد سەلاسىلدۇر ⑩.
 نې مېھر ئىلە ماھ ئىچرە بۇ قىسىم يارۇغلۇق بار،
 ھەجرنىك كېچەسى بىلمەم نې ۋەجھ ⑪ ئىلە زايىلدۇر ⑫.
 كوزۇك كەبى ئالەمدە نې يەردە قاراقچى بار،
 ئىككى قىلىچى دايمىم ئۇستىدە ھەمايىلدۇر ⑬.

① دەفئە — قايتۇرۇش.

② خەس — چاۋار.

③ پايمال — ئاياق — ئاستى، ئاياق — ئاستى قىلىش.

④ خەستە — ھارغىن، يارىدار.

⑤ تۇرفە — يېڭى، قىزىق، ئاجايىپ، ئاز ئۇچرايدىغان.

⑥ رىندە — نازۇك تەبىئەتلىك، بېپەرۋا.

⑦ لا ۋەبال — گۇناسىز.

⑧ شەمايىل — تۇغما گۈزەللىك، تەبىئى ئالاھىدىلىك.

⑨ ئەنبەرى سۇنبۇل — ئەنبەر پۇرايدىغان چاچ مەنىسىدە.

⑩ سەلاسىل — رەتلىك، تىزىقلىق، زەنجىردەك.

⑪ ۋەجھ — سەۋەپ.

⑫ زايىل — ئۇزۇن، تۇگىمەيدىغان.

⑬ ھەمايىل — ئېسىغلىق.

- ھەجرىنىڭ ① غەمى ئولتۇرسە جان بەزگەلى بۇ ياڭلىغ،
گەر ئەيسا شەككەر لەبى لەئلىك كەبى قايلىدۇر.
كەۋسەر سۇيىدىن تاتماق ② ئىشقىدا خەيال ئەتمەم،
دەردىمگە دەۋا ئېرمەس، بىر زەھرى ھەلاھلىدۇر ③.
جەننەت گۈلى ئەي دىلبەر كوزۇمگە تىكەنلىكدۇر،
مىڭ نەۋۋى ④ جەفا قىلساڭ، كوڭلۇم ساڭا مايلىدۇر.
ھوسنۇڭ خېتىدىن ھەركىم بىرھەرقى ئوقۇيالىمايدۇر،
ئىلىم ئەھلىگە شاھ ئولسا، ئىشقى ئەھلىگە سايلىدۇر ⑤.
كوڭلۇم قۇشىدۇر زۇلفۇڭ دامىغە بولۇپىدۇر بەند،
نې نەۋۋى خەلاس ئەتكەي ناسىھ ⑥ نەچچە كامىلدۇر.
ئىشقىدا تالاش ئەيلەپ گۇمانىنى ئولتۇردى،
چۇن روھىم ⑦ بىلە جىسىم ھابىل بىلە قابىلدۇر ⑧.

5- غەزەل

- زۇلفىدىن بۇيى ⑨ تەگىپ تا ئالدى كوڭلۇمدىن قەراز،
باد ⑩ گۈلشەن ئىچرە كىرگەچ گۈلگە تۇشتى ئىزتىرار. ⑪
-
- ① ئەسلى نۇسخىدا “ھەجرىنىڭ” يېزىلغان بولسىمۇ “ھەجرىنىڭ” بول
غىنى توغرا تېپىلدى.
② ئەسلى نۇسخىدا “تاتماق” يېزىلغان بولسىمۇ “تاتماق” بولغىنى
توغرا تېپىلدى.
③ ھەلاھىل — ئاز كورۇلدىغان، تېز ئولتۇرىدىغان.
④ نەۋۋى — خىل، تۇر.
⑤ سايىل — تىلەمچى، گاداي.
⑥ ناسىھ — بىكار قىلغۇچى، يوققا چىقارغۇچى.
⑦ ئەسلى نۇسخىدا “روھ” يېزىلغان. ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بى-
لەن “روھىم” بولغىنى توغرا تېپىلدى.
⑧ ھابىل قابىل — ئادەم ئەلەيسالامنىڭ ئىككى ئوغلى.
⑨ بۇي — پۇراق، خۇشپۇراق، خۇش ھىد.
⑩ باد — شامال.
⑪ ئىزتىرار — چارىسىزلىق، ئېغىر مۇھتاجلىق، تىترەك.

ئاھ ئۇرارمەن ھەر زامان ئالەمگە مۇشك ① ئەفشان ② تولۇر،
 چۈنكى زۇلفۇڭ بۇيىدىن كوڭلۇم بولۇپدۇر مۇشكدار.
 دىلبەرا زۇلفۇڭ كوتەرسەڭ مەھرىدەك تابان ③ بولۇر،
 تون كىيىپ خۇرشىد ④ قىلغاندېك تولۇد ⑤ ئەي گۈلتۇزار ⑥.
 كىم ياشىل تون بىلە بولساڭ جىلۋەگەر قامەت بىلە،
 بەرگى گۈل جامىڭ مسالى گۈل يۈزۈڭدۇر ئەي نىگار.
 جانىم ئاغزىمغە كەلۇر جانا نىگاھى نىم ⑦ ئىلە،
 تۇز قاراپ قەتئە ئېت نىگار، بولماسۇن جان ئىنتىزار.
 خاھ ئولتۇر، خاھ تىرگۈز لوتفۇڭۇ ⑧ قەھرىدەك بىلە،
 ھەرنە قىلساڭ سېن بىلۇرسېن مەندە يوقتۇر ئىختىيار.
 دوستلار ئولسەم نىگارم ئىشكىدىن تۇفراق ئالىپ،
 قەبر ئېتىپ، ئىت قۇيرۇغىدىن تۇغ ئېتىپ ئەيلەڭ مەزار.
 تىرەلىك دەفئىنى ھەركىم ئىستەپ ھەيران بولماسۇن،
 تاكى بولسۇن ئىشقى ئېلىگە ⑨ ئول مەزارم سۇرمەزار.
 جان تاپار گۈننام ئاياغىڭ شەرفەسىدىن ئەي مەسھ ⑩،
 جىلۋە بىلە ناگھان قەبرىم سارى قىلساڭ گۈزار ⑪.

① مۇشك — ئىپار.

② ئەفشان — چاچقۇچى، چېچىلغان.

③ تابان — يورۇق، نۇرلۇق.

④ خۇرشىد — قۇياش، كۈن.

⑤ تولۇد — چىقىش، كورۇنۇش، يۈز كورسىتىش.

⑥ گۈلتۇزار — گۈل يۈزلۈك، گۈل چىراي.

⑦ نىگاھى نىم — يېرىم قاراش، قىيا بېقىش.

⑧ لۇتىق — مۇلايىملىق، رەھىمدىلىك.

⑨ ئەسلى نۇسخىدا بۇ سوز "ئىشقى ئەھلىگە" دەپ يېزىلغان بول-

سىمۇ، ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن "ئىشقى ئېلىگە" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

⑩ مەسھ — ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ لەقىمى — تىرگۈزگۈچى.

⑪ گۈزار — ئۆتمەك، كەچمەك.

6 - غەزەل

قايسى گۈلشەن گۈلبۇنى سەرۋى خۇراماننىڭچە ① بار،
قايسى گۈلبۇن ئۈزرە غۇنچە لەئلى خەنداننىڭچە ② بار.
قايسى گۈلزار ئىچرە بىر گۈل ئاچلۇر ھوسنۇڭ كەبى،
قايسى گۈلبەرگ لەبى لەئلى بەدەخشاننىڭچە ③ بار.
قايسى قاتىل سېن كەبى جەللاد ئولمىشدۇر ئېسىز ④،
قايسى جەللادنىڭ قىلىچى نەۋكى مۇزگاننىڭچە ⑤ بار.
قايسى باغنىڭ بار نەخلى ⑥ بىر قەدىڭدېك باردۇر،
قايسى نەخلى ھاسىلى سېبى زەنەخداننىڭچە ⑦ بار.
قايسى بەزم ئولمىش مۇنەۋۋەر ⑧ بىر قەدىڭدەك شەمىدىن،

① سەرۋى خۇرامان — خۇش قەد، نازغىپ تۇرىدىغان سەرۋ.
② لەئلى خەندان — كۈلۈپ تۇرغان لەۋ، كۈلكە يۈگۈرگەن لەۋ.
③ لەئلى بەدەخشان — بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "لەئلى دۇر ئەف-
شان" دەپ يېزىلغان بولسىمۇ، بۇ غەزەلنىڭ مۇشۇ كىتابنىڭ
103 - بېتىدە قايتا تەكرارلانغان يېرىدە "لەئلى بەدەخشان"
دەپ يېزىلغان. مەنا ئېتىبارى بىلەن كېيىنكىسى توغرا
تېپىلدى.

④ ئېسىز — بۇ سوز ئەسلىدە "ئەسىر" يېزىلغان بولسىمۇ، مەنا
ئېتىبارى بىلەن "ئېسىز - ئېست، ئەپسۇس" بولغىنى توغرا
تېپىلدى.

⑤ نەۋكى مۇزگان — كىرىپك ئوقى.

⑥ نەخل — ياش كوچەت.

⑦ سېبى زەنەخدان — ئالمىدەك ئىكەك، ئىككىگىنىڭ ئالمىسى مەنىسىدە.

⑧ مۇنەۋۋەر — نۇرلانغان، يورۇق، نۇرلۇق.

قايسى شەئىننىڭ شوئەسى رۇخسارى ① تابانئىچە ② بار.
 قايسى يەردە تاپلۇر نىسبەت ساڭا ③ بىر گەنج ھوسن ④،
 قايسى گەنجنىڭ ئەژدەرى زۇلفى پەرىشانئىچە ⑤ بار.
 قايسى گۈلشەن بۇلبۇلى سوزلەركى گۇمنا م سېن كەبى،
 قايسى بۇلبۇل نالەسى فەريادۇ ئەفغانئىچە بار.

7 - غەزەل

قاشىڭ كورگەچ نەچۈك ئايلانماينىكىم قىبلە گاهىمدۇر،
 ئاياغىڭغە نېدىن باش ئۇرماغاي مەن سەجدە گاهىمدۇر.
 لەبىڭ ئىستەپ نېدىن جان بەرمەيىن ئابىھەيات ئاندىن،
 يۇزۇڭ كورگەچ نەچۈك كوز ئاچمايىن ئول بەدر ماھىمدۇر ⑥.
 چىقىپ ئۇچغۇنلار ئۇرغان ئاھ ئىلە باشىمغە چىرماشغان،
 گەدالىق شەھلىقىغە باشىمە زەررىن كۇلاھىمدۇر ⑦.
 يۇزۇڭ ھەجرىغە ⑧ سەبىر ئەتمەي، ئوت ئۇزرە مىسك ⑨ تۇش -
 كەندەك،

① رۇخسار — يۇز، چىراي.

② تابان — نۇرلۇق، يورۇق، يارقىن.

③ نىسبەت ساڭا — ساڭا ئوخشايدىغان.

④ گەنج ھوسن — ھوسن خەزىنىسى.

⑤ زۇلفى پەرىشان — چۇۋۇلغان چاچ؛ بۇ يەردە چاچنىڭ كوپلۇ -

گىگە تەمىسل قىلىنغان.

⑥ بەدر ماھ — تۇلۇن ئاي، ئون توت كۇنلۇك ئاي.

⑦ زەررىن كۇلاھ — ئالتۇن كۇلاھ، ئالتۇن تاج.

⑧ ھەجر — ئايرىلىق، چۇدالىق.

⑨ مىسك — كىئىدىك ئىپار ("مۇشك" بىلەن ئوخشاش).

ئېمەس خالىك، ياپۇشقان مەردۇمى ①. چەشمى سىياھىمدۇر ②.
 يۈزۈكىنى غەيرىدىن ئاسراپ كۈن ئالسىن ئەبىر ③ تۇتغاندەك،
 ساچىڭ ئېمەس يۈزۈڭ ئەتراپى ئۆزۈرە دۇدى ④ ئاھىمدۇر.
 نېدىن سەرۋى قەددىڭگە گۈلشەنى جاندا مەقام ⑤ ئەتمەي،
 ئەلىقى قەددىڭنى جانىم ئىچىرە بەركىتكەن ئىلاھىمدۇر.
 چەمەندە گۈل فەلەككە ئەختەر ⑥ ئېمەس، قان يۇتۇپ ئەفغان،
 يۈرەككۈر، يەرۇ كوكدىن ھوسنىڭ ئاخبارغان نىگاھىمدۇر.
 رەقىبەلەردىن غەمىم يوق بەرسە راھەت غەمزەئى چەشمىڭ،
 ئانى بەرھەم ⑦ ئۇرارغە كىرىپكىڭ خەيلى سىپاھىمدۇر ⑧.
 يۇتۇردۇم جانۇ كوڭلۇم بىگۇمان سېندىن گۇمان ئېتتىم،
 سېۋىنگەندەك تاپىپ گوھەر شەكەر خەندىڭ گۇۋاھىمدۇر.

8 - غەزەل

دىلرە بالىغ، مېھرىبانلىغ، خۇشزەبانلىغلارمۇدۇر ⑨،
 دىلنەۋازلىغ ⑩، قەددەردانلىغ، بەدگۇمانلىغلارمۇدۇر.
 سەرۋىدېڭ قەد، گۈلكەبى يۈز، غۇنچەدېڭ لەبمۇ ئېمەس،

① مەردۇم — كوز قارىچۇغى.

② چەشمى سىيا — قاراكوز.

③ ئەبىر — بۇلۇت.

④ دۇد — دۇت، تۇتۇن.

⑤ مەقام — ئورۇن، جاي.

⑥ ئەختەر — يۇلتۇز.

⑦ بەرھەم — يوق قىلىش، يوقۇتۇش.

⑧ خەيلى — توپ، گۇرۇھ؛ خەيلى سىپاھ — "قوشۇن" مەنىسىدە.

⑨ خۇشزەبان — چۇچۇك تىل، شىرىن سوز.

⑩ دىلنەۋاز — يېقىملىق، كوڭۈلنى ئوۋلىغۇچى

① لوتقى ئېھساندۇر ① گە داغە خۇنقىشانلىغىلارمۇدۇر ②.
 تىرگۈزۈرگە نۇش ③ بەرگەي لەئىلدىن ئابىھەيات،
 كىرپىكىدىن نىش ④ ئۇرۇپ، قاشى كەمانلىغىلارمۇدۇر ⑤.
 كەبىك ⑥ رەفتار ⑦ ئىلە ھەسارى ئەيلەپ جىلۋەلەر،
 بەندى زۇلغىن باز ئەتىپ ⑧ ئەنپەر فىشانلىغىلارمۇدۇر.
 ئەھدىغە ئەيلەپ ۋەفانى دەردۇ ھالىن سورمايىن،
 بىۋەفالىغ بىلە مەھز ⑨ دىلىستانلىغىلارمۇدۇر ⑩.
 غەمدە سەرگەردان قىلىپ قان يىغلاتىپ ئىشقى ئەھلىنى،
 لەھزەئى ⑪ دەردىن ئۇلەشمەي شادمانلىغىلارمۇدۇر.
 ئورتەبان ئىشقى ئەھلىنى پەرۋانەدېك باشدىن ئاياغ،
 يارۇتۇپ ئېل شامنى شەمئى جەھانلىغىلارمۇدۇر.
 دىلكۇشا قاشى بىلە تا قىلمايىن بىر دىلنى شاد،
 قان توكۇپ غەم تىغىدىن ساھىبقىرانلىغىلارمۇدۇر ⑫.
 بولمادىك گۇنمانىك كوكلىچە ئەي گۈل لەھزەئى،
 كىم ئەزەلدىن ئىشقىك ئىچرە ناتەۋانلىغىلارمۇدۇر ⑬.

① ئېھسان — ياخشىلىق، ھەدىيە، ئىنتام.

② خۇنقىشان — قان چاقچۇچى.

③ نۇش — ئىچىش.

④ نىش — نەشتەر.

⑤ قاشى كەمان — ئەگمە قاش، قېشى يادەك.

⑥ كەبىك — كەكلىك.

⑦ رەفتار — مېڭىش، يۈرۈش.

⑧ باز ئەتىپ — ئويىنىتىپ.

⑨ مەھز — پەقەت، يالغۇز.

⑩ دىلىستانلىغ — دىلنى ئالغۇچى، دىلنى ئەسىر قىلغۇچى.

⑪ لەھزە — بىردەم، ئاز ۋاقىت.

⑫ ساھىبقىران — زور پادىشاھلارغا بېرىلىدىغان لەقەپ بولۇپ، جاھان

گىر، غەلىبە قىلغۇچى، دىگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ.

⑬ ناتەۋان — كۈچسىز، زەئىپ، بىتاپ.

9 - غەزەل

ئول ئاي ھايات چەشمەسىدىن تازە ① جان قىلۇر،
ھەر لەھزە قاشى ياسى ماڭا قەسدى جان قىلۇر.
غەم ئوتىدىن بۇ جىسىمىم ئەگەر بولسە داغۇ داغ،
يۈز كورسەتپ سە تارەئى غەمدىن ئامان قىلۇر.
لەئىل ئەيلەبان بەھاسىنى ئارتۇق قىلاي دىبان،
ھەردەم فىراق خەنجەرى كوكسۇمنى قان قىلۇر.
ھىجران شەمالى نەچچە تىكەن گۈللەرىن ئاچار،
ۋەسل سەمۇمى ② يىركۈنى ئانى خەزان قىلۇر.
غەم تۇخىمىدىن ئېمەس بەدەنم سارىغ چەچەك،
يار ئىتلارى زۇكامى ئۇچۇن زەئىفران قىلۇر.
كورسەم ئاياغ ئوپۇپ دېدىم ئەيلەي بەيان ھال،
ناگە قاراسىن ئالىماي ھەنۇز بى زەبان قىلۇر.
گۈننام ۋەسلىن ئىستەدى، جان يەتتى ئاغزىغە،
جان چىقسە ئېمىدى ۋەسلىغە ھەمدەم قاچان قىلۇر.

10 - غەزەل

ھەر يۈرەكنىڭ ئىشقى ئوتىنىڭ سوزىشىدىن ③ تابى ④ بار،
سىخ بىلە پىشقان كەبابدىك سىچقراپ خۇنابى ⑤ بار.

① تازە — يېڭى.

② سەمۇم — شىمالىي ئافرىقا قاتارلىق چوللۇكلەردە چىقىدىغان
ئىسسىق شامال — سامۇم.

③ سوزىش — كويدۇرۇش.

④ تاب — ئىسسىقلىق، ئىسسىق.

⑤ خۇناب — قانلىق ياش، قاتتىق يىغا. بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا

«خۇب» دەپ يېزىلغان بولسىمۇ، ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن

شەخس قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ، «خۇنابى» بولغىنى توغرا تېپىلدى.

راھەتى جاننى تاپىدۇر ئىشقى ئەھلى ئەي رەفق،
 مەستى لايەتقەل ① بولۇپ تا سۇبە شەككەر خابى ② بار.
 ئەھلى بىدىل ③ بولسەلەر گەر چاھى ھىجراندا ④ ئەسر،
 ۋەسل مەھتابىغە ⑤ تارتار زۇلفىدىن قەللابى ⑥ بار.
 خىزر ⑦ ياڭلىغ ئومر ئوچۇن ئېل ئابھەيۋان ⑧ ئىستەسە،
 بىزنى ئولتۇرمەككە مەھۋەش ⑨ يارنىڭ زەھر ئابى بار.
 زوھد ئېلى ⑩ جەننەت بىلە كەۋسەر سۇيىن قىلسە تەلەپ،
 بىزگە ئول گۈل غۇنچەسى ئىچرە شەرابى ئابى ⑪ بار.
 بىز ئېمەس جەننەت تەلەپ نې ۋە جەدىن شاد ئولمالى،
 كۈن يۈز ئۇزرە قوش ھىلال ئىچىدە ئىشرەت بابى ⑫ بار.
 ئېلگە بەشدۇر بىزگە فەرز ئولدى سەلەۋات ⑬ دايىمۇن ⑭،

-
- ① مەستى لايەتقەل — ھۇشسىز مەس، خۇددىنى بىلمەيدىغان مەس.
 ② شەككەرخاب — تاتلىق، ئۇيغۇ. بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا
 «شەككەرخاب» دەپ يېزىلغان بولسىمۇ ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى
 بىلەن شەخس قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ «شەككەرخابى» بولغە
 نى توغرا تېپىلدى.
 ③ ئەھلى بىدىل — ئاشىق، قايغۇ — ھەسرەتكە چومىگەن.
 ④ چاھى ھىجران — جۇدالىق زىندانى.
 ⑤ مەھتاب — ئايدىڭ، ئايۋان.
 ⑥ قەللاب — ئىلمەك، ئىلگەك.
 ⑦ خىزر — يېشىل (بۇ يەردە ئوسۇملۇك مەنىسىدە).
 ⑧ ئابھەيۋان — تىرىكلىك سۇيى.
 ⑨ مەھۋەش — ئايغا ئوخشاش، ئايدەك، گوزەل.
 ⑩ زوھد ئېلى — تەقۋالار، تەقۋادار كىشىلەر.
 ⑪ ناب — تازا، ساپ.
 ⑫ باب — ئىشىك.
 ⑬ سەلەۋات — سالاۋات، سالاۋات ئوقۇش.
 ⑭ دايىمۇن — دائىما.

كىمكى سەندېك قىبلەۋۇ قاشىڭ كەبى مېھرابى بار.
ئېل ئىلىندى كورمەيىن ھۇر ئىلە جەننەت بەندىغە،
كىمكى ھوسنۇڭ دامى، خالىڭ دانى، لەئلىڭ ئابى بار.
تۇشتى چىقماس، لەھزە تىنماس ھەجرى بېپايان ئارا،
ئېلگە تۇز ئولسە نەسب، گۇمناىغە گىردابى ① بار.

11 - غەزەل

زاتى ئىنسان جەۋھەر ئىچرە گوۋھەرى يەكدانە ② دۇر،
چۇنكى ئىنسان ئىشق نەقدىغە ③ تۇزەتكەن خانەدۇر.
كور يۇزىنى قويغىل ئولدەم قاشى مېھرابىغە باش،
قىبلەئى تەھقىق ④ ئول، بۇ سەجدەئى مەستانە دۇر ⑤.
ساچلارى ئىچرە قاشى ئىشق ئەھلىغە تۇغقان ھىلال،
يۇزى كۇن، قەددى سۇراھى ⑥، لەبلەرى پەيمانە ⑦ دۇر.
تاش قاداپ باشىغە تارتىپ يا قاشىن، كىرىپك ئوقىن -
ئاتسا مەندۇرمەن نىشانە چۇن ماڭا جانانە دۇر.
سوز دىسەڭ ئول دىلرەبانىڭ لەئلىدىن توكسە شەكەر،
ھۇرى جەننەتدىن دېمە ئەي زاھىد ئول ئەفسانە دۇر.
شەرى مولا ⑧ ئىچرە بارمۇ دىلبىرىمدىن بەھس ھەرق،

① گىرداب — سۇنىڭ ئايلىنىپ ئاقىدىغان يېرى، ئايلىنما قاينام.

② گوۋھەرى يەكدانە — بىردىن - بىر گوۋھەر.

③ ئىشق نەقدى — ئىشق بايلىغى، ئىشق ئاقچىسى.

④ قىبلەئى تەھقىق — ھەقىقى قىبلە.

⑤ سەجدەئى مەستانە — مەستلەرچە سەجدە.

⑥ سۇراھى — مەي ئىددىشى.

⑦ پەيمانە — قەدەھ، مەي ئىچىلىدىغان قاچا.

⑧ شەرى مولا — ئابدۇراخمان جامىنىڭ «كافىيە» ناملىق

نەھز كىتاۋىغا بەرگەن ئىزاھى بولۇپ، ئەسلى ئىسمى

«فەۋائىد زىيائىيە» دۇر.

دېلىپرىمىنىڭ ۋە سىغىغە ① لايىق قاچان زەنجانە ② دۇر.
گۈلشەنى ۋە سىلىگىدە ئىشرەت قىلغالى چەندان كىشى،
مىنەتى ھەجرىگىغە گۇمنامنىڭ ئەجەب مەردانە دۇر.

12 - غەزەل

قەددىم خەمى ③ بىلە تەبىئىيەت ④ قاشىڭ ئولۇپدۇر.
قان يىغلاماقىم سەدقەئى گۇلفاشىڭ ⑤ ئولۇپدۇر.
مىڭ زەخم بىلە ئەيلەدى غەمزەڭ ئوقى قۇربان،
بۇ سەدقە بىلە جانىم ئۇزۇن ياشىڭ ئولۇپدۇر.
دېمە بۇ فەلەكنى كېچە - كۇندۇز ئۇرادۇر چەرخ،
پەرۋانەئى دىۋانەئى ئول باشىڭ ئولۇپدۇر.
ئوت گۈل يۇزۇڭ شەمە قەددىڭ، دۇدى ساچىڭدۇر،
مەگەر ⑥ گۇۋھەرۇ، لەئىل ئىچۇ تاشىڭ ئولۇپدۇر.
خەرق ئولسە غەمىڭ بەھر ⑦ ساچىڭ تاشلاپ ئالۇرسىن،

① ۋەسى - تەزىپ، ماختاش.

② زەنجانە - بۇ، "زەنجانى" دىگەن ئالىم تەرىپىدىن يېزىلغان
گىرامماتىكا كىتابى بولۇپ، كىتاپ شۇ كىشىنىڭ تەخەللۇسى
بىلەن ئاتىلىپ كەتكەن.

③ خەم - ئېگىك، پۇكۇك.

④ تەبىئىيەت - تەبىئى، ئوز - ئوزىدىن.

⑤ گۇلفاش - گۇلنىڭ ئېچىلمىشى.

⑥ مەگەر - "...دىن باشقا، ناۋادا، بەلكى" مەنىلىرىدە كېلىدىغان
ياردەمچى سوز. بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "يىكر" شەكلىدە يېزىلغان
بولسىمۇ، مەنا ئېتىبارى بىلەن "مەگەر" بولغىنى توغرا
تېپىلدى.

⑦ ئەسلى نۇسخا بويىچە بىر بوغۇم كەم، مەنادىمۇ مۇجمەل -
لىك بار. ئەينى ئوزگەرتىلمىدى.

ھۇرۇ پەرىلەر بەندە ئى قولىداشنىڭ ئولۇپدۇر.
 ھەركىمكى بەھەم بولمادى ① بەندى خەم زۇلفۇڭ،
 قەسدى ھەممەنىڭ ھەلقە ئى چىرماشنىڭ ئولۇپدۇر.
 ئەي تەلبە كوڭۇل دەشت ئارا يالغۇز سېن ئېمەس،
 فىكىرى تۇنۇ كۇن مۇنسىۇ مۇڭداشنىڭ ② ئولۇپدۇر.
 ئول كوز ئەلەمى يوقۇ يەنە ئوزگە ۋە فاسىن،
 ھەمرازنىڭ ③ ئوشۇل، ئوزگەسى قانداشنىڭ ئولۇپدۇر.
 ۋەسلى يوق ئېسە يىغلاما كوپ ھەجر ئىلە گۇمنام،
 نىچۇن كوزى تۇشكەن ئىتى يولداشنىڭ ئولۇپدۇر.

13 - غەزەل

كوڭلۇم بەدەنى خەنجەرى مۇزگاننىڭ ئۇچۇندۇر،
 جانىم سەدەفى قەترە ئى نەيساننىڭ ④ ئۇچۇندۇر.
 ھىجران تۇنى كوزگە نەچە بەھەد ⑤ قارا بولسا،
 چۇن سۇبھ ئۇمىدىم رۇخى تاباننىڭ ⑥ ئۇچۇندۇر.
 گەر خارى سىتەم ⑦ ئۇزرە نەچە نالە قىلۇرمەن،
 بۇلبۇل بولۇشۇم ئول گۇلى خەنداننىڭ ئۇچۇندۇر.

-
- ① بەھەم بولماق — بىللە بولماق، ئېرىشمەك.
 ② مۇنسىس — ئۇلپەت. مۇنسىس — مۇڭداش — “ئۇلپەت” مەنىسىنى
 بېرىدىغان چۇپ سوز.
 ③ ھەمراز — سىرداش.
 ④ قەترە ئى نەيسان — يامغۇر تامچىسى.
 ⑤ بەھەد — چەكسىز.
 ⑥ رۇخى تابان — نۇرلۇق يۇز.
 ⑦ خارى سىتەم — جەبىر — زۇلۇم تىكىنى.

گۈلشەن گۈلى تازە، قەدى سەرۋ، ئولماقې بالا①،
 قەدىڭ تۈز ئولۇپ تازە ئاچىلغانىڭ ئۇچۇندۇر.
 ئىشقى ئەھلى ئىشكىڭدە ئېرۇر يەر بىلە يەكسان،
 جۇنبۇشلۇق② ئىلە كوڭلىنى ئالغانىڭ ئۇچۇندۇر.
 غەم كۈنجىدە③ ھىجران تۇنى مەن يىغلاماقم قان،
 چۇن بەرق④ يانپ ۋەئىدەئى يالغانىڭ ئۇچۇندۇر.
 جان دەشتىدە كەۋسەر نەمى بولسە گەر قۇرۇتتۇم،
 بۇ تەشەنەلىكىم لەئلى بەدەخشانىڭ ئۇچۇندۇر.
 تەن يەئقۇبىدىن يۇسفى جان تاپتى جۇدالىق،
 فەرد ئولماق ئاڭا چاھى زەنەخدانىڭ⑤ ئۇچۇندۇر.
 سېنىز نە قىلۇر مىڭ جانى گەر بولسا بۇ گۇمنا،
 جان ساقلاماقې ۋەسىل ئارا قۇربانىڭ ئۇچۇندۇر.

14 - غەزەل

خەلق سۇلتانى بولەكدۇر ئىشقى شاھى ئوزگەدۇر،
 بۇ فەلەكدە تۇغماغان جان ئوزرە ماھى ئوزگەدۇر.
 ئىشرەتى جەننەت تىلەپ زاھىد چېكەر مىڭ دەردۇ رەنج،
 كوزلەرى ئازۇردە⑥ قىلغان داد خاھى ئوزگەدۇر.
 كىشۋەرى ئالەمنى⑦ شەھلەر ئېل بىلە تەسخىر⑧ ئېتەر،

① بالا — ئىگىز، يۇقۇرى.

② جۇنبۇشلۇق — مۇلايىم ھەركەت، يۇمشاق مۇئامىلە.

③ غەم كۈنجى — غەم بۇلۇڭى.

④ بەرق — چاقماق، چېقىلغان.

⑤ چاھى زەنەخدان — زىنىق.

⑥ ئازۇردە — ئازار چەككەن، رەنجىگەن.

⑦ كىشۋەرى ئالەم — دۇنيا مەملىكەتلىرى.

⑧ تەسخىر — قولغا كىرگۈزۈش، بېسىۋېلىش.

شەھرى دىل ئالماققە دىلبەرنىڭ سىپاھى ئۆزگەدۇر.
 مېرىبانلار ئىشۋەسىدۇر، ① مەغز ② لېكىن يارنىڭ،
 ھەر باقىشدا جىلۋەسى ئۆزگە، نىگاھى ئۆزگەدۇر.
 زۇھد ئېلىدىن روزى مەھشەر، ③ ئىستەگەي سەۋمۇ نەماز، ④،
 گۈلشەنى ھوسىن تىلەر ئېلىنىڭ گۇناھى ئۆزگەدۇر.
 ھۇر، پەرى بولغان بىلە كوزىدە يوق جەزبى نەزەر، ⑤،
 بىر نەزەردە قۇل قىلۇر چەشمى سىپاھى ئۆزگەدۇر.
 زۇھد ئېلىدىن ئىشقى ئېلى ھەرگىزدە كوز تۇتماس پەناھ،
 بۇ نەزەرباز، ⑥ ئەھلىنىڭ پۇشتى پەناھى ⑦ ئۆزگەدۇر.
 زىرپەۋ ⑧ قالغان كېرەك ئىسلام بى دىن ئەھلىغە،
 ئاشىقى جانبازنىڭ ئىستەر سەلاھى ⑨ ئۆزگەدۇر.
 لەھزە — لەھزە ئارتادۇر دەردۇ ئەلەم گۇمناھغە،
 ھەر نەفەسدە بۇ سىتەمدىن ئۇرغان ئاھى ئۆزگەدۇر.

15 - غەزەل

- ۋەرەق ⑩ ھوسىن ئەھلى زىبىغە ⑪ تازۇنقان گۈلئۇزارىمدۇر،
- ① ئىشۋە — ناز، يېقىملىق قىلىق.
  - ② مەغز — مېغىز، بۇ يەردە «تاتلىق» مەنىسىدە كەلگەن.
  - ③ روزى مەھشەر — مەھشەر كۈنى.
  - ④ سەۋم — روزا، سەۋمۇ ناماز — روزا بىلەن ناماز.
  - ⑤ جەزبى نەزەر — كىشىنى تارتىپ ئالىدىغان قاراش.
  - ⑥ نەزەر باز — ناز بىلەن قارىغۇچى.
  - ⑦ پۇشتى پەناھ — يولىنىدىغان، تايىنىدىغان.
  - ⑧ زىرپە — ساۋۇت.
  - ⑨ سەلاھ — قورال.
  - ⑩ ۋەرەق — يوپۇرماق.
  - ⑪ زىب — بېزەك، زىننەت، زىب — زىننەت.

ئېمەس كىرىپك كوزۇم ئەترافى ئۇزۇرە رەشكى ① خارىقەدۇر. ئېدىن ھىجران تۇنى يەلدا تۇندىن ② تىرەدۇر بىلكىم، سىتەمدىن ئەكىس ③ سالغان يۇز ياپىپ زۇلفى نىگازىمدۇر. غەمىگە دىلبەرا جاندىك نەچۇكىدىن مېھرىبان بولماي، خەيالنىك گوشەسىغە ④ بارغانىدا يارى غارىمدۇر ⑤. ئېمەسدۇر ژالە ⑥ ھىجران شامى ئالەم ئىچرە ساچلىغان، قەدەم قويغاچ خىيالنىك خاكى پايىغىغە ⑦ نىسارىمدۇر ⑧. ئېمەسدۇر بەرگى گۈل يا بەرگى نەرگىس ⑨ يار كەلگەي دېپ، مەگەر باغ سەيرىگە شاخ ئۇزۇرە چەشمى ئىنتىزارىمدۇر. جەھان گەرد ⑩ ئولدى، كۇن غايىپ، خەلايىق بىر بىرىن كورمەس،

يۇزىن كۇن كورمەسۇن دېپ تازۇغان جىسمى غۇبارىمدۇر ⑪ سەنىك ھەدىسىز غەمىك ئالدى ئاراغە خەستە جانىمنى، ئېدىن بىگانە غەمىلەر ئىلكى تېگمەسىكە ھىسارىمدۇر ⑫.

① رەشك — كورەلمەسلىك.

② يەلدا تۇنى — قىش كۇنى كېچىنىك ئەك ئۇزارغان ۋاقتى.

③ ئەكىس — تەتۇر، قايتۇرۇش، ئەكىس كورۇنۇش.

④ گوشە — بۇلۇك.

⑤ يارى غار — بۇ يەردە ئەك ۋاپادار، سادىق يار مەنىسىدە كەلگەن.

⑥ ژالە — شەبىنەم، كوز يېشىغا تەمسىل قىلىنغان.

⑦ خاك توپا، توپا — چاك. خاكى باي — ئاياقتىن چىققان چاك.

⑧ نىسار — چېچىش.

⑨ نەرگىس — نەرگىس گۈلى.

⑩ گەرد — چاك — توزان.

⑪ غۇبار — چاك.

⑫ ھىسار — قورغان، قەلئە، ئىستىھكام.

تەلەب دەشتىدە كورگەندۇرمۇ ھېچكىم مەن كەبى سەيياڧ،
 كەمەندى بەختىم ② ئىچرە ئاھۇيى ئىشقىڭ ③ شىكارىمدۇر ④.
 قاشىڭ شەكلىنى جان قىرتاسى ⑤ ئۆزرە ئىشقى سىزدىكىم،
 قەيى ئافەت ماڭا تەگسۇن بۇ بىسىمىلا تۇمارىمدۇر.
 قەيى مەيىنى ئىچىپ لايەئەقەل ئۆلدۇڭ دېمە ئەي زاھىد،
 ماڭا بۇ نىشانى ⑥ لۇتىق ئەتكەن ئول كوزى خۇمارىمدۇر.
 كېچە - كۇندۇز كويۇپ گۇمنام ئاي، كۇنىڭ ئوتى ئوچمەس،
 بۇ خاسىيەتنى دايم ئەيلەگەن شەمى مەزارىمدۇر.

16 - غەزەل

قايسى پەريۇ ھورنىڭ سېن كەبى گۇلئۇزارى بار،
 قايسى چەمەن گۇلى ئۆزە تىرى مۇژەئچە ⑦ خارى بار.
 ئوتتى جەھاندا ياخشىلار، تاپمادى مەن گەداچە قۇل،
 سېن كەبى ئەي جەھان گۇلى ئىشقى ئېلىنىڭ نىگارى بار.
 گەر تىلەسەڭ غەم ئىلكىدە غۇنچە كوگۇل ئاچىلماقن،
 خەندەئى گۇلنى كورگەلى گۇلشەنى يار سارى بار.
 ئىشقى ھەۋاسىدا تازۇپ كەتتى بۇ جىسىم تۇفراغى،
 سۇرمە قىلۇرغە تىرە كوز مىنگەن ئاتى غۇبارى بار.

-
- ① سەيياڧ — ئوۋچى.
  - ② كەمەندى بەختىم — بەختىمنىڭ سالمىسى.
  - ③ ئاھۇيى ئىشقى — ئىشقى ئاھۇسى، ئىشقى كېيىگى.
  - ④ شىكار — ئوۋ.
  - ⑤ قىرتاسى — قەغەز.
  - ⑥ نىشانى — نىشاننى (چۇشۇم كېلىش قوشۇمچىسى بولغان «نى» نىڭ بىرىنچى تاۋۇشى قىسقارغان).
  - ⑦ مۇژە — كىرىپىك («مۇژگان» بىلەن ئوخشاش).

تۇچتى نەزەر قۇشى يۇزۇڭ باغنى سەير ئەتكەلى،
 بۇلبۇل ئېسە جاھان ئېلى بۇ كەبى مەرغزارى ① بار.
 دەشتى بەدەن ئارا كوزۇڭ قازدى يۈرەكدە چاھلار،
 ئاھۋىي ئىشقىڭ ئەجەپ لالەئى چەشمە سارى ② بار.
 گۇنامىڭزنى كوزلەرى ھاتەمى ئىشقى ③ ئەيلەدى،
 مەخزەنى ④ كوڭلىدە ئانىڭ تىلەر ئېرسە بارى ⑤ بار.

17 - غەزەل

يۇزۇڭ شەمى خەيالىدىن كوڭۇل ئىچرە سراجىم ⑥ بار،
 نې ۋەھمىم يول يىتۈرمەكدىن ئەگەرچەندىكى داچىم ⑦ بار.
 كوڭۇلدۇر قىلەئى تەھقىق نېچۇن سېن ئول ئوي ئىچرە،
 بۇ تەن سەنگى سىيەدۇر ⑧ سىدقدىن ئوپمەككە ھاجىم ⑨ بار.
 ئىچىم لەئىل ئولدى فۇرقەتدىن، كوزۇم دۇر يىغدى ھەيرەتدىن،
 ئاياغ، باش شوئلە ھىرقەتدىن ⑩ بۇ ياڭلىغ تەختۇ تاجىم بار.

① مەرغزار — ئوتلاق، يايلاق.

② چەشمە سار — سۈيى سىيراپ ئۆلكە، ئورۇن، جاي.

③ ھاتەمى ئىشقى — ئىشقى سەخسى، ئىشقى ساھەسىدىكى سەخى.

④ مەخزەن — خەزىنە.

⑤ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «بار» دەپ يېزىلغان بولسىمۇ، غە-

زەلنىڭ قاپپىسىدىن قارىغاندا، ئاخىرىغا شەخس قوشۇمچىسىنى

قوشۇپ «بارى» دەپ ئېلىش توغرا تېپىلدى.

⑥ سراج — چىراق.

⑦ داچ — قاراڭغۇلۇق، قاراڭغۇ كېچە.

⑧ سەنگى سىيە — قارا تاش، قارا رەڭلىك تاش.

⑨ ھاج — ھاجەت.

⑩ ھىرقەت — كويۇش، يېنىش.

كۈرپ ئوشاق سىلكىگە ① كەش ② ئۆلدۈم دەردى مۇلكىگە،
 ... ..
 يۈزۈڭدىن جانغە ئوت ياقىپ، كوزۇڭدىن باشغە پەر تاقىپ،
 ... .. ياشىم ئاقىپ ... ..
 مەنى يا ئۆتقە سال، يا ئۆتدىن ئال، يا ئۆلتۈرۈ ترگۈز،
 نې قىلساڭ سېن قىلۇرسېن، بەندە دۇرمەن نە ئىلاجىم بار.
 سەنىڭ زىكرىڭ تىلىمغە، فىكرى ھوسنىڭ كوڭلۇمە بەسدۇر،
 قارا كوزلۇك شەكەرلەب غەيرىگە نې ئىھتىياجىم بار.
 سەنىڭ لۇتفۇڭغە زارۇ غەمگە يارۇ خاكسار ئۆلدۈم،
 قەدەم قويساڭ قاياندىن ئىتلارنىڭ قىلغان ھوجاجىم ③ بار.
 جەمالىڭ شەمى ④ ياقساڭ بەزمى ئوشاق ئىچرە ئەي دىلبەر،
 خەيالىڭغە كەلۈرمۇ بىر دېمەك گۇمنام راجىم ⑤ بار.

18 - غەزەل

جانى ھايىل بولماسە ۋەسل ⑥ ئىستەگەن جاندىن كېچەر،
 مىڭ بەلا يۈزلەنسە ھەركۈن، قايدا جاناندىن كېچەر.
 ئۆلتۈرۈرگە مەيىل قىلسە، تىغ ئۇرماس، بۇ ئەجەپ،

① سىلك — قاتار، سەپ.

② كەش — ئالغۇچى.

③ ھوجاج — ھاجىلار، كەبىنى زىيارەت قىلغۇچىلار.

④ ئەسلى نۇسخىدا «شەم» يېزىلغان. مەنا ئېتىبارى بىلەن

ئۇچىنچى شەخس قوشۇمچىسى قوشۇپ قويۇلدى.

⑤ راج — ئۈمىت.

⑥ جانى ھايىل — قورقۇنچاق. ئەسلى نۇسخىدا «جانى ھايىل

بولسە ۋەسلىن» دەپ يېزىلغان. «دەۋانى مەشرەپ» نىڭ 95 -

بېتىگە ئاساسەن مەنا ئېتىبارى بىلەن تۈزەتمىپ قويۇلدى.

قان تۇتۇشدىن ۋەھم قىلماس، قان ساچىلغاندىن كېچەر.
 كورمەگەي ھەرگىز بەھىشتى جاۋداندا ① گۈل يۈزىن،
 كىم يۈزى گۈل، كوزى ئوتلۇغ، خارى مۇزگاندىن كېچەر.
 ئاشقى سادىق قىيا باقماس پەرىلەر ھوسنىگە،
 تەرك ئېتىپ جەنناتى رىزۋان ② ھۇرى غىلماندىن ③ كېچەر.
 ئىچمەين كەۋسەر سۇيدىن ئاغزىنى ئەيلەپ چۈچۈك،
 زوھد ئېلى مەي تابىدىن گۈلدېك ئاچىلغاندىن كېچەر.
 كىمكى تاپسا جاۋدان يۈز يىلى ④ ئەيلەر نەزەر،
 كىم خەزاندىن گۈل يۈزى تازۇپ ساچىلغاندىن كېچەر.
 جامۇ مەيدىن ئوزگە ھەسرەت بولماغاي گۇنماغە،
 كىمكى مەينى بىر تاتىپ قايتىپ ئايمىلغاندىن ⑤ كېچەر.

19 - غەزەل

نۇن ئىچىدە نۇقتەدېك كوڭلۇمدە خالىك داغى ⑥ بار،
 بىر قەفەس ياڭلىغ ئېرۇر كوڭلۇم ئىچىدە داغى بار.
 نۇن دېدىم كورگەچ يۈزۈڭ، ساچىڭ قاراغى نۇقتە خال،

-
- ① بەھىشتى جاۋدان — ئەبەدى، مەڭگۈلۈك جەننەت.
  - ② جەنناتى رىزۋان — "رىزۋان" دەپ ئاتىلىدىغان جەننەت.
  - ③ ھۇرى غىلمان — جەننەتتىكى خىزمەتكار ھۇرلار.
  - ④ بۇ سوزنىڭ مەنىسى ۋە رولى ئېنىق ئەمەس. «دېۋانى مەشرەپ» تە بۇ مەسرا "كىمكى تاپسا جاۋدان يۈز ئىشقى ئىلە ئەيلەپ نەزەر" دەپ ئېلىنغان. كىتاپخانلارنىڭ ئىزلىنىپ كورۇشىگە قالدۇرۇلدى.
  - ⑤ ئايمىلاق — ئايرىلماق. "مەنىسىدە كەلگەن، بەلكىم ۋەزىن ئې- تىبارى بىلەن "ر" نى قىسقارتقان بولسا كېرەك.
  - ⑥ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "داغ" شەكلىدە يېزىلغان بولسىمۇ، ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن "داغى" بولۇشى توغرا تېپىلدى.

يا كوئۇل مۇرغىغە ① نۇن شەكلى بىلە قىسماغى بار.
 داغ قويدى نىش ئۇرۇپ جەللاد چەشمەك كوئۇلۇمە،
 بولمادى دافىيە ② ئەگەرچە جىسمىدىن ئولپاغى ③ بار.
 ئېھتىراز ④ ئەيلەپ قۇتۇلماغلىق نە ئىمكاندۇر ماڭا،
 كىم زەنەخندانىك چەھى ⑤، ئەنەبەر ساچىدىن باغى بار.
 كوزلەرىك سەيباد، ھوسنۇك بىر چەمەندۇر كوئۇلۇمە،
 مېھرىك ئانداغ قۇش ئېرۇر مىنقار ⑥، نې تىرناغى بار.
 دايمى ئورتەر مەنى ئول يۈز نە ئوچمەس شەمە ئېرۇر،
 لەھزە ئاقىپ تىنماغان كوز چەشمەسىدىن ياغى بار.
 پۇتمەگەن ھىچ باغدىن يەتمەي ئىلىك، باسماي ئاياغ،
 مەينى گۇنمانىگە لەئىلىك جامىدىن قۇيماغى بار.

20 - غەزەل

ئەي گۈلى ئەھمەر ⑦ باشىڭدا لالەدۇر،
 يا مەگەر كىم كافىرى سېن چالەدۇر (؟).
 ئوت مەسەللىك يۈزۈڭ ئۈزەر قاشلارنىڭ،
 يا سىيە ⑧ تاب تىغ يا چۇچالەدۇر ⑨.

① مۇرغ — قۇش.

② دافىيە — قايتۇرغۇچى، چېكىندۈرگۈچى، توسىغۇچى.

③ ئولپاق — قالپاق. بۇ يەردە "قالقان" مەنىسىدە كەلگەن.

④ ئېھتىراز — ساقلىنىش.

⑤ چەھ — قۇدۇق.

⑥ مىنقار — تۇمشۇق، قۇشلارنىڭ تۇمشۇقى.

⑦ ئەھمەر — قىزىل.

⑧ سىيە — قارا. ("سىياھ" بىلەن ئوخشاش).

⑨ چۇچالە — چۇچۇلا. چالا كويىگەن ئوتۇن.

خەفچەنى ① قەد ئۆزىگە كۆل ياڭلىغ يۈزۈڭ،
 مەھرى ئالەم تابدېك ② بى ھالەدۇر ③.
 ياپماغىل يۈزۈڭگە زۇلفۇڭ پەردەسىن،
 دۇدى ئاھىم باشىمە چىرمالەدۇر.
 سىنەسىدە ④ تەلبەنىڭ شەكلى ھىلال،
 مىڭ تۈمەن قاشىڭ كورۇپ تىرمالەدۇر.
 قىسقىدۇر يۈزۈڭ، نېدىن ۋەسىلىڭ كۈنى —
 زۇلفۇڭ ھىجرىڭ تۇنى ئۇزالەدۇر.
 ھەرتەرەفدە بولسە زۇلمۇڭ نەقدىنى،
 لۇتىق دېپ گۇمىنام ئۆزىگە ئالەدۇر.

21 - غەزەل

كوڭۇل باغرى ئارا ئەزم ئەتسە ⑤، دېرەن باغرى تاشىمدۇر،
 يوق ئەتكەن بۇدۇ نابودۇمنى ⑥ ئول پەيۋەستە قاشىمدۇر ⑦.
 نىسار ئەتمەك ئۈچۈن باسغان ئىزىغە جانۇ دىل بىلە،
 يىغم ئېرمەس، كېچە - كۈندۈز تەنمىدىن جان تالاشىمدۇر.
 ئەگەر ئەزم ئەتسە ئاندىن مەندە يوقتۇر ئىختىيار ئاخىر،
 نەدامەت ⑧ ئىلكى بىلە سىنەنى مەھزۇن ⑨ خەراشىمدۇر ⑩ .

① خەفچە — غۇنچە ئاستىدىكى تۈگۈن. چاققانلىققا تەمسىل قىلىنغان.

② مەھرى ئالەم تاب — ئالەمنى يورۇتقۇچى قۇياش.

③ ھالە — ئاي ياكى قۇياشنىڭ گەردىشى، قوتانلىنىشى.

④ سىنە — كوكس.

⑤ ئەزم ئەتمەك — بىرەر ئىشقا بەل باغلىماق، بارماق.

⑥ بۇدنا بۇد — بارۇ يوق.

⑦ پەيۋەستە قاش — قوشۇما قاش.

⑧ نەدامەت — پۇشايمان، ئەفسۇس.

⑨ سىنەنى مەھزۇن — غەمگە، قايغۇغا پاتقان كوكس.

⑩ خەراش — يونۇش، تىرناش، تاتىلاش.

ئەگەر بولسا مۇيەسسەر ئىتلارغە ھەمزەبان ئولماق، دەلىل ئۇشۇبۇكى ئول كەتكەن قۇياشم سارى باشمىدۇر. ئەگەر راغب ① ئېسەم دىل باغغە ۋەسلى قەدەم قىلماق، بەكت كوڭلۇڭغە ئىتلار مېھرىنى راغب قوياشمىدۇر. ئەگەر مەئشوقنى دايمىم كوڭول تەختىدە تۇرغۇزساڭ، دېگىل مېھرى جەھان ئەفزۇن ② مەنىڭكى ئىچۇ تاشمىدۇر. ئانىڭ ئىشكىدە گۇمنام خار ئىلە خارانى ③ ياستانساڭ ④، دېگىل يوق باغى جەننەت ئىچرە بۇ ياڭلىغ قۇماشمىدۇر ⑤.

22 - غەزەل

جەھان باغى ئارا نەخلى قەددىڭ سەرۋى خىراماندىۇر ⑥، قەددىڭ سەرۋى ئۆزە گۈلدېڭ يۈزۈڭ چۇن ماھى تاياندىۇر. بۇ سەنئەت بىلە گوياكىم باشىڭدۇر گۈنبەزى دەۋۋار ⑦، قاشىڭدۇر يا ھىلالى ئەيد يا قەۋسى ئەسىراندىۇر ⑧. قاراغچىدىۇر كوزۇڭ باغى جەمال ئىچرە يوشۇنۇپدۇر، ئاتارغە ئوق ئېرۇر مۇزگانلارنىڭ ياسەرۋى بوستاندىۇر. يۈزۈڭ ⑨ مېھرىن خەيال ئەتمەك ئەسىرى ئىشققە گويا،

① راغب — خاھىش، مەيلى.

② ئەفزۇن — ئارتۇق، زىيادە، كوپ.

③ خارا — قاتتىق تاش.

④ ياستانماق — ياستۇق قىلىپ ياتماق، سۇيەنمەك.

⑤ قۇماش — رەخ، توقۇلما رەخ.

⑥ خۇرامان — ئازادە، ئەركىن، مەغرۇر.

⑦ دەۋۋار — ئايلىنىپ تۇرغۇچى.

⑧ قەۋسى ئەسىران — كىشىلەرنى ئەسىر قىلىدىغان ئوقيا، يا.

⑨ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "يوزىن" شەكلىدە يېزىلغان بولسىمۇ،

مەنا ئېتىبارىدىن "يۈزۈڭ" بولغىنى توغرا.

پەرىشان ھەرتەرەفى زۇلقى سىياھىڭ ئەنەبەر ئەفشاندۇر ①.
 سەرى زۇلفۇڭ مەگەركىم ھەلقەئى بەندى جۇنۇن ② ئولغاي،
 ئاڭا كىم باغلا نۇر مېھرى ۋىسالىڭ بىلە ھەيراندۇر.
 گۈلدۈركىم قىزىل ساچباغ ئۇچىدا سەرنىگۈن ③ ئەيلەپ،
 ئۈزىن تەشپە يۈزۈڭگە ئەيلە مەكلىك بىلە ئاسقاندۇر.
 يۈزۈڭ باغى ئارا لەئلى لەبىڭ چۈن غۇنچەئى دۈركىم،
 نەسىمى فەيز ④ كوڭلۇڭ باغىدا سەير ئەتسە خەنداندۇر.
 تىمشىڭ دۇررى، لەبىڭ لەئلى خەردارىغە ئانداغىم،
 قۇلاغ ئېرمەس يۈز ئۈزرە ئانى ۋەزىن ئەيلەرگە مىزاندۇر.
 سىپەند ⑤ ئېرمەس ئوت ئۈزرە ئول سەنىڭكى دانەئى خالىڭ،
 ئەسىرىڭ بەند ئەتمەكلىككە ئول بانى ⑥ زەنەخداندۇر.
 مەگەر بەند ئەتمەك ئىستەپ مېھر ۋەرزىشلەرنى ⑦ ئانداغىم،
 لەبىڭ دامى ئارا ئول خال ئېمەس، بەند ئەيلەگەن داندۇر.
 بۇ گۇننامىڭغە تەنھا يوق، بارى ئالەمگە سۇلتان سېن،
 ساڭا قۇل بولغالى گۇننام ئىشقى ئەھلىگە سۇلتاندۇر.

23 - غەزەل

ئول ئاي رۇخسارىغە مەي ئەرغەۋانى ① خوب ياراشىدۇر،
 ئانىڭ تەئسىرىدىن كۈن چەشمەسىگە ئوت تۇتاشىدۇر.

---

① ئەنەبەر ئەفشان — ئەنەبەر چاچقۇچى، ئىپپار پۇراپ تۇرىدىغان.
 ② بەندى جۇنۇن — ساراڭنى باغلايدىغان.
 ③ سەرنىگۈن — دۇم، تەتۇر، بېشى توۋەنگە ساڭگىلىمىغان.
 ④ نەسىمى پەيز — پەيزە تاڭ شامىلى، مەيىن تاڭ شامىلى.
 ⑤ سىپەند — ئىسرىق.
 ⑥ بان — قاراۋۇل، قاراۋۇللۇق قىلغۇچى.
 ⑦ مېھر ۋەرزىش — ئىشقى — مۇھەببەتنى ئادەت قىلغۇچى، ئىشقى —
 مۇھەببەت كەسپىدىكى.
 ⑧ ئەرغەۋانى — قىزىل، قىزىل رەڭلىك.

خەيال ئەتتىم يۈزىم، باشدىن ئاياغىمغە تۇتاشتى ئوت،
 ئەجەبدۇر تىرە تۇندە چىقماين كۈن شوئە تاشپىدۇر.
 باقالماس دىلبەرىمنىڭ يۈزىگە خۇرشد يۈزلۈكلەر،
 خىجالەتتىنمۇ ياكىم كۈنگە باقسە كوز قاماشپىدۇر.
 ئېرۇرمۇ باغدا گۈل يا تاغدا لالە يا نىگار ئوتكەچ،
 قىلۇردا سەير باغۇ دەشتىڭ باغرى قاناشپىدۇر.
 قاچار كۈن چىقسە ئاي ئەختەرلەر، ① ئۈزىن ئاشكار ئەتمەس، ②
 ئانىڭدىك دىلبەرىم بىلە قەيى خوبلار تاقاشپىدۇر.
 مەنىڭ يارىمغە باغلانغان يەنەغە كوز ئۈچىن سالماس،
 پەرىبۇ ھۇرغە ئايىخل قەيى ئاشق ئۇناشپىدۇر.
 مەلامەت ③ قىلىدىلەر يۇسقىنى كورمەي ئېل زۇلەيخاغە،
 نىقاب ئىچرە يۈزىم كورمەي قولىن قانغە بوياشپىدۇر.
 يۈزىدىن پەردە ئالىپ چىقسە ئول مەهرى دەرەخشانم، ④
 فەلەك ئەختەرلەردىك خوبلار ھەريان تاراشپىدۇر.
 جەھانغە شەمە تولىسە، چىقماسا كۈن، تىرەلىك كەتمەس،
 بۇ رەك ئالەمگە ئەي گۇمنام جانان نۇرى تۇتاشپىدۇر.

24 - غەزەل

گۈل يۈزۈڭنىڭ زەۋقۇ شەۋقىن قايسى نابىنا ⑤ بىلۇر،
 ئىشقى ئوتىن ساچقان جەھانغە مەهرنى بىنا بىلۇر.

① ئەختەر — يۇلتۇز.

② بۇ مىسرا ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن "قاچار كۈن چىقسە ئاي، ئەختەر
 ئۈزىنى ئاشكار ئەتمەس" بولسا، توغرا بولاتتى، ئەسلى ئۈزگەرتىلمىدى.

③ مەلامەت — ئەيىپلەش، يامانلاش.

④ مەهرى دەرەخشان — پارلاپ تۇرىدىغان قۇياش، نۇرلۇق قۇياش.

⑤ بىنا — كورگۈچى، نابىنا — كور، قارغۇ.

نې بىلۇر ئاغرىق كىشى قەندۇ ئەسەلنىڭ لەززەتىن،
 ئابىھەيۋان لەززەتىنى خىزىردىك دانا بىلۇر.
 بىلمەگەي ھوسنى جەمالىڭ مەدھىنى زاغۇ زەغەن ①،
 باغدا گۈل ھەمدۇ سەناسىن بۇلبولى گويام بىلۇر.
 ئىشقى مەھۋ ئەتكەنگە تەڭدۇر غەم يەتەر يا شادلىق،
 ساپە بوستان بىلە ئوتنى سەردىنى گەرما ② بىلۇر.
 سۇنۇلۇڭغە قەيد بولماس تەلبەئى گۇمراھلار،
 دەۋلەتى زەنجىرنى ③ مەجنۇنى بىپەرۋا بىلۇر.
 ساپەئى توپىدىن ④ ئارتۇق خۇم تۇبى ⑤ رىند ئەھلىغە،
 دەپىر ئاراياتسە تىكەندە جەننەتلىمەئۇا ⑥ بىلۇر.
 زەھەر ئىچەر يار ئىلكىدىن ھەرزار رىندى مەپپەرەست،
 ھۇرى جەننەت ئەنگەبىندىن ⑦ ئەيلەگەن ھەلۋا بىلۇر.
 ئىتلاردىن چۇرئەئى ⑧ گۇمناىغە بولسە نەسب،
 جۇملەئى ئالەمنى غەرق ئاب ئەيلەگەن دەريا بىلۇر.

25 - غەزەل

چىقسام كوچەغە شاھ سۇۋارىم كېلەدۇر،
 گۈل غۇنچەسىدىك لالە ئۇزارىم كېلەدۇر.

-
- ① زاغۇ زەغەن — قارغا — قۇزغۇن.
  - ② گەرما — قاتتىق ئىسسىق. بۇ يەردە "ئىشقى تەلۋىسى، ئىشقى مەستانىسى" مەنىسىدە كەلگەن.
  - ③ ئەسلى نۇسخىدا بۇسوز "زەنجىرنى" شەكلىدە يېزىلغان بولسا، مەنا ئېتىبارىدىن قارىغاندا، شەخس قوشۇمچىسىنىڭ قويۇلۇشى ئورۇنسىز كۆرۈلدى.
  - ④ توپ — ئېيتىلىشىچە جەننەتتىكى بىر دەرەخ ئىسمى.
  - ⑤ خۇم تۇبى — مەي قاچىلانغان خۇمىرنىڭ تۇۋى.
  - ⑥ جەننەتلىمەئۇا — بىر جەننەتنىڭ ئىسمى.
  - ⑦ ئەنگەبىن — ھەسەل.
  - ⑧ چۇرئە — بىر يۇتۇم، يۇتۇم.

ھەريانغە باقىپ كىرىپك ئوقىن ئېلگە ئاتىپ،
 جانىمغە ياقىپ ئوتتى نىگارم كېلەدۇر.
 مەيگۈن ① لەبىدىن ئىشقى مەيىن ئېلگە سۇنۇپ،
 ئوز مەستلىكىدىن كوزى خۇمارم كېلەدۇر.
 ھەر لەھزە رەقىبەلەر سارى باقىپ يۈز ئاچار،
 مەن خەستەنى كور بۇ ئىشقا ئارم كېلەدۇر.
 جانىمغە تەگىپ ھەر سارىدىن رەشك ئوقى،
 گۈل ئېلگە، ماڭا تىكەن بەھارم كېلەدۇر.
 بىگانەۋۇ ② ئاشناسى يوق ئىكەن بارچەغە تەڭ،
 مۇزگان ئوقىن ھەركىمگە ئاتارم كېلەدۇر.
 ئولمەيمۇ بۇ دەردلەرگە مەن ئەي يار - يارانلار،
 بىر لەھزەدە مىڭ جانىم ئالارم كېلەدۇر.
 كەلمەي نەچە كۈن قايدا قارار ئەتتى ئىكەن،
 كوڭلۇمدىن ئالىپ ③ سەبرۇ قارارم كېلەدۇر.
 ھەم زاھىدۇ فاسىق قاشغە سەجدە قىلۇر،
 بىر لەھزەدە مىڭ دىننى بۇزارم كېلەدۇر.
 ئوتلارنى ساچارمەن يىغىيۇ زار بىلەن،
 ياز يامغۇرى ④ ياڭلىغ ئاھۇ زارم كېلەدۇر.
 كۈندۇز، كېچەۋۇ ھىچ مەھەل كەلگەن ئېمەس،
 بۇ تۇرغە كورۇڭ لەيلۇ نەھارم كېلەدۇر.

① مەيگۈن — مەيگە ئوخشاش، مەي رەڭلىك.

② بىگانە — يات، يات كىشى.

③ "ئالىپ" سوزى ئەسلى نۇسخىدا يوق، ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن قوشۇپ قويۇلدى. "دىۋانى مەشرەپ" 93 - بەتتە "كوڭ لومنى ئالىپ" دەپ بېرىلگەن.

④ "يامغۇر" سوزىنىڭ ئاخىرىغا ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن شەخس قوشۇمچىسى قوشۇپ قويۇلدى، ئەسلى نۇسخىدا يوق.

سەدبەرگ ① كەبى غەم بىلە سارغارتىپ ئېدى،
 نې غەم ماڭا ئېمدى غەمگۇزارىم كېلەدۇر.
 زەنجىر دېمە ئىلكىدەكى دىلبەرنىڭ ②،
 كىم دەفئى فىراقغە تۇمارىم كېلەدۇر.
 ئىتدېك ئېرىشىپ رەخش ③ ئىزىن سۇرمە قىلىپ،
 باش ئىشكىگە قويغان يارى غارىم كېلەدۇر.
 گۇمنامنى كويدۇرۇپ كۈل ئەيلەدى كەتتى تازۇپ،
 ئېمدى بارى جانغە ئوتتى ياقارىم كېلەدۇر.

26 - غەزەل

مەزرەئى ④ لۇتقى ئىلاھىدۇر دىيارى كاشقەر،
 ئىشق ئېلىنىڭ قىبلەگاھىدۇر مەزارى كاشقەر.
 ئىشقى ئۇلغەت چەشمەسىدىن دەردۇ مېھنەت جۇش ئېتەر،
 تۇفراغى ھەسرەت بىلەن پۈتكەن ھىسارى كاشقەر.
 دىلرەبسالار باغرىنى لەئلى بەدەخشان ئەيلەگەي،
 بىرىنگاھى غەمزەسىدىن گۇلتۇزارى كاشقەر.
 ئابى رۇكناباد ⑤، گۈلگەشتى ⑥ مۇسەللا ⑦ سەھل ⑧ ئېرۇر،

① سەدبەرگ — سېرىق سەبەدەر.

② بۇ مىسرادا ئەسلى نۇسخا بويىچە ئىككى بوغۇم كەم.

③ رەخش — ئات، ئالاچىپار ئات.

④ مەزرەئى — تېرىلغان، تېرىلغۇ قىلىنغان.

⑤ ئابى رۇكنا باد — ئىراننىڭ شىراز ۋىلايىتىدە "رۇكناباد" دىگەن

جايىنىڭ يېنىدىن ئوتتىدىغان دەريا.

⑥ گۈلگەشت — گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن كەڭ تاماشەگاھ.

گۈزەل جاي.

⑦ مۇسەللا — چوڭ مىچىت، چوڭ نامازگاھ.

⑧ سەھل — سەل، ئانچىكى.

خۇلەددىن ① ئەفرۇن تۇمەن مىڭ لالە زارى كاشقەر.
 ئەيش ئېلىگە خارىدىن كەلگەي گۈلى ئىشرەت ئېسى،
 چۈن سۆلەيمان دەۋلەتدۇر خارۇ زارى كاشقەر.
 ئۇدۇ ② ئەتتەر تۇفراغىدۇر، ئابى كەۋسەردۇر سۇيى،
 دۇررۇ مەرچان تاشلاردۇر كۆھسارى كاشقەر.
 يا پەرى يا ھۇر يا باغى ئىرەم ③ ياد ئەيلەمەس،
 شەھرىنى ئۇنتار بولۇر ھەركىم دۇچارى كاشقەر.
 ھۇشمەندۇ دەردمەندۇ، مەردۇ زەندۇر لەب چۇ قەند،
 نارى خەندىن ④، سىبى رەئىنا ⑤، ھەرنە بارى كاشقەر.
 كاشقەر شەھرىن بىلىك گۇمنامنىڭ يايلاغىدۇر،
 دىلكۇشا، ئىشرەت فەزا ⑥ ھەر سەبزە زارى كاشقەر.

27 - غەزەل

قاشىك مەھرابى ئەي دىلبەر مەنىڭكى قىبلە گامىدۇر،
 يۈزۈك مەھرى كوڭۇلنى روۋشەن ئەتمەكلىككە ماھىمىدۇر.
 ئىبادەتنىڭ قىيامى پايگاھى ⑦ خانەئى كەئبەك ⑧،

- ① خۇلد — بىر جەننەتنىڭ نامى.
- ② ئۇد — خۇشپۇراق بىر خىل دەرەخ.
- ③ باغى ئىرەم — ئەفسانەۋى گۈزەل بىر باغنىڭ نامى.
- ④ نارى خەندىن — كۈلۈپ تۇرغان ئانار.
- ⑤ سىبى رەئىنا — قىزىل ئالما.
- ⑥ ئىشرەت فەزا — ئىشرەت يۈكسەلگەن، ئىشرەت ئەۋج ئالغان.
- ⑦ پايگاھ — تۇراق جاي، بازى.
- ⑧ «دېۋانى مەشرەپ» تە بۇ مەسرا "ئىبادەتتىم قىيامى پايگاھنىڭ خانەئى كەئبەم" دەپ ئېلىنغان. مەزمۇنى جەھەتتىن مۇشۇ كېيىنكىسى توغرىدەك تۇرىدۇ.

ئىزدىڭ ئول ئاستانى ئالى ئۆزرە سەجدە گاهىمدۇر.
ئىكى ئالەم خەيالاتى ماڭا قاتىل ئېرۇر جانا،
سىپاھىن تارتىپ ئاتلانسه، ماڭا يادىڭ پەناھىمدۇر.
بۇ كوڭلۇم مەيل قىلسە، غەيرىنىڭ يادىنى قىلماقغە،
غەمىڭ فۇرقەت ئوتىدا ھەرنە قىلسە ئۆز گۇناھىمدۇر.
ۋەلى كوڭلۇم قەبۇل ئەتمەس سەنىڭدىن ئۆزگە دىلبەرنى،
ساچىڭنىڭ ھەلقەسى ئول زۇلمىدىن ئارامگاھىمدۇر.
سەگى كويۇڭا مەن ھەمكاسەلىقنى ئىختىيار ئەيلەپ،
قەبۇلۇڭ مۇلكىن ① ئالماققە كوزۇم ياشى سىپاھىمدۇر.
قارا كوزگەن فەلەككە ئەبىر ئېمەس، تامغان ئېمەس يامغۇر،
مەلەك ② ھالىمغە يىغلاپ ئول قاراسى دۇدى ئاھىمدۇر.
ئېمەسدۇر ئۇستۇخانى خەر، ③ ئىتىڭ ئاستىدا سودرەلگەن،
غەمىڭ رەنجى بىلە ئولگەن مەنىڭ جىسمى تەباھىمدۇر ④.
بۇ زۇلمۇ جوۋرنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى كىيگە داد ئەيلەي،
كەرەشمەڭ كورسە قەتل ئەيلەر، دېمەس بۇ داد خاھىمدۇر.
گۇناھىم غەيرىدىن ئېرمەس، كوزۇمدىن، ئىختىيارىمىدىن،
مەنى بۇ ئوتقا سالغان ئىختىيارىمۇ نىگاھىمدۇر.
مەنى ئولتۇرسۇ، تىرگۇزسۇ ھەر لۇتفۇ. سىتەم بىلەن،
ئانىڭدۇر ئىختىيارىم، ھەرنە قىلسە پادىشاھىمدۇر.
كېچە - كۇندۇز خەيالىم ئاستان بوسىنى ⑤ قىلىياغلىق،
ۋىسالى دەۋلەتتىن تاپماققە سەگلەر سانى ⑥ راھىمدۇر ⑦.

① مۇلك — مەملىكەت، دولەت.

② مەلەك — پەرىشتە.

③ خەر — ئېشەك.

④ تەباھ — ئىشتىن چىققان، كېرەكسىز، بۇزۇلغان، چىرىگەن.

⑤ بوس — سويۇش (فارسچە — بوسە).

⑥ سەگ — ئىت. سەگلەر سانى — ئىتلارغا ئوخشاش. ئىتتەك.

⑦ راھ — يول.

بۇ گۇننام ھالىنى ئەرز ئېت، سەبا تاپساڭ ئانىڭ ۋەسلىن،
ۋەگەر نە روزى مەھشەر سورغۇچى قازى ئىلاھمىدۇر.

28 - غەزەل

نە ھاجەت ھەججى ئەكبەر ① كاشقەر ئىچرە مەزارىم بار،
زىيائى چەشمىمە ② خاكى دەردىن ③ سۇرمە زارىم بار.
مۇژە جارىم ④ ئەتىپ كوز كاسەسىدىن سۇ ساچىپ سەھنىن،
بەھىشتى ئەدن ⑤ ياڭلىغ قۇددۇس ⑥ ئەتمەك ئىختىيارىم بار.
ماڭا قىسمەت ⑦ ئەزەلدىن دەردۇ بەلا قۇتىن ⑧،
نە ئىشرەت، گۈلشەن ئىچرە زۇلم ئېلىدىن غەمگۇزارىم بار.
ئىتى ئىچكەن يالاقىدىن ماڭا ھەم توئمە ⑨ يەتكەي دېپ،
تسلىپ كەۋسەر شەرابى زوھد ئېلى ياڭلىغ خۇمارىم بار.

① ھەججى ئەكبەر — ئۇلۇغ ھەج، ئۇلۇغ جايىنى ھەج قىلىش.

② زىيائى چەشم — كوز روشەنلىكى.

③ خاكى دەر — ئىشىك ئالدى توپىسى، بوسۇغا توپىسى. ئەسلى

نۇسخىدا «دەردىن» سوزى يوق. ت. ئېلىيوۋ بۇنى «رەھىدىن»

دەپ ئالغان. «دەۋانى مەشرەپ» نىڭ 106 - بېتىدە بۇ سوز

«دەردىن» دەپ ئېلىنغان. كېيىنكىسى توغرا تېپىلدى.

④ جارىم — سۇپۇرگە.

⑤ بەھىشتى ئەدن — بىر جەننەتنىڭ نامى.

⑥ قۇددۇس — پاك، تازا، مۇقەددەس.

⑦ قىسمەت — ئۇلۇش، ئونچە، تەقسىم قىلىنغان نەرسە، ھەسسە.

⑧ قۇت — ئوزۇق، يېمەكلىك.

⑨ توئمە — ئوزۇق، لوقما.

مەنى كورسە قاچادۇر شەيخۇلىئىسلام ① ئەھرىمەن ② ياڭلىغ،
 نېچۇن بوينۇمدا زۇلق تارى چىرماشقان تۇمارىم بار.
 تېنىم بىر تاغدۇر ③ ھەرياندا يۈز مىڭ ساپەئى ئەرتەرە،
 كوزۇڭدىن ئاھۈيى غەم راھەتگە سەرۋ زارىم بار.
 مەيى لەئلىك خەيالى چەشمەسى كوڭلۇم سارى ئاقىپ،
 يۇدى پەرھىز ④ تۇفراغىنى ھەر نەچچە غۇبارىم بار.
 ئەجەل بادى يىقىتتى سەرۋىڭ ئۇنسە باغى مەھشەردە،
 تۇرارمەن ساپەدېك ئارقاڭدا ⑤ دەپ كوپ چەشم زارىم بار.
 مەنى گۇمنام بوپىنى ئىتىك زەنجىرىغە باغلاپ،
 ئېرۇر دەۋلەت ئاياغ ئاستىدا سودرەتسەڭ نە ئارىم بار.

29 - غەزەل

نەقاب ئاچماقنى بۇ مەھزۇنغە ⑥ بىر ياد ئەتمەدىڭ ھەرگىز،
 مەنى ئورتەپ ئول ئوتقە كۈلنى بەرباد ⑦ ئەتمەدىڭ ھەرگىز.

① شەيخۇلىئىسلام — ئىسلام دىنى بويسىچە ئەڭ يىنۇقۇرى
 مەرتىۋىدىكى كىشى.

② ئەھرىمەن — شەيتان.

③ بۇ سوزدە ئەسلى نۇسخە بوينچە شەخس قوشۇمچىسى
 بولسىمۇ، مەنا ئېتىبارى بىلەن ئارتۇق ھېساپلانغانلىقتىن
 ئېلىۋىتىلدى.

④ پەرھىز — ئوزنى تۇتۇۋېلىش، ساقلىنىش، پەرھىز.

⑤ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "ئارقاندا" دەپ يېزىلغان. ت.
 ئېلىپوۋنىڭ "ئارقاڭدا" دەپ تۈزەتكىنى توغرا بولغان.

⑥ مەھزۇن — غەملىك، قايغۇلۇق.

⑦ بەرباد — شامالغا سورۇماق.

فەلاخۇن ① تاشدېك سەرگەرد ② ئەتىپ ھىجرانغە تاشلارسېن، مەنى پەرۋانەدېك شەمىئىگە موئتاد ③ ئەتمەدېك ھەرگىز. قويارسېن لەھزە - لەھزە يا قاشىن، مۇزگان ئوقىن تەڭلەپ، ئاتىپ بىر يولى مەھزۇن جاندىن ئازاد ئەتمەدېك ھەرگىز. كەسىپ باشىم، ساچىپ قانىم، يۈرەك - باغرىم قىلىپ پارە، قىلىپ مېھمان ئىتىك، جانۇ دىلىم شاد ئەتمەدېك ھەرگىز. تەنىم تۇفراغىغە لەئلىك مەيىن ساچىپ قىلىپ بالچىق، مۇغان ④ ئەيشىگە بىر مەيخانە ئاباد ئەتمەدېك ھەرگىز. قىلىمەن مىڭ دەرە ⑤ جانىم تاغىن ئەشكىم ⑥ مەتىن ئەيلەپ، مەنى شىرىن لەبىڭدىن يادى فەرھاد ئەتمەدېك ھەرگىز. ياقام يىرتىپ، كوكۇس تىرناپ، ساچىپ ئوت سوزى جانىمدىن ⑦، گەر ئولسىم رەئد ⑧ ياڭلىغ مەنى فەرياد ئەتمەدېك ھەرگىز. يۈرۈرمەن دەشتى ئىشقىڭ ئىچرە توئمەم سەبزەئى ھىجران، مەنىڭ قەسدىمغە زۇلفۇڭ دامى سەيىياد ⑨ ئەتمەدېك ھەرگىز. قۇيۇندېك كەتتى گۇمناپ باشىنى تاپماي بۇ ھەسرەتدىن، ئانىڭدىن ئۈزگەگە ھەجرىڭنى جەللاد ئەتمەدېك ھەرگىز.

① فەلاخۇن - كامالەك، تاش ئاتىدىغان قورال، پالاخمان.

② سەرگەرد - بېشى ئايلانغان، پىقىرىغان.

③ موئتاد - ئادەتلەنگەن، ئۈگەنگەن.

④ مۇغان - "مۇغ - مەي سائقۇچى" سوزىنىڭ كوپلۇقى، مەي سائقۇچىلار.

⑤ دەرە - جىرا، ساي.

⑥ ئەشك - كوز ياش.

⑦ سوزى جان - جاننىڭ كويۇشى.

⑧ رەئد - گۈلدۈر، چاقماق ئاۋازى.

⑨ دامى سەيىياد - ئوۋچىنىڭ دامى، ئوۋچىنىڭ نۇزىغى.

30 - غەزەل

يوق ئىبرمىش ئىشق ئارا بىر دىلفىكارى ① مەن كەبى ھەرگىز،
يىغىپ كوز غەيرىدىن ھوسنۇڭە زارى مەن كەبى ھەرگىز.
فەلەك دېك يۈز تۆمەن مىڭ كوز بىلە ۋەسلىك يولدىن ئىستەپ،
سەنى كورمەككە بارمۇ ئىنتىزارى مەن كەبى ھەرگىز.
خەيالىك ئاقتابدا يۇرۇرمەن زەررە دېك تىترەپ،
تاپلىماس زەررە كۈن يوق بىقەرارى مەن كەبى ھەرگىز.
ۋسالىك تاپمايىن ئاشقىلىقم ئول گورگ ② ياڭلىغ مەن،
يەمەي يوسىغىنى يوق توھمەت شىئارى مەن كەبى ھەرگىز.
تەگىپ ۋەسلىك شەمالى، جان ئالىپ خۇشك ③ ئەتتى جىسمىمنى،
شەجەر ④ كورگەنمۇدۇر بادى بەھارى مەن كەبى ھەرگىز.
تەئەججۇپ ئىت ئېروركىم شىرى ئەئزەم ① كورسە ۋەھم ئېلتەر،
غەملىك مورىغە يوقتۇر بىمەدارى مەن كەبى ھەرگىز.
يۈزۈك مەھرى تولۇد ئەتمەي كېچە - كۈندۈزنى فەرق ئەتمەم،
زەمانە كورگەنى يوق روزگارى مەن كەبى ھەرگىز.
كوزۇم دامىنى قويدۇم مۇرغى ھوسنوك سەيد ئېتەرمەن دېپ،
ئوقابى ھەجرىك ② ئالدى، يوق شىكارى مەن كەبى ھەرگىز.

① دىلفىكارى — دىلى ۋەيران، دىلى ئاغرىغان (بىرلىك ساندا كەلگەن سوز).

② گۇرگ — بورى.

③ خۇشك — قۇرۇق، قۇرۇغان.

④ شەجەر — دەرەخ.

① شىرى ئەئزەم — زور شىر.

② ئوقابى ھەجر — ھىجر بۇركۈتى.

مەنى گۇمناغە بەرمەي زەكاتى ھوسن قايتاردىڭ،
كۆرەرمۇ بوخل ① ئارا بىر شەھرى يارى ② مەن كەبى ھەرگىز.

31 - غەزەل

بىر باقىپ كوز ئۇچىدىن تەنگە كىگۈردى جان قىز،
ئايلاىنىپ، يۈز ئوگۈرۈپ قىلدى يۈرەكنى قان قىز.
كۈندە مىڭ دەرد ئوقىن ئاتتى ھەزىن ③ جانىمغە،
بىرىگە ئەيلەمەدى لەبلەردىن دەرمان قىز.
يۈزىگە پەردە ياپىپ شەم ئۈزە فانۇس كەبى،
يۈز تۈمەن زوھد ئېلىنى ئەيلەدى سەرگەردان قىز.
زالمۇ قاتلىۇ جەببار ④ ئېرۇر بى شەققەت،
يارۇ ئەغيارنى ئالدىدە بىلۇر يەكسلىن قىز.
ئىشقىدە ئاھىم ئوتى ئۇچقۇندۇر ئاي ئىلە كۈن،
كىم دېگەي بويىنى سەرۋ، كوزىدۇر چولپان قىز.
بۇ فەلەك خانى ⑤ ئۈزە قىلما گۇمان ئەختەر دېپ،
سەدقەئى ھوسنىۇگە تولدۇردى دۇرۇ مەرجان قىز.
سەرۋنى قەددىگە، گۈلنى يۈزىگە، زۇلفۇگا مۇشك،
ئوخشاتالماس كىشى ئەي نادىرەئى دەۋران ⑥ قىز.
قافۇ نۇن كوزۇ لەبىڭ مەد ئەلىق قەد قاشىڭ،

① بوخل — بېخىل، پىششىق.

② شەھرى يار — پادىشا، شاھ.

③ ھەزىن — قايغۇلۇق، مۇڭلۇق، غەمكىن.

④ جەببار — جەبىر قىلغۇچى.

⑤ فەلەك خانى — فەلەك داستانى.

⑥ نادىرەئى دەۋران — دەۋردە ئاز كورۇلىدىغان.

رايۇ ئەسرار ① باشىدىن ئاياغىڭ قىران ② قىز.
 ئىشىق كافىرلارغە كوز ياشىم ئولدى توفان،
 ئىتلارنىڭ كىم ئېرور ھەمرەھى كۇشتىبان ③ قىز.
 كويىدۇر جەننەتى رىزۋان، ئىشىكى كەئبەئى ئىشىق،
 ھوردېڭ خىزمەتدە باغلادى قول چەندان قىز.
 ۋەسل گۈلزارى ئارا بۇلبۇل ئېرۇر بۇ گۇمنا،
 شەككەرىن خەندە بىلە توتۇئى ھىندۇستان ④ قىز.

32 - غەزەل

ئىشرەت كۇنى ئەي دىلبەر دەشت ئېردى چەمەن سېنىسىز،
 باغ ئىچرە قىزىل گۈللەر باغرىمغە تىكەن سېنىسىز.
 مۇترىب ⑤ ئۇنى خوش كەلمەس ئەيش ئىچرە قۇلاغمغە،
 بەزىمىدە ئېرۇر بۇلبۇل بىر زاغۇ زەغەن سېنىسىز.
 ھوسنۇڭ نۇرى تاب ئەتسە، جەننەت كورۇنۇر دەۋزەخ،
 ۋەسلىڭ يوق ئېسە قىلىم جەننەتنى ۋەتەن سېنىسىز.
 ۋەسلىڭ بىلە دەشت ئۇزرە خارا دۇرۇ گوۋھەردۇر،
 مانەندى ⑦ ئۇشاق تاشدۇر ھەر دۇررى ئەدەن ⑥ سېنىسىز.
 باغرىمغە غەمىڭ تىغى يەتكەچ كوز ئاقىزغان قان،
 ياقۇت ئىلە مەرجاندۇر يا لەئلى يەمەن ⑧ سېنىسىز.

① رايۇ ئەسرار — ئېقىل ۋە سىرلار.

② قىران — يېتىشكەن، تولغان.

③ كۇشتىبان — پاراخوتچى.

④ تۇتۇئى ھىندۇستان — ھىندىستان تۇتىسى.

⑤ مۇترىب — سازەندە، ناخشىچى.

⑥ مانەند — ئوخشاش، گويىكى.

⑦ دۇررى ئەدەن — ئەدەندىن چىقىدىغان گوھەر.

⑧ لەئلى يەمەن — يەمەندىن چىقىدىغان ياقۇت، يەمەن ياقۇتى.

غەم ئوتى كەباب ئەيلەر، ھەجرىگدە چىقارغان دۇد،
ئىشق ئەھلى مەشامغە ① چۇن مۇشكى خوتەن سېنسز.
ئىشكىگدە ② گەدالىققە ئالماس دۇ جەھان ③ گۇنام،
شەھلىق ماڭا ئول جانا سز بولماساڭز مەنسز.

33 - غەزەل

ياندۇرسە يۇزى شەمىڭ ھەر سىمى بەدەن ④ سېنسز،
ئول تۇن چۇ شەبى يەلدا بىر بەيتى ھەزىن ⑤ سېنسز.
مەقسۇدۇم ئېرۇر جانا كۈلبەمغە قەدەم قويساڭ،
ئولكى بۇ مەسەللىكىدۇر بىر گورۇ كەفەن سېنسز.
ئايرىلغالى ۋەسلىڭىدىن يوقتۇر ھەۋەسم ئەي جان،
نەيلەي بۇ تىرىكلىكىنى ئەي زۇلفى شىكەن سېنسز.
ئەي روھى تەنۇ جانم كەلگىل مەنى بىر كورگىل،
بىر نەقىشى مۇسەۋۋەردۇر ⑥ يا مۇردە بۇ تەن سېنسز.
باغ ئىچرە گۈل ئاچىلسە، مىڭ نالە قىلۇر بۇلبۇل،
بىر نەقىشى نەگىن ⑦ ئولغاي گويا بۇ دەھەن ⑧ سېنسز.

① مەشام - بۇرۇن، دىماغ.

② ئەسلى نۇسخىدا بۇ سوز "ئىشكىگدە" دەپ يېزىلغان. مەنا

ئېتىبارى بىلەن "ئىشكىگدە" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

③ دۇ جەھان - ئىككى ئالەم، ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا.

④ سىمى بەدەن - كۇمۇش بەدەن.

⑤ بەيتى ھەزىن - غەم ئويى، غەمخانىە.

⑥ نەقىشى مۇسەۋۋەر - تەسۋىرىي سۇرەت.

⑦ نەقىشى نەگىن - نەقىشلەنگەن ئۇزۇك.

⑧ دەھەن - ئاغىز.

كۈلدېك باشمە جانا ھەجرىڭدە تۇتاشقان ئوت،
 پامالى قەدەم ① بولغاي بەزم ئىچرە سەمەن سېنىسىز.
 بۇتخانەنى بۇ گۇمنام يادىڭ بىلە مەسجىد دېر،
 مەسجىددە غەمىڭ يوقتۇر بى شۇبەھ ② شەمەن ③ سېنىسىز.

34 - غەزەل

تېگمەسە گۈلغە سەھەر سالقىنى خەندان ئولماس،
 ئىشقىدىن يەتمەي ئەسەر گۇڭ ④ سۇخەندان ⑤ ئولماس.
 گۈل يۈزىن كورمە گۇچە گۈلشەن ئىچىدە بۇلبۇل،
 پەر قاقىپ، ئايلىنىپ ھەريانغە خۇش ئەلھان ⑥ ئولماس.
 ئىشق ئىشى يۈزنى سارىغ ئەپلەمەك ھەم زارۇ نىزار ⑦،
 جاننى كويدۇرمەسە ئوتىدا باغىر قان ئولماس.
 كوزى ئاتەش، يۈزى مەھۇەش، سوزى دىلكەش نەزەرى —
 تۇشمە گۇنچە قارا تاش لەئلى بەدەخشان ئولماس.
 ئىككى زۇلغى ئىچىدىن كۈن يۈزى تابان ئولدى،
 ۋەسل شەمە ئەجەپ ھىجران تۇنى تابان ئولماس.
 يىغلاپ ئايدىم ئاڭا فۇرقەت تۇنى ئەي ئاي يۈزۈڭ ئاچ،
 ئول ئايدى مېھر ياغىن بولسە دەرەخشان ⑧ ئولماس.

-
- ① پامالى قەدەم — ئاياق ئاستىدا قالغان، ئېزىلگەن.
 ② شۇبەھ — "شۇبەھ" سوزىنىڭ كوپلۇكى — شۇبەھلەر.
 ③ شەمەن — بۇت، بۇتپەرەس.
 ④ گۇڭ — تىلسىز، كېكەچ.
 ⑤ سۇخەندان — سوز ئۈستىسى، سوز ماھىرى.
 ⑥ ئەلھان — «لەھەن — ئاھاڭ، مۇقام، كۇي، ئاكسىنت» سوزد-
 نىڭ كوپلۇكى.
 ⑦ نىزار — بوش، نازۇك، ئورۇق.
 ⑧ دەرەخشان — پارلاق، نۇرلۇق، پارقىراق.

دېدى ۋە سىلىم خۇشى، ھەجرىم ئەلەمدىن دېمە سوز،
 ئاشىق ئۆلدۈر ئەسەرى تەن، خەبەرى جان ئولماس.
 ئاڭا ئايدىم نەتەيىن، كويدۇرۇپ ئولتۇردى بۇ دەرد،
 بۇ نەچۈك دەرد كىم ھەرگىز ئاڭا دەرمان ئولماس.
 مۇددەئى ① مەردى خۇدادىن ئوزنى بىلسە بەلەند،
 قارا تاش ياقۇت ئولۇپ، ئالۇچە مەرجان ئولماس.
 جاننى تىرگۈز مەي ئىچىپ سېن مۇھەببەت نوئىدىن ②،
 تەبرەگەي يەل كۈچىدىن خەس ئىچىدە جان ئولماس.
 سەنى گۇننام ئەگەر ھەر ئوتى مىڭ پارە قىلۇر،
 غەم يەمە لەئىل تۇمەن پارەدۇر ئەرزان ئولماس.

35 - غەزەل

كوزىن گۈلگۈن كورۇپ ھەر كىمگە ئوزنى زار ئەتىپ بولماس،
 كوئۇل زەخمىغە مەرھەم قويماسە ئەفكار ③ ئەتىپ بولماس.
 ئانىڭ كوئىلىگە بىر دىلداردىن غەم يەتمەگەن بولسە،
 ئەگەر بولسە جەھان خۇرشىدى ئول، دىلدار ئەتىپ بولماس.
 جەھان باغىدا ھەريان گۈل ئۇنەر فەسلى خەزانى بار،
 يۇرەك زەخمى كەبى جەننەتدە ھەم گۈلزار ئەتىپ بولماس.
 كوئۇلدىن دەرد دېسە ھەم دەۋا قىلسە بەغايەت خوب،
 تىكەن بولسە گۈلى يوق كىمسەگە بىمار ④ ئەتىپ بولماس.
 ئەزەل كۈندە ئانىڭكى روھى بىدار ئولماغان بولسە،

① مۇددەئى — دەۋاگەر.

② نوئم — خوشاللىق، خاتىرجەملىك، راھەت - پاراغەت. بۇ مەس -

راغا ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن "سېن" سوزى قوشۇپ قويۇلدى.

③ ئەفكار — يارىلانغان، جاراھەتلىك.

④ بىمار — ئاغرىق.

ئەسھەت ئىلكى بىلە تەبىرەتپ بىدار ئەتىپ بولماس.
 كوڭۇل سەھراسىدە ئەۋۋەل ئەزىز خار ئولماغان بولسە،
 كوڭۇلدۇر بىر شەھەنشەھ ① ئول كوڭۇلنى خار ئەتىپ بولماس.
 كىشى مەجنۇن ئېسە ھەر يۈزگە ئاندىن يەتسە تۇرلۇك ئىش،
 ئىتىدىن ئوزگەنى بۇ غەم كۈنىدە يار ئەتىپ بولماس.
 مۇسۇلمان ئېمەس نامەردكە سېن كوز ياشىڭ توكسەڭ،
 غەمكىنىڭ گوۋھەرىن ئول كىمەسگە ئىسار ② ئەتىپ بولماس.
 نەچە بى سەبىر سېن قىلمە تەكەللۇم ئىشقىدىن ھەرگىز،
 كىشىكىم بولھەۋەسدۇر ③ مەھز ④ ئەسرار ئەتىپ بولماس.
 كويۇپ ئوت بولدۇم، ئوچتۇم ھەم كۈل ئولدۇم داغى دۇد
 ئولدۇم،
 كەتپدۇرمەن، يەتپدۇرمەن، دۇد ئىلە دىۋار ⑤ ئەتىپ بولماس.
 تولا قان يىغلاما گۇمنام، پانتقان كۈن كەبى كوز يۇم،
 جەھاننى تۇتقۇسى قان مېھرىدېك خۇنبار ⑥ ئەتىپ بولماس.

36 - غەزەل

جەھاندا زار كوپ، كىم تاپتى سەندېك زار مەن ياڭلىغ،
 غەمىڭ تىغى بىلە كىم بولدى دىل ئەفكار مەن ياڭلىغ.
 يۈزۈڭ بىر كورسەتسېن دەۋزەخى فۇرقەتدە كويپدۇردۇڭ،
 سەنىڭدىن ⑦ كوردى كىم ئالەمدە دىل ئازار مەن ياڭلىغ.

① شەھەنشەھ — شاھلارنىڭ شاھى.

② ئىسار — بېرىش، تەقدىم قىلىش، مەرھەمەت قىلىش.

③ بولھەۋەس — ھەۋەسكار، بىھۇدە نەرسىلەرنى ھەۋەس قىلغۇچى.

④ مەھز — ھەرگىز.

⑤ دىۋار — تام.

⑥ خۇنبار — قانلىق ياش توككۇچى، قاتتىق يىغلىغۇچى.

⑦ ئەسلى نۇسخىدا بۇ سوز "سەنىڭدەك" شەكلىدە يېزىلغان

مەنا ئېتىبارى بىلەن "سەنىڭدىن" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

سوزۇڭنى بىر ئەشتىم، تولدى جىسمىم قەندۇ شەككەرگە،
 قەنى بىر تۇتى ئالەم ئىچرە شەككەرخار ① مەن ياڭلىغ.
 يۇزۇڭدىن ئوت تۇشۇپ بولدى ۋۇجۇدۇم مەھرىدىن رۇشەن،
 جەھاندا قايسى ئاشقۇر سەمەندەرۋار ② مەن ياڭلىغ.
 باشىڭدىن چەرخ ئۇرۇپ مەن رىشتەئى مەھرىگە چىرماندىم،
 فەلەك ھەم بولمادى ئىشقىڭ ئارا پۇزكار ③ مەن ياڭلىغ.
 بولۇر ناگە ھەۋادا بىر بارانى رەئىد بىلە بەرق،
 فىغان ئوت دەمبەدەم، كىم بولغۇسى خۇنبار مەن ياڭلىغ.
 غەمىڭ زەھرىنى ئىچمەي قالمايم بىر لەھزە ئەي دىلبەر،
 سەنىڭدىكى بى تەرەھھۇم تاپتى كىم غەمخار مەن ياڭلىغ.
 بۇ دەۋلەت كىمدەدۇر، بولدۇم سەگى كويۇڭ ④ بىلە ھەمدەم،
 كىم ئولدى بۇ جەھاندا ساھىبى ئەسرار ⑤ مەن ياڭلىغ.
 جەھان رەسۋالارىن كورسە، قولىن تىشلەپ قىلور ھەسرەت،
 تاپىلماس ئىشقى رەسۋاسى ئارا سەردار مەن ياڭلىغ.
 قەمەر كۈندىن ئالىپ نۇر، گەھ ئوچەر گاھى يانار ئەمما،
 ئېمەسدۇر ئىشقى ئوتىدا روزۇ شەب ئەنۋار ⑥ مەن ياڭلىغ.
 ماڭا يوق تىرەلىك، جەننەت كەبى دايم ئېرۇر روۋشەن،
 كى نورى ئەرشىدىن كىم بولدى ئاتەشۋار ⑦ مەن ياڭلىغ.
 قەدىڭ گۈلبۇن، يۇزۇڭ گۈل، قاشلارنىڭ سوۋسەن، كوزۇڭ
 بادام،

① شەككەر خار—شېكەر يەيدىغان.

② سەمەندەرۋار—ئوت چاشقىنىغا ئوخشاش، ئوت چاشقىنىدەك

③ پۇزكار—كوپ ئىشلىق، ئىشى كوپ.

④ سەگى كويۇڭ—كوچاڭنىڭ ئېتى.

⑤ ساھىبى ئەسرار—سىرلارنىڭ ئىگىسى.

⑥ ئەنۋار—بەك نۇرلۇق، ناھايىتى روشەن، ناھايىتى يورۇق.

⑦ ئاتەشۋار—ئوتقا ئوخشاش، ئوتتەك، ئاتەشتەك.

كشى بىر تۇپ شەجەردە تاپمادى گۈلزار مەن ياڭلىغ.
گۈلى سانچىپ، كوزى ئولتۇرسە ئىچكەي لەئلى قانىمى،
كشى كورگەنمۇدۇر گۇمنام بىر خۇنخار ① مەن ياڭلىغ.

37 - غەزەل

سەنى كورگەچ كىم ئولدى بارچەدىن بىزار مەن ياڭلىغ،
كىم ئولدى خاكى پايىڭغە قويۇپ يۈز خار مەن ياڭلىغ.
سەنى كورمەك تىلەپ كوك مەھرى ② ياڭلىغ يۇمادىم مەن كوز،
كېچە ھەم بەدردېك يوق ئىشق ئارا بىدار مەن ياڭلىغ.
تەنمىدىن تىغى ئىشقىڭدىن ئەدەدسىز قان رەۋان بولدى،
فەلەك باغرى گۇمان ئېتىكىم ئېرۇر خۇنبارمەن ياڭلىغ.
جەمالىك ئارزۇ ئەيلەپ، قارا زۇلفۇڭغا بەند ئولدۇم،
كىم ئولدى ئىشق ئېلىدە لايىقى دىدار مەن ياڭلىغ.
نەچە كەزگىل سۇرەييا ③ نى، سەرائى ④ تارت مىڭ مەنەت،
تاپالماستىن، ئىلىك يىغ بارچەدىن يەكبەر ⑤ مەن ياڭلىغ.
ئۇرار كافر كوزۇڭ زۇلفۇڭغە باغلاپ كۇندە مىڭ خەنجەر،
قاچان ئىشق ئافەتىدىن كوردى مەنسۇر ⑥ دار مەن ياڭلىغ.
بەرىپ ئەيشۇ فەراغەت، ئالدى جانىم مەنەتى دەردىڭ،
جەھاندا سۇد ئەھلى ⑦ تاپمادى بازار مەن ياڭلىغ.

① خۇنخار—قان ئىچكۈچ، قانخور.

② كوك مەھرى—قۇياش، كۈن.

③ سۇرەييا—ئۆكەر يۇلتۇزى.

④ سەرا—يەر.

⑤ يەكبەر—بىر يولى. بىراقلا.

⑥ مەنسۇر—مەشھۇر مۇتەسەۋۋىنى.

⑦ سۇد ئەھلى—سودىگەر، سودا بىلەن شوغۇللانغۇچى.

سەنىڭ قەھرىڭ ماڭا ئىشرەت، سەنىڭ زەھرىڭ ماڭا لەززەت،
 كىم ئولدى دەردمەندلەر ئىچرە بى ئازار مەن ياڭلىغ.
 ئەگەر ئىشقى ئافەتىن كورمەي دېسەڭ ئەھلى ۋەرەد ① بىلكىم،
 تىلىڭغە ئىشقى ئاتىن كەلتۈرمەگىل زىنھار مەن ياڭلىغ.
 كورەي مەن ئىشقىنىڭ ھەم مېھنەتىن ھەم دەۋلەتىن يالغۇز،
 بۇ ئىشقى بولماسۇن ئىشقى ئەھلى مىننەتدار مەن ياڭلىغ.
 زەبانە ئۇردى ئىشقى ئوتى، ئانىڭ ھەر زەخمىدىن گۇمنام،
 كىشى كورگەنمۇ ئېرىكىن مېھرى پۇر ئەنئوار مەن ياڭلىغ.

38 - غەزەل

ئول گۈل جامالى پەرتەۋىدىن ② روۋشەن ئولدى باغ،
 جان بولبۇلغە باغم ئارا تۇشتى سوزۇ داغ.
 گۈل ئىستەپ ئېردىم ھاسىلم ئولدى مىڭ تىكەن،
 مەرھەمنىڭ ئورنىغە ئۇرار ئېرىمىش تەلەب پىچاغ.
 ئىشقى ئوتى شولئەسى بۇ كوڭۇل ئىچرە شەمە ئېمەس،
 كوز ئاقى ئىچرە خالى ئانىڭ ئەكس ئېمەس قاراغ.
 تا باقتى كوزلەرى ماڭا، كىرىپكىلەر ئولدى ئوق،
 ھەر زەخمىدىن بەدەن ئىچىدە ياندى بىر چىراغ.
 گۈل قەسدىڭ ئېرسە، ئىستەمە راھەت، تىكەنگە باس،
 ۋەسل ئىشتىياقنىڭ ئولسە، ئېشىت فۇرقەت، ئېت سوراغ.
 ئىشقى ئەھلىنىڭ كى دەردۇ ئەلەمدۇر فەراغەتى،
 ئىشقى ئاتى تۇتماسۇن كىشى، گەر ئىستەسە فەراغ ③.

بۇ تۈرپەكىم قوياق قەدەمىن كىم بۇ كوي ئارا،

① ئەھلى ۋەرەد — تەقۋا كىشىلەر.

② پەرتەۋ — نۇر، شولا، يورۇقلۇق.

③ فەراغ — پاراغەت، تېپىلىق، خاتىرجەملىك.

سورماي باشغە ھەر تەرەفدىن تۇرار چوماغ.
 ئول ئېردى ئىشق قابىلى نەچۈك بولۇر خەلاس،
 سەيپاد كوزلەرى ئېسە، زۇلغىدىن ئولسە باغ.
 ھەر نەچە قۇلاسا ① تىلەسۇن يار ۋەسلىنى،
 غەيرى يۈزىگە سالماسۇ كوز، باسماسۇن ئاياغ.
 ھەرگىز ئايىلماس ئېرمىش ئەزەلدىن ئەبەدغە چە،
 ھەر كىمگە خوبلار شەھىدىن يەتسە بىر ئاياغ ②.
 گۇمنام ئاندىن ئوزگەنى كوزىگە ئىلمادى،
 نەقدى قولغە ئالغالى ئاشۇفتە دۇر ③ دىماغ.

39 - غەزەل

كويگە نىمىنى بىلمەسەڭ، ئاھىم بىلە زارىمغە باق،
 كەھرەبا ④ دىن يۈز مېڭ ئارتۇق زەردى رۇخسارىمغە باق.
 ئىشق تىغىدىن يۈرەك باغرىم ياراسن بىلمەسەڭ،
 كىم بۇلاقدىك قايناپ ئاقغان چەشمى خۇنبارىمغە باق،
 ئىشق جامىن ئىچكەلى شامۇ سەھەر بېھۇش مەن،
 ۋاژگون ⑤ جامىم بىلە ئاشۇفتە دەستارىمغە باق.
 سەجدە گاهىم تۇنۇ كۇن ئول دىلرەبانىڭ ئىشكىدۇر،
 ئول سەنەمنىڭ زۇلغىدىن بوينۇمدا زۇننارىمغە ⑥ باق.

① قۇلاسا — قوغلىسا.

② ئاياغ — ئاياغ، قاچا، كاسە.

③ ئاشۇفتە — پەرىشان، چۇۋۇلغان.

④ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «كەھر» يېزىلغان. ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن «كەھرەبا» قىلىپ ئېلىندى.

⑤ ۋاژگون — دۇم، دۇم بولغان.

⑥ زۇننار — ئىسلام دولەتلىرىدىكى خىرىستىيانلارنىڭ بەلگە

تاقاپ يۇرىدىغان بىر خىل بەلۋىغى.

دېمەڭلەر نېدىن جىنىمىڭ ئېرۇر داغ ئۇزىرە داغ ①،
 باققۇچە داغىمغە كىم قەتتالى خۇنخارمىغە ② باق.
 تىشلەپ ئىلكىڭنى تەماشى قىلغۇچە رەسۋالىغىم،
 زىنەتى ھۇرى پەرى ③ ئول ھوسنى گۈلزارمىغە باق.
 زاھرىمدا ④ باتىنىمدا ⑤ يوق غەمىڭسىز تارى موي،
 غەيرى زىكرىڭ بارمۇ تىلدا يار گۇفتارمىغە ⑥ باق.
 ...دۇرۇر فانۇس ئىچىدە شەمە كويىسە تاشىدا،
 رەنگى زەردىم ⑦ بارچە ئەترا جىسمى گۈلنارمىغە ⑧ باق.
 قاشى يا، مۇزگان ئوقلار ئافەتىنىڭ خەۋىغە،
 كوزى، قاشى شەكلىدىن بوينۇمدا تۇمارمىغە باق.
 گەرچە بارمەن، ئېل ئارا گۇمنا مىلىقدۇر ۋەرزىشىم ⑨،
 باقماغىل گۈلدېڭ يۈزۈمگە، جىسىم ئارا خارمىغە باق.

① بۇ مىسرادا ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن ئىككى بوغۇم كەملىك قىلىدۇ.

② قەتتالى خۇنخار — قان توكۇشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن قاتىل، قان توكۇشنى ئادەت قىلغان قاتىل.

③ زىنەتى ھۇرى پەرى — ھوز — پەرىلەرنىڭ زىنىتى. بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا “زىنەتتۇ؟ ھۇرى پەرى” شەكلىدە يېزىلغان بولسىمۇ، مەنا ئېتىبارى بىلەن “زىنەتى ھۇرى پەرى” بولغىنى توغرا تېپىلدى.

④ زاھىر — ئوچۇق — ئاشكارە، كورۇنۇپ تۇرغان.

⑤ باتىن — ئىچ، ئىچكى.

⑥ گۇفتار — سوز سوزلەش، گەپ قىلىش.

⑦ رەنگى زەردىم — سېرىق رەڭگىم.

⑧ گۈلنار — ئانار گۈلى.

⑨ ۋەرزىش — ئادەت.

40 - غەزەل

ماڭا مەي نەشا ئىسدۇر ① زەۋق ئىلە خەندان ئولماق،
غۇنچە لەردېك گىرىھ ② ھەم ھەر بىرى چەندان ئولماق.

.....

توتىدېك ③ ئاينە كورگەندە سۇخەندان ئولماق.
ئاڭا...وت نەزەرى تىغىن ئۇرۇپ جان ئالماق،
ماڭا خوي كەلمەك ئاڭا ئوترۇۋۇ بىجان ئولماق.
زوھد ئىشى زىكر ئىلە تەسبەھ، كوزىدۇر ئۇيقۇغە مەست،
ئىشىق ئىشى خەندە زەبان، ئىككى كوزى قان ئولماق.
ۋەسل ئىشى نالەۋۇ ئاھ دۇدىنى ئول يۇزگە ياپىپ،
ئەبىدېك يىغلاپۇ كۇن يۇزىگە قالقان ئولماق.
ئىشىق ئارا راھەتدۇر دەرد-ئەلەم ئۇستىگە دەرد،
ئارىماس ئاغرىق ئېرۇر دەردىغە دەرمان ئولماق.
ساڭا گۇمنام گەداسىغە گەدالىق ياراشۇر،
خارلىقدۇر نەچە شاھلىق ئۇزە سۇلتان ئولماق.

41 - غەزەل

جەمالىك شەمە ئېمەس، پەرۋانەگە نېچۇن نىقاب ئەتتىك،
نېدىن مەن زەررە ئېرمەن ئارەزىڭنى ئافتاب ئەتتىك.

- ① نەشا — سەرخۇشلۇق، مەسلىك، مەسلىكتىن كەيپى چاغ بولۇش.
- ② گىرىھ — تۇگۇن، چىگىك.
- ③ "تۇتى" سوزى ئەسلى نۇسخىدا يوق. مەنا ئېتىبارى بىلەن قوشۇپ قويۇلدى.

دېدىڭ ۋەيرانە خوبدۇر گەنجى زاتم ئاسراماقمىغە،
 بو ئېرمەسمۇ ئىدى مۈلكى ۋۇجۇدۇمنى خەراب ئەتتىڭ.
 ئېرۇر بۇ شەرت ۋەسلىڭ بەزمىدە بەرسەڭ مەيى ئىشەرت،
 كى ئەۋۋەل دەۋزەخى ھىجران ئىلە ھەدىسىز ئازاب ئەتتىڭ.
 مەنى ئولتۇردۇڭۇ ئىشقىڭ ئوتىدا نەچچە كويدۇردۇڭۇ،
 فەنا بارانغە ① خاكستەرى جىسمىم ② سەھاب ③ ئەتتىڭ.
 ئەجەب جەنلاد ئىكەنسىن، تاپمادىڭ مەندېك ئەسىرى ئىشقى،
 كەباب ئەتتىڭ يۈرەك بىلە جىگەر قانم شەراب ئەتتىڭ.
 سەنى مەئشۇقلاردىن سويىمەكم تاڭلاپ گۇناھ ئېركەن،
 نېدۇر ئوشاقلار ④ سىلكىدىن ⑤ ئايرىپ رەددى باب ⑥ ئەتتىڭ.
 كىشىگە زۇلم مۇندىن قايدا ئاشقاي ئەي مۇسۇلمانلار،
 مەنى مەھرۇم، نامەھرەمنى كوزلەپ كامىياب ⑦ ئەتتىڭ.
 مەنى دىۋانەگە ھاجەت ئېمەس زەنجىرى ئاھەن ⑧ دىن،
 خەيالىڭ رىشتەسىن جان بوينىغە مەھكەم تەناب ئەتتىڭ.
 نېدىن سادىق ئېمەس گۇنام ئىشقىڭ بىلە ئولمەككە،
 ئانى ئولتۇرگەلى مەيداندا بىھەد ئىزتىراب ⑨ ئەتتىڭ.

-
- ① فەنا بارانى — يوق بولۇش يامغۇرى.
 ② خاكستەرى جىسمىم — جىسمىمنىڭ كۈلى.
 ③ سەھاب — بۇلۇت.
 ④ ئوشاق — ئاشقلار.
 ⑤ سىلك — قاتار، تىزىم، سەپ.
 ⑥ رەددى باب — ئىشكىتىن قايتۇرۇش، ئىشكىتىن كىرگۈزمەسلىك.
 ⑦ كامىياب — مەقسەتكە ئېرىشىش.
 ⑧ ئاھەن — تومۇر.
 ⑨ ئىزتىراب — تاقەتسىزلىك، تىنىچسىزلىق، تەشۋىش.

42 - غەزەل

ئەيشى تەرەبىدە ① ئەي پەرى سېن كەبى دىلرەبا كەرەك،
دەردۇ غەمگىدە ئولگەلى مەن كەبى مۇبتەلا كەرەك.
غەيرىگە ئەيلەسەم نەزەر، ئولتۇرەيىن ئاتىپ دېسەك،
قاشۇ كوزۇڭ بۇ نەۋدۇ ئېرۇر، بولمادى ئوق، يا كەرەك.
گەرەمەيى لەئلى ناب ② ئىچىپ گۈلگۈل ئاچىلسە ئارەزىك،
مەن كەبى بىر نەززارەگە ③ بۇلبۇلى خۇشەۋا كەرەك.
گەر بۇتى چىن سەنىك بىلە دەۋايى ھوسن قىلسا كىم،
گۈل كەبى يۈز مەلاھەتى ④، ئىككى كوزى قارا كەرەك.
ئەي سەنەما بۇ زاتىڭىز زىنەتى قىلساڭىز تەلەب،
قۇيرۇغى ساچىغە ئانىڭ كوز قاندىن ھىنا ⑤ كەرەك.
ۋەسلىك ئۇمىدىن ئەي سەنەم كەلتۈرەدۇر خەيالىڭىز،
چۈن گۈل ئېسىن يەتۈرگەلى بۇلبۇل ئۇچۇن سەبا كەرەك.
دەردۇ غەمىڭ ئازابىدىن ئاھ ئوتى باشىم ئۇزۇرەدۇر،
خوب ياراشۇر يولۇڭدا مەن قالماق ئېسەم جەلا ⑥ كەرەك.
تەرە كوڭۇلگە ھەر زامان سالىسە يۈزۇڭ خەيالى نۇر،
قىلمادى بو كوڭۇل ئويى كۇن يۈزىدىن زىيا كەرەك.
گۇمنام ئەگەر قاراردى كوز، خىزىر ئېتەكىنى ئىستەمە،
كىم ئىتى باسقان ئىزىدىن كوزۇڭگە توتىيا كەرەك.

① ئەيشى تەرەب — شاد تۇرمۇش، كوڭۇللۇك تۇرمۇش.

② مەيى لەئلى ناب — قىزىل رەڭلىك، تىنقى مەي؛ قىزىل رەڭلىك ساپ مەي.

③ نەززارە — نەزەر سېلىشقا ئادەتلەنگەن. نەزەر سېلىپلا يۇرىدىغان.

④ مەلاھەت — گۈزەللىك، يېقىملىقلىق، چىرايىنىڭ يېقىملىقلىقى.

⑤ ھىنا — خېنە.

⑥ جەلا — ۋەتەندىن كېچىش، ۋەتەندىن ئايرىلىش، ھىجرەت قىلىش.

43 - غەزەل

زۇلغىنى ھەر تەرەف سالىپ چىقسە ئانى بەلا كورۇڭ،
جۈملە جەھان پەرىلەرىن زۇلغىغە مۇبتەلا كورۇڭ.
تۇرسە كەرەشمەلەر قىلىپ، ناز ئىلە باقسا ئايلانىپ،
بولسە چۇ غۇنچە ئاچىلىپ پىستەئى دىلرەبا ① كورۇڭ.
ھۇرى بەھىشت زاھىدا ئېرمەس ئانىڭ بەرابەرى،
ھوسنى مەلاھەتىن ئانىڭ كوز ئاچىبان رەسا كورۇڭ.
مىھر ئىلە ماھ يارنىڭ باسقان ئىزىغە يۈز سۈرەر،
خۇسرۇۋى كەيقۇبادنى ② دەرگەھىدە گەدا كورۇڭ.
زەركەبى ساقى ئولاي دېسەڭ باققىل ئانىڭ نىگاھىنى،
باشدىن ئاياغى سارغارىپ ئىشكىدە كىمىيا كورۇڭ.
چىقسە باشىغە تاج تاقىپ، كويدۇرۇر ئېلىنى ئوت ياقىپ،
ھەر سارىغە قاراپ باقىپ بەرقى شەرەر نەما ③ كورۇڭ.
ئىشق ئەسىرلەرىن يىغىپ ئولتۇرۇشى نىشانىدۇر،
تازە نىھالى ئوشىندە لالە كەبى قەبا ④ كورۇڭ.
كوڭلۇم ئوقى ياراسىدىن لالەلەر ئاچتى چۈن چەمەن،
غەمكىن ئېسەڭ قىلۇرغە بۇ كوكسۇم ئاچىپ يارا كورۇڭ.
گۇننام ئىتىنى ئىتلارى تىشلەشپان تالاشەدۇر،
يار ئىشكىدە ئىشق ئېلى ھەر كۈنى ماجرا كورۇڭ.

① پىستەئى دىلرەبا — دىلنى تارتقۇچى — مەھبۇبىنىڭ پىستەسى
(ئاغىزغا تەمىسل قىلىنغان).

② خۇسرۇۋى كەيقۇباد — ئىران شاھلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى.

③ بەرقى شەرەر نەما — چاقماق چاقتۇرۇپ، ئۇچقۇنلار
كورسەتكۈچى.

④ قەبا — تون، ئۇزۇن ئۈست كىيىم.

44 - غەزەل

دىلبەراۋەت ۋە سۈنۈك شىكارى نەقىشى تابىدۇر ① فەلەك،
ئەيشى خىلۋەت ② ئىچرە ھەمتارىڭ ③ ئېمەس ئېردى مەلەك.
مىۋە ئۈزۈمەك ئەي پەرى قەددىڭدىن ئەتتىم ئىلتىماس،
يەتمەس ئىلكىم لۇتقى ئېتىپ ئەي توبى قەد ④ شاخىڭنى ئېك ⑤.
بەزم ئارا گۈلشەن يۈزۈڭگە ئەيب ئېمەس قىلسام ئەزەر،
باغ ئارا كىرسە بەراۋەردۇر فەقىرۇ شاھۇ بېك ⑥.
مىھرىدېك قىلساڭ تولۇد گەرم ئېت مەيى تابىڭ بىلە،
مىۋە پىشسە، يەرگە تۇشسە، تودمە ئەيلەر مىشۇ سەك ⑦.
ھىچ ئۈزۈپىم ⑧ خالى ئېرمەس غۇنچە لەئلىڭ فېكىردىن،

① نەقىشى تاب — بۇ يەردە ئاپتاپ مەنىسىدە.

② ئەيشى خىلۋەت — خالى جايدىكى خوشال تۇرمۇش.

③ ھەمتا — تەڭداش، باراۋەر، ئوخشاش. (شەخس قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا «ر» ئارتتۇرۇلغان)

④ توبى قەد — قەددى توبى دەرىجىگە ئوخشاش.

⑤، ⑥ بۇ دەۋردىكى يېزىقتا تۈركى تىللارغا خاس سۆزلەردىكى “ك” بىلەن “گ”نى ئايرىش ئادىتى بولمىغانلىقتىن، بۇ سۆزلەر “ك” بىلەن ئاياقلاشقان سۆزلەرگە قاپىيىداش قىلىپ قوللىنىلغان. ئەمەلىيەتتە بۇ تاۋۇش شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر تىلىدا “گ” ئوقۇلاتتى. بۇ يەردە قاپىيىدىكى ئىككى خىللىقتىن ساقلىنىش مەقسىدىدە “ك” بىلەن ئېلىندى.

⑦ مىشۇ سەك — قوي ۋە ئىشت (بۇ يەردىكى “سەك—ئىت” سۆزىمۇ يۇقۇردا ئېيتىلغان سەۋەپ ئارقىسىدا “ك” بىلەن ئاياقلاشقان سۆزلەرگە قاپىيىداش قىلىپ ئېلىنغان).

⑧ ئۈزۈ — “ئەزا” سۆزىنىڭ كوپلۇكى — ئەزالار.

سۇ شەجەر ئەھتىگە يەتسە، سىر ② بولغاي شاخۇ رەك ①. يادكارى ئىلتىماس ئېتىتىم سەبادىن يارغە، يولغە ئېرىدىم ③ مۇنتەزىر مۇزگان ئوقى كەلدى بولەك. ناگەھان تۇشتى قولۇمغە، ئۇچتى بەختىمدۇر مەنىك، ئىندەسەم ئىلكىمگە قونماس باغرى قاتتىق تاش تۈلەك. گەر مۇيەسسەر بولماسا ۋەسلى، تەلەپ ئوتىدا كوي، ئىشقى تىللاسىنى ئالماق ئېرسە، مېنەتدۇر مەھەك. كىم ياقاغە قۇرب ④ ئەگەر تاپمام سەفاقىغە ئانىك، خەفچەئى گۈلدېك ⑤ ئاياغى سەيرىغە ⑥ بولسام ئېتەك. بەرگى گۈل ياڭلىغ كەفى پايىغە ⑦ نەئلىين ⑧ ئولماسام، ئىززەتسىم ئولدۇر ئاياغى ئاستىدا بولسام فەتەك. ئول ئېتەك تۇتماق ھەدى ئېرمەس ئىدى گۇمانىنىك، ئىشقى زورىدىن يىراقىدىن بولسە ھەم سۇندى بىلەك.

① سىر — تويۇنۇش.

② رەك — تومۇر، قان تومۇر (ئەسلى — رەگ). يۇقۇرىدا ئېيتىلغان سەۋەپ ئارقىسىدا "ك" بىلەن ئاياقلاشقان سوزلەرگە قاپپىداش قىلىپ ئېلىنغان).

③ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا يوق. مەنا ئېتىبارى بىلەن ت. ئېلىيوۋ تەرىپىدىن قوشۇلغىنى توغرا تېپىلدى.

④ قۇرب — يېقىن، يېقىنلىق.

⑤ خەفچەئى گۈل — غۇنچە ئاستىدىكى تۇگۇن.

⑥ سەير — ئايلىنما، ئەتراپى، ئايلىنىش. ئەسلى نۇسخىدا "ھەيرىغە" يېزىلغان.

⑦ كەفى پاي — كېپىش، كەشە، ئاياق كىيىم.

⑧ نەئلىين — بىر جۇپ نال، بىر جۇپ تاقا.

45 - غەزەل

قۇفلى دىل ① فەتھىغە ② ئەبرۇ دىلكۇشاينىڭدۇر سەنىڭ،
ئولمەكم قەسدىدە چەشمى غەمزە داينىڭدۇر ③ سەنىڭ.
جان ئارا ئىشقىڭ گۈلىنى تازە - تازە ئەيلەگەن،
كىم مەسھە مىسل زۇلقى ئەتر ساپەڭدۇر سەنىڭ.
دەۋزەخى ھىجران ئازابىدىن خەلاسىم ئىستەسەم،
جەننەتم خۇرشىدى ھوسنى خۇش نەماينىڭدۇر سەنىڭ.
سوزى ئىشقى ④ جانىمە سۇر، ساچقالى راھەت ئۇچۇن،
جويبارى لۇتىق ⑤، لەفزى خۇش ئەداينىڭدۇر ⑥ سەنىڭ.
مەيىل قىلماس جانۇ كوڭلۇم قەندۇ شەككەر لەززەتسەن،
جانغە فىكىرىڭ، تىلغە زىكىرىڭ ھەم سەناينىڭدۇر ⑦ سەنىڭ.
نۇكتە دانلىق ⑧، ساقى دىللىق لافىن ئۇرسە ھەركىشى،
كىم بو دەۋلەتكە يەتۈرگەن خاكپاينىڭدۇر سەنىڭ.
لەھزە ۋە سەسلۇ لەھزە ھەجرىڭ رەنجىنى گۇنامغە -
تاشلادىڭ، بىچارەدۇر، ئول ھەم ئىنايەڭدۇر ⑨ سەنىڭ.

① قۇفلى دىل - دىلنىڭ قۇلۇپى.

② فەتھ - ئېچىش.

③ غەمزەدا - غەمىنى باسقۇچى، غەمىنى قايتۇرغۇچى، قاينغۇنى

كەتكۈزگۈچى.

④ سوزى ئىشقى - ئىشقىنىڭ كويدۇرۇشى.

⑤ جويبارى لۇتىق - لەتاپەت يېغىپ تۇرىدىغان.

⑥ ئەدا - ئوتەش، بەجىرىش، ئادا قىلىش.

⑦ سەنا - ماقتاش.

⑧ نۇكتە دانلىق - سوزنىڭ ئىنچىكە مەنىلىرىنى چۈشەنگۈچى.

⑨ ئىنايە - ئىنايەت، مەهربانلىق، مەرھەمەت، ئىلتىپات.

46 - غەزەل

بەلاۋۇ مېنەن تى كوپ ئەسلى پادىشاھنىڭ،
بەسى فەراغە تى بار دوستلار گەدالغىنىڭ.
ھەقىقەتەن كىشىنىڭ بىلمەي ئاشنا بولمە،
كى ئاقبەت زەرەرى بار ئول ئاشنا بولغىنىڭ.
ئەتاۋۇ فەزلىڭ ئەگەر ئېلگە بولماسا يارەب،
يوق ئاندا فايىدەسى زوھدى پارسالغىنىڭ ①.
نە بولدى قىلساڭ ئىدى تەركى بىۋە فالغىنى،
ياماندۇر ئاخىرى ئەي شوخ بىۋە فالغىنىڭ.
فېغانكى ئىشقى مەنى ئەتتى خارۇ زار ئاخىر،
ئەسىرى شىفتەسى ② قىلدى بىر بەلالغىنىڭ.
تەۋەھھۇم ئەيلەگىل ③ ھەقدىنۇ خۇدپىسەند ④ ئولما،
كى قەھرى زەللەت ⑤ ئېرۇر تۇخىمى خۇد نەمالغىنىڭ ⑥.
شېكەستە دىل تاپىبان بەندە بول ئاڭا گۇنام،
نەزاكەتى كوپ ئېرۇر دىلغە مۇپتەلالغىنىڭ.

① زوھدى پارسا — يامان ئىشلاردىن ساقلىنىپ تائەت بىلەنلا مەشغۇل بولۇش.

② ئەسىرى شىفتە — گىرىپتار بولغان ئەسىر، مەفتۇن بولغان

③ تەۋەھھۇم ئەيبە — قوققىن.

④ خۇدپىسەند — تەكەببۇر، مەنمەن.

⑤ قەھرى زەللەت — خارلىق ئەندىشىسى، خارلىق ۋەھىمىسى.

⑥ خۇد نەما — ماختانچاق، شوھرەتپەرەس، ئۈزۈنى كورسىتىش.

47 - غەزەل

جەننەت گۈلى غەمىن كەسەر ئەي گۈل تەبەسسۇمۇڭ،
ھەيۋان سۇيغە ① جان بەرۇر ئابى تەكەللۇمۇڭ.
خورشید زىبىغە ياراماس ئەنجۇمۇ ھىلال ②،
ھوسنۇڭغە زىب ئىككى ھىلال، ئىككى ئەنجۇمۇڭ.
جەننەتدە ئەيش ئەھلىگە كەۋسەر شارابى بەس،
ھەق فەيزى ئىشەرەتگىگە دەمادەم تەنەئۇمۇڭ ③.
بەزمىگە لايىق ئولمادى چەڭۇ رەبابى ساز،
ئىشۇ ئەھلى جانى رىشتەسى زەخمى تەرەننۇمۇڭ ④.
كۇن تۇرسا دايىم، ئولماسا پىنھان، ماڭا قاراپ،
كوز تىرەلىككە قالغۇسى يەتمەي تەقەددۇمۇڭ ⑤.
ئېل بەختى ئاقلىغى نەتەيىن يەتتى ۋەسلىگە،
بەختىم قارالىغى ماڭا قاتش تەھەككۇمۇڭ ⑥.
گۇمنام بولدى ھەجرىگۇ قەتلىك ئارا تالاش،
مۇنچە قاتارمۇ باغرىگۇ كەلمەس تەرەھھۇمۇڭ.

① ھەيۋان سۇيى — تىرىكلىك سۇيى، ھاياتلىق سۇيى.

② بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «ئەنجۇمى ھىلال — يېڭى ئاينىڭ يۇل —

تۈزلىرى» دەپ يېزىلغان. مەنا ئېتىبارى بىلەن «ئەنجۇمۇ

ھىلال — يۇلتۇزلار ۋە يېڭى ئاي» بولغىنى توغرا تېپىلدى.

③ تەنەئۇم — راھەت ياشاش، نازۇ — نېمەت ئىچىدە ياشاش.

④ زەخمى تەرەننۇم — «چالغۇ ئەسۋابىنىڭ تارى» مەنىسىدە.

⑤ تەقەددۇم — ئىلگىرىلەش، كېلىش.

⑥ تەھەككۇم — ھۆكۈم سۇرۇش، ھۆكۈمرانلىق.

48 - غەزەل

سىتەمگە را مەنى نېچۇن بۇ رەك ① خەراب ئەتتىك،
ۋىسال ئوتىنى ياقماي دىلىم كەباب ئەتتىك.
رەقبىغە يۈز ئاچىپ ئاي ئەبىر ئارا ياشۇنغاندىك،
قاچان دۇچار كەلۇرمەن ماڭا نىقاب ئەتتىك.
فراق بەزىمدە زەھرى غەمىڭ نەسىبەمدۇر،
ۋىسال ئارا يەنەغە بەزىمى لەئلى ناب ئەتتىك،
ساچىڭ شەمسى ② دىماغىمنى تازە ئەيلەمەدى،
ئۇپاتىمادىك، نە يۈزۈڭ، خۇي ئىلە گۇلاب ③ ئەتتىك.
يەتشمەدى. بۇ يۈزۈم خاكى ئاستانىڭغە،
كى غەبىر ئىلە تۇن كۇن ئويدە خۇردۇخاب ④ ئەتتىك.
ئاقارمادى شەبۇ. روزۇڭ قاراسى ھەرگىز كىم،
كى ماھى تازە يۈزۈڭ نەچە ئافتاب ئەتتىك.
قوبۇل بولمادى گۇننام ئىتلارنىڭغە ھەم،
يۈرەك قاننى نەچە بەزم ئارا شەراب ئەتتىك.

49 - غەزەل

كېل ئەي دىلخەستە لەرنىڭ دىلىستانى ⑤ يار سېن بولغىل،
مەنىڭ تەنھالىغىمىدە مۇنىسۇ غەمخار سېن بولغىل.
① بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا “زەك” شەكلىدە يېزىلغان بولسىمۇ،
بۇ يەردە “زەك — چاڭ — تۇزان، قوڭغىراق” سوزى ئورۇن-
سىز. شۇڭا “رەك” دەپ ئېلىندى.
② شەمم — خۇشپۇراق، خۇشبو.
③ گۇلاب — گۈل سۈيى، گۈلدىن ئىشلەنگەن ئىچىملىك.
④ خۇردۇخاب — يەپ، ئىچىش ۋە ئۇخلاش.
⑤ دىلىستان — دىلنى ئالغۇچى، كوڭۇلنى ئەسىر قىلغۇچى.

نەچە كۈن روۋشەن ئولدى روزگاردم ترەدۇر سېنىسىز،
 قۇياش دېك چمەرەڭ ئاچ، كېل مېرى پۇر ئەنۋار سېن بولغىل.
 جەمالىك شەمىگە پەرۋانە دېك جانىمنى مەن ئورتەي،
 شەبىستانى غەم ئىچرە شەمى بى ئەغبار سېن بولغىل.
 مەنى بۇلبۇلغا گۈل ئوتدۇر، مەنى بىدىلغە سەرۋ ئوقدۇر،
 نەزەر باغدا سەرۋى جانفەزا ① گۈلزار سېن بولغىل.
 كىمە دەي ھالى دەردىمنى كورۇپ سېن رويى زەردىمنى،
 مەنى كوڭلۇمنى ئاسرار ساھىبى ئەسرار سېن بولغىل.
 قۇياش يىتسۇن جەھاندىن، مەشئەلى مەھتاب ھەم ئۇچسۇن،
 كوزۇم روۋشەنلىغىغە مېرۇ مەھ رۇخسار سېن بولغىل.
 كى ئەي گۇمنام ئول ئاي سەرۋى قەددە گۈل يۈزىن ئاچسە،
 تەھدە سەبزە بول ياخۇد تەندە خار سېن بولغىل.

50 - غەزەل

بىر باغدا ئاچىلغان يوق دەھر ② ئىچرە سەنىڭ دېك گۈل،
 ھەم غۇنچە ئېرور لەئلىك ھەم ھوققە ③ ئىچىدە مۇل ④.
 بىر سەرۋ ئېرۇر بويۇڭ، سەرۋ ئوزرە گۈل رويۇڭ،
 لەئلىكىنى خەيال ئەتتىم گۈل شاخداقى بۇلبۇل.
 ئەختەرمۇ فەلەك ئوزرە، گوھەرمۇ تەبەق ئوزرە،
 سەرگەشتە فەلەك خانى ⑤ سەدقىگە يىغىپدۇر پۇل.

① جانفەزا — جاننى قۇۋۋەتلەندۇرگۈچى، جانغا راھەت بەرگۈچى،

جاننى شاتلاندىرغۇچى.

② دەھر — دۇنيا، ئالەم، دەۋر.

③ ھوققە — قۇتۇچە، قىممەت باھا نەرسىلەر ساقلىنىدىغان

ساندۇق.

④ مۇل — مەي، شاراپ.

⑤ فەلەك خانى — فەلەكنىڭ دەستۇرخىنى.

شەمە ئۇچىدە يۈزۈڭ ئوت، ئوت ئۇزۇرە ساچىڭدۇر دۇد،
 بوي ئالدى جەھاننى پاك ئوت ئۇزۇرە ساچىپ سۇنبۇل ①.
 كوڭلۇم ئىت ئېرۇر ئانداغ كەتمەس ئىشكىڭدىن كىم،
 زەنجىرى مۇھەببەتدىن بوينىغە سالپىسېن غۇل ②.
 مەن قەترەۋۇ سېن دەريا زاتىڭدا فەنا بولسام،
 نې ئەيىب مەنىڭ جۇزۇم ③ كورگەندە دېسە ئېل گول.
 كوك خاكى رەھىڭ بولسۇن، ئاي، كۇن سېپەھىڭ بولسۇن،
 ھەق شاھۇ گەدالارنى چەرەڭگە قىلىپدۇر قۇل.
 سەدبەرگى خەزان رەڭگى، گۈل جىسمىدا قان رەڭگى،
 ئاي، كۇندە سەمان ④ رەڭگى ئىشقىڭ سىتەمى ئەي گۈل.
 تەگرەڭدە ھەسار ئولسۇن بۇ گۇننام سەنى ئاسراپ،
 بەدخاھى رەقبىلەرنى كورسە ئوقۇبان تورت قۇل ⑤.

51 - غەزەل

ئىستەسەڭ ئىشقى ئەھلىنى دەردۇ بەلادا ئىستەگىل،
 زوھد ئېلىن مەسجىددە ۋۇ تەسبىھ رىيادا ⑥ ئىستەگىل.

---

① سۇنبۇل — بىر خىل خۇشبۇي، قارا رەڭلىك ئوسۇملۇك. سۇيىگە -
 نىمنىڭ چېچىغىمۇ تەمسىل قىلىنىدۇ.
 ② غۇل — تومۇردىن ياسالغان ھالقا، بويۇنتۇرۇق.
 ③ جۇزۇ — پارچە، بولەك.
 ④ سەمان — سامان. بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "شەمان" شەكلىدە
 يېزىلغان. بەلكىم "س" ھەرپىگە بېرىلىدىغان ئوزلۇك نىشان ئاس -
 تىغا قويۇلماي، ئۇستىگە قويۇلۇپ قالغان بولسا كېرەك.
 ⑤ تورت قۇل — قۇرئاننىڭ "قۇل" سوزى بىلەن باشلىنىدىغان
 ئاخىرقى توت سۇرىسى.
 ⑥ رىيا — يامانلىقلاردىن ساقلىنىدىغان بولۇپ كوررۇنۇش، ئىسكى
 يۈزلىمە.

تۇنۇكۇن ئاشىق خەيالدىۇر ئوزىن قىلغاي فەنا،
 چۇن ئېرۇر پەرۋانە ئول شەمى بەقادا ① ئىستەگىل.
 ئىشق بىر ئوتدۇركى ئوچمەس تۇنۇكۇن سوزاندۇر ②،
 ئوچقۇنى تۇشمەس ساگا ئەرزۇ سەمادا ③ ئىستەگىل.
 چىرماشىغلىقدۇر ساگا، سەندىن ئېمەس ھەرگىز يىراق،
 بەندى غەفلەت كوزدىن ئال، چەشمى زىيادا ئىستەگىل.
 گەرم رەۋلەر ④ زەررەلەردېك چەرخ ئۇرار مېر ئالدىدا،
 كىم دېدى دىۋار ئارا زالى سەرادا ⑤ ئىستەگىل.
 پادىشاھلىق ئىستەسەڭ يار ئالدىدا بولغىل گەدا،
 گۇل ئېسى قەسدىڭ ئېرۇر بادى سەبادا ئىستەگىل.
 كوم فەنا تۇفراغىغە گۇمنام ئوزلۇك نەقدىنى،
 گۇلگۇل ئاچىلغۇم ⑥ دېسەڭ ئەبرى ھەيادا ⑦ ئىستەگىل.

52 - غەزەل

ۋەسل سۇرخ ئەتكەن يۇزۇمگە ھەجر زەھرىن قىلدى ھەل ⑧،

- ① شەمى بەقا — ھاياتلىق چىرىغى، تىرىكلىك چىرىغى.
- ② سوزان — كويگەن، كۇيۇپ تۇرغان.
- ③ ئەرزۇ سەما — يەر بىلەن ئاسمان.
- ④ گەرم رەۋلەر — قىزغىن يۇرگۇچىلەر.
- ⑤ زالى سەرا — خىيال قەسىرى، خىيالىي قەسىر.
- ⑥ ئەسلى نۇسخىدا «ئاچىلغۇمدۇر» دەپ يېزىلغان بولسىمۇ، كېيىنكى «دېسەڭ» سوزى بىلەن بىرىكىمىپ، خاھلاش رايىنى بىلدۈرۈشىدىن قارىغاندا، خەۋەر رايى قوشۇمچىسى «دۇر» ئوشۇقچە دەپ ئېلىۋېتىلدى.
- ⑦ ئەبرى ھەيا — يامغۇر بۇلۇتى، يامغۇر ياغدۇرىدىغان بۇلۇت.
- ⑧ ھەل — ئارىلاشتۇرۇش، ئېزىش، ئېرىتىش.

شېرەۋۇ ① ئەنگۇرنى ② فاسق ئۇچۇن قىلمە جەدەل.
سېن ئانىڭ ۋەسىلىن تىلەپ تەرك ئەتمە ئاجىزلىق سوزىن،
ھەجر زەنبۇرىن ③ تۇتارغە نالە ياڭلىغ يوق ئەسەل.
نەچچە زاھىد ۋەسقى ئېتەر جەننەتنى خۇش كەلمەس ماڭا،
شەربەتى قەند ئاغزىغە ياقماس كىشى بولسە كەسەل.
سېنسزىن باغ ئىچىرەۋۇ سەرۋ گۈل سەير ئەتكەلى،
سەرۋ يۇرمەك، گۈلدە كۈلمەك سېن كەبى يوق بى بەدەل.
گەر يوق ئېرسەڭ ھەم ئاتىڭ يوق، ئېلىگە ھەمدەم بولغۇچە،
جانىم ئالسۇن دەشتى ھەجرىڭ ئىچىرە غەم بىلە ئەجەل.

53 - غەزەل

دىل دەشتىدە غەم ④ ئاھۇلارىغە ۋەتەن ئەتتىم،
غەمزەڭ ئوقى تالالەلەر ئاچتى چەمەن ئەتتىم.
ئىشىق ئەھلى مەنىڭ سارى كەلۇرگە يوق ئېرۇر يول،
ھەر يەردە تەرەب گۈللەرى ئېردى تىكەن ئەتتىم.
قانلىغ ياش ئاقار چۇن سەرتان ⑤ ئون ⑥ بەلە تەندىن،
ئىشىق ئوتدا سىخچە ئى كوزدىن ⑦ ۋەتەن ئەتتىم.

① شېرە — شەربەت، شېرە، شېرنا.

② ئەنگۇر — ئۇزۇم.

③ زەنبۇر — ھەسەل ھەرىسى.

④ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «ئەن» دەپ يېزىلغان بولسىمۇ،
«دىۋانى مەشرەپ» كە ئاساسەن «غەم» قىلىپ ئېلىندى.

⑤ سەرتان — راي، قىسقىچ پاقا.

⑥ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «اون» شەكلىدە يېزىلغان. مەنىسى
مەلۇم بولمىدى.

⑦ سىخچە ئى كوز — كوز قارىچۇغى.

نەيسان ① كەبى كوزدىن ياغادۇر فىقر ئېلىگە دۇر،
 سەدقىغە يۈرەك تاشنى لەئلى يەمەن ئەتتىم.
 مېھرىك قۇشى كوڭلۇم قولدىن ئاجراماسۇن دېپ،
 بو يىنيۇ ئاياغىغە تەلەبدىن رەسەن ② ئەتتىم.
 جانىمدا نىگاھىك ئوقىدىن گۈللەر ئاچىلسە،
 سەيرىمگە قاچان يا سەمەنۇ ③ نەستەردىن ④ ئەتتىم.
 رەسۋالىغ ئوتىن كىم ماڭا ئۇچرار ياقادۇرمەن،
 جىسمىمغە سەمەندەر كەبى ئوت پىرەھەن ⑤ ئەتتىم.
 ئوشاق ئېلىگە ئىشىق ئاراسىدا ئېمەس ئىشنى،
 ئەي گوۋھەرى چەشمىم، دىلۇ جانىمغە مەن ئەتتىم.
 گۇننام كوزۇك تىغى بىلە تاپتى شەھادەت ⑥،
 قانلىغ تەنىگە ئىشىق لىباسىن كەفەن ئەتتىم.

54 - غەزەل

كوردۇم يۇزۇڭنى دىۋانە بولدۇم،
 ئەقلى ھۇشۇمدىن بىگانە بولدۇم.
 تارتىپ جەفايىك، ئولسەم يولۇڭدا،
 يانماسمە ھەرگىز، مەردانە بولدۇم.
 بولدۇم جەھاندا رەسۋايى ئالەم،

① نەيسان — يامغۇر.

② رەسەن — ئارقان، ئاغامچا.

③ سەمەن — ئاق، سېرىق رەڭدە ئېچىلىدىغان بىر خىل خۇشبوۋى
 گۈل، يەسىن گۈلى.

④ نەستەردىن — ئاق ئەتىرگۈل.

⑤ پىرەھەن — كويىنەك.

⑥ شەھادەت — شاھىدلىق، گۇۋالىق.

ياخشى، يامانغە ئەفسانە بولدۇم .
 كەۋسەر شەرابى يادىمغە كەلمەس،
 لەئلىك ئەمدىن مەستانە بولدۇم .
 كوردۇم تۇشۇمدا شەمى جەمالىك،
 كويدۇم ئۇرۇپ چەرخ، پەرۋانە بولدۇم .
 يۇمدۇم كوزۇمنى سەندىن بولەكدىن،
 كەچتىم بارىدىن رىندانە بولدۇم .
 ئىشقىڭ مەيگە پۇر بولدى جىسىم،
 ھەم ساقى، ھەم مەي، پەيمانە بولدۇم .
 بىر قەترە ئېردىم، چوكتۇم تەڭزىگە،
 كىردىم سەدەفكە دۇردانە بولدۇم .
 كويدۇر مەسە ئوت، بولماس ياغاچ چوغ،
 ئىشقى ئوتى بىلە ھەمخانە بولدۇم .
 بولدۇم فەنا مەن تۇفراغ ئىچىدە،
 بىر دانە ئېردىم، مىڭ دانە بولدۇم .
 ئول ئاي ① ئوتىدا بۇد ئولدى نابۇد ②،
 جان جانغە كىردى، جانانە بولدۇم .
 تەگدى كوزۇڭدىن ھەردەمدە مىڭ ئوق،
 ئەۋۋەل ئېردىم دەشت، گۇلخانە بولدۇم .
 بىرنەچچە يىلدۇر، ياردىن جۇدا مەن،
 بىلىم ئوزۇمنى، ئايانە ③ بولدۇم .

① «ئاي» سوزى ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن بۇ يەردە بىر بوغۇملۇق سوزنىڭ كەم ئىكەنلىكى نەزەردە تۇتۇلۇپ قوشۇپ قويۇلدى. ئەسلى نۇسخىدا «ئول ئوتىدا بۇد ئولدى نابۇد» دىيىلگەن، مۇنداق بولغاندا «ئوتى» سوزىنىڭ ئىگىلىگۈچىسى بولماي قالدۇ.

② بۇد ئولدى نابۇد — بار، مەۋجۇت نەرسە يوق بولدى.

③ ئايانە — كەلگۈچى.

قويماس دېدىلەر مەئمۇرە دە ① گەنج،
ئاباد ئېردىم مەن ۋەيرانە بولدۇم.
گۇمنام مەي سۇن، كىم بولسە مەيخاھ،
مەسجىد ئېنەس مەن، مەيخانە بولدۇم.

55 - غەزەل

سەنى كوردۇم ھەمە ئېلىنى ئۇنۇتتۇم،
جەھان لەززاتىدىن كوڭلۇم ساۋۇتتۇم.
ساڭا بەردىم دىلۇ جانىمنى ئۆلدەم،
بەھىشتى جاۋىدان تەركىنى تۇتتۇم.
ۋىسالىڭدە لەبىڭدىن ئېل مەي ئىچتى،
فراقىڭ بىلە مەن خۇنابە يۇتتۇم.
نە قۇتلۇغ كۈن ئىدى ئەي راھەتى جان،
سەنىڭدىك رەھىمەتى ھەققە يولۇقتۇم.
كەچە، كۈندۈز دەۋام ئەندىشە قىلدىم،
سەنىڭ مىسلىڭ يوق ئېركەنى ئاۋۇقتۇم ②.
تەنىم ھەم سېن، ئەزىز جانىمۇ ھەم سېن،
ئىزىڭ ھەر يەردە دۇر، خانىمغە سوقتۇم ③.
غەمىڭ كوڭلۇمگە، فىكىرىڭ جانغە قۇۋۋەت،
ھەيات ئىستەپ، خەيالىڭ زەھرى يۇتتۇم.
قەبۇل قىل، خاھى قىلىمە، ھەسرەتتىڭدە —
كەزىپ چول، ئۇستىخانىمنى چۇرۇتتۇم.

① مەئمۇرە — ئاۋات يەر، ئاۋات شەھەر.

② ئاۋۇقتۇم — ئوقتۇم، چۈشەندىم.

③ خانىمغە سوقتۇم — ئويۇم دەپ ھىساپلىدىم.

تېلىمىدە يا دىلىمىدە ① ئوزگە كىم بار،
 قەسەم ياد ئەيلەدىم، سوزنى قۇرۇتتۇم.
 گەھى ۋەسىلىك مۇيەسسەر بولماغاندا،
 خەيالىك بىلە كوڭلۇمنى ئاۋۇتتۇم.
 سەنى ھەم كورمەگەن، ھەم تاپماغان چاغ،
 غەمىك بىلە ئىكو بىر گوشە ② تۇتتۇم.
 قاچان كوردۇم قىزىل ئوتدېك يۇزۇڭنى،
 ۋۇجۇدۇم كويدۇرۇپ كۆلدېك تازۇتتۇم.
 ئوتۇن ياڭلىغ كويۇپ ئىشقىك ئوتىدا،
 نە دۇدۇم يوق، نە بۇدۇم، لەئىل يۇتتۇم.
 قاراڭغۇ ئىچرە گوۋھەر تىرە بولماس ③،
 ئوتۇ كۆلدېك ئوزۇم تۇفراققە سوقتۇم.
 بۇ گۇنامىڭغە ئىشقىك جاۋىداندۇرۇر،
 كەچەنى ئىشقى ئىلە كۇندېك يارۇتتۇم ④.

56 - غەزەل

نەتكۇم سەنەما ئىشقىك ئوتىدا ۋەتەن ئەتتىم،
 ھەر تارى مويۇم شەمە كەبى شوئىلە زەن ⑤ ئەتتىم.

① ئەسلى نۇسخىدا "يادىمە" يېزىلغان. «دىۋان مەشرەپ»
 كەئاساسەن تۇزىتىپ قويۇلدى.

② گوشە — بۇرجەك، بۇلۇك — پۇشقا، خىلۋەت جاي.

③ تىرە بولماس — قارايماس، قارابولماس.

④ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "يورۇتتۇم" شەكلىدە يېزىلغان.

كىلاسسىك ئەدىبىياتىمىزدىكى ئىملا ئەنئەنىسى ۋە مۇشۇ ئەسەر—

نىڭ باشقا جايلىرىدىكى يېزىلىشى نەزەردە تۇتۇلۇپ "يا—

رۇتتۇم" بولۇشى توغرا تېپىلدى.

⑤ شوئىلە زەن — شوئىلە ئۇرغۇچى، روشەن قىلغۇچى.

قان يىغلادى كوز، قالدى تەنىم قان ئاراسىدا،
 ھەر قەترەنى تەن تاغىدا لەئلى يەمەن ئەتتىم.
 زۇلفۇڭ خۇمىدىن كەلدى ماڭا بۇيى مۇھەببەت،
 جان ئەھمەدنىڭ ① تا مۇنى ۋەيسى قەرەن ② ئەتتىم.
 جان تاغىن ئەلەم تىشەسى بىلەن قازادۇرمەن،
 ئول كۈنكى خەيالىڭنى تاپىپ كۆھكەن ③ ئەتتىم.
 جەننەت تىلەمەن، كەۋسەر ئاتىن ئالمان ئاغىزغە،
 لەئلىڭ غەمى زەھر ئېردىيۇ شەككەر شىكەن ④ ئەتتىم.
 ئوتلار تۇتاشۇر گەر نەفەس ئۇرسام ھەمە جانغە،
 ئىشق ئەھلىغە ئوتلۇق يۈرەكىمدىن دەھەن ئەتتىم.
 سەيد ئولغۇسى ھەركىم كەلۇر ئالدىمغە، قۇتۇلماس،
 نېچۇنكى كوئۇل شوئەسى بىلە رەسەن ئەتتىم.
 مەن ئەيلەدىم ئول گۈلشەنى ئىشق ئىچرە نەۋالار،
 ھەر بۇلبۇلى تۇتى ئىدى زاغۇزەغەن ئەتتىم.
 گۇنام تېنى زەخمىلەرى بولدى گۈل ئەفشان،
 ئولدۇم غەمى ئىشقىڭدا بۇ گۈلدىن كەفەن ئەتتىم.

57 - غەزەل

ھەر قايان باقسە سەنىڭ چىھرەڭگە ھەيراندۇر كوزۇم،
 تىغى مېھرىڭ زەربى بىلە غەرقەئى قاندۇر كوزۇم.
 كېچەۋۇ كۈندۈز ئېمەس غايىب كوزۇمدىن گۈل يۈزۇڭ،
 يۈمەسەۋۇ ئاچسا قۇياش نۇرىغە يەكساندۇر كوزۇم.

① جان ئەھمەدى — جان رەسۇلى، جاننىڭ رەسۇلى.

② ۋەيسى قەرەن — خۇدا ۋە رەسۇلىغا جانىپىدا ئەۋلىيا.

③ كۆھكەن — تاغ قازغۇچى (پەرھاتنىڭ لەقىمى).

④ شەككەر شىكەن — ئىشپىكەرنى سۇندۇرغۇچى، شېكەردىن ئۇستۇن.

گۈلنى كورگىل كىم تىگەنلەر ئىچرە ئاچىلغان كەبى،
 تىرە مۇزگانلار ئارا خۇرشىدى تاباندۇر كوزۇم.
 بىل كەبابنى ئوتغە سالغاندېك ئاقزغاي ياشلار،
 لەئلىۇ مەرچان يوق يۈرەك قانسىن ئاقىزغاندۇر كوزۇم،
 ئاقتابدىن تاغدا لەئلىۇ دەريادا گوۋھەر پۈتەر،
 بۇ مەسىل ئول يۈزگە كوڭلۇمدىن يول ئاچقاندۇر كوزۇم.
 ئىشق بەھرىدىن ۋۇجۇدۇم قەترەلەر جەزب ① ئەتمەسە،
 نە ئۇچۇن ئوششاق ئىچىدە ئەبرى گىرياندۇر ② كوزۇم.
 ئىشق ئېلىنىك كوڭلىدە دۇرۇ گوۋھەر پۈتكەرگەلى،
 ئىشقىنىك دەرياسىنىك دۇرچىدە ③ نەيساندۇر كوزۇم.
 ئاسمان كوك لەتتەسىغە ④ چىرماغاندېك مېھرىنى،
 بىر قارا رەنگىن ⑤ ئىچىدە دۇررى پىنھاندۇر كوزۇم.
 دەردۇ مېھنەت قۇشلارنى جانىم ئېتتى پەرۋەرىش،
 دانەۋۇ سۇ ئورنىغە دايمىم دۇر ئەفشاندۇر كوزۇم.
 ئىنتىزارلىق يولىدا دېر ئېل ئاقاردى كوزلەرىم،
 كەلمەگەچ بۇ يانغە ھەسرەتدىن قارارغاندۇر كوزۇم.
 ئېتىقاد ئەتمە گۈلۈ لالە ئۇنۇپدۇر دەشت ئارا،
 ئىشق زەخم ئەتكەن يۈرەك قانسىن تامىزغاندۇر كوزۇم.
 بۇ بەلالار ئاي يۈزىدىن بىلمەگەندۇر كەلمىشىن،
 ۋەسلىدىن ئىشرەت قىلۇرمەن دېپ ساغىنغاندۇر كوزۇم.
 نوھ توفانى جەھان غەرق ئېتتى بولدى ناپەدىد ⑥،

① جەزب — تارتىش.

② ئەبرى گىريان — ياش توككۇچى بولۇت.

③ دۇرچ — قىممەت باھا تاشلار سېلىنىدىغان قۇتىچاق.

④ لەتتە — لاتنا، رەخ.

⑤ رەنگىن — رەڭدار.

⑥ ناپەدىد — كورۇنمەيدىغان، كورۇنمەس.

ئاشتى كوكىدىن لەھزە تىنىماس مەۋجى توفاندۇر كوزۇم.
 قاشۇ مۇزگان يوق، يامان كوز تۇشمەسۇن دېپ ھوسىنغە —
 پاس ئېتەرگە ① ساغداقنى يانغە ئاسقاندۇر كوزۇم.
 خاكى پايىنغە نېچۇن گۇمنام گوۋھەر ساچماسۇن،
 مېھرى تابان كوزى تۇشكەن مەئدەنى كاندۇر كوزۇم.

58 - غەزەل

نېچۇك مېھر ئېردى ھوسنۇك زەررە ياكلىغ بىقەرار ئولدۇم،
 ياشۇندى، سالىدى ھىجران زۇلمىتىنى دىلغىكار ئولدۇم.
 تولۇد ئېت مەشرىقى كويۇك ساردىن روۋشەن ئېت زۇلمەت،
 يۇزۇك خۇلدىغە دەۋزەخ ئەھلى ياكلىغ ئىنتىزار ئولدۇم.
 غەمگىنىك كەسرەتدىن ② چۇن كەبۇتەر خانەدۇر كوڭلۇم،
 گەر ئۇچسا، قايدىن ئىزدەپ كوز قاندىن دانەزار ئولدۇم.
 قارا زۇلفۇك خەيالى چىرمادى باشدىن ئاياغىمنى،
 مەگەر بىر ئەنكەبۇتغە ③ مەگەسدېك ④ سەيدى تار ئولدۇم.
 ئاياغىك ئوپمەكىن قىلدىم تەمەننا، بولمادى ھاسىل،
 تىلەپ رەخشىك ئاياغىن، يولۇك ئۇزرە خاكسار ئولدۇم.
 تەنى زازىم بەلا ئەتغالى ⑤ تاشنىك نىشانىدۇر،
 تېشىپ ھەريان ئاقىپ قان مىسل دەشتى لالەزار ئولدۇم.
 ئولۇمدۇر ياخشىراق ئەي دىل تىرىكلىك دەۋلەتدىن كىم،

① پاس ئەتمەك — قورۇغداش، ساقلاش.

② كەسرەت — كوپلۇك، نۇرغۇنلۇق، جىقلىق.

③ ئەنكەبۇت — ئومچۇك.

④ مەگەس — چىۋىن.

⑤ ئەتغالى — تىغل — بالا“ سوزىنىك كوپلۇكى — بالىلار.

ئاسىلىپ رەخىش فەتراكىغە ① سەيدى شەھسۇۋار ئولدۇم.
 سۇلەيمانلىق ئېرۇر تاپتىم گەدالىق ئاستان ئىچرە،
 نەچە تەھقىر ئېسەم بولدۇم گەداسى، ئېتىبار ئولدۇم.
 دېدى ئەغىياردىن گۇمنام ئۇزگىل رىشتەنى مېھرىك،
 ۋەفاسىز سەنگ دىل دىگەن سارى مەن ئۇستۇۋار ② ئولدۇم.

59 - غەزەل

كەم ئېمەس كويۇڭغا جانا كۈندە يۇزمىڭ بارماغم،
 ئىتىلارنىڭغا يول تىلەپ، ۋەسلىك ئۇچۇن يالبارماغم.
 تەشەنە لەپ باغرىم قىزىپ بى خابۇخور ③، خۇنبار ئولۇپ،
 ۋەسلىك ئۇمىدى بىلە غەمدىن قۇرۇپ سارغارماغم.
 تاغۇ تۈزدە چورۇلۇپ، تاپسام ئاياغىڭ تۇفراغىن،
 ئوپكە مەن دېپ يوق قۇيۇن ياڭلىغ بۇگۇرۇپ ھارماغم.
 ئەرش كۇرسىيۇ ④ زەمىنۇ ئاسمان زاتىڭغە غەرق،
 سەھۇ ⑤ ئېكەندۇك ھەرسارى ئىستەپ ئىسەنى ئاختارماغم.
 جىسم ئېكەن جان بىلە قايم ⑥، ئىشق ئورگەتتى مۇنى،
 دەفۇ بولدى ھەجر تىغىدىن يۈرەكم يارماغم.
 بارماغم كوكسۇمنى يارماغلىققە دايم بارماغى ⑦،
 بەيئى ۋەسلىڭغە ⑧ سانارغە ئاندا ئېردى يارماغم.

① فەتراك — غانچۇغا.

② ئۇستۇۋار — چىڭ، مەھكەم، چىداملىق.

③ بى خابۇخور — ئۇيقۇسىز ۋە تاماقسىز.

④ ئەرش كۇرسى — پەلەك تەختى.

⑤ سەھۇ — خاتا، يېڭىلىش.

⑥ قايم — تىك.

⑦ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "بارغى" يېزىلغان. مەنا ۋە ۋەزىن

ئېتىۋارى بىلەن "بارماغى" قىلىپ ئېلىندى.

⑧ بەيئى ۋەسلىك — ۋەسلىڭنىڭ سودىسى، ۋەسلىڭنى سېتىۋېلىش.

كوز ئۆزە كىرىپك ئېمەس يولۇڭداقى خاشاكنى،
 پاك ئېتەرگە ئىشق چارۋىسى ① تۈزەتكەن تارماغم.
 سانچىقىم ئىردى رەقىبىدىن ھەر ئوق ئاتتى ھەجر ھەم،
 ئىككى زەخمەت مۇشكۈل ئەتتى تىنماقۇ ئاھ ئورماغم.
 يا شەبىستان ئىچرە ئايدۇر، شەمە يا فانۇس ئارا،
 كوڭلۇم ئىچرە كۈن يۈزۈڭنىڭ ئوتىدىن ياندۇرماغم.
 بىۋە فاللىق سەندىن ئوتكەي دېپ گۇمانىم يوق ئىدى،
 جۇرم ② ئىكەن سەندىك ۋە فاسىزغە كوڭۇل ئالدۇرماغم.
 سېن نەچچە بەد ئەھد سېن، مەن جان بەرۈرمەن ئەھد ئىلە،
 ماڭا مۇشكۈلدۇر بۇرۇنقى ۋە ئىدەنى سىندۇرماغم.
 مەن بۇ يولدىن يانماغۇم، يۈزلەنسە ھەر تۇرلۇك بەلا،
 قىلماغىل ھەرگىز خەيال ئەي زاھىدا يازغۇرماغم ③.
 ئىشق ئوتىغە تۇشتۇڭ ئەي گۇمانام تۇشكەندىك خەلىل ④،
 ئىش تەمام ئولسە كەيىن بىھۇدەدۇر قايغۇرماغم.

60 - غەزەل

كوز تۇتۇپ مېھرى جەمالىك كويۇڭ ئىچرە يانماغم،
 مېھرۇ مەھ ياڭلىغ ئاچۇقتۇر كوزلەرىم يوق تاپماغم.
 كەھق ⑤ ئېلى ياڭلىغ ياتىپ مەن، ئىشقىدىن بىر جام ئىچىپ،
 ئول ئوياندى، مېڭ قىيامەت بولسە يوق ئويغانماغم.

① چارۋىسى — سۇپۇرگە.

② جۇرم — گۇنا.

③ يازغۇرماق — خانالاشتۇرماق.

④ خەلىل — ئىبراھىم پەيغەمبەر.

⑤ كەھق — غار، كەھق ئېلى — غاردا ياشايدىغانلار.

زۇھد ئېلىدىك ئېگىرىيۇ راست ① بولماسام ئېرمەس ئەجەپ،
 خاكىپايىغىغە باشمىنى قويدۇمۇ يوق ئالماغم ②.
 قەندەئى ئىشقىغە ئۇترۇ كوزلەرىم نەززارەسى،
 نې قىيامۇ نې روكون، يوق ئوڭۇ سولغە باقماغم.
 يۇرسەمۇ تۇرسام ئېرۇرسېن سايە ياكلىغ ھەمرەھىم،
 ۋەسل بۇ ئېرسە ئېمەس مۇشكۇل سەنى مەن تاپماغم.
 ۋەھدەتى زاتىك ③ مۇيەسسەر سۇ بىلە تۇفراغدىك،
 كىم بىلۇر بۇ ئىش بۇ ئېسە سەندىن مەنى ئاجراتماغم.
 تۇنۇ كۇن ئىشقىك مەيى جانۇ تەنمىدىن جۇش ئېتەر،
 ھاجەت ئېرمەس قەترەئى كەۋسەر سۇيىدىن تاتماغم.
 ئافتابى ماھدىك گۈلگۈل ئاچىپ لەئلىك مەيى،
 دەفە قىلدى ھەجر ئەبىردىك كۈلۈپ يىغلاتماغم.
 ئاشيانى ئىشقى سىمۇرغىغە كوهى قافدىك،
 يوق ئاياغم بىر نەفەس بۇ ۋە جىھدىن مىدراتماغم.
 نامۇناسىبلارنى كورسەم كويۇك ئىچرە ئەي پەرى،
 ئەيب ئېمەستۇر ئىت ئېرۇرمەن دەرگەھىگدە قاپماغم.
 بەرقدىك ئاھىمدىن ئوت تۇشسە جەھان كويىمەك نە تاڭ،
 چۈن مۇھەييا ④ دۇر يۇرەكىم ئىچرە تاشۇ چاقماغم.

① بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "ئېگىرىيۇ" دەپلا ئېلىنغان. بۇنداقتا ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن بىر بوغۇم كەملىك قىلىدۇ. شائىر بۇ ئىككى مىسرادا ئۆزىنىڭ زاھىدلاردەك بىردەم روكوندا، بىردەم قىيامدا (تىك) بولالمايدىغانلىغىنى بايان قىلىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن «راست» سوزى قوشۇپ قويۇلدى.

② بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "ئولماغم" دەپ يېزىلغان بولسىمۇ، "باش قويۇش" بىلەن قارىمۇ-قارشى مەنىدە بولغان "ئالماق" سوزى مۇۋاپىق تېپىلدى.

③ ۋەھدەتى زاتىك — ئۆزەڭنىڭ بىلىملىكى.

④ مۇھەييا — تەييار.

ئول قاراغ ئېرمەس يۈزۈڭدىن ئۈزگە يۈزگە باقما دېپ،
بۇ ئىدى رەخشىك تاقاسى مىخىلارنى قاقماغم.
بەس ئېرۇر گۇنامغە زۇلفۇڭ خەيالى رىشتەسى،
ئار ئېرۇر مەجنۇن كەبى زەنجىر ئىلە باغلاتماغم.

61 - غەزەل

مەستانە ئەنەلەق ئۈزە ئەسرارنى كوردۇم،
مەنسۇر بولۇپ باش ئالبان دارنى كوردۇم.
بويۇڭنى سوراغلاپ يۇردۇم بۇ چەمەن ئىچرە،
تاۋۇسى بەھىشت جىلۋەئى رەفتارنى كوردۇم.
شەككەر لەبىدىن ئوپتۇمۇ سوزۇم نە چۈچۈكدۈر،
توتى دېدىلەر لەززەتى گۇفتارنى كوردۇم.
ئىشقى سەيقەل ① ئۇرۇپ زەنگى ھەۋالارنى ② چىقاردى،
ئايىنە بولۇپ تەلئەتى بازارنى كوردۇم.
سوۋدايى سەرى زۇلفۇڭ ئۇچۇن نې سەرى سوۋدا،
رەختىمنى يايىپ تالىنى بازارنى كوردۇم.
ئالەمنى سوراغلاپ يۇرۇبان تاپمادى گۇنام،
كەزدىم بۇ ۋۇجۇد شەھرىنى بۇ يارنى كوردۇم.

62 - غەزەل

كورۇپ قاشۇ كىرىپكىن غەمگە مۇبتەلا بولدۇم،
كوز ئۇچىدە قاراغاج قەتئى ماسىۋا ③ بولدۇم.
ئەنەلەق — راۋايەتتە ئېيتىلىشىچە مۇتەسەۋۋىنى مەنسۇرنىڭ
سىڭلىسى.

- ① سەيقەل — جۇلالىنىش، يالتراش.
② زەنگى ھەۋا — ھەۋەسنىڭ چاڭ - توزانلىرى، داتلىرى.
③ قەتئى ماسىۋا — باشقىلاردىن قول ئۈزۈمەك، باشقىلاردىن ئۈزۈنى
تېيماق.

بەھىشتى خەرمەندىن دانە تىشلەمەي غەمدىن،
 كوزى ئىشارەتدىن ۋەردى رەببەنا ① بولدۇم.
 مۇزەڭ كوڭۇل ئىچىدىن بەھەد ئاچتى قان چەشمە،
 شەرابى گۈل تىلەدىم، بەسكى قان غىزا بولدۇم.
 ۋىسالى مۇلكىن ② ئالۇرغە، چەرمىكى غەم يىغدىم،
 يەتتىم ئانچە تىلەپ تاكى جان فىدا بولدۇم.
 سۇ ئۇرسام ئوچمەدىيۇ ئەشك بىلە ياندى ئوت،
 سەزايى بەختىم ئىكەن ئوت ئارا ئەدا بولدۇم.
 فەلەككە چىققان ئېمەس دۇدى ئىشقى سوزاندۇر،
 ئەجەبكى ئوتقا تۇشۇپ زىنەتى سەما بولدۇم.
 لەبنى شورغالى قىلدى خەيال بۇ گۇمنام،
 نەسب بولماي ئاياغ بوسىغە رىزا بولدۇم.

63 - غەزەل

خەزان باغمىغە يەتتى ئىشقى لۇتق ئەيلەدى بەرھەم ③،
 ئەگەر ئاھىم ئېدى ئافەت يەتپ كوز مېرىدىن تەر ④ ھەم.

-
- ① ۋەردى رەببەنا — دايم “رەببەنا — خۇدايم” دەيدىغان.
 ② ئەسلى نۇسخىدا “ۋىسال مۇلكىن” يېزىلغان. مەنا ئېتىبارى بىلەن “ۋىسال” سوزى ئاخىرىغا شەخس قوشۇمچىسى قوشۇلغىنى توغرا. شۇڭا “ۋىسالى مۇلكىن” شەكىلىدە ئېلىندى.
 ③ بەرھەم — ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىش، ئاغدۇرۇش، بۇزۇۋېتىش.
 ④ تەر — ھول، ھوللۇك.

يۈزۈك گەنجىنى پاس ئەتمەككە ھارس ① ھاجەت ئېرمەستۇر، كوزۇك جەللادى يانى ئۈزرەدۇر شەمشىرۇ خەنجەر ھەم. نىقاب ئالساك جەمالىك تىغدىن ② جانىمدا يوقدۇر تاب، تەجەرروھ ③ ئەيلەدى كوك ئۈزرە مېھرۇ تىترەدى يەر ھەم. نىگارم كوكلى مۈلكىن ④ ئالغالى ھاجەت ياراغ ئېرمەس، نىگۈن قەد بىلە ئاھىم بەس، كەرەكمەس باش ئىلە پەر ⑤ ھەم. ئېرۇزىب ئىچرە ئول بى مىسل مەن ھەم زۇل ⑥ ئارا كەمسىز، ئانىك ھوسنىغە مەن ھەيران، مەنىك ھالىمغە دىلبەر ھەم. ئەگەر ئىشقى ئەيلەدى مۇفلىس ⑦ شەھ ئولدۇم فەقر مۈلكىگە، باغىر لەئلىم، يۈرەك مەرجان، ياشىم دۇرۇ يۈزۈم زەر ھەم. كەرەك ھەجرىدە ئولمەك ۋەسلىدىن جان ئىستەسەك گۇمنام، جەراھەت نالەسى تەئىرىدىن ئاخىر يەتەر مەرھەم ⑧.

64 - غەزەل

ۋۇجۇدۇك باغدىن ھاسىل ئەگەر سەرۋ، ئىستەرەم گۈل ھەم، ھەزىن جانىم سەرۋەرغە ⑨ لەبىك ياقۇتۇ بۇلبۇل ھەم.

① ھارس — ساقچى.

② ئەسلى نۇسخىدا بۇ سوز "تىغدىن" يېزىلغان. ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن "تىغدىن" قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

③ تەجەرروھ — جاراھەتلىنىش.

④ ئەسلى نۇسخىدا بۇ سوز "كوكۇل مۈلكىن" دەپ ئېلىنىغان.

ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن "كوكلى مۈلكىن" قىلىپ ئېلىندى.

⑤ پەر — قانات.

⑥ زۇل — خارلىق، توۋەنلىك، پېقىرلىق.

⑦ مۇفلىس — كەمبەغەل، بىچارە.

⑧ مەرھەم — جاراھەتكە سۈركەيدىغان ماي، ماي دورا.

⑨ سەرۋەر — يولباشچى، يېتەكچى.

رەقبىدۇر رۇسىيە ① كامىغە ② ھىجران زەھر تولدۇرسە،
 ھەياتىم مۇژدەسى ③ لەئلىك خەيالى جام ئېرۇر مۇل ھەم.
 كەرەكمەس ھەرز ④ جانىك ھىغزىغە جانا يامان كوزدىن،
 سىپەند ئورنىغە يۇز ئۇستىدە خالىك ياندا غول ھەم.
 يوقى ئېرسە، ئاھۇ فەرياد ئەيب ئېمەس، چۇن لەخشەدۇر ⑤

جىسىمىم،

قەدەم تا قويدى ئىشقىك دۇرلارم فاش ئەتتى كوز بەل ⑥ ھەم.
 ئەجەب ھۇشيار مەن مەجنون ئېرۇر خاسىيەتتى ئىشقىك،
 دىماغىغە يەتەر ھوسنۇك ئوتىدىن مۇشكى سۇنۇل ھەم.
 غەمىك ئولتۇردى، تۇفراق ئەتتى، ئالتۇن قىلدى جىسىمىنى،
 بۇ ئىشغە بولدى ئىكسىردىم ⑦ ئەشت سەبرۇ تەھەممۇل ھەم.
 قەدىك سەرۋىغە دىلبەند ئەتكەلى شاھا بۇ گۇمنا مىك،
 يۇزى گۇل ئاھى سەرۋى ئىشقى ئىلە ئازاد ئېرۇر قۇل ھەم.

65 - غەزەل

ئەي نىگارم كوزلەرىك جادۇ ئىكەننى بىلمەدىم،
 پىستە ئاغزىك مىسل ئەفسۇنگەر ئىكەننى بىلمەدىم.
 قاشلارنىك يا، كىرپىكىك ئوق، كوزلەرىك جەللاد ئېرۇر،

① رۇسىيە — يۇزى قارا.

② كام — تاڭلاي

③ مۇژدە — خۇشخەۋەر.

④ ھەرز — كوز تۇمارى.

⑤ لەخشە — پارچە-پارچە بولۇپ كەتمەك.

⑥ بەل — بەلكى مەنىسىدە.

⑦ ئىكسىر — ئەفسانەلەر بويىچە نېمىگە سۇرتۇلسە، شۇنى ئالتۇن-

غا ئايلاندۇرىدىغان تاش.

لەبلەردىك غۇنچە، تىشىڭ يۇنجۇ ئىكەننى بىلمەدىم.
 تاڭ سەھەرلەر تۇشتى خۇشبۇيلىق گۈلۈ گۈلشەن ئارا،
 سەرسەرى گىسۋى سۇنبۇل ① بۇ ئىكەننى بىلمەدىم.
 خۇمچەئى قەددىڭ ② يۈزۈڭ گۈلبۇنى بەند ئەتكەن كەبى،
 كىم نەسىمى ئىشقى ③ ئىلە خۇشبو ئىكەننى بىلمەدىم.
 فىتتەئى ئاشوبى ئالەم ④ بىلمەدىم كىم ئېركەننى،
 كىم بەلايى خەلقى ئول خۇشخۇ ئىكەننى بىلمەدىم.
 غەم بىلە ھەيران ئانىڭ ئىشقىدا مەن يالغۇز دېدىم،
 ئاشىقى بىدىللەرى ھەر سو ⑤ ئىكەننى بىلمەدىم.
 ئىشقى ئارا جانۇ دىلىم ھەردەم كەشاكە شلىقدا دۇر ⑥،
 بائىسى غەمكەشلىك ⑦ ئول دىلجۇ ⑧ ئىكەننى بىلمەدىم.
 كىم تەبەقدېك ئوت ئارا خالىڭ سىپەندى دانەدۇر،
 چەشمى بەد دەفئىغە ئول گۈلرو ⑨ ئىكەننى بىلمەدىم.
 قەددىڭىز سەرۋى رەۋانۇ لەئلىڭىز ئابى زۇلال ⑩،

- ① سەرسەرى گىسۋى سۇنبۇل — ئورۇلگەن سۇنبۇل (چاچ) دىن كەلگەن سالقىن شامال.
- ② خۇمچەئى قەد — خۇمچىدەك قەد، غۇنچە بوي.
- ③ نەسىمى ئىشقى — ئىشقىنىڭ مەيىن شامىلى.
- ④ فىتتەئى ئاشوبى ئالەم — ئالەمگە پىتتەنە — غەۋغا سالغۇچى، ئالەمدە پىتتەنە قوزغاتقۇچى.
- ⑤ سو — تەرەپ، ھەر سو — ھەر تەرەپ، ھەرتەرەپلىمە.
- ⑥ كەشاكەش — كۈرەش، نېرى تات — بېرى تات.
- ⑦ بائىسى غەمكەش — غەم تارتىش سەۋدۇى، غەم يېپىشىشنىڭ سەۋدۇى.
- ⑧ دىلجۇ — كوڭۇل ئىزلىگەن، دىل تارتقان، ئارزۇ قىلىنغان.
- ⑨ گۈلرو — گۈلروي، گۈل چىراي.
- ⑩ ئابى زۇلال — سوپ — سۇزۇك، شىرىن سۇ (بۇ سوز ئسەسلى نۇسخىدا "ئابۇ زۇلال" يېزىلغان).

تەشەنەلىك دەفئىغە ئابى جۇ ① ئىكەنى بىلمەدەم.
 ھەلقە - ھەلقە زۇلفۇڭىز ھەريان پەرىشاندۇر نەتەي،
 كىم تەنابى سەيد ② ئول گىسۇ ئىكەنى بىلمەدەم.
 كوزىدىن ئەيلەر جەراھەت، لەئلىدىن مەرھەم قويا،
 دەردمەنلەر دەردىگە دارۇ ئىكەنى بىلمەدەم.
 مەھرى تابانىڭ سەنىڭكى كېچەنى كۇندۇز قىلۇر،
 ئەھلى مەجلىس شەمى ③ ئول مەھرو ④ ئىكەنى بىلمەدەم.
 بارچەغە لۇتق ئەيلەرۇ قىلماس ماڭا ھىچ ئىلتىفات،
 بۇ مەنىڭ ھالىغە ئول بەدخۇ ⑤ ئىكەنى بىلمەدەم.
 بارچە ئالەم ياخشىسى بۇلبۇل كەبى دىۋانەدۇر،
 بائىسى ئول خۇلقى خۇش نېكۇ ⑥ ئىكەنى بىلمەدەم.
 قەتلى ئىشق ئولدۇڭ ئېسە، گۇمنام ئاتقان كىم سەنى،
 ئول سىمىن بازۇ ⑦ كەمان ئەبرۇ ⑧ ئىكەنى بىلمەدەم.

66 - غەزەل

پەرىۋە شىم لەبىڭىزدىن مەنىڭ ئىدى تىلەكىم،
 بۇ ئەرزىم ئايغالى كورگەندە تىترەگەي يۇرەكىم.

- ① ئابى جۇ - ئارزۇ قىلىنغان سۇ، ئىزدەلگەن سۇ.
- ② تەنابى سەيد - ئوۋ ئاغامچىسى.
- ③ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "شەمە" يېزىلغان بولسىمۇ، مەننا ئېتىبارى بىلەن ئاخىرىغا شەخسى قوشۇمچىسى قوشۇلغىنى توغرا تېپىلدى.
- ④ مەھرو - ئاي يۇزلۇك.
- ⑤ بەدخۇ - يامان خۇي، خۇبى يامان.
- ⑥ نېكۇ - ياخشى، گوزەل. خۇلقى خۇش نېكۇ - خۇش خۇلۇق - لۇق گوزەل.
- ⑦ سىمىن بازۇ - كۆمۈچ بىلەك.
- ⑧ كەمان ئەبرۇ - ئەگمە قاش، قېشى يا.

ۋە فاغە ۋە ئۇدە قىلىپ، ئورنىغە جەفا قىلدىڭ،
 غەلەتمۇدۇر سەنى ئەي يار بىۋەفا دېمەكم.
 ياقامنى يىرتىپ ئېدىم ئۇشۇ غەم بىلە ناچار،
 تىلىم، تىلىم بولۇنۇپ پارە بولدى تا ئېتەكم.
 ماڭا تەرەھھۇم ئېتىپ بەرمەسەڭ مۇرادىمنى،
 قىيامەت ئولسە ياقاڭدۇر سەنىڭ، مەنىڭ بىلەكم.
 ئالىپ فىراقىڭ ئوتى ① جاننى، قان ئاقىپ كوزدىن،
 بۇ لەئىلۇ مەرجان ئىلە دەمبەدەم تولار ئېتەكم.
 يارىپ ② غەمىڭدە ئېتىم چىقتى چىققالى جان ھەم،
 تەشىپ، تەشىپ بۇ تېرەمدىن ③ چىقىدۇرۇر سوڭەكم.
 بۇ غەمنى مەندىن ئالىپ سالىسۇ تەڭرى كوڭلۇڭگە،
 بىلۇر ئىدىڭ يۈرەكىمدىن ھەمىشە قان يېمەكم.
 يوق ئېردى مەندە كوڭۇل خۇشلۇغى جەھان ئىچرە،
 غىزاڭ ④ ئۇچۇن خۇش ئەتتىڭ بۇ كوڭۇلنى دىلبەرەكم.
 تەمام قىلدى ئايتىپ ئەرز سوزىنى گۇنام،
 بۇدۇر بەرنىڭ ماڭا رۇخسەت، بولماسا كەرەكم.

① بۇ بىرىكمە ئەسلى نۇسخىدا يوق، ت. ئېلىيوۋ تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان.

② بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا ئاۋال "يازىب" شەكلىدە يېزىلىپ، كېيىن "ز" نىڭ چېكىمى ئۇچۇرۇلگەن.

③ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "نرم" يېزىلغان. مەنا ئېتىبارى بىلەن "تېرەم" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

④ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "غىزا" دەپ يېزىلىپ ئوزىدىن كېيىنكى "ئۇچۇن" سوزى بىلەن بولغان ئارىلىغىدا ئازراق بوش ئورۇن قالدۇرۇلغان. مەنا ئېتىبارى بىلەن ئىككىنچى شەخس قوشۇمچىسىنى قوشۇش مۇۋاپىق تېپىلدى.

67 - غەزەل

ئومرۇم ئوتتى زار يىغلاپ سابت ① ئولماي قۇللۇغۇم،
بولمادى مەئلۇم يا مەردۇد ② يا مەقبۇللۇغۇم ③.
باغى مېنەت ئىچرە بەزمى ئىشرەتمىگە تۇنۇكۇن،
تىرناغم زەخمىدىن ئولدى جىسمىم ئۆزرە گۇللۇغۇم.
يۇزى شەۋقىدىن تۇشۇپ ئوت ئۆزرە قالدىم دۇد ئارا،
سۇنبۇلۇ گۈلدېك تۇتۇنۇ ئوت ئېرۇر سۇنبۇللۇغۇم.
يەر بىلە كوك تورى تەرەفدە ئاي يۇزۇڭ تابان ئېرۇر،
يوق مەنىڭ ھوسنى جەمالىڭدىن بولەك مەشغۇللۇغۇم.
قىلساڭىز ۋەسلى شەرابىدىن قىزاردۇرغان يۇزۇڭ،
فۇرقەت ئوتى تابىدىن بولدى مەنىڭ گۈلگۈنلۇغۇم.
دېمەگىل ئەي زاھىدا گۇننام ئىشقى تەرك ئەيلەگەي،
تونۇكۇن جىددۇ جەھد ④ ئەيلەپ بولۇر ئەفزۇنلۇغۇم ⑤.

68 - غەزەل

تەڭرىنىڭ كوزۇڭ قاراسىدېك بەلاسى بارمىكىن،
كىرىپكۇ قاشىڭغە ئوخشە ئوقۇ ياسى بارمىكىن.
ھەر نەزەر قىلغاندا تېڭىدى كوڭلۇمە مىڭ يەردە ئوق،

① سابت — تۇراقلىق، بەر قارار، ئىسپاتلانغان.

② مەردۇد — رەت قىلىنغان، قوغلانغان.

③ مەقبۇل — قوبۇل قىلىنغان.

④ جەددۇ جەھد — تىرىشچانلىق كورسىتىش، تىرىشىش.

⑤ ئەفزۇن — زىيادە، ئارتۇق.

بىر ھەدەفنىڭ ① خەستە كوڭلۇمدىكى ياراسى بارمىكىن. كوڭلۇمە يۈزىمىڭ بەلا بىرلە ھەزەدە يۈزلەنسە ھەم، ھىچ ئانىڭ ئىشقىڭدىن ئۈزگە مۇددە ئاسى بارمىكىن. بۇ باغىر دەردىڭدىن ئۈزگە ھىچ دارۇ ئىستەمسە، ئىشقى ئېلىنىڭ دەرددىن ئۈزگە دەۋاسى بارمىكىن. تەلبە بولدۇم مەستى ئورپان ② مەن مۇھەببەت دەشتىدە، مۇندىن ئۈزگە ئىشقىڭ تىككەن لىباسى بارمىكىن. بولماغاي فەرھادۇ مەجنۇن بىزگە ③ تەڭ ئوشاق ئارا، ئىشقىڭ مەن كورمەگەن دەردۇ بەلاسى بارمىكىن. بىر بەھاسىز تۇتىدۇر كوزۇمە باسقان ئىزىڭ، ئىشقىڭ مۇندىنمۇ قىممەت تۇتىياسى بارمىكىن. غەيرىگە قىلساڭ نەزەر مىڭ لۇتق ئىلە ئەي دىلرەبا، چارەسىز مەن بولماسا بۇ قۇل رەۋاسى بارمىكىن. كويۇڭ ئىچرە ياغدى جاننىڭ جەۋھەرى كوز گۈۋھەرى، بۇ ئىكى ياڭلىغ سەنىڭ ھوسنۇڭ گەداسى بارمىكىن. ئاسمان يەر بولدى ئىشقىڭ بىلە يەردۇر ئاسمان، ئۈزگەلەرنىڭ بۇ سىنغەت ئەرزۇ سەماسى بارمىكىن. ئىشقىنى قىلدىم ھەۋەس، يۈزلەندى ھەدىسىز دەردۇ رەنج، ئىشقى ياڭلىغ ئۈزگە ئالەمنىڭ ھەۋاسى بارمىكىن. بىر نەزەر قىلسە ماڭا، قىلدىم فىدا مىڭ جان ئاڭا، ھىچ دىلبەرنىڭ مەنىڭدەك جان فىداسى بارمىكىن.

① ھەدەق — ئاماچ، قارا، نىشان.

② مەستى — ئورپان — يالاڭغاچ مەست، قىپ — يالاڭغاچ بولغان

مەست.

③ ئەسلى نۇسخىدا "گە" قوشۇمچىسى يوق. ۋەزىن ۋە مەنا

ئېتىبارى بىلەن قوشۇپ قويۇلدى.

ئىستەدىم ھوسنىڭ زىياسىن، تەرك ئەتىپ كۈن لەمئەسىن①،
دەھرنىڭ گۇمنامدىك گوۋھەرشناسى بارمىكىن.

69 - غەزەل

تۇردۇم نەچە كۈن غۇربەت ئارا ئېمدى كەتەرمەن،
ھەمدەم يوقىدىن دەردۇ ئەلەم بىلە كەتەرمەن.
كىرگەن يول ئارا يولنى بىلىپ باشلاغۇچى يوق،
بولماس ئازىقىپ ئاندا، قەيى سارى كەتەرمەن.
مەي بولسەۋۇ ساقى نەچە ھەمدەمگە قوشۇلسام،
يول قانچە يىراق، كوز يۇمۇپ ئاچقۇنچە يەتەرمەن.
كىم قىلسە سەفەر يۈك بىلە، خەۋفۇ خەتەرى بار،
نې مال، ئوزۇقۇ راھىلە②، بى خەۋفۇ خەتەرمەن.
جانا سارىغە يول بىلە مەنزىل يوق ئېكەندۈك،
ھەرۋەقت ئوزۇم يوق بولۇشۇم بىلە يەتەرمەن.
گەر ئورتەسە ھىجراننىڭ ئوتى ئىشرەت ئېرۇر بەس،
بىر لەھزە كوگۇل سۇزىشى كەم بولسە نەتەرمەن.
ھەرۋەقت ئەگەر غەيرى غەمىڭ كىرسە كوگۇلگە،
لەئلىك مەيىنىڭ زىكرى بىلە دەفئە ئېتەرمەن.
زۇلفۇڭ گىرىھى③ ئىشرەت كۈنى بوينۇمە بەسدۇر،
تەسبىھى مەلەك، ھۇر ساچىن تەركىن ئېتەرمەن.
گۇمنامغە جەننەت گۈلى، دەۋزەخ ئوتى تەڭدۇر،
ئىشقى ئوتى فەنا قىلدى نە بەرقۇ نە شەرارمەن④.

① لەمئە — نۇر، پارلاقلىق، يورۇقلۇق.

② راھىلە — ئات — ئۇلاق.

③ گىرىھ — تۈگۈن، چىگىك.

④ بەرقۇ شەرار — چاقماق ۋە ئۇچقۇن.

70 - غەۋەل

سەمەد ① نۇرى ئەياندۇر ئەي سەنەم مەھرى جەمالىگىدىن،
نەچۈككىم تۇخۇم ئەسلى ھاسىل ئولدى نەۋ نەھالىگىدىن ②.
قەمەردېك شەب فۇرۇز ③ ئولدۇم، بۇ جىسىم لەمئەئى ④ تۇشكەچ،
فەلەك خۇرشىدى ياڭلىغ تاكى ھوسنى بىزەۋالىگىدىن.
ئېكەنسەن ئەۋۋەلۇ ئاخىر ھەم ئوق ⑤ سېن باتىنۇ زاھىر،
ئوزۇڭ مەرتات ⑥ ئارا نازىر، نەچۈك سوز دەي مەسالىگىدىن.
چومۇپمەن بەھرى ۋەھدەتكە، بىلەلمەم باش ئاياغىمنى،
فەراقىڭ قايسى مەنىكىم بىخەبەرەن جۇز ۋەسالىگىدىن ⑦.
ئوتۇن گەر نەچچە ئەلۋاندۇر ⑧، كويۇپ ئوت بولسە يوق فەرقى،
ئەدەد ⑨ مەئدۇم ⑩ ئولۇر ئول ئوت كەبى سوزۇ جەلالىگىدىن ⑪.

① سەمەد — ئەبەدى، مەڭگۈ.

② نەۋنەھال — يېڭى، ياش كوچەت.

③ شەب فۇرۇز — كېچىنى يورۇتقۇچى.

④ لەمئەئى — لەمە — يورۇقلۇق سوزىنىڭ بىرلىك فورمىسى،

بىر يورۇق.

⑤ ئوق — كۆچمەيتىش ياردەمچىسى "لا". ھەم ئوق سېن —

ھەم سەنلا...

⑥ مەرتات — ئەينەك، كوچمە مەنىسى — ئاسمان.

⑦ جۇز ۋەسالىگىدىن — ۋەسالىدىن باشقىسى.

⑧ ئەلۋان — رەڭدار، رەڭلىك.

⑨ ئەدەد — سان، ساناق، ھېساب.

⑩ مەئدۇم — يوق بولۇش.

⑪ جەلال — ئۇلۇغلۇق.

ئۇنەر ھەر سەبەزەۋۇ ئەشجار ① ئەگەر ھەر نەۋئدۇر يەردىن،
 بولۇر ئاخىر فەنا دەير ② ئىچرە سۇنئى بى مەلالىگىدىن ③.
 ئىكى قاشىك ئىشارەت قاب قەۋسەين ④ ئەتتىھادىسدۇر ⑤،
 بۇ ئايەت مەئنىسى فەھم ئولدى تەئلىم ھىلالىگىدىن.
 كوزۇك ئولتۇرسە لەئلىك بەردى جان، ھەركىم سەنى سويسە،
 بو ئېردى تاپتى جان جانىم سەنىك ئابى زۇلالىگىدىن.
 قەيى دىلغە ئىرادەك تۇشتى قويدى لالە ياڭلىغ دىل،
 كىشى سادىق ئېمەس ئىشقىدا زىللەت ⑥ يەتتى خالىگىدىن.
 ھەنۇز ئول ئەۋۋەلى ئىشقى ئېردى ئادەم كەچتى جەننەتدىن،
 بۇ مەنەتدىن مۇھەببەت دەۋلەتى يەتتى خەيالىگىدىن.
 بەقا تاپتى فەنادىن ئېمدى ئولمەك مۇمكىن ئېرەسدۇر،
 بۇ گۇمنام لى مەئەللا ⑦ ۋەقتىنى تاپتى كەمالىگىدىن.

71 - غەزەل

روز رۇۋشەندۇر يۇزۇك، ساچىك ئېرۇر بىر تىرە تۇن،
 شام ۋەقتىدە شەفەقدېك يەتكۇرۇر تۇن ئىچرە كۇن.
 كۇن يۇزۇگىنىك شوئەسى جانىمغە ئوت سالغان ئۇچۇن،
 جىسىم ئولدى لەخشە ياڭلىغ ساۋۇق ئاھىمدۇر تۇتۇن.

⑦ ئەشجار — دەرەخلەر.

② دەير — بۇتخانىە، مەيخانە.

③ سۇنئى بى مەلال — ماللىمى يوق قۇدرەت.

④ قاب قەۋسەين — ئىككى يانىك ئارىلىغى، ئىككى يانىك

يېقىن ئورنى.

⑥ ئەتتىھاد — بىرىكىش، قوشۇلۇش.

⑥ زىللەت — خارلىق، زالالەت.

⑦ لى مەئەللا — ئاللا بىلەن خاس بىللە بولۇش ۋاقتى.

سېن مەنى ھەيران ئېتەي دېپ يۈزگە تارتىپسېن نىقاب،
 كوزگە تۈشكەي تىرەلىك چۇن ئەبىر ئارا ياشۇنسە كۈن.
 ئايمادىم سىررىمنى ئېلىگە ئىشقى ئوزى فاش ئەيلەدى،
 ئوت سالىپ مامۇق ئىچىگە قايدا قالسۇن ياشۇرۇن.
 تابى ھوسنۇڭدىن تەنۇ جان زەررەدېك ئۇچقۇن بولۇپ،
 سارۇلۇپ كەتتى قۇيۇندېك زەررەئى قالماي پۈتۈن.
 كويدۇرۇرگە تاپمادىك ھوسنۇڭ ئوتىغە ئەي پەرى،
 ئېل دىماغىن تازە قىلماققە دىلۇ جاندىك ئوتۇن.
 شامى ھىجراننىڭ ئارا غەم ئوتىدا كويدۇرمەكىڭ،
 ماڭا دەۋزەخدىك قىيىندۇر، ساڭا جەننەتدىك ئويۇن.
 خاھ ۋەسل ئېت، خاھ ھىجران ئىلكىدە قىلغىل ئازاب،
 كىم ئەزەلدىن قىسىمىتىم دېپ بارىغە سۇندۇم بويۇن.
 تاغلا دېپ كەۋسەر مەسەللىك قويما لەئلىك شەرىبەتىن،
 لوتقى قىل گۇنامغە جانا غەنىمەتدۇر بۇگۇن.

72 - غەزەل

ئىشقى ئېلىنىڭ توئمەسى غەم تىغىدىن قانمۇ ئېكىن،
 رەخنە - رەخنە ① ھەرتەرەفى چۇن لالە خەندانمۇ ئېكىن.
 ھۇسنى گۈل ياڭلىغ قىزارماي زەھر ھىجران سالقىنى،
 زەئىقرانغە تەبدىل ② ئەيلەپ كاھىشى جانمۇ ③ ئېكىن.
 پابەرەھنە ④، باش يىلاڭ، يىرتىپ ياقا، فەرياد ئەتىپ،
 تەلبەئى رەسۋا بولۇپ ھالى پەرىشانمۇ ئېكىن.

① رەخنە - رەخنە - دەز، يېرىق، چاك - چاك.

② تەبدىل - ئالماشتۇرۇش، ئوزگەرتىش، تېگىشىش.

③ كاھىشى جان - جان خورىتىش.

④ پابەرەھنە - يىلاڭ ئاياق.

ھەر زەمان مىڭ فېكر ئەتىپ سەر رىشتەنى گۇم ئەيلەبان،
 غۇسسەدىن مىڭ قان يۇتۇپ غەم بىلە ھەيرانمۇ ئېكىن.
 تەلبە ئىتدېك ھەر تەرەفكە يۈز قويۇپ باشىن ئۇرۇپ،
 تاش ئۇرۇپ ئىتقال ئاڭا ئاندىن گۇرىزانمۇ ① ئېكىن.
 ئاھىدىن پەيدا بولۇر چۇن زەررە ئاتەش پارەلەر،
 دەۋزەخ ئەھلىدىك جانى تەن ئىچرە سوزانمۇ ئېكىن.
 ئىشقى سېلىدىن ئەتىپ ۋەيرانە دىۋارى خىرەدە ②،
 ۋەسل ئويىن تۈزمەك قىلىپ ئىشقى ئىچرە نالانمۇ ③ ئېكىن.
 ھەر تەرەفدىن رەخنە - رەخنە تىغل تاشى زەخمىدۇر،
 يامەگەر جىسمىدا ئانىڭ لەئىلۇ مەرجانمۇ ئېكىن.
 جىسمىدا گۇمنامنىڭ گۈل خارىدېك بەدىنام ئوقى،
 خارى پۇشت ④ ئەتكەن ئانى ئول ئەھدى يالغانمۇ ئېكىن ⑤.

73 - غەزەل

نەچە سەۋاممە ⑥ ئارا ئوزنى پارسا قىلاين.
 كېل ئېمدى مەيكەدەگە ⑦ قۇللۇغۇم رەسا قىلاين.

① گۇرىزان — قاچقۇچى،

② خىرەد — ئېقىل.

③ نالان — نالە ۋە پەرياد قىلغۇچى، ئىگرىغۇچى.

④ خارى پۇشت — تومۇر تىمكەن، ئوغرى تىمكەن، كىرىپە.

⑤ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «ئەھد يالغان» دەپ يېزىلغان. «ئەھد»

سوزنىڭ ئايىغىدا شەخس قوشۇمچىسى بولۇشى كېرەكلىكى توغرا

تېپىلدى.

⑥ سەۋاممە — مۇناستىرلار، خىرىستىيان دەرۋىشلىرىنىڭ ئىبادەتخانىسى

لىرى. بىرلىكى — سەۋمە ئە.

⑦ مەيكەدە — مەيخانە.

يوق ئېردى سەجدە گەھىم ئىچرە تاقى ئەبرۇيۇك ①،
 قاشىك كورۇنسى نەمازىم بارى قەزا قىلاين.
 كى ساقىيا كەرەم ئېت ② بادەنى فەنا بولاين،
 نەچە ۋەرەد ئېلىدىك ئوزنى خۇدنا قىلاين.
 كى ئەھلى زوھد قىلۇر تاغلا ئىشرەتى جەننەت،
 تەمۇغ ③ ئارا نەچە مەيخانەلەر بەنا قىلاين.
 ئاچىلسە باغ ئارا گۈللەر، نەۋاقلۇر بۇلبۇللار ④،
 يوق ئېرسى باغى جەمالىك، نەچۇك نەۋا قىلاين.
 نەچە ۋىسال تىلەپ ئورتەنەي گەدالىقدا ⑤،
 كى ھەجرى شاملارنى سايەئى ھۇما ⑥ قىلاين.
 ۋىسال مۇژدەسىدىن ترە كوزنى رۇۋشەن قىل،
 كى فىراق يۇزىن كوز كەبى قارا قىلاين.
 كوزۇمنى مەھرىك تاپىك بىلە ⑦ ئېرت،
 پەرىيۇ ھۇرۇ مەھ مەھرىگە بەھا قىلاين.
 قاچان يەتەرسەن ئاغا مىك ھەۋا بىلەن گۇمنام،
 كېل ئېمدى بارۇ يوقۇم بىر يولى فىدا قىلاين.

-
- ① تاقى ئەبرۇ — قاش مەرابى، قاشتىن ئىبارەت بولغان مەراب.
 ② كەرەم ئېت — مەرھەمەت قىل.
 ③ تەمۇغ — دوزاق.
 ④ ئەسلى نۇسخىدا «بۇلبۇل» دىيىلگەن، ۋەزىن ۋە مەنا ئېتىبارى بىلەن «بۇلبۇللار» قىلىندى.
 ⑤ بۇمىسرادا ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن بىر بوغۇم كەملىك قىلىدۇ.
 ⑥ سايەئى ھۇما — ئەفسانەۋى بەخت قۇشىنىڭ سايىسى.
 ⑦ ئەسلى نۇسخىدا «تاپىك بىلە» سوزى يېزىلغان ئورۇن بوش قالغان. مىسرانىڭ ئاخىرىدىكى «ئېرت» سوزىنىڭ تەقەززاسى بىلەن «تاسك بىلە» بىرىكمىسى قوشۇپ قويۇلدى.

74 - غەزەل

دەمى ۋەسالىڭ ئىلە شاد قىلماڭ نەتەيىن،
مەنى ھەقىر كورۇپ كوزگە ئىلماڭ نەتەيىن.
خۇداغە سالدىم ئول بىلسۇ ئىشنى قىلدىم ئەدا،
كوڭۇل ئەقىدەسنى يار بىلمەڭ نەتەيىن.
نەتەيى، نەچارە قىلاي، ئىشقىڭ ئىچرە ئورتەندىم،
تۇگەنمەسىمدە كورۇپ چارە قىلماڭ نەتەيىن.
مەنىڭدىن ئوزگەنىڭ ئالدىدا گۈلدىك ئاچىلاسىن،
چۇ غۇنچە بەختىم ھەرگىز ئاچىلماڭ نەتەيىن.
سەنى تىلەپ كەچىپ ئېردىم جەھانۇ جانىمدىن،
فىغانكى دامىمە ھەرگىز ئىلنىماڭ نەتەيىن.
نەقۇل ئېدى سەنەمىم دېپ فىغان چەكەر گۇمنام،
باشىمغە زىنەتىم ئىستەپ تاقىلماڭ نەتەيىن.

75 - غەزەل

قەدەم قويغايىمۇ كولىم ئىچرە ئول نەقدى رەۋان ① بىر كۇن،
كىرەرمۇ مەقدەمدىن ② بۇ ئولۇك جىسمىمغە جان بىر كۇن.
چىقىپ جانىم كىرەر دىلبەرنى كورگەچ شادمانلىقتىن،
بەرۇرمۇ جامى لەئلىدىن ③ شەرابى ئەرغەۋان بىر كۇن.

① نەقدى رەۋان — ئوتۇۋاتقان پۇل، خەشلىنىۋاتقان پۇل.

② مەقدەم — كىرىش.

③ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «جامۇلەئىل» دەپ يېزىلغان. بۇ جۇپسوز

ئەمەس. شۇڭا ئىزاھەت باغلىغۇچىسى بىلەن ئېلىندى.

ئوشۇل جامى مۇھەببەتتىن ① ئاچىلغايىمۇ يۇزۇم گۈلگۈل،
 بولۇرمۇ بادە تابىدىن مۇبەددەل ② زەئىفران بىر كۈن.
 يۈرەك باغرىمغە مۇزگان زەخمى بىلە چەشمەلەر ئاچتىك،
 قويۇپ مەرھەم يۇزۇك گۈلبەرگىدىن توزغايىمۇ قان بىركۈن.
 مەلامەت ئوقىدىن جىسمىمدە ھەدىسىز يارەلەردۇركىم،
 بولۇرمۇ ئىشقى ئېلىگە يارەلەر باغى جىنان ③ بىركۈن.
 سەنىڭ فىكىرىڭ ساۋۇردى دىلىگە جىسمىم كۈللەردىن ئورتەپ،
 بولۇرمۇ ئىشقى بەزمى ئىچرە يوق بولغان ئايان بىركۈن.
 قىلۇرمەن ۋەسىلىڭ ئىزدەپ جان فىدا مەقبۇل يا مەردۇد،
 بولۇرمۇ ئاشكار ئەي جان بۇئەسرارى زىھان بىركۈن.
 نەچە جانىم فىدا قىلسام ئىتنىڭ ئالدىدا قەدرى يوق،
 بىلۇرمۇ ناتەۋانى ھالىنى ئول قەدران بىركۈن.
 بۇگۈنمىنىڭ فىراق ئەندۇھى ④ تاغى ئاستىدا قالدى،
 تاپارمۇ بۇئاغىر يۈكۈدىن تاپىپ ۋەسىلىڭ ئامان بىركۈن.

76 - غەزەل

كەلۇرمۇ بۇگەدانى سورغالى ئول پادىشا بىركۈن.
 يەتەرمۇ سەلتەنەتكە سورغاندىن بۇگەدا بىركۈن.
 دەۋاسىز دەرد ئىلە قالدىم گىرىفتارى فىراق ئىچرە،
 قىلۇرمۇ تەڭرى خەۋقىدىن بۇدەردىمغە داۋا بىركۈن.

① بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا «جامۇ مۇھەببەت» دەپ يېزىلغان.

بۇنىڭمۇ بۇيەردە جۈپ سوز بولوشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا

ئىزاھەت باغلىغۇچىسى بىلەن ئېلىندى.

② مۇبەددەل — ئالمىشىلغان، تېگىشىلىگەن، ئايرىۋاش قىلىنغان.

③ باغى جىنان — جەننەتنىڭ بېغى.

④ ئەندۇھ — غەم، قايغۇ.

سەنىڭ كويۇڭغە كىرگەچ كوپ جەفا يەتتى رەقبىلەردىن،
 سەنى كورسەم رەقبىلەر يۇزى بولغايمۇ قارا بىركۇن.
 ئەجەب مۇشكۇل ئىكەن بى دەردلەرگە ① مۇبتەلا بولماق،
 قۇتۇلغايمۇ ئوشۇل بى دەردلەردىن مۇبتەلا بىركۇن.
 جەفا كويۇڭدا چېكسەم ئېل ۋەفاسىدىن ئېرۇر بېھراق ②،
 كورەرمەنمۇ ۋىسالىڭ ئىشرەتى بىلە ۋەفا بىركۇن.
 جەھان رەئىئالارىدىن كوزلەرىم شەھبازدېڭ ③ تىكتىم،
 بولۇرمۇ كوزلەرىم كوندېڭ يۇزۇڭدىن پۇر زىيا ④ بىركۇن.
 بەقاسىز دېدى بىلگەنلەر نە بار ئىككى جەھان ئىچرە،
 فەنا بولغاچ ساڭا بۇ فانى تاپغايمۇ بەقا بىركۇن.
 ئەگەر نەفس ئىلكىدىن قۇتقارماساڭ نەتكۈمدۇر ئەي قاتىل،
 ئولەرمۇ ئول زۇمۇررەد ⑤ كوزلەرىڭدىن ئەژدەھا بىركۇن.
 ماڭا بەس قۇللۇغۇڭ، ھاجەت ئېمەس شاھى جەھان بولماق،
 بۇ گۇننامىڭ بولۇرمۇ لوتغدىن ھاجەت رەۋا بىركۇن.

77 - غەزەل

جىلۋە ئەيلەپ شوخلىقدىن جانم ئالغان سېنىمۇ سېن،
 يامەنىڭ روھى رەۋانم، جىسمىمە جان سېنىمۇ سېن.
 بۇ باشىم ئايلاندۇرۇر ھەجرىڭ شەمالى ھەر تەرەفى،

① بۇيەردىكى يونۇلۇش كېلىش قوشۇمچىسى «گە» ئەسلى نۇسخىدا
 يوق، كېيىن قوشۇلدى.

② بېھراق — ياخشىراق، خوپراق.

③ شەھباز — لاچىن.

④ پۇر زىيا — ناھايىتى يورۇق. ناھايىتى روشەن، ناھايىتى نۇرلۇق.

⑤ زۇمۇررەد — زۇمرەت، يېشىل رەڭلىك قىممەت باھا تاش.

گۈلشەنى ئىشقىڭدا قىلغان بىدى لەرزان ① سېنىمۇ سېن.
 ئىچمەيىن ۋە سىلىڭ شەرابىن تېڭىدى بەدىنامىڭ ئوقى،
 ھەسرەتتىڭدە ئەيلەگەن يەر بىلە يەكسان سېنىمۇ سېن.
 زىنەتى ھوسنىڭنى ئىستەپ تاپمايىن دۇررۇ گوۋھەر،
 مەئدەنى كوزدىن چىقارغان دۇررۇ مەرجان سېنىمۇ سېن،
 شەمئىدېك ئېل بەزىمنى رۇۋشەن قىلىپ ھوسنىڭ بىلە،
 جانىم ئورتەرگە فراقىڭ ئوتى ياققان سېنىمۇ سېن،
 مېنەنۇ دەردىمنى سورماي غۇنچەدېك ئاغزىڭ ئاچىپ،
 ئېلىگە ئىشرەت باغى ئىچرە نارى خەندان سېنىمۇ سېن،
 سايەدېك يۇردۇم ئاياغىڭ توفراغىغە يۈز سۇرۇپ،
 باقىمادىڭ بىردەم تۇرۇپ سەزۋى خىرامان ② سېنىمۇ سېن.
 ھەر كوڭۇل مۇرغى ئۇچۇن زۇلفۇڭ پەرىشان ئەيلەبان،
 ھۇركۇتۇپ ئەقىلىم قۇشىن، قىلغان پەرىشان سېنىمۇ سېن.
 ھەر زەمان ئەيلەپ غەزەب گۇمناغىغا تارتىپ قىلىچ،
 بۇ تىلىم سان سان قىلىپ ③ ئىتلارغە سالغان سېنىمۇ سېن.

78 - غەزەل

دىلبەرى خوش ئەدايى مەن — مۇنچە چۇچۇك بولۇرمۇسېن،
 ئەي خۇش سوزلۇك دىلبەرىم
 ئادەدە دەرکە نارى مەن — بىردەمى ئولتۇرۇرمۇ سېن.
 كېلىپ مېنىڭ يېنىمغا
 فەسلى بەھار ۋەقتى گۈل - لوتقى ئەتىبان چەغىر ④ ئىچىپ،
 باھار پەسلى، گۈل ۋاقتى

① بىدى لەرزان — مەجنۇنتال.

② سەزۋى خىرامان — ناز بىلەن يۇرگۇچى سەزۋى (سويگۇ).

③ سان سان قىلماق — پارچە - پارچە قىلماق، تەلىم - تىلىم قىلماق.

④ چەغىر — ئىچكۈلۈك، مەي، شاراپ، "چاغىر" مۇ دىيىلىدۇ.

ئاشىقى زارى خىش را — لەھزە قۇچۇپ ياتۇرمۇسېن.
 ئوز ئاشىقى زارىڭنى
 پىش كەمانى ئەبرۇيەت — خەستە كوڭۇل نىشانەدۇر،
 قېشىڭ ياسى ئالدىدا
 سىنەئى خۇد كۇشادە ئەم — غەمزە ئوقىن ئاتۇرمۇسېن.
 ئېچىپ قويدۇم كوكسۇمنى
 ئەز دەرى تۇ كۇجا رەۋەم — ھەر نەچچە قۇلاساڭ مەنى،
 ئىشىڭدىن كېتەي نەگە
 مەن سەگى ئاستانى تۇ — ھەجر ئىلە ئولتۇرۇرمۇسېن.
 بۇسۇغاڭدىكى ئىت مەن
 ئەز سەرى تۇ چۇ كاكىلەت — ئويۇلۇبانۇ چورۇلۇپ ①،
 بېشىڭدىن چېچىڭ ئوخشاش
 دەردى تو ئەرز ئەگەر كۈنەم — ھالى دىلىم سورارمۇسېن.
 دەردىڭنى ئەرز ئەيلىسەم
 بۇسەئى لەب تەلەب كۈنەم — قەھر ئەتىبان ئاچغلاما،
 لېۋىڭدىن سويسەم دىسەم
 نازۇ كەرەشمە كەردە جان — بۇ تىلەكم بەرۇرمۇ سېن.
 چېنىم! جىلۋە، ناز قىلىپ،
 كۇشتەنى مەن مۇرادى تۇ — قاش قىلىچىن تارتىبان،
 ئويۇڭ مېنى ئولتۇرۇش
 ئامەدە باشى بەرسەرەم — قەھر ئىلە، قايتارۇرمۇ سېن.
 بېشىمغا تەڭلىدىڭۇ
 ئاتەشى زۇلمى خىش گىر — قىل ماڭا رەھم ئەي سەنەم،
 زۇلىمىڭ ئوتىنى توختات

① بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "ئويۇلۇبانۇ چورۇلۇپ" شەكلىدە كەلگەن. ۋەزىن ئېتىبارى ۋە بۇ سوزلەرنىڭ ھەر ئىككىلىسى مەجھۇل شەكلىدە كېلىش لازىملىغىنى كوزدە تۇتۇپ "ئويۇلۇبانۇ چورۇلۇپ" قىلىپ تۈزىتىلدى.

بەندەئى زەرى خەرىندرا — مۇنچەمۇ كويدۇرۇرمۇسېن.
 ئالتۇن خىرىدارنى
 ئىشقى نىگاررا تەرك كۇن — گۇمنام ئانىڭ ۋە فاسى يوق.
 تەرك ئەت نىگار ئىشقىنى
 نىم نەزەر نەمىكۈنەد — مۇنچەمۇ تەلمۇرۇرمۇسېن.
 قىيا قاراپ قويمايدۇ*

79 - غەزەل

يار ئەگەر ئاتلانسه ئويى سارى ئىشرەت باغدىن،
 ئېل قىلىپ نەززارە گۈللەر ئۇزسە ھوسنى باغدىن.
 مەن رىزامەن گەر بولۇپ ئول خەپىل بىلە ھەمقەدەم،
 بەس ئېرۇر، مەن خەستەغە بەرسە ئۇزۇپ يافراغدىن.
 بەرگى ھەم بولماي مۇيەسسەر قاۋماسا مەردۇد ئەتىپ،
 كوزگە يەتسە سۇرمە بەسدۇر ئاتنىڭ تۇفراغدىن.
 بۇمۇ ھەم يەتمەي بەھەم، ئېل دېسە ئول ئاينىڭ ئىتى،
 ھەر نەچە تاش تۇشسە باشمىدۇر بەلىيەت ① تاغدىن.
 كويدا ئولسەم سالنىڭ جانا ئىتىغە سودرەتىپ،
 دەۋلەتتىم ئولدۇر ئۇزۇپ جىسمىم يەسە تىرناغدىن.
 يۇز مەسپەدىن فۇزۇن تىرگۈزگۈسىدۇر ئول مەنى،
 گەر نەسىمى يەتسە ئانىڭ زۇلفىنىڭ تاراغدىن.

* بۇ غەزەلنىڭ ھەر مىسراسىنىڭ ئالدىنقى سەككىز بوغۇمدىن تۈزۈلگەن قىسمى پارس تىلى بىلەن يېزىلغان. شۇڭا تەرجىمىسى ئاستىغا بېرىلدى. مىسراسنىڭ پارسچە قىسمى بىلەن ئارىسىغا سىزىق تارتىپ قويۇلدى.

① بەلىيەت — بالا، بەختسىزلىك

قەسدى ئۇلدۇر دوستلار كوۋنەين ① ئارا گۇمنامنىڭ،
قىلماسا جانان جۇدا جاننى مېرى باغدىن.

80 - غەزەل

قەرارىم يوق كوڭۈلدە لەھزەئى دىۋانە مەشرەب مەن،
قۇيۇندېڭ ھوسنى شەمىن ئايلانپ پەرۋانە مەشرەب مەن.
جەھاننىڭ ھەرنە بارىن ئاخىرەتنى ئىلتىماس ئەتمەم،
پەرىدۇر يا مەلەك ئاندىن بولەك رىئادە مەشرەب مەن.
ئىشىمدۇر فەقر يولىن تەي قىلىپ ② قەتئى تەئەللۇق دۇر،
ئىچىپ مەي تۇنۇكۇن مەن تالىسى مەيخانە مەشرەب مەن.
مەنى زاھىر كوزىدە كورگەن ئېل ئوزدىن گۇمان ئەيلەر،
ۋەلى ئېل ئىچرە دۇرمەن بارچەدىن بىگانە مەشرەب مەن.
سەرلىپ ھەر تەرەفكە يول يۇرۇردە پەستۇ بالا تەڭ،
ئوزۇمدىن ھەم خەبەر يوق ھۇشى يوق مەستانە مەشرەب مەن.
ماڭا دۇر سادە ۋەشلىك ④ ۋەزۇ ⑤، مەيدىن سەرنىگۇنلۇق خۇي،
ئاچۇق ئەزىز، يارۇق تەن، خەلق ئارا ۋەيرانە مەشرەب مەن.
تاپىپ مەشرەب يولىن تەرك ئەيلە زاھىدلىق يولىن گۇمنام،
ئېمەسمەن چىزى تائەت ⑥، مەي ئىچىپ مەستانە مەشرەب مەن.

① كوۋنەين — “كوۋن — مەۋجۇدىيەت، دۇنيا” سوزىنىڭ جۈپلۈك فورمىسى — ئىككى دۇنيا.

② تەي قىلماق — يۇرمەك، ماڭماق.

③ قەتئى تەئەللۇق — مال — مۇلۇك، دۇنيادىن ئۇزۇلۇش، مال دۇنيا قىلماسلىق.

④ سادە ۋەش — سادە مەجەزلىك، گولغا ئوخشاش.

⑤ ۋەزۇ — يارىتىلىش، ئادەت.

⑥ چىزى تائەت — بويسۇنغۇچى نەرسە، ئىتائەت قىلغۇچى نەرسە.

81 - غەزەل

كىم مەنىڭ ئىشقىم سەنىڭ ھوسنىڭ ئەزەلدىن تۇتەمان ①،
ھىچ مەھەلدە بىر بىردىن ھەرگىز ئېرمەس ئاچراغان.
ھەر نەچە قىلساڭ تەسەۋۋۇر كەلمەگەي سۈرەتكە ھىچ،
لەيك مەئنى ئىچرە سۈرەت ھوسنى ئولۇپدۇر ئىشقى جان.
ئىشقىنىڭ كوۋنۇ مەكان ئىچرە مەكانى يوقتۇرۇر،
لەيك باقساڭ جان كوزىدە ئىشقىسىز يوقتۇر مەكان.
بوللەۋەسلەر بىنەھايەتدۇر قاچان تاپقاي خەبەر،
ئىشقى ئاتىن تۇتقان بىلە تا بولماغۇنچە باغرى قان.
ئىشقى ئەيۋانى ئېرۇر بىسىيار ئالى كىم چىقار،
كويدۇرۇپ ئوزىنىيۇ جاننى ئەتمەي نەردىبان ②.
ئىشقى ئاتى مەشھۇر ئېرۇر كىم كوردى شەكلى سۈرەتىن،
جانۇدىل كويىمەكدىن ئوزگە كىم ئانى كوردى ئەيان.
ئاڭلاغىل گومنام باقساڭ ھەر تەرەفى يوق غەيرى ئىشقى،
فانى بولغان كوز كورەر ھىچ ئىل ئانى قىلماس بەيان.

82 - غەزەل

يوق پەرىلەر ئىچرە جانا سېنى كەبى شىرىن دەھەن،
كوزلەرنىڭ تەرھىمغە ③ نەچۈك ئوخشاتاي نەرگىسىنى مەن.
بىر قەدىڭدېك سەرۋ ھىچ بوستان ئىچىدە ئۈنمەدى،
گۈل قاچان ئوخشار يۇزۇڭگە، كوزۇڭگە بەرگى سەمەن.

① تۇتەمان — بىللە.

② نەردىبان — شوتا.

③ تەرھ — قۇرۇلۇشى، تۇزۇلۇشى.

كىمنى كورسە ئاقتادۇر قانىنى دەريا قىلىپ،
 قايسى جەللاد ئولغۇسى قاشىك كەبى شەمشىرى زەن ①.
 غۇنچەنى لەئلىكىغە تەشېبە ئەيلەمەك ئېرمەس ئەدەب،
 ھەددى ئېرمەس سەدقەغە لەئلى بەدەخشانۇ يەمەن.
 ئاتەشنى لەئلىك ئىچىدىن ئابىھەيۋان جۇش ئېتەر،
 ھوققەئى ياقۇت ئىچىدە تىشلەرىك دۇررى ئەدەن ②.
 سۇنبۇل ئولسۇن يا زىرە يا زەئفىران يا ئۇد كىم،
 بارچەنى ئەبتەر ③ قىلۇر ئول سۇنبۇلى ئەنەبەر شىكەن.
 پىرەھەن رەشىكى ئوتى جانىمدادۇر تەگىرى ئۇچۇن،
 جىسىم ئەيلەپ ۋەسل تاشلا پىرەھەن ئەي سىمتەن.
 دانەئى خالىك كورۇپ ئوتلۇغ يۇزۇگدە ئەي پەرى،
 ئاتەشنى جىسىم ئارا كوگلۇم ئېرۇر مۇشكى خوتەن.
 مېھر ئەلە ماھ، لەئلى ئەلە گۈل كورمەسە ئوتلۇغ يۇزۇك،
 خىلۋەتى بولسە، بولۇپ پەرۋانە ياقسام جانۇ تەن.
 مەن سەنىك ھوسنۇگە زار ئولماق ئەزەلنىك قىسىمتى،
 ئېمدى خۇشتۇر غەيرىسىز بولساق ئىكو سېن بىلە مەن.
 باغى ئىشرەت ئىچرە يوق سېن، بىر تىكەندۇر كوزگە گۈل،
 گەر خەيالىك بولماسە كوگلۇم ئېرۇر بەيتۇلەھزەن ④.
 ئافەتى دەۋران باشمىغە سالىسە ئوت راھەت ماڭا،
 گەر گەداك ئولسام ماڭا بەس، تەخت ئۇزە قىلىمام ۋەتەن.
 رەھم قىل گۇمناغە بىر خەستەدۇر زارىك سەنىك،
 دەۋلەتلىك پايەندە ⑤ قىلسۇن ئول خۇدايى زۇلمەنەن ⑥.

① شەمشىرى زەن — شەمشەر ئۇرغۇچى.

② دۇررى ئەدەن — ئەدەندىن چىقىدىغان دۇر، مەرۋايىت.

③ ئەبتەر — پەرىشان، بەختسىز.

④ بەيتۇلەھزەن — غەمخانە، غەم ئويى.

⑤ پايەندە — دائىمى، ئەبەدى.

⑥ زۇلمەنەن — ئىھسانلار ئىگىسى، ئىھسان قىلغۇچى.

83 - غەزەل

تەلەر مەن قادىرا ئول دىلبەرىم ئىشقىمدە زار ئولسۇن،
مەنىڭ قەدرىم ئوتەلسۇن، ھوسنۇم ئىزدەپ بىقەرار ئولسۇن.
يولغە ئىنتىزار ئولغاچ كوزۇمنىڭ گۆۋھەرى سزدى،
قارارسۇن كوزلەرى ئول ھەم مەنىڭدىك ئىنتىزار ئولسۇن.
مەنىڭ ئىشقىمنى باۋەر قىلمادى ①، قاشمىغە كەلتۇرگىل،
كورۇپ ھالىم قولىن تىشلەپ نەچاغلىق شەرمىسار ② ئولسۇن.
چاقىندىك شوئىلە تارتىپ رەئىد ياڭلىغ نالەشىم ③ كورگەچ،
تۇتۇلسۇن كۇن يۇزى ھەم ئەبىر ياڭلىغ ئەشكىبار ④ ئولسۇن.
بەلا ھىجرانى ئىچرە ئاتەشى مەنەتدە قالغانى،
تەماشاشا ئەيلەسۇن، روۋشەن جەھان كوزىگە تار ئولسۇن.
قاشىڭ چىن ئەيلەمە ⑤، تەرك ئىت غەزەبىنى ⑥، ئىلتىفات ئەيلە،
يۇزۇڭ ئەيدىنى كورمەككە يەڭگى ئاي ئاشكار ئولسۇن.
فەلەك باغرىدا يۇلدۇزدىك غەمىڭ ھەدىسىز ئېدى جانا،
مۇنىڭدىك ۋەسلىڭ ئىچرە ئىلتىفاتىڭ بېشۇمار ⑦ ئولسۇن.
خەيالىڭ مۇرغىنى كوڭلۇم قۇشى سەيد ئەتكەلى قويدۇم،

① باۋەر قىلماق—ئىشەنمەك، ئىشەنچ قىلماق.

② شەرمىسار—شەرمەندە، ئۇياتلىق.

③ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "نايشىم" شەكلىدە يېزىلغان.

مەنا ئېتىبارى بىلەن "نالەشىم" قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

④ ئەشكىبار—ياش توككۇچى، يىغلىغۇچى.

⑤ قوشۇماڭنى تۇرمە.

⑥ ئەسلى نۇسخىدا "نەرتىت غەزەبىنى" شەكلىدە يېزىلغان. مەنا

ئېتىبارى بىلەن "تەرك ئىت غەزەبىنى" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

⑦ بېشۇمار—ساناقسىز، سانسىز.

ئەگەر جانىم كەمەندىغە فەلەك ماھى شىكار ئولسۇن.
مەنى گۇماننىڭ غەم كۈلبەسىغە ئىتلارنىڭ كەلسە،
قەدەم ئىسارىغە باغرىم، دىلۇ جانىم نىسار ① ئولسۇن.

84 - غەزەل

ئوتۇمۇ ھەم بار، گۈلمۇ ھەم بار يارىنىڭ رۇخسارىدە،
يامۇ ھەم بار، ئوقۇمۇ ھەم بار ئول كوزى خۇنخارىدە.
زەئفىران ھەم، مۇشك ھەم، ئەنبەرمۇ ھەم، سۇنبۇلمۇ ھەم،
جانمۇ ھەم، ئىمانمۇ ھەم ئول لەئلى شەككەر بارىدە ②.
زۇلم ھەم، رەھمەتمۇ ھەم، فۇرقەتمۇ ھەم، ئىشرەتمۇ ھەم،
زەھر ھەم، شەككەرمۇ ھەم، ئول ۋەسىل ئىشرەتزارىدە.
مەن ئېرۇرمەن ئىشقىدە ھەيران، تۇمەن ھەسرەت بىلە،
بىئەدەد ③ بىدەرد ئاسىغلىق زۇلفىنىڭ ④ ھەر تارىدە.
سەرنەۋىشتىمدۇر مەنىڭ ئوتىدا كويمەك سۇبۇ شام،
گۈللەرى ئېل ئىلكىدە جانۇ دىلىمدۇر خارىدە.
زەئفىران يۈز مەندەدۇر، ئېلىنىڭ دىماغى تازەدۇر،
مۇشكۇ ئەنەبەر سۇنبۇلىدىن بىخەبەر ھەر سارىدە.
ئېلگە راھەت، نازۇ نېئمەتدۇر ⑤ ئەزەل قەسسامىدىن ⑥.

- ① نىسار — چېچىش.
- ② شەككەر بار — شېكەر ياغدۇرغۇچى. لەئلى شەككەر بار —
شېكەر تېمىپ تۇرىدىغان لەۋ.
- ③ بىئەدەد — سانسىز.
- ④ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "زۇلفىنىڭ" شەكلىدە يېزىلغان.
"زۇلق" سوزىدىن كېيىن شەخس قوشۇمچىسىنىڭ كېلىشى
لازم دەپ ھىساپلاپ "زۇلفىنىڭ" قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.
- ⑤ ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن "نېئمەت" سوزىدىن كېيىن "دۇر"
قوشۇپ قويۇلدى.
- ⑥ قەسسام — تەقىم قىلىپ بەرگۈچى، ئۆلەشتۈرگۈچى.

كويىمەككۈ ئۆلمەك ساڭا بولماغاچ گولنارىدە ①.

گۈلغە پاتتىم، ئوتقە تۇشتۇم، بىلمەدىم نېنەۋۇد مەن —
 غەرق ئۆلۈپ بولدۇم فەنا ئىككى كوزۇم خۇنخارىدە.
 مۇلمۇ ھەم، ساغەرمۇ ھەم بار، ھەم نەباتۇ لەئلىدە،
 تازە گۈلدېك ماھى بەدرۇ مەھرى پۇر ئەنۋارىدە.
 بۇ مەنىڭ كوڭلۇم مۇسەلسەل زۇلفىنىڭ تارىغە بەندە،
 بەلكى چىرماشتى تەنىمگە ئىشقى ئوتى ھەر سارىدە.
 ئەيشى راھەت ئېلگە، دەردىن جانغە ئال گۇمناكمىم،
 مۇتتەبەردۇر دەردۇ مەنەت ② ئىشقىنىڭ بازارىدە.

85 - غەزەل

دىلبىرىمنىڭ ئولتۇرۇرگە قاشى ياسى ئۈزگەچە،
 مىڭ مەسە شاگىردى تىرگۈزمەك دۇئاسى ئۈزگەچە.
 مەرھەمى يوق مىڭ يارا ئېل كوڭلى ئىچرە دوستلار،
 مەرھەمدۇر ئۈزگەچە، كوڭلۇم ياراسى ئۈزگەچە.
 مىڭ بەلا يۈزلەنسە ۋەھمىم يوق، نە كەلسە رازىمەن،
 ھىچ ئاشىق كورمەگەن ئانىڭ بەلاسى ئۈزگەچە.
 روزگارمىدۇر قارا، ھەرگىز ئاقارماس تۇن كەبى،
 كوز قارارىم ئۈزگەدۇر، كوزى قاراسى ئۈزگەچە.
 ئۈزگە دىلبەرلەر ئىزىدىن كەتمەگەي كوز تىرەسى،
 چۈنكى ئول دىلبەر ئىزىنىڭ توتىياسى ئۈزگەچە،
 ئۈزگەلەر شاھ ئولسە، ئولدۇر تاجلارنىڭ گوۋھەرى،
 ئۈزگەدۇر شەھلىق ئاڭا ھەمدۇر گەداسى ئۈزگەچە.

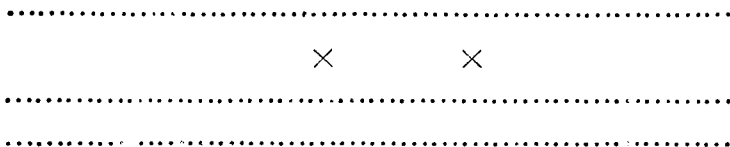
① گۈلنار — ئانارگۈل.

② بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا "دۇدى مەنەت" شەكلىدە يېزىلما.

خان. مەنا ئېتىبارى بىلەن "دەردۇ مەنەت" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

سەرۋ، گۈللەر ئۆزرە قۇمرى ①، بۇلبۇل ئايغايلا ر سەنا ②،
 دىلبەرىم بۇلبۇللارنىڭ زىكرۇ سەناسى ئۆزگەچە.
 ئۆزگەلەر قىلسە جەفا، مەرۇ ۋەفا كورسەتسە ھەم،
 ئۆزگەدۇر جوۋرى ③ ئانىڭ، مەرۇ ۋەفاسى ئۆزگەچە.
 ئۆزگەلەر ھەم ئۆزگە رەڭدۇر، جوۋرى زۇلمى ④ ئۆزگە رەڭ،
 كىم ئانىڭ دەردى بولەكدۇر ھەم دەۋاسى ئۆزگەچە.
 ھەر كەسەلنىڭ دارۇسى باشقە تەبىبى ھەم بولەك،
 ئىشق دەردىنىڭ دەۋاسى ھەم غىزاسى ئۆزگەچە.
 دىمەگىل گۇمنامنىڭ كوڭلىدە ئېلىدىكدۇر تەلەب،
 ئۆزگەدۇر ئېل قەسدى ئانىڭ مۇددەئاسى ئۆزگەچە.

مۇخەممەد سەلەر

نى زۇلفۇڭ ھەلقەسىن سالدىڭ ماڭا بەندى جۇنۇن قىلدىڭ،
 ئاغىر يۈكلەپ فىراقىڭنىڭ يۈكىنى سەرىنگۇن قىلدىڭ.
 بۇ زوۋىق ئەھۋال ئارا كورسەت جەمالىڭنى مەدارىم بول.

---

① قۇمرى—پاختەك.

② سەنا—ماختاش.

③ جوۋر—”جەبىر“ سوزىنىڭ پارس تىلىدىكى بىر خىل شەكلى.

④ بۇ سوز ئەسلى نۇسخىدا ”زۇلم“ دەپ يىزىلغان بولسىمۇ،

مەنابىتىبارى بىلەن ئاخىرىغا شەخس قوشۇمچىسى قوشۇپ قويۇلدى.

× ×

كەمالى ھوسن ئارا ئەي جان نەسبەڭ بولدى خاتەملىك ①،
زەكاتى ھوسن ئېتەرگە ئاشىقىڭغە ئەيلە ھاتەملىك ②،
پەرىلىك خۇيىنى تەرك ئەيلە تۇتغىل رەسمى ئادەملىك،
مەسھايى لەبىڭ دەفئ ئەيلەسۇن مەندىن بۇ ماتەملىك،
كېل ئېلىدىن ياشۇرۇن بىر لەھزە بوسى كەنارىم ③ بول.

× ×

مەنىڭ كوڭلۇمدە يوق غەيرى ھەۋاڭ، يالغۇز ساڭا قۇلمەن،
ئالپىدۇر تاقەتمىنى ۋەسل يادى بى تەھەممۇلمەن ④،
يۇرۇپمەن نەقدى ۋەسلىڭ ئالغالى كوزدىن ساناپ پۇل مەن،
تارىب تۇخىمى ۋەفا ھەسرەت باغىدا ئاچمادىم گۈل مەن،
مەنى بۇلبۇلغە گۈل ھەم بولماساڭ باغ ئىچرە خارىم بول.

× ×

ماڭا ئىشرەت مەيىدىن قايدا يەتكەنى غەيرى غەم سېنىسىز،
بەھارىمدىن تىكەنلەر ئاچىلۇر كوز توكسە نەم سېنىسىز،
ماڭا سىنغان سەفالىدىن كەم كورۇنۇر جامى جەم سېنىسىز،
مەنى بار ئەيلە ۋەسلىڭ جامىدىن بولدۇم ئەدەم ⑤ سېنىسىز،
مەسھادېڭ ئولۇك جىسىم ئىچرە ئەي گۈل جان سىپارىم بول.

① خاتەم — ئۇزۇك، ئۇزۇلۇش.

② ھاتەم — راۋايەت بويىچە بىر سەخى پادىشا.

③ بوسى كەنار — قۇچاقتا سويۇش، قۇچاڭلاپ سويۇش.

④ تەھەممۇل — سەبىر، تاقەت.

⑤ ئەدەم — يوق، يوقلۇق.

× ×

ماڭا ئىشقىڭ مەيدىن جىررلىق ئاتى ئۇياتىمدۇر،
قاچان ئولگۇمدۇرۇر شىرىن سوزۇڭ ئابى ھاياتىمدۇر،
غەمىڭ زەھرى خەيالى بەزمىدە قەندۇ نە باتىمدۇر،
فراقىڭنىڭ بەلاسى ئىشقى ئارا ئەيشى نە شاتىمدۇر①،
يولۇڭدا گەرد ئولاي تۇفراغ ئولۇپ سېن شەھسۇۋارىم بول.

× ×

ساڭا قۇل بولغالى بەرھەم ئېمەس قويدۇڭ ئەدەدسىز داغ،
ئېرۇر ھەر قايسى داغىڭ مىڭ ئاچىلغان لالەدىن بېھراغ②،
مەنىڭكى بولدى ئىشرەت گۈلشەنى بولغاچ تەنىم تۇفراغ،
بۇ مەيگە جاي ئېتەرگە بارچە يەردىن ياخشىراقدۇر باغ،
بۇ ئىشرەت جاي ئۈزە يالغۇز سېن ئوق ئەي گۈللۇزارىم بول.

× ×

مەنى بۇلبۇل بۇ باغ ئىچرە سەنىڭ ھوسنىڭ گۈلىن سويدۇم،
تىكەنلەر ئىلكىدىن مىڭ جوۋرلەر جانىمغە كەلتۈردۇم،
يۈزۈڭنىڭ فۇرقەتىدىن قايدا گۈل ئاچىلسە سىندۇردۇم،
يۈتۈردۇم ئۈزىنى گۇنام ئولدۇم، كوڭلۇمنى تىندۇردۇم،
ئولۇپمەن ئىشقىڭ ئىچرە دايمىا شەمى مەزارىم بول.

① ئەيشى نەشات—خوشال — خورام تۇرمۇش.

② بېھ — ياخشى، بېھراغ — ياخشىراق.

ئەي دىل بەھارى گۈلشەن ئارا خانە ئىستەگىل،
گۈلشەندە سوھبەت ئەتكەلى جانانە ئىستەگىل،
شۇرب① مۇدام قىلغالى مەيخانە ئىستەگىل،
گۈلچىھرە ساقى تۇتقالى پەيمانە ئىستەگىل،
جانانە جانۇ دىل بىلە مەستانە ئىستەگىل.

× ×

بۇلبۇلغە ئوخشا② ئاشقى بىر گۈلئۇزار بول،
كويىمەككە ئىشقى ئوتىغە پەرۋانەۋار بول،
ھوسنى جامال كورمەك ئۇچۇن ئىنتىزار بول،
ئىشقىۋ مۇھەببەتدە ئانىڭ بىقەرار بول،
ئەيشى سۇرۇر③ تۇزگەلى كاشانە ئىستەگىل.

× ×

ھەر كىم جەھاندا ئاشقى دىدارى يار ئېمەس،
ھوسنى جەمالى يارغە ھەيرانۇ زار ئېمەس،
لەيلىۋە شىنىڭ ئىشقىدە مەجنۇن شىئار ئېمەس،
ھەر كىمدە ئىشقى بولماسا ئول ئېتىبار ئېمەس،
ئىشقى ئەھلىنى تاپارغە مۇھەببەنە④ ئىستەگىل.

① شۇرب—ئىچكۈلۈك ئىچىش.

② ئوخشا—ئوخشاش (بۇيرۇق شەكىل ئەمەس).

③ ئەيشى سۇرۇر—شاد تۇرمۇش.

④ مۇھەببەنە—دوستلارچە، يارىتىپ، سويۇپ.

× ×

فاش ئەتىمە ئېلىگە ئىشقىنى زىنھار ئەي كوڭۇل،
سېررى نېھاننى ئەيلەمە ئىزھار ئەي كوڭۇل،
دىل مەخزەنىغە يىغ دۇررى ئەسرار ئەي كوڭۇل،
يىغلار كوزۇم فىراقىدا بىسىيار ئەي كوڭۇل،
گەر ئىستەسەڭ ۋىسالنى گىريانە ئىستەگىل.

× ×

كوڭلۇڭھە ئىشقى دەردىنى سال راھەت ئىستەمە،
دىدارى ھەقنى ئىستەگىلۇ جەننەت ئىستەمە،
ئەلفەقر فەخرىنى ئوقۇغىل، دەۋلەت ئىستەمە،
نەفسىڭ خىلاڧىن ئەيلەگىلۇ لەززەت ئىستەمە،
ساھىبى دىلنى تاپقالى رىندانە ئىستەگىل.

× ×

ئەي دىلى ئەزدىز مەھرەمى ئەسرار ئىستەلى،
ئەييامى نەۋ بەھارۇ دىلدار ئىستەلى،
گۈلرەڭ مەينى كەلتۇر ئىچىپ يار ئىستەلى،
كوڭلىدە مېھر بار ۋەفادار ئىستەلى،
بىر لەئلى غۇنچە تىشلەرى دۇردانە ئىستەگىل.

× ×

باغلا بەلىڭنى مەھكەمۇ ھىممەتنى قىل كەمەر،
كەچگىل جەھانۇ جاندىنۇ ئوزدىن قىلىپ گۈزەر①،
① گۈزەر—ئوتۇش، كېچىش.

بەرگەي فۇتۇھى ① فەيز ئەزىزان كاشقەر،
قىل ھىممەتى سەلاھ، مۇبارەكدۇرۇر سەفەر،
سەير ئېت جەھاننى جان بىلە جانانە ئىستەگىل.

رۇبائىلار

گۇمنام يۇگۇر يارى شەكەر لەب ئوتتى،
ئىشرەت مەينى بارچەغە تەگەپ ئوتتى،
كىم چابۇك ② ئىدى ئىچتى ئالىپ ئابىھەيات،
ھەر ئاغزى ئوچۇق قالدى قارا لەب ئوتتى.

× ×

گۇمنام ھەي ھەي سەرۋى خۇرامان ئوتتى،
ئاشق ياقاسى چاك بى دامان ئوتتى.
گۈلخەند قىلىپ ئېلگە تۇرۇپ سۇندى ئاياق،
تەئىجىل ③ ئەيلەگىل ساقىنى دەۋران ئوتتى.

× ×

گۇمنام يۇگۇر ئول لەبى مەيگۈن ئوتتى،
سەھبا ④ كوپ ئىچىپ رۇخلارى گۈلگۈن ئوتتى،
ئاشق بۇ سىغەت كوردى فىدا ئەيلەدى جان،
زاھىد ئىچىدىن جوي بولۇپ خۇن ئوتتى.

① فۇتۇھ—ئىچىش، شەپقەت، مەرھەمەت، لوتپ، ئىلتىپات.
② چابۇك—چاپسان، تىز، چاققان.
③ تەئىجىل—ئالدىراش، ئالدىرماق.
④ سەھبا—شاراپ.

گۇننام يۇگۇر كوزى خۇمارىم ئوتتى،
ھەريان ئېگىلىپ جىلۋەدە يارىم ئوتتى.
نې غەفلەت ئېرۇر سەندە كورۇپ تويۇپ ئال ①،
جانىم كەتتى ھەم سەبرۇ قەرارىم ئوتتى ②.

× ×

گۇننام گۈلۈك مەۋسىمى بوستان ئوتتى،
ھەيىق ئۇستىگە ھەيىق ئىشرەتى مەستان ئوتتى.
يالغۇز سېن ئېمەس گۈل يوقىدىن يىغلاغالى،
بۇ دەرد ئىلە مىڭ بۇلۇلى دەرمان ئوتتى.

× ×

گۇننام يۇگۇركى شوخ نىگارم ئوتتى،
زۇلفەكلەرى ③ بوينىدا تۇمارم ئوتتى.
ھەر كىم ساچىنىڭ تارىغە جان باغلامادى،
مىڭ غۇسسەنى يۇتتى، كوڭلى يارىم ئوتتى.

---

① ئەسلى نۇسخىدا “تويۇپ” سوزىدىن ئالدىن بىر “خوب” سوزى كەلتۈرۈلگەن. ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن ئوشۇق دەپ ئېلىۋېتىلدى.

② بۇ مىسرادىكى “ھەم” سوزى ئەسلى نۇسخىدا يوق. ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن قوشۇپ قويۇلدى.

③ زۇلفەك—“زۇلى” سوزىنىڭ ئەكىلىتىپ ئېيتىلىشى، كىچىككىملىتىپ ئېيتىلىشى.

گۇمنام يۇگۇر قاشلارى قۇندۇز ئوتتى،
بۇ ئاي كەچە چىقماي نېگە كۇندۇز ئوتتى.
مىننەت تۇتقىل چىقسە كەچە يا كۇندۇز،
خوب قىلدى كوڭۇلنى ئاۋلادى ئۇز ئوتتى.

× ×

گۇمنام يۇگۇر شەرابى ساقى ئوتتى،
جان تىرگۈزە كوركى ئومر باقى ئوتتى.
سېن كىمگە قىلۇرسە سەجدەئى بەندەلىكىڭ،
قەۋسەين زوھۇرى قاشى تاقى ① ئوتتى.

× ×

گۇمنام قايان قارايسە جانان ئوتتى،
زۇلمەت قاچتى مېھرى دەرەخشان ئوتتى،
ئېمىدى نەچە قان يىغلاغانىڭ فايدەسى يوق،
ئوتدېڭ قىزارىپ لەئلى بەدەخشان ئوتتى.

× ×

گۇمنام يۇرەك تەختىنى قوي خان ئوتتى،
تىرگۈزگەلى جىسمىڭنى مەگەر جان ئوتتى.
مىڭ جىئۇە قىلۇر ھۇر - پەرى فايداسى يوق،
تۇرماي قاراغۇنچە كوڭلۇم ئالغان ئوتتى.

① قاشى تاقى—قېشى ئەگمە، ئەگمە قاش.

× ×

گۇننام كوزۇك قايدا ئېدى يار ئوتتى،
بۇلبۇلى نالان ئالدىدا گۈلزار ئوتتى،
بۇلبۇلى يوق گۈللەر نېمە ئەفغان قىلادۇر،
ياغ ئىچرە كىرىپ ئول پەرى رۇخسار ئوتتى.

× ×

گۇننام پەرىلەر بىلە مەھبۇب ئوتتى،
بۇ تەرز نەزاكەت بىلە يارى خوب ئوتتى.
ھەر جانىبىدە ① جان تالاشپ ئېل كەمى يوق،
بۇ ئىشق شەھىدىن نەزەرى كوپ ئوتتى.

× ×

گۇننام ئېگىل خەلق ئېگىلمەي كەتتى،
زۇلفى ئۇچمىغە كوڭلى چىگىلمەي كەتتى.
قۇش ئۇچتى ئانى تۇتماق ئېرۇر بەس مۇشكۈل،
ھەم ئۇرگەنمەي، يىپقا بەكىلمەي كەتتى.

× ×

ئەي گۇنناما يالغان ئوتتۇپ چىن كەتتى،
دۇنيانى تىلەپ تاپمادى ئېلىدىن كەتتى.
ئىنكار ئېلىدىن كوزۇڭنى يۇم، باقما ئاڭا،
كىم باقتى ئاڭا دىدەئى ھەق بىن ② كەتتى.

① جانىب — تەرەپ.

② ھەق بىن — ھەقنى كورگۈچى.

× ×

گۇمنام خۇدا جويغە كىم شەخ ① كەتتى،
قۇللۇق نەچە ھەققە قىلسە دەۋزەخ كەتتى.
زۈھد ئېلى مىزاجى ساۋۇقىن بىل ئاندىن،
ئاشق نەفەسىدىن ئوت، ئانىڭ يەخ ② كەتتى.

× ×

گۇمنام يۇگۇر ئەكىمەلى ئىنسان ③ كەتتى،
كوڭلۇك سەدەفىن تۇت لەبى نەيسان كەتتى.
مىڭ جانىغە بىر قەترە سۇيىن كىم ئالدى،
جان قىممەتۇ ئول قەترە سۇ ئەوزان كەتتى.

× ×

ئەي گۇمناما يۇگۇركى ھەمرەھ كەتتى،
يالغۇز يۇرۇگەن ئېل ھەمە گۇمرەھ كەتتى.
كۈندۈزنى قويۇپ كەچە يۇگۇرماق نە ئاسىغ ④،
بەختىگە سەنىڭ كوك نۇرىدىن مەھ كەتتى.

× ×

ئەي گۇمناما ئىشق ئېلى لەك - لەك ⑤ كەتتى،
زاھىد يەتمەن دېپ ئاڭا سەك - سەك كەتتى،

① شەخ - قەبىھ، رەھىمسىز.

② يەخ - مۇز.

③ ئەكىمەلى ئىنسان - ئەلا ئىنسان، ئەڭ ياخشى ئىنسان.

④ ئاسىغ - پايدا.

⑤ لەك - لەك - مىليون - مىليون.

ئىشقى ئەھلى ئىزىن قويۇپ بولەك يولغە تۇشۇپ،
يولنى ئاداشىپ بېھۇدە ئېمگەك كەتتى.

× ×

ئەي گۇناھما پاكى زەمىران ① كەتتى،
ئوقبا ② تەرەفگە گوشەگىران ③ كەتتى.
ياتما قوپا قوي نىجىس جەھان ئۇستىدىن،
پاك ئەيلەدى جانۇ تەنى پىران ④ كەتتى.

× ×

ئەي گۇناھما نوۋبەتى ھىرمان ⑤ كەتتى،
ۋەسل ئولدۇم ئاڭا نوۋبەتى ھىجران كەتتى.
زۇلق ھەلقەسىنى كەمەند ئېتىپ سەيد ئەيلەپ،
يا قاشى بىلە ئوقلارى مۇزگان كەتتى.

× ×

ئەي گۇناھما مەي كۇچىدىن غەم كەتتى،
لەب خەندە قىلىپ كوز لەبىدىن نەم كەتتى.
دېل گوشەسىدە بەھىشت يادى كەم ئېدى،
كورگەچ يۈزىنى قالمادى ئول ھەم كەتتى.

---

① پاكى زەمىران—ساپ ۋىژدانلىقلار، ۋىژدانى ساپلار، ئاق كوڭۇل.
② ئوقبا—ئاخىرەت.
③ گوشەگىران—خالدا ياشغۇچى، تەركى جاھان.
④ پىران—پىرلار ("پىر" سوزىنىڭ كوپلۇڭى).
⑤ ھىرمان—چەكلەنگەن، مەنى قىلىنغان.

ئەي گۇمناغا غۇسلى مەلەكى سەم ① كەتتى ②؛
 ئىسيان يۈكەندىن راست قەدى خەم كەتتى.
 ئەفزۇنلۇق ئېتىپ ئول ئەگمەي ③ ئادەمە باش،
 گەر ئەتكەندىن ئول ھەمەدىن كەم كەتتى.

گۇنام يۈگۈر نايىبى فۇرقان ④ كەتتى،
 مۇسەقى يۈزىدىن چۈن خەتى قۇرئان كەتتى.
 جان يوق بۇ تەنىڭ نەچۈك يۇرۇر ئالەم ئارام،
 يار ئارقاسىدىكى جىسمىدىن جان كەتتى.

گۇنام يۈگۈركى خۇشەچىنلەر ⑤ كەتتى،
 بۇ باغچە ئىچىدىن گۈلجەپىنلەر كەتتى.
 دەردىڭ ئايتىپ كەمدىن ئالۇرسىن ئارام،
 ھالىڭ سورا شۇرغە ھەمەشەنلەر كەتتى.

① سەم—ئوفا، زەھەر.

② بۇ مىسرانىڭ ئومۇمى مەنىسى "ئىبلىس ئوتتى" دىگەن

بولسا كېرەك. غۇسلى مەلەكى سەم—ئىبلىستىن كىنايە (؟).

③ ئەسلى نۇسخىدا بۇ سوز "ئەگمەدى" دەپ يېزىلغان. ۋەزىن

ئېتىبارى بىلەن "ئەگمەي" بولغىنى توغرا تېپىلدى.

④ نايىبى فۇرقان—قۇرئاننىڭ نايىبى—مۇھەممەت پەيغەمبەر.

⑤ خۇشەچىن—باش تەرگۈچى—شائىر، يازغۇچى.

گۇمناڭ يۇڭگۇركى مەيفۇرۇشلار كەتتى،
ئىلكىدە سەفالى دەردنۇشلار كەتتى.
مەست ئۆلدى يىقىلدى فەنا تۇفراغىغە،
بۇ گۈلباغدىن شۇرۇ تاۋۇشلار كەتتى.

تەرجىمى بەند

ئىلاھا ئەمرىڭ ئولسە فەزكۇرۇنى ①،
مەنى بىچارە قۇلغە ۋەنسۇرۇنى ②.
سالاكور ئىشقىدىن بىر ئوت دىلىمىغە،
تۇتاشسۇن شوئەلەئى زىكرىڭ تىلىمىغە.
ۋۇجۇدۇم خارۇ خاشاكىنى كويدۇر،
ماڭا ئىككى جەھان زىكرىڭنى سويدۇر.
ئەگەر سەھۋ ئەتسە بۇ شەرمەندە ئەفۋ ئېت،
تىلىمدە غەيرى زىكرىڭ بولسە مەھۋ ③ ئېت.
ئىلاھا جۇرمى ئىسىيانىمنى ④ ئالمە.
مەنى قىل زىكرى باغىڭ ئىچرە ئالمە.
ۋۇجۇدۇم ئەيلە ئىشقى ئوتى بىلە گەرم،
مەنى قىل شەرم بارانى ⑤ بىلە نەرم ⑥.

-
- ① فەزكۇرۇنى — يادلاڭلار، ياد قىلىڭلار.
② ۋەنسۇرۇنى — ياردەم قىلىڭلار.
③ مەھۋ — بوق، بوقۇلۇش.
④ جۇرمى ئىسىيان — ئىسىيان قىلغانلىقتىن ئىبارەت جىنايەت.
⑤ شەرم بارانى — ئۇيات يامغۇرى.
⑥ نەرم — يۇمشاق.

كوڭۇلنى ئىشقى تىغى بىلە خۇن قىل،
 سارىغ چىپرەمنى مەيدىن لەئلىگۈن قىل.
 قىزارسۇن چىپرەئى زەردىم مەيىڭدىن،
 كوزۇمگە تۇتىيا بەرگىل يايىڭدىن.
 سەنىڭ يادىڭدا تەندىن چىقسۇ جانىم،
 بەھار ئېت بادى رەھمەتتىن خەزانىم.
 نەچۈن شايبەستەئى دەرگەھ قۇلۇڭ مەن ①،
 گۈلى خەندان ئېرۇرسېن بۇلبۇلۇڭمەن.
 سەنىڭ ۋەسفىڭدىن ئۆزگە ئايتارىم يوق،
 باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارىم يوق.
 خىيالىڭ نەشتەرىن جانىمغە قاقتىم،
 غەمىڭدىن ھەجر دەرياسىغە ئاقتىم،
 ۋىسالىڭ ئىلىكىنى سۇنغىل قولۇمغە،
 جەمالىڭ مېھرىن ئۇتتۇ قىل يولۇمغە.
 لەيلىڭدىن مەي ئىچەرگە تەشەندۈرمەن،
 نەچۈنكىم زەررەدېك سەرگەشتەدۈرمەن.
 مەنىڭدېك بارمۇدۇر ئىشقىڭدا زارىڭ،
 بۇساڭدا تۇرۇلغان خاكسارىڭ ②.
 ئاقىزدىم كۈز ياشىمنى كەچە - كۈندۈز،
 يۈزۈڭدىن بولمادى ھىچ كەچە - كۈندۈز.
 ئەجەب شۇم تالىئۇ بەختى قارامەن،
 رەقىبەلەر زۇلمىدىن باغرى يارامەن.
 فەنا دەشتىدە ھەجرىڭ ئەيلەدى گۇم،
 غەرب ھالىمغە ھىچ قىلماي تەرەھھۇم.
 خۇدانى ياد قىلغىل ھالىمە باق،
 ۋىسالىڭ مەرھەمنى باغرىمە ياق.

① سارىيىڭغا (دەرگاينىڭغا) مۇناسىپ قۇلۇڭ مەن.

② خاكسار - يىرگىنچىلىك، نەپرەتلىك.

ئايلىماس ھەجر دەردىغە دەۋا قىل،
خۇدا ئۇچۇن بۇ ھاجەتنى رەۋا قىل.
كوزۇڭ زۇلىمى يۈرەكنى ئەيلەدى قان،
بولۇپ مىڭ زەررە جىسىم چىقمادى جان.
سەنىڭ ۋەسفىڭدىن ئوزگە ئايتارم يوق،
باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارم يوق.

ئىلاھا ھورمەتى تاھا ۋە ياسىن①،
ئارىغ قىل مېھرىدىك نامم قاراسىن،
كىنە چىركىنى زاتىمدىن ئارتىقىل،
مۇھەببەت تۇخىمدىن ۋەھدەت② تارتىقىل.
مەنىڭ قىل ھەمدەم ئاشىقلارنىڭى،
ياۋۇتمە قاشمە فاسىقلارنىڭى.

يولۇمغە رەھبەر ئېت ئەھلى ئىنايەت،
ۋىسالنىڭ بەزمىغە قىلسۇن ھىدايەت③.
بۇ كوڭلۇم غۇنچەدىك يۇزىنىڭ تۈگۈندۇر،
كۈشاد ئەتسەڭ يۈزۈڭدىن كۈن بۈگۈندۇر.
بۈگۈننى تاڭلاغە سالمە كەرەمدىن،
خەلاس ئېت ھەجردىن كەلگەن ئەلەمدىن.
ئىتنىڭ باسقان ئىزدۇر سەجدە گاھىم،
ئانىڭكى قۇللۇغىدۇر ئىززى جاھىم④.
يەتۈز⑤ ئاھىم ئوقىن ئاتقان ھەدەفكە،
چوكۇر دەريا ئارا دۇر بار سەدەفكە.

① تاھا ۋە ياسىن — قۇرئاندىكى «تاھا» ۋە «ياسىن» سۆزىسى.

② ۋەھدەت — بىرلىك، بىللىلىك.

③ ھىدايەت — يول باشلاش.

④ ئىززى جاھ — يۇقۇرى ئورۇن، يۇقۇرى مەرتىبە.

⑤ يەتۈز — يەتكۈز.

ئىچىمىدە ئانچە باردۇر داغى ھەسرەت،
 قاچان بولغاي مۇيەسسەر باغى ئىشرەت.
 قەرارىم لەھزە يوق ئەي جان تەلەبدىن،
 لەبىڭ يادىدا جانىم چىقسۇ لەبدىن.
 سەنىڭ ۋەسقىڭدىن ئوزگە ئايتارىم يوق،
 باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارىم يوق،
 مەنى دەرد ئەيلەدى ۋەسلىڭ تىلەپ گەرد①،
 بولۇپمەن ماسىۋاي ئىشقىدىن فەرد②.
 ئاچىپ ئىشقىڭ نەسمى جاندا مىڭ گۈل،
 لەبىم بۇلبۇل ئوشۇل گۈلگە كوڭۇل قۇل.
 ۋەفاسى يوق نەچچۈك جانانە دۇرسىن،
 بەشەرسىنىمۇ پەرى ئايانەدۇرسىن.
 ئەزەل كۈندە مەنى تا ئەيلەدىڭ سەيد،
 مەنىڭدەك تاپمادىڭ ئىشقى ئىلكىدە قەيە
 مەنى مەھۇ ئەيلەدى شىرىن كەلامىڭ،
 مەنىڭدەك بارمۇدۇر ھەرگىز غۇلامىڭ③.
 ماڭا ھەر لەھزە بەرسە تەلبەلىك دەست،
 فەلەك يەردىن ئاياغىمدا بولۇر پەست.
 ماڭا ھەممەتەڭ ئېمەس فەرھادۇ مەجنۇن،
 قەدىم نۇندۇر، كوزۇم جەيھۇن، ئىچىم خۇن.
 مەنىڭدەك يوقتۇ بىر ئالەمدە غەملىك،
 بەلالىق ئىشقى ئارا يوق مەندە كەملىك.
 ئەگەر ھەر كۈندە زۇلمۇڭدىن مىڭ ئولسەم،
 ئولۇپ ھەم زۇلم تاشىغە كومۇلسەم.

① گەرد — توپا — چاڭ.

② فەرد — يەككە، ئايرىم.

③ غۇلام — خىزمەتكار، خادىم.

ئەزاپ ئولسە ماڭا دەۋزەختىن ئارتۇق،
 ئەگەرچە بولسە ئىشقىغە ياۋۇقلۇق.
 سەنىڭ ۋەسفىڭدىن ئوزگە ئايتارم يوق،
 باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارم يوق.
 ساڭا نازىل بولۇپدۇر مەم ئەلىنى لام،
 بولۇپ سېنى شادلىقىدىن مەم ئەلىنى لام.
 بۇ مەيدىن سېنى ئاچىلدىڭ باغدا گۈلدېڭ،
 سەنىڭدىن ئوزگە ئىچكەن يوق بۇ مۈلدېڭ.
 ئىچىپ تۇتتۇڭ قۇيۇپ يارانلارنىڭغە،
 چومۇردۇڭ رەھمەتى بارانلارنىڭغە.
 قىلىپ ھەر زەررەنى خۇرشىدى تابان،
 قارا تاش ئۆلدىلار لەئلى بەدەخشان.
 بولۇپ قەترە سۇلار ھەرقايسى دەريا،
 گۈل ئاچتىلار بۇ سۇدىن دەشتۇ سەھرا.
 بەلەند ئەتتىڭ سەمادېڭ پەست يەرنى،
 قارا تاش ئاستىغە سالدېڭ گوۋھەرنى.
 قەمەردىن بولدى روۋشەن تىرە ئەختەر،
 نەزەردىن ئەيلەدىڭ تۇفراقىنى زەر.
 ئەگەر كەھ ① بولسە لۇتفۇڭ ئەيلەدى كوھ،
 لەبىڭدىن روھ بولدى جىسمى مەكروھ.
 مەنى ھەم قويمە مەھرۇم ئەي دىلارام،
 ماڭا ھەم بەر بۇلارنىڭ جامىدىن كام.
 كەرەم قىل جۇرئە بەزمى ئىشرەتىڭدىن،
 مەنى ئولتۇرمە زەھرى ھەسرەتىڭدىن.
 سەنىڭ ۋەسفىڭدىن ئوزگە ئايتارم يوق،
 باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارم يوق.
 ① كەھ — سامان ("كاھ" شەكلىدىمۇ كېلىدۇ).

مەنى ئىشقىڭ ئېلىگە ئەيلە دەمساز ①:
 ئۇلاردۇر چۈن ماڭا بۇ ئىشدا ھەمراز ②.
 بولەك يۈزلەرگە باقتۇرمە كوزۇمنى،
 جەمالىڭ ۋەسقى ئېت ئايتۇر سوزۇمنى.
 ھەدىسىڭ لەززەتى بولسۇن ھۇزۇرۇم،
 يۈزۇڭ مەرىھىدىن ئولسۇن كوزگە نۇرۇم.
 فراقىڭدا ماڭا كۈندۈز كەچەدۇر،
 بىلۇرمۇ كىمسە ھالىم نې كېچەدۇر.
 باشىمغە سال قەدىڭنىڭ سايەسىنى،
 نەسب ئېت ئىشقىڭنىڭ سەرمایەسىنى.
 ئىكى ئالەمدە سېن سېن قىبلە گاھىم،
 يامان كوزلەردە سايەڭدۇر پەناھىم.
 ئەگەر ئاھۇ ئېسەم باغىڭدا ئوينات،
 ئەگەر بۇلبۇل ئېسەم ۋەسلىڭدە سايرات.
 ئەگەر دەردى فراقىڭ بىلە ئولسەم،
 فەرىشتەگە جەۋابى قەبر بەرسەم،
 سەنىڭ زىكرىڭدىن ئوزگە يوق جەۋابىم،
 سەنىڭ زىكرىڭ ئېرۇر تاپقان سەۋابىم.
 ئەگەر باشىمغە سالىسە گۈرز ئىلە تىغ،
 ئەزاب ئەتسە قاتىغ، يىغلا تىسە ئاچچىغ.
 سەنىڭ ۋەسقىڭدىن ئوزگە ئايتارىم يوق،
 باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارىم يوق.
 تىلەكىم ئۇشبۇدۇر ئەي سەرۋى ئازاد،
 قۇلۇڭنى ئىككى ئالەم قىلما ئازاد.
 ساڭا قۇل بولماغىم سۇلتانلىغىمدۇر،

① دەمساز — مۇۋاپىقلاشتۇرۇش، ئۇيغۇنلاشتۇرۇش.

② ھەمراز — سىرداش.

يىغى زارىم گۈلى خەندانلىغىم دۇر.
 بوساغاڭغە قويۇپدۇرمەن باشىمنى،
 دورى غىلتان قىلىپ كوزدىن ياشىمنى.
 يۈزۈمدىن زاھىر ئېتىتىم سىمۇ زەرلەر،
 قىلۇر ئىشقى ئوتىدىن ئاھىم شەرەلەر.
 ئەلغىدېك قامەتنىڭ شەمى چىراغىم،
 يۈرەكىم داغى باغىم ئەشكى ياغىم.
 سەنىڭ ئىشقىڭدا يەتكەن دەردۇ مېنەت،
 بارى راھەت ئېرۇر جانىمغە لەززەت.
 ماڭادۇر مەھرىبانىم يۈز قارالىق،
 سەنىڭدىن ئۈزگە بولسە ئاشىنالىق.
 ئىكى ئالەمدە بولساڭ جىسمىمە جان،
 جانىمغە بولسە ئىشقىڭ ئەسلى ئىمان.
 سېن ئولساڭ ئۈزگەنى ئىشقى ئەھلى دېرەمۇ،
 لەبىڭ تۇرسە سۇ كەۋسەردىن ئىچەرمۇ.
 ئاپىلۇز بارچە سەندېك جان تاپىلماس،
 سەنىڭ دەردىڭگە ۋۇ دەرمان تاپىلماس.
 سەنىڭ زىكرىڭدىن ئۈزگە ئايتارىم يوق،
 باشىمنى كەسسە سەندىن قايتارىم يوق.
 قەچچە كۈندۈز كورمەدەم يارىم سېنى،
 سەنمۇ ھەم ياد ئەتمەدىڭ ھەرگىز مېنى.
 كورمەسەم ھەم گۈل يۈزۈڭنى بەندە مەن،
 ئۈزگەنى ياد ئەيلەسەم شەرمەندە مەن.
 ئوخشاماس ھەرگىز ساڭا ھۇرۇ پەرى،
 تەلئەتنىڭدۇر ئىشقى ئېلىنىڭ دەفتەرى.
 تەن ئىچىدىن بىلگۈرۈر جانىڭ سەنىڭ،
 شىشە يا مىر ئات ئولۇپتۇر پەيكەرنىڭ①.

① پەيكەر — بەدەن، تەن.

كورمەدى تەبىئىي جەننەت تۇز قەدىك،
 سېنىمۇ ھەم ئاندىن بولەكنى كورمەدىك.
 سەندىن ئېرمەستۇر جۇدا توققۇز فەلەك،
 ھەم مەلەككۇر ھەرنە باردۇر تا سەمەك ①
 كەلدى شەئىنگە سەنىڭ قۇرئاندا نۇن ②،
 ۋەلقەلەمى نەئىتك ③ بولغاي يەستۇرۇن ④.
 ساڭا قۇلدۇر ئەۋۋەلىنۇ ئاخىرىن،
 تاپماغاي قۇل بولماغانلار زىبۇ زىن.
 گۈل يۈزۇڭدىن ھەر كىمەرسە تاپتى بۇي،
 ئىتلارنىڭ باسقان ئىزىغە قويدى بوي.
 رىشتەئى مەھرئىغە ھەر كىم بەستەدۇر،
 ياخشىلار ئالدىدا ئول گۈلدەستەدۇر.
 تەبىئىي جەننەت قەدىڭنىڭ سايەسى،
 سەدرە ⑤ ئېرمەسكىم ئاتىڭنىڭ پايەسى.
 سېن يۇمۇپىسېن بارچەدىن كوز ئەي سەنەم،
 تەبىئەت ⑥ قىلماق تىلەزمەن مەنىمۇ ھەم.
 بۇ ئېرۇر مەئىنى مازاغەلبەسەر ⑦،
 گۈل يۈزۇڭدىن ئوزگەدىن قىلسە گۈزەر.
 ئەرشدۇر ھەر يەرگە سېن قويساڭ ئاياغ،

① سەمەك — بېلىق.

② نۇن — قۇرئاندىكى «نۇن» سۇرىسى.

③ نەئىتك — سۇپىتىك.

④ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى «قۇرئاندىكى «ۋەلقەلەمى مایەستۇرۇن»

دەپ باشلىنىدىغان «نۇن» سۇرىسىنىڭ مەزمۇنى سېنىڭ سۇپى-
 تىڭ» دىگەن بولدى.

⑤ سەدرە — نىلۇپەر.

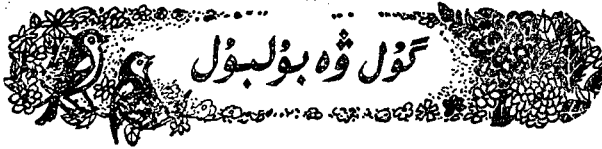
⑥ تەبىئەت — ئەگىشىش، بويسۇنۇش.

⑦ مازاغەلبەسەر — كوز چەكچىيىش.

نۇقتەسىدۇر يۈزدە خال ئىككى قاراغ.
گۈلمۇ ھەم سېن، غۇنچە ۋۇ ھەم سەرۋى ناز،
بەزمى ئۇششاق ئىچرە ھەم شەمى تىراز①.
ھەر تەرەف بولدى پەرىشان سۇنبۇلۇڭ،
گۈل يۈزۈڭگە قايدا بولدى بۇلبۇلۇڭ.
ھەر تىكەن يولۇڭدا بولسا باغدۇر،
گۈللەرى كوڭلۈمگە قويغان داغدۇر.
گۈل يۈزۈڭ سەرۋ قەددىڭ قىلسام خەيال،
سەرۋ ياڭلىغ بولغامەن سەرگەشتە ھال.
ئىشەتم قان يۇتماقۇ دەردۇ غەمىڭ،
نىش ئۇرماق خەستە جانغە مەرھەمىڭ.
جان تاپارمەن جان بەرىپ دەردىڭ بىلەن،
روۋشەن ئەيلەرمەن كوزۇم گەردىڭ بىلەن.
ئوزگەلەرنى شاد ئېتەر جامىڭ سەنىڭ،
قان يۇتار ھەسرەتتە گۇننامىڭ سەنىڭ.
سەنىڭ زىكرىڭدىن ئوزگە ئايتارم يوق،
باشمىنى كەسسە سەندىن قايتارم يوق.

---

① شەمى تىراز — شامدەك، شامغا ئوخشاش، شامسىمان.

(داستان)

موللا ئەلەم شەھىيارى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ۋاھەتجان غوپۇر، ئەسقەر ھوسەيىن

نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن:

1

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدىبىياتى غەزنىسىدە ئىوزىگە خاس ئورۇن تۇتقان «گۈل ۋە بۇلبۇل» داستانى تىل ئۇسلۇبىنىڭ راۋان، جانلىقلىقى، بەدىئى قۇۋۋىتىنىڭ يۇقۇرىلىقى، خىلىمۇ-خىل ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ مۇۋاپىق قوللىنىلغانلىقى، ئىدىيە ۋى مەزمۇنىنىڭ روشەن ۋە چوڭقۇر بولۇشى بىلەن كوزىگە چېلىقىدۇ. بۇ داستان ھىجرىيە 1153-يىلى (مىلادى 1740-يىلى) لىرىك شائىر، پىساھەتلىك سوز ئۇستىسى ھوللا ئەلەم شەھىيارى تەرىپىدىن يېزىلغان. بۇ توغرىلىق داستاننىڭ ئاخىرىدا:

ئوقۇبان سەيىر قىلسۇنلار بۇ داستان،
كى ئاشىقلار ئۇچۇن قىلدىم گۇلۇستان.
بۇ كىتاب تارىخ قۇنىگاسىن فۇج
بۇلۇپتۇر بىر مىڭ يۇز ئەللىكۇ ئۇچ.

دەپ قەيد قىلىندۇ.

داستان ئاپتورنىڭ ھاياتى ۋە تەرجىمىھالى توغرىسىدا
ئىشەنچلىك تارىخى پاكىتلار ناھايىتىمۇ ئاز، ھەتتا يوقنىڭ
ئورنىدا. شائىر ئىسمىنىڭ "موللا ئەلەم شەھىيارى" دەپ ئاتال-
غانلىغى ۋە داستان يېزىلغان ۋاقىتنىڭ "ھىجرىيە 1153 - يىلى"
دەپ ئېنىق كورسىتىلگەنلىگى سەۋەپلىك، بۇ تالانتلىق
شائىرنى 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قاراشلىق
شەھىيار (ھازىرقى شايار) ناھىيىسىدە دۇنياغا كەلگەن،
ئوز زامانىسىدىكى يۇقۇرى بىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇپ ئىلىم تەھسىل
قىلغان ئوقۇمۇشلۇق كىشى دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.
داستاندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان چوڭقۇر سىياسى، ئىجتىمائى،
پەلسەپىۋى قاراشلار، سىمۋولىستىك ئوبرازلار ۋاستىسى ئارقىلىق
ئېچىپ بېرىلگەن ئەينى دەۋر رىياللىقلىرى، شائىر پىكرىنىڭ
مەنىمى جەھەتتىن پىشقانلىغىنى، بەدىئى ئىپادىلەش ئىقتىدارى-
نىڭ كامالەتكە يەتكەنلىگىنى كورسىتىپ بېرىدۇ.

داستاندا كەڭ ئىپادە قىلىنغان چوڭقۇر ئىجتىمائى مەز-
مۇنغا، كىشىنى ئوزىگە كۈچلۈك جەلب ئېتىدىغان يۇقۇرى
سەۋىيىدىكى بەدىئى ماھارەتكە ئاساسلانغاندا، شائىر موللا ئەلەم
شەھىيارنىڭ ئىجادى پائالىيىتى يالغۇز «گۈل ۋە بۇلبۇل» داستانى
بىلەنلا چەكلەنمىگەن بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ يەنە نۇرغۇنلىغان
ئىسىملىرىك غەزەللىرى، رۇبائىياتلىرى ۋە باشقا ئىپىك ئەسەرلىرى
بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. ئەپسۇسكى بۇ ئەسەرلەر تېخى -
چە مەلۇم بولغىنى يوق. ھازىرچە شائىرنىڭ ئىجادى پائالىيىتىنى،

بەدىئى ئىقتىدارىنى، سىياسى، ئىجتىمائى، پەلسەپىۋى، ئەخلاقى قاراشلىرىنى بىرقەدەر چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بىردىن-بىر مەنبە ئۇنىڭ «گۈل ۋە بۇلبۇل» ناملىق مۇشۇ داستانىدۇر.

داستان ئومۇمى ھەجىم جەھەتتىن 1500 مىسرادىن ئارتۇق، ئاروز ۋەزنىنىڭ «مۇتەقارىق» (پەئولۇن، پەئولۇن، پەئولۇن، پەئولۇن) بەھرىدە مەسنۋى شەكىل بىلەن يېزىلغان. ئۇ ئوز نوۋىتىدە شائىر موللا ئەلەم شەھيارىنىڭ ئىلغار دۇنيا قارىشىنى، ئەركىنلىك-باراۋەرلىككە تەلپۈنۈش روھىنى، ئىجتىمائى ئەخلاق كاتىگورىيىسىگە مەنسۇپ تەرەققىيپەرۋەر تەشەببۇسلىرىنى، كىشىلىك ھاياتقا بولغان چۈشەنچىسىنى، جۈملىدىن شۇ دەۋردىكى ئىكسىپلاتاتور سىنىپلارغا بولغان پۈتمەس-تۈگۈمەس غەزەپ-نەپرىتىنى جانلىق ئەكس ئەتتۈرگەن.

2

داستاننىڭ ۋەقەلىگى باشلىنىش بىلەنلا بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا مانا مۇنداق مەنزىرە نامايەن بولىدۇ:

.....رەڭمۇ-رەڭ گۈللەر ئېچىلغان چىمەنزار ۋادە خىلمۇ-خىل قۇشلار يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن چۇرۇقلىشىپ سايىرىشىدۇ. جاھانگەشتە بولۇپ ئالەمنى سەيلى ئېتىپ بۇ چىمەنگە يېتىپ كەلگەن سابانىڭ كوزى مۇھەببەت شەۋقىدە ھەممە قۇشلاردىن جاراڭلىق سايىراۋاتقان بۇلبۇلغا چۈشىدۇ. بۇلبۇلنىڭ شىرىن ناۋاسىدىن ھوزۇرلانغان سابانىڭ جېنى سۈيىنىدۇ، ئوزى ئوچراتقان پەزىلەتلىك قىزىلگۈلنى بۇلبۇلغا تونۇشتۇرۇشنى مۇناسىپ بىلىپ، بۇ ھەقتىكى مۇلاھىزىلىرىنى سوزلەپ بۇلبۇلنى قايىل قىلىدۇ. بۇلبۇل قىزىلگۈلگە غايىۋانە

ئاشىق بولۇپ غەزەل ئېيتىدۇ، ساپادىن گۈل ۋە سىلىگە ئوزىنى مۇيەسسەر قىلىشنى ئوتتىدۇ. ساپا قىزىلگۈلنىڭ قېشىغا كېلىپ بۇلبۇلنىڭ تەرىپىنى قىلىدۇ، گۈلنىڭ سەممى مۇھەببەتسىنى ئويغىتىدۇ. قىزىلگۈل ئوز مۇھەببەتسىنى شېرىنامە قىلىپ پۈتۈپ ساپاغا بېرىدۇ، بۇلبۇلنى چاقىرىپ ئەپكىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بىر-بىرىگە سەممى كوگۈل بەرگەن ئىككى ئاشىق-مەشۇقنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن، ساپا بۇلبۇلنى چاقىرىپ كېلىپ گۈل بىلەن ئۇچراشتۇرىدۇ.

بىراق، "شوكرى، يار ۋىسالغا يەتتىم!" دەپ سۇيۇنگەن بۇلبۇلنىڭ دىلىنى گۈلنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان تىكەننىڭ زەربىسى جاراھەت ئەيلەيدۇ، رەشك ئوتىدا ئورتەنگەن بۇلبۇل دەردىگە داۋا ئىزلەش نىيىتى بىلەن كېتىپ قالىدۇ. تاڭ سەھەردە قىزىلگۈل ھەرىمگە يېتىپ كەلگەن ساپا، بۇلبۇلنى سورايدۇ، قىزىلگۈل ئۇنىڭ سەۋەپسىز كېتىپ قالغان-لىغىدىن نالە قىلىپ ساپاغا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر تابساڭ ساپا مەھزۇن قۇلۇمنى،
ئالب كەل ھەمدەم ئەيلەب بۇلبۇلۇمنى.

ساپا بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، بۇلبۇلنى ئىزلەيدۇ، بىر چىمەنزارغا كېلىپ گۈل فراقىدا ھەسرەت چېكىۋاتقان بۇلبۇل بىلەن ئۇچرىشىدۇ، ئۇنىڭغا گۈلنىڭ سالامىنى يەتكۈزىدۇ، گۈلنىڭ تىكىشىدىن غەم يىگەنلىگىنىڭ بەھودە ئىكەنلىگىنى بۇلبۇلغا ئەسكەرتىپ:

كىشى يارى ئۇچۇن كورسە جافانى،
ئانىڭ ئورنىغا يار ئەتكەي ۋافانى.

دەيدۇ. بۇ سوزدىن بۇلۇندىڭ كوڭلى تەسكىن تېپىپ،
ساباغا ئەگىشىپ ھاۋادا پەرۋاز قىلىپ، گۈل ۋەسلىگە ۋاسىل
بولۇش ئۈچۈن يىراق سەپەرگە ئاتلىنىدۇ.....

بۇلۇل نەچچە كۈنلەر مەنزىلمۇ - مەنزىل يول يۇرۇپ
قۇشلار ماكانغا يېتىپ كېلىپ، ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىدۇ، ھە -
سوھبەت بولىدۇ. ئۆزىنىڭ قىزىلگۈل ئىشتىياقىدا دەرتكە
گىرىپتار بولغانلىغىنى ئىزھار قىلىدۇ. تەككەبۇر قۇش ھومايۇن
بۇلۇلغا ئۆزىنى "پۈتۈن قۇشلارنىڭ پادىشاسى مەن" دەپ
تونۇشتۇرىدۇ، ئۆزىنىڭ "قانائەتلىك" ئىكەنلىكىدىن ماختىنىپ،
"كىمنىڭ بېشىغا سايەم چۈشسە، شۇ جاھانغا پادىشا بولىدۇ"،
دەپ پۈتۈندۇ. بۇنى ئاڭلىغان بۇلۇل دەرھال: "سەن
مەجازى ئالىمنىڭ پادىشاسى سەن، ھىممەتسىز، پەست تەبىئەت
ئىپلاس نەرسە سەن"، دەپ ھومايۇننى قاتتىق مەسخىرە قىلىپ،
ئۇنىڭ ساختىلىغىنى ئېچىپ تاشلايدۇ. بۇلۇل ئارقىدىن تاۋۇس
بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئۇنىڭ زىبۇ - زىننەتلىك لىباسى بىلەن
پەخرلىنىپ يۈرگەنلىكىدىن يىرەنگەن بۇلۇل ئۇنىمۇ تاشلاپ
كوڭۇلدىكىدەك ھەمسوھبەت ئىزلەش نىيىتى بىلەن شاتۇنىنىڭ
قېشىغا كېلىدۇ. شاتۇنى ئۆزىنى: "جاھاندا مەندەك شىرىن
زابان قۇش يوق، تىلىمدىن دۇر بىرلىك گۈھەر
ساقچىلىدۇ. ھەرقانداقى بىئەقىل شىرىن زابان
نىمنى ئىشتىسە دانا ۋە ئاقىل كىشىگە ئايلىنىدۇ"، دەپ
ماختايدۇ. بۇلۇل تۆتى قۇشنىڭ بۇ خىل مەغرۇرلىغىنى قاتتىق
ئەيىبلەپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەپتەرنىڭ ھوزۇرىغا كېلىدۇ،
كەپتەرنىڭ پۈتۈنلىكىنى "بەس، كۆپ سوزلىمە ئەي
قىزىلكوز؛ سەن نەپسىڭ ئۈچۈن ھەمىشە تۇزاققا چۈشۈدىغان
پەست تەبىئەت تۇرۇغلۇق نىمەڭگە لاپ ئۇرىسەن؟! " دىگەن
ئۆتكۈر سوزلىرى ئارقىلىق كەسكىن زەت قىلىدۇ.

بۇلۇل، مانا شۇ يوسۇندا، ئوزنى "ھەقىقەت ئەھلىنىڭ سەرۋەرى مەن"، دەۋالغان قۇمى بىلەن، "جاھاندا سادىق ئاشىق پەقەت بىرلا ئوزۇم"، دەپ تىلىنى چاينىغان پاختەك بىلەن، "بۇ جاھاننىڭ سوپىسى يالغۇز مەن، مېنى تەۋەرۈك بىلىپ تاۋاپ قىل"، دەپ تەمەننا قىلغان سوپى سۇپىياڭ بىلەن، جۇملە-دىن "نامازىم بىلەن بەھشىنى سېتىپ ئالالايمەن"، دەپ تەكەبۇرلار-چە سوز ساتقان رىياكار قۇش ھوپوپ بىلەن بىر-بىر ئۇچرىشىپ ھەمسۆھبەت بولىدۇ، ئۇلارنىڭ مەندىۋى قىياپىتىدىن قاتتىق يىرىكىنىدۇ. مەزكۇر ۋادىدىكى سەككىز قۇشنىڭ ئۇمۇمى سىرلىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولغان بۇلۇلنىڭ كوڭلى تېخىمۇ مۇڭغا تولدۇ. ئوز دەردىگە ھەمدەرت، ھەمچىنىس دوستىنىڭ بۇ ۋادا قۇشلىرىدىن تېپىلمايدىغانلىغىنى ھىس قىلغان بۇلۇل بۇ ۋاپاسىز، ساختىپەز، ئىككى يۈزلىمە قۇشلار دۇنياسىدىن ئايرىلىپ ئوز يولىغا راۋان بولىدۇ. سابا بىلەن كورۇشۇپ، ئۇنىڭغا: "بۇ دۇنيادا دەردىمگە دەرمان بولغۇچى، توغرا يول كورسەت-كۈچى دانا-پەقەتلا سەن! قېنى، ماڭا يول باشلا!" دەپ خىتاپ قىلىدۇ. ساباننىڭ رەھىمىلىغىدا قىزىلگۈل ماكانىنى كوزلەپ سەپەرگە ئاتلىنىدۇ.

بۇلۇل نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ ئاخىرى گۈلنىڭ قېشىغا يېتىپ كېلىدۇ، قىزىلگۈل بىلەن ئەمدىلا ئۇچرىشاي دىگەندە، ئوزنى "مەردجاھانى" دەپ ئاتىۋالغان بىر ئانىسپ بۇلۇلنى كورۇپ، ئۇنىڭ ئاۋازىغا مەس بولۇپ، ئۇنى سېتىۋال-ماقچى بولىدۇ، مەزكۇر ۋادىدىكى بى دىيانەت باغۋەن ھېلىقى "مەرد جاھانى" دىن 10 ئالتۇن پۇل ئېلىپ، بۇلۇلنى قەپەز-گە بەنت قىلىپ، ئۇنىڭغا ساتىدۇ. بۇلۇلغا پۇتۇن ئالەم قاراڭ غۇ تۇيۇلىدۇ، كەينىدىنلا يېتىپ كەلگەن سابا بۇلۇلنى قەپەز ئىچىدە كورۇپ، ئائىلاج تۇرۇپ قالىدۇ. ھەققانى سوپىگۇ-مۇھەببىتى

يولدا پىداكارلىق كورسىتىۋاتقان قەيسەر بۇلبۇل قەپەز ئىچىدە
قاتتىق بىر "ئاھ!" تارتىدۇ - دە، چېنىدىن جۇدا بولىدۇ.....
بۇلبۇلنى سېتىۋېلىپ قەپەزگە گىرىپتار قىلغان ھېلىقى
ئەخمەق "مەردجاھانى":

كى بىلسەم ئىدىم مۇنداغ ئولۇمنى،
قاچان زايە قىلۇر ئەردىم پۇلۇمنى.

دەپ پەريات سالىدۇ.....

داستاننىڭ ئاخىرىدا شائىر ئۆزىگە ۋە دوستلىرىغا مۇنداق
نەسىھەت قىلىپ داستاننى ئاخىرلاشتۇردۇ:

كەل ئەي ئاشىق مۇھەببەتلىك كوزۇڭ ئاچ،
مۇھەببەتسىز كىشىدىن تۇرغىل يىراق قاچ!

3

شائىر موللا ئەلەم شەھىيارى ئەينى دەۋردىكى ئەكسىيەت -
چى فېئوداللىق تۈزۈم كەلتۈرۈپ چىقارغان رىيال ئىجتىمائى
ھايات پاجەلىرىنى سىمۋولىستىك ئوبرازلار ۋاستىسى ئارقىلىق
يۈكسەك تىپىكىلىككە كۆتىرىپ سۈرەتلەپ، فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ
خۇنۇك ئەپتى - بەشىرىسىنى، ياۋۇز قىياپىتىنى چوڭقۇر ئېچىپ تاش -
لىدى. سىمۋولىستىك باش قەھرىمان بۇلبۇل ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەت -
يەتلىك ياراتتى. قىزىلگۈل بىلەن بۇلبۇل ئوتتۇرىسىدىكى تەبىئى
مۇناسىۋەت شەكلىنى يەنىمۇ بىر بالداق يۇقۇرى پەللىگە كۆتە -
رىپ، ئۇنى ئەينى زامان رېئاللىقلىرىنى ئەينەن ئېچىپ بېرىش،
ئۆزىنىڭ زامانغا بولغان نارازىلىغىنى ۋە قارشىلىغىنى ئوبراز -

لىق ئىپادىلەشتىكى جانلىق ۋاستىگە ئايلاندۇردى. ئاساسلىق سەمۋولستىك ئوبراز بۇلبۇلنىڭ ھەققانىيەتكە، ئەركىنلىككە، سەمىمى سويگۇ - مۇھەببەتكە ئېنىتلىش روھىنى قىزغىن ئىشتە - ياق بىلەن كۆيلىدى. بۇلبۇل دۇچ كەلگەن بەختسىزلىكلەر - نى، پاجىھەلىك مەنزىرىلەرنى يەنىمۇ تىپىكلەشتۈرۈپ ئەكسى ئەتتۈرۈپ، پاك مۇھەببەت، ھەققانىيەت ۋە ئەركىنلىكتىن ئەسلا سوز ئاچقىلى بولمايدىغان رەزىل فېوداللىق تۈزۈمگە كىنايە قىلدى. داستاندىكى سەمۋولستىك باش قەھرىمان بۇلبۇلنىڭ تىرا - گىدىيىسى ئارقىلىق فېودالىزىمنىڭ ئافكوڭكۇل ئەمگەكچى خەلقلەرگە كەلتۈرۈپ بەرگەن قانلىق زوراۋانلىقلىرىدىن غە - زەپ بىلەن شىكايەت قىلدى. تەبەت دۇنياسىدا مەۋجۇت شەيئىلەر ئىچىدىن نوقتىلىق ھالدا ساپا، بۇلبۇل، قىزىلگۈلدىن ئىبارەت ئۈچ مەۋجۇداتنى تاللىۋېلىپ، ئۇلارنى ئەمگەكچى خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىنلىك، باراۋەرلىككە، ھور، پاراۋان ھاياتقا ئىنتىلىش غايىسىنىڭ سەمۋولى سۈپىتىدە سورەتلىدى. ھومايۇن، تاۋۇس، شاقۇتى، كەپتەر، قۇمىرى، پاختەك، سويى سويپىياڭ، ھوپوپ قاتارلىقلارنى ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ بىر پۈتۈن چىرىك ئەخلاقى سېستىمىسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە قۇبۇل قىلىپ، ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ يىرگىنىشلىك ماھىيىتىگە بۇ قۇشلاردىكى قىسمەن تەبىئىي ئالاھىدىلىكلەرنى ماھىرانە تەدبىقلىدى. مۇشۇ ۋاسىتىنىڭ يار - دىمى بىلەن ۋاپاسىز، ئىككى يوزلىمە، مەككار فېودالىزم گۈ - ماشتىلىرىنى ئېچىپ تاشلىدى. ئىزىلگۈچى سىنىپلار بىلەن ئې - كىسىپلاناتۇر سىنىپلارنىڭ تۇپتىن قارىمۇ - قارشى بولغان ئەخلا - قى، ئىجتىمائىي قاراشلىرىنى جانلىق سېلىشتۇرۇپ كورسەتتى. سەمۋولستىك ئوبراز بۇلبۇلنىڭ تىراگىدىيىلىك ئاقۋىتىنى تەسىر - لىك، جانلىق ئىجتىمائىي موھىت ئىچىگە قويۇپ ئىپادىلەپ، فېودالىزم دىمەك - بىگۇنا ئىنسانلارنىڭ بويىغا چۈشكەن سىرت -

ماق دىمەكتۇر، دىگەن ئىدىيىۋى تونۇشنى رۇشەن ئەكس ئەتتۈردى.

نەزەردىن ساقىت ئەمەسكى، فېودالسىزم دەۋرىدىكى ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدىبىياتىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىللىرى ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ ئاساسى تېمىسىنى ئاڭلىق سەمىمى مۇھەببەتنى كۆيلەشكە، ئەركىنلىك، باراۋەرلىكنى تەلەپ قىلىشقا بېغىشلىغان بولۇپ، بۇ ئۆز نوۋىتىدە ئەشۇلار ۋەكىللىگىدىكى كەڭ ئەمگەكچى خەلق ئاممىسىنىڭ زولۇمغا، ئادالەتسىزلىككە قارشى كەسكىن جەڭ ئېلان قىلىش ئىرادىسىنى ئىپادىلەيدۇ. شائىر موللا ئەلەم شەھيارنىڭ "گۈل ۋە بۇلبۇل" داستانىمۇ ئەنە شۇ جۈملىدىكى ياخشى ئەسەردۇر. ئاپتۇر بۇ داستانى ئارقىلىق فېودالسىزم جەمىيىتىنىڭ ۋاپاسىزلىغىنى، چىرىك مەنىۋى قىياپىتىنى دەل جايدا پاش قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا قارشى ئىسيان كوتىرىش روھىنى جانلىق ئىپادىلىدى.

بۇ مەزمۇن داستاندا توۋەندىكى ئۈچ تەرەپتىن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدۇ:

1. شائىر داستاندا ئېزىلگۈچى خەلقلەرنىڭ ھەقىقىي تاڭ باھارنى قولغا كەلتۈرۈش ئارزۇسىنى، ئاقىل، توغرا، قابىل، شەخسىيەتسىز تەقەززاسىنى سىمۋولىستىك ئوبراز سابا ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈردى.

مەسىلەن، زولۇمغا، ۋاپاسىزلىق ۋە ئىككى يۈزلىملىككە قايسى يول بىلەن قارشى تۇرۇشنى ئېنىق ئاڭقىرىلمىغان بۇل-بۇل ئۆزىنىڭ غەم-ئەلىمىگە زەررىچە ھەمدەم بولمىغان زامانداش-لىرى ئالدىدا مۇڭلىنىپ سايىراۋاتقىنىدا سابا پەيدا بولىدۇ-دە، بۇلبۇلغا مۇنداق ئەقىل كورسىتىپ تەربىيە بېرىدۇ:

بېرىپ گۈللەرگە كوڭلۇڭ لال بولما،
يامان-ياخشى قاشىندە خار بولما.

مۇھىبلەر ئاراسىدا بىر مۇھىب بار،
گادايى ئول قىلور بولساڭ گىرىفتار.
ئاتى ئېرور قىزىلگۈل ئول چىمەندە،
سىپاتىنى قىلورلەر ئەنجۈمەندە.

.....
تىلەر ئول ھەم ئوزىگە يار دايم،
كى بولساڭلار ئىكاۋلەن يار دايم.

سابانىڭ بۇ نەسەتتىنى ئاڭلىغان بۇلبۇل چىن قەلبىدىن
مويىنىپ، ئۇنىڭ ئەقىل كورسىتىشىنى ۋە تەربىيىسىنى قۇبۇل قىلد-
دۇ. نەتىجىدە قىزىلگۈلگە تەبىي ھالدا باغلىنىپ، سابانىڭ ۋاس-
تىچىلىغى ئارقىلىق گۈل بىلەن ئۇچرىشىدۇ.
ئىككىنچى قېتىم ساددە بۇلبۇل گۈلنىڭ تىكىندىن رەشك
قىلىپ كېتىدۇ، باشقا بىر چىمەنزىرغا بېرىپ سۇنبۇلنىڭ شېخىغا
قونۇپ گۈل پىراقىدا پەرىيات قىلىدۇ. سابا، ئۇنى ئىزلەپ تې-
پىپ ئۇچرىشىپ گۈلنىڭ سالامىنى يەتكۈزىدۇ. گۈلنىڭ تىكىند-
دىن رەنجىپ، ياخشى - ياماننى ئىلغىماستىن سۇنبۇل بىلەن
مەسۋەبەت بولۇۋاتقان بۇلبۇلغا سەمىمى كويۇنۇش ھىسسىياتى
بىلەن تەنبىھ بېرىپ، ئۇنى پارلاق ۋە توغرا يولغا دالالەت
قىلىدۇ:

سالام ئەيدى ساڭا ئول نازەنن گۈل،
كېلىپ كورسۇن دىدى سەرگىشتە بۇلبۇل.
تۇتۇپ گۈل ئىتەكىن قىلغىل ناۋاسەن،
بۇ يەڭلىغ يەردە بولما موبتىلا سەن.
يامانلار سوھىبتىدە بولما ھەرگىز،
يامانلار سوھىبتىدۇر فتنە - ئەڭگىز.

ئىشىت، ناچىنىس بىرلە قىلما سوھبەت،
يېتەر ئاندىن ساڭا كوپ رەنجۇ - مېھنەت.
يامانلار سوھبىتىدە تورماپ قاقچىل،
ئۇلارنىڭ سوھبىتىدۇر زەھرى قاتىل.

دانىشمەن سابانىڭ بۇ سوزىدىن كۆڭلى تەسكىن تاپقان
بۇلبۇل يېڭىۋاشتىن ئويغىنىدۇ، بۇلبۇلنىڭ قىزىلگۈل تىكىنىدىن
رەشك قىلىپ مۇشۇنداق ئىرادىسىزلىكلەرنى سادىر قىلىۋاتقان -
لىغىنى سەزگەن ساپا ئۇنىڭغا مۇنداق ئىلھام بېرىدۇ:

ئايا بۇلبۇل، ئىشىت مەندىن بۇ سوزنى،
ئوتەر ئومرۇڭ يۇمۇب ئاچغۇنچە كوزنى.

تىكەندىن سەن دىلىڭنى رشە قىلما،
تەۋەككۈل قىل، تولا ئەندىشە قىلما.

جافاسىدىن قاچىب ئاشىق بولۇرمۇ؟
مۇھەببەت يولىدا سادىق بولۇرمۇ؟
قاچان ئاشىق جافادىن قاچغۇسىدۇر،
جافا قۇلى ۋافانىڭ ئاچقۇسىدۇر.

بەلەند پەرۋازە بول ھەر گۈلغا باقما،
سۇ يەڭلىغ ھەر شەجەر تەھتىغە ئاقما.
گۈڭۈلنى جەمى تۇتغىل، ئىككى بولمە،
ھەۋەس بىرلە يۇرۇپ ھەر گۈلنى سويمە.

دىمەك، يۇقۇرقى مىسرالاردىن بىز جاپا - مۇشەققەتتە نىمە
قىلىشنى بىلەلمەي تىنەپ يۇرگەن ۋاپادار، ساددە بۇلبۇلغا

ئوزىنىڭ كۈچلۈك مەنتىقىيلىكىگە، يول كورسۇتۇش خاراكتىرىگە ئىگە ھىكمەتلىك سوزلىرى ئارقىلىق تەربىيە بېرىۋاتقان دانىش- مەن سابانىڭ يېلىنچاپ تۇرغان ئۇلۇغۋار قەلبى - كوكسىنى ئې- نىق كورگەندەك بولىمىز.

بۇ، ئەمگەكچى خەلق ئاممىسىنىڭ شائىر قەلىمى بىلەن ئىپادىلىنىۋاتقان دانا، توغرا، باھادىر يولباشچىغا تەلپۈنۈش غايىسىنىڭ ئوبرازلىق، ئىخچام ئەكس ئەتتۈرۈلىشىدۇر. چۈنكى شائىر ئەينى دەۋردە مۇشۇنداق بىر قابىل يېتەكچىنىڭ بولۇشى- نى، ئىزلىگۈچىلەرنى توغرا يولغا باشلاپ قاراڭغۇلۇقتىن، ئېچى- نىشلىق پاجىدەدىن قوتۇلدۇرۇشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭا ئۇ ئوز ئارزۇسىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە سابانى تاللىۋېلىپ، ئۇنى قىزغىن مۇھەببەت بىلەن سويىنىپ تەسۋەرلىدى. خارلان- خان جاپاكەشلەر ئوز ئارزۇسىغا يېتىش ئۈچۈن ھەمدەرت، ھەمىنەپەس، زىرەك يولباشچىلارغا ئىگە بولۇشى، ئۇلارنىڭ رەھبەرلىگىدە ئىتتىپاق بولۇپ كۈرەش قىلىشلىرى زورۇر، شۇنداق قىلغاندىلا كۈتكەن تىلىگىگە يېتەلەيدۇ، دىگەن ئىدىيىنى سىمۋولىستىك ئوبراز- سابا ئارقىلىق رۇشەن يورۇتۇپ بەر- دى. بۇ، شائىرنىڭ ئىلغار خەلقىپەرۋەرلىك روھىنىڭ داستاندا ئىپادىلەنگەن يارقىن بىر كورىنىشىدۇر.

2. شائىر داستاندىكى سىمۋولىستىك ئوبراز بۇلبۇل ئار- قىلىق ھوقۇقسىز، ئەركىسىز ئورۇندا تۇرغان ئەمگەكچى خەلق ئاممىسىنىڭ زۇلۇمغا، زوراۋانلىققا قارشى قەيسىرانە ئىسيان كو- تىرىش روھىنى، ھاقارەت ۋە تەھدىتكە قىلچىمۇ تىز پۈكمەيدى- غان تەۋرەنمەس ئىرادىسىنى، ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچى كۈچلەرگە قارشى تىغمۇ- تىغ كۈرەش قىلىدىغان ئاليجاناپ خىسلىتىنى ئېچىپ بەردى. بۇ ھەزمۇن ئاساسلىق ئوبراز بۇلبۇلنىڭ توۋەن- دىكى تەسۋىرلىرىدە رۇشەن ئەكس ئېتىدۇ:

سابانىڭ يول باشلىشىدا قىزىلگۈل ۋە سىلىگە يېتىش ئۈچۈن
 مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلانغان بۇلۇل ئوتتۇرا يولدا بىر بولۇك
 قۇشلار بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولىدۇ.
 شائىر بۇ قۇشلار ئىچىدىكى ھومايۇننى قېودال خان -
 تورىلەرنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە تەسۋىرلەپ بۇ ئارقىلىق ئەكسە-
 يەتچى ھوكۇمرانلارنىڭ ياۋۇز ماھىيىتىنى، ئوڭ قولىغا قىلىچ، سول
 قولىغا زەيتۇن شېخى تۇتقان ئىككى يۈزلىمىلىك قىياپىتىنى پاش
 قىلىدۇ.

مەسىلەن، بۇلۇلنىڭ سورىغان سوئالغا ھومايۇن مۇنداق
 جاۋاپ بېرىدۇ:

دېدى بۇ قۇش: مېنىڭ ئىشىم جاھاندا،
 ئاتىم مەشھۇردۇر ئاسماندا.

بۇ ۋادىنى قىلىمەن سەيرگاھى،
 ئىرۇرمەن جۈملە قۇشلار پادىشاھى.
 مېنىڭ ھەركىم باشقا چۈشە سايەم،
 جاھانغا پادىشا بولغاي ئۇ شول دەم.

.....
 قىلىپ نەپسىمنى مەھبۇس قاناتتە،
 سىتەمنى كوردۇم ئوز جانىمغا راھەت.

بۇ سوزنى ئاڭلىغان بۇلۇل غەزىۋىدىن يېزىلغۇدەك بولۇپ،
 ئوزىدە يوق سۈپەتلەر بىلەن ئوزىنى ماختاۋاتقان چۈپۈرەندە
 ھومايۇنغا قاتتىق رەددىيە بېرىدۇ:

ئوزۇڭگە ئەي ھومايۇن بولما مەغرۇر،
 بىناگاھ يەتمەگەي ئەلگە شەرۇ - شور.

غاچارسەن ئىت كەبى ئەسكى سۈيەكنى،
جاراھەتلەر قىلۇر جانۇ - يۈرەكنى.

.....
ئىكەنسەن ھىممەتنىڭ يوق پەس تەبىئەت،
ئۈزۈڭنى قىلماغىل شاھلىققا نىسبەت.
بولور ئالى ھىممەت پادىشالار،
ئاننىڭ ئىشكىدە بولغاي گادالار.

بىز يۇقۇرقى مىسرالاردا سۈرەتلىنەنگەن ھومايۇننىڭ ۋۇ -
جۇددىن فېۋدالزىمنىڭ قارا نىيەت، تەلۋە، يالغان خەلقپەرۋەر
ھاكىم - ئەمەلدارلىرىنىڭ چىرىك تەبىئىتى، خۇنۇك قىياپىتىنى ئې -
نىق كۆرگەندەك بولىمىز. شائىر ھومايۇندىن ئىبارەت بۇ سىم -
ۋولستنىڭ ئوبراز ئارقىلىق فېۋدال خان - ئەمەلدارلارنىڭ
ئەپتى - بەشىرىسىنى دەل جايدا ئېچىپ تاشلايدۇ. ئارقىدىنلا
ئەينى دەۋردىكى ھەشەمپەرەس خوشامەتچى فېۋدال تورىلەر -
نىڭ مەنىۋى قىياپىتىنى تاۋۇس ۋە شاتۇتىنىڭ تەبىئىتى ئالاھە -
دىلىكلىرىگە تەدبىق قىلىپ ئوبرازلاشتۇرۇپ، باي تەسەۋۋۇر -
نىڭ ياردىمى بىلەن ئۇلارنىڭ شەرىئەتىنى چىقىرىدۇ. مەسىلەن،
ھەشەمەتخور، ياسانچۇق تاۋۇسنى:

لىباسىغا بولماغىل مەغرۇر چەندەن،
كىيەر ئەڭنىگە فەخر ئەتكۈچى نادان.

.....
دىدىڭ، ئالتۇن ئەلەم، سەن قۇيرۇغۇڭنى،
قايۇ قۇش تۇتغۇسىدۇر بۇيرۇغۇڭنى.
ئەمەس ئالتۇن ئەلەم، زەررىن سۇپۇرگى،
تامبىدۇر نىلۇفەر ئۈزرە تۇفۇرگى.

دەپ ئەسەيپىلسە، ھەمىشە خۇجايىنى تەكرارلىغان سوزلەرنى قارىمىغا يادلاپ يۇرۇش ئارقىلىق جېنىنى باقمىدىغان دورۇمچۇق قۇش شاتۇتىنى:

ئاجايىب خۇدپسەند، خۇد ناماسەن،
ئەمەس شاتۇتى بەس خۇدبىن گاداسەن.
قاچان ئاقىل كىشى ئوزىن ئۇرار لاقى،
قىلۇرمۇ تالىبى ھەق ئوزىنى ساقى.

دەپ دۇمبالايدۇ.

دەمەك، شائىر بۇلبۇلنىڭ رەددىيەسىدىن پايدىلىنىپ، پۇخ-رالارنى قاقتى - سوقتى قىلىش، ئېزىش ھىساۋىغا مال - مۈلۈك توپ-لاپ ئەيىشى - ئىشەرەتلىك تۇرمۇش كۆچۈرىدىغان فېئودال باي - پۇمىششىكلارنى، ھوكۇمران گوروھنىڭ سادىق مالىيى بولغان ئىككى يۈزلىمىچى خۇشامەتچىلەرنى، شەخسى نەپسى ئۇچۇن ۋىجدانىنى سېتىشتىن يانمايدىغان رەزىل ساراي مەد-ھەمىيچىلىرىنى تىتىپ تاشلايدۇ، ئۇلار ئۈستىدىن قاتتىق مەسخىرە بىلەن كۆلىدۇ.

ئۇنىڭغا ئۇلاپلا بۇلبۇلنىڭ، كەپتەر، قۇمىرى، سوپى - سوپە - ياك، ھوپۇپ قاتارلىق قۇشلار بىلەن بولغان مۇنازىرىسىنى ئايرىم - ئايرىم ئىپزوتلار ئارقىلىق تەسۋىرلەپ، بۇ ئارقىلىق فېئودال خان، ئەمىرالارنىڭ خەلقىنى ئېزىشىدىكى قولچومىغى بولغان ۋىجدانسىز مەھەللى بەگ، تورىلەرگە، چۆپۈرەندە ما-لايلارغا خەنجەردەك ئۆتكۈر تىل ۋاستىسى بىلەن ئەجەللىك پەشۋا بېرىدۇ. مەسىلەن:

ددى بۇلبۇل كەبكىنى: ئەي قىزىل كوز،
كىشى كۆب سوزلىسە يالغان بولۇر سوز.

.....
ئوزۇڭ كۆب يورغۇلاپ دايم يۇرۇرسەن،
تەلەپ نەفسىڭ دايمما ئاھ ئۇرۇرسەن.

دىگەن مىسرالاردا، سىمۋولىستىك ئوبراز كەپتەر ئارقىلىق پۇل
ئۈچۈن ئاتا - ئانىسىنىمۇ سېتىۋېتىشتىن يانمايدىغان فېودالنىم
غالچىلىرىنى نەپرەت بىلەن ئېيىپلايدۇ.

يىغىپ ئېيتقاندا، بۇلبۇلنىڭ 8 دانە قۇش بىلەن ئېلىپ
بارغان مۇنازىرىسى ماھىيەتتە شائىرنىڭ ئەكسىيەتچى ھوكۇمران
گۇرۇھ ۋەكىللىرىگە ئاشكارا ئۇرۇش ئېلان قىلىشى بولۇپ، ئۇ -
نىڭدا خەلقنىڭ دۈشمەنگە قارشى ھارماي - تالماي كۈرەش قىلىدىغان
لىدىغان مەردانە ئىرادىسى يېلىنچاپ تۇرىدۇ.

شەرقنىڭ ئۇلۇغ شائىرى ناۋايى: "يامان ئادەمدىن ياخ -
شەرقنىڭ كۈتۈش ھايۋانىنىڭ مۇڭگۈزىگە گۈل تېرىپ ئۈندۈرىمەن
دىگەن بىلەن باراۋەر"، دەپ ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. شائىر
موللا ئەلەم شەھيارىمۇ ئۆزىنىڭ بىۋاسىتە سەرگۈزەشتىسى ئارقىلىق
يامان ئادەملەردىن (ئەزگۈچىلەردىن) ئاددى ئەمگە كىچىلەرگە
بالايى - ئاپەت كەلسە كېلىدۇكى، ھەرگىز پايدا يەتمەيدۇ، دە -
گەن ئىلغار قارىشىنى سىمۋولىستىك ئوبراز بۇلبۇلنىڭ توۋەنكى
تەسۋىرى ئارقىلىق ئېنىق ئىپادىلىدى:

كىزىپ ۋادىنى بۇلبۇل سەيرە قىلدى،
بۇ ۋادى قۇشلارنىڭ سىرىنى بىلدى.

.....

كى بۇلبۇل دەردىگە تاجىمدى مونس،
بۇ يەردە يوق ئىكەن ھەم دەرت ھەم جىنس.

ئەمدى ئاساسلىق ئوبراز بۇلبۇلنىڭ ئاخىرقى پاجىئەسىگە

كەلسەك، ئۇ بۇلبۇلنىڭ ھەققانىيەت يولىدا خېپىم - خەتەردىن قورقۇپ مايدىغان ئىسىل پەزىلىتىگە ھىچقانداق نۇقسان يەتكۈزەلمەيدۇ. چۈنكى، بۇلبۇل سەككىز قۇشتىن (يەنى ئەزگۈچى يۇقۇرى قات - لام گۈروھتىن) ئۇزۇل - كېسىل چىگرا ئاجرىتىپ، قىزىل گۈل ۋە سىلگە (يەنى ئەركىنلىك ۋە سانئادەتكە) يېتىش مەقسىدى بىلەن ئۇزۇلكىسىز تىرىشىۋاتقاندا يەنە بەختسىزلىككە ئۇچرايدۇ، ساتقىن، خىيانەتچى ئەمىرالارنىڭ يەنە بىر تىپى بولغان بىر «مەرد جاھانى» نىڭ قەپەزگە سولاپ ئازاپلىشى نەتىجىسىدە ئېچىنىشلىق ھالەك بولىدۇ.

مانا بۇ، ئۇلۇغ غايە يولىدا ئاداققى تىنىغىغىچە قەيسرانە كۈرەش قىلغان باھادىر پەھلىۋانىنىڭ تەسەرلىك قارشىلىق كۆرسىتىش روھى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۈچمەس قىساس يالقۇنى لاۋۇل - داپ تۇرىدۇ.

3. شائىر داستاندا دېزىلگۈچى خەلقلەرنىڭ ھەرقانداق قىيىن شارائىتلارغا دۇچ كەلگەندىمۇ ئۆزىنىڭ ئار - نومۇسىنى، ۋىجدانىنى پاك ساقلايدىغان گۈزەل ئەخلاقى - پەزىلىتىنى سىمۋول - لىستىك ئوبراز قىزىلگۈلگە تايىنىپ روشەن ئىپادىلەپ بەردى. مەسىلەن، بۇلبۇل، تىكەندىن رەشىك ئەيلەپ قايتىپ كەت - كەندە جۇدالىقتا قالغان گۈل ئوز ھىسسىياتىنى:

كى ئەي باد سابا خوش كەلدىڭ ئەي يار،
ساڭا فاش ئەيلەيىن ھەر نەۋى ئەسار.
ماڭا بۇلبۇل نىچە كۈن بولدى ھەمدەم،
ۋىسالىمنى قىلىپ دەردىگە مەرھەم.
نە بولدى بىلىمىم كەتتى قاشىمىدىن،
فراقى كەتمەدى ھەرگىز باشىمىدىن.

دىگەن يالقۇنلۇق سوزلىرى بىلەن ئىپادىلەيدۇ.
داستاندا گۈلنىڭ تىلىدىن بېرىلگەن توۋەندىكى غەزەلمۇ
يۇقارقى قاراشلىرىمىزنىڭ روشەن دەلىلىدۇر:

ددى: بۇلبۇل بۇ كوڭلۇم مېھرىبانى،
مۇھەببەت گۈلشەننىڭ كامىرانى.
بۇ گۈلشەن سەنسىزىن زىندان غەمدۇر،
ماڭا بەرگىل كىلىپ غەمدىن ئامانى.

چىمەننى سەير ئىتىب ھەرگىز جاھاندا،
تاپالمايسەن مېنىڭدەك دىلرەبانى.
نە قىلسۇن ئىككى ئالەم راھەتىنى،
كىشى يارىدىن ئايرىلغان زامانى.....

4

ھەرقانداق بىر ئەسەرنىڭ، بولۇپمۇ ئىپىك شېئىرلارنىڭ
يۇقۇرى ئىدىيىۋىلىككە، يۈكسەك بەدىئىي چەلب قىلىش كۈچىگە
باي بولۇش - بولماسلىغى يازغۇچىنىڭ دۇنيا قارىشىنىڭ ئىلغار
بولۇش - بولماسلىغىغا، خىلمۇ - خىل ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن
ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ مول تەسەۋۋۇر ۋە ئوبرازلىق تەپەككۈر
شەكلى ئارقىلىق كۆنكىرت پىرسۇناژلار ئوبرازىنى يارىتىش - يا -
رىتالماستىغا زىچ مۇناسىۋەتلىكتۇر.

شائىر موللا ئەلەم شەھىيارى ئۆزىنىڭ «گۈل ۋە بۇلبۇل»
داستانىدا خىلمۇ - خىل بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاسىتىلىرىدىن ماھە -
رانە پايدىلىنىپ، ئۆزى ئىپادىلىمەكچى بولغان چوڭقۇر ئىجتىمائىي
مەزمۇننى يىغىنچاق، يارقىن، ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈردى. شا -

ئىرنىڭ بۇ جەھەتتىكى ماھارىتى توۋەندىكى 4 نۇقتىدا ئېنىق كورىلىدۇ:

1. شائىر داستاندا ئۇيغۇر خەلق ئىغزى ئەدەبىياتى باي-لىغىنىڭ مول غەزىنىدىن كەڭ تۈردە پايدىلىنىپ، ئۇنى ئوز-نىڭ لىرىك ھىسسىياتىنى ئىپادىلەشتىكى بەدىئى بۇلاققا ئايلاندۇرغان. بولۇپمۇ «گۈل ۋە بۇلبۇل» داستانى تىل، ئۇسلۇپ، ۋە-قەلىك يېقىدىن ئالغاندا خەلق چۈچەكلىرىگە خاس ھىكايىلەش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. سېۋىزېتلارنىڭ تەشكىللىنىشى، مەنزىرە تەس-ۋىرلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، قۇشلارنىڭ كەسكىن بەس-مۇ-نازدىلىرىدە قەدىمى ئۇيغۇر خەلق داستانچىلىغىنىڭ، قوشاق، ماقال-تەمسىللىرىنىڭ پۇرىغى خېلىلا كۈچلۈك.

مەسلەن:

نە قىلسۇن ئىككى ئالەم راھەتنى،
كىشى يارىدىن ئايرىلغان زامانى.

.....
يامانلار سوھبەتدە بولما ھەرگىز،
ئۇلارنىڭ سوھبەتدۇر فىتىنە ئەڭگىز.

.....
قەدىمى دۇركى گۈل بىرلە تىكانسىز،
باھارى بولماغاي ھەرگىز خازانسىز.

دىگەن مىسرالار يۇقۇرقى قاراشلىرىمىزنىڭ روشەن دەلىلىدۇر. نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئاشۇ بېيىتلەرنى خەلقىمىز ئارىسىدا ئۇزۇن-دىن بېرى ياشاپ كېلىۋاتقان ماقال-تەمسىللەرنىڭ ئىككىنچى بىر خىل ۋارىيانتى دەپ ئاتاشمۇ مۇمكىن. بۇ شائىرنىڭ ئەينى دەۋردىكى خەلق فولكلورىنى ئىجادى ئۈگىنىپ، ئۇنىڭدىن مول ئوزۇق ئالغانلىغىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

2. داستاننىڭ سىيۇزېتى ئىخچام، ھەرىكەتچان، ئىدىيىۋى مەزمۇنى ئېنىق، قۇرۇلمىسى پۇختا، ئوبرازلىرى جانلىق، تەسىر-لىك بولۇپ، ئوقۇغان كىشىگە كۈچلۈك ھوزۇر بەخش ئېتىدۇ. تىل خۇسۇسىيىتى جەھەتتىن ئالغاندا، داستان ئەينى دەۋردىكى چۈشنىشلىك، راۋان، ئاممىباپ ئەدىبى تىل ئاساسىدا ئىشلەنگەنلىكى سەۋەپلىك كىشىدە يارقىن ھاياجانلىق تەسىرات قوزغىيالايدۇ. ئۇ، گۈزەل شېئىرى ھىسسىياتقا، ئاھاڭدارلىققا ئىگە، ئوقۇشقىمۇ ئەپلىك، ئاسان ئەستە قالدۇرغىلى بولىدۇ.

مەسىلەن:

جافاسىدىن قاچىپ ئاشق بولۇرمۇ؟
مۇھەببەت يولىدا سادىق بولۇزمۇ؟
قاچان ئاشق جافادىن قاچغۇسىدۇر،
جافا، قۇلى ۋافانىڭ ئاچقۇسىدۇر.

دىگەنلەردەك.

3. شائىر ئوبرازلىق ئىپادىلەش شەكىللىرىنىڭ بىرىسى بولغان سىمۋول ئۇسۇلىدىن جانلىق پايدىلىنىپ، رۇشەن ئىدىيە-ئۆزلىك ۋە بەدىئىيلىككە ئىگە بولغان بىر تۈركۈم سىمۋوللىرىنى ئوبرازلارنى ئۇتۇغلىق ياراتتى.

سىمۋوللاشتۇرۇش ئۇسۇلى ئىستىلىستىك ۋاسىتىلەر ئىچىدىكى مۇھىم بىر ئۇسۇل بولۇپ، ئاپتور—بۇ ئۇسۇلنى قوللانغاندا وزى ئىپادىلىمەكچى بولغان شەيئىنىڭ نامىنى توغرىدىن— توغرا ئوتتۇرىغا قويماي، شۇ شەيئى بىلەن قويۇق مۇناسىۋىتى بولمىغان باشقا بىر شەيئىنى سۈرەتلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ مەنىسىنى قىياپىتىنى، ئوبرازىنى ئېچىپ بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كىتاپخانلارنىڭ كۈچلۈك ھاياجىنىنى ۋە تەپەككۈرىنى قوزغاپ، ئۆز ئەسەرنىڭ جەلپ قىلىش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرالايدۇ.

شائىر موللا ئەلەم شەھىيارى ئۆز داستانىدا ئىپادىلىمەكچى

بولغان تەرەققىپەرۋەر، خەلقچىل ئىدىيىنى كونكرىت سىمۋول خاراكتىرلىق شەيئىلەرگە تايىنىپ ئىپادىلىدى.

مەسىلەن، سابا، بۇلبۇل، گۈل ۋە ھومايۇن، تاۋۇس، شاتۇتى..... قاتارلىق مەۋجۇداتلارنى سىمۋول سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ، ئوزى ئەكس ئەتتۈرمەكچى بولغان شەيئىلەرنىڭ تۈپ ماھىيەتكە ئىگە بەلگىلىك مەنىلىرىنى ئوبرازلىق چۈشەندۈردى.

4. جانلاندىرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ سىمۋول سۈپىتىدە قۇبۇل قىلىنغان شەيئىلەرنىڭ ئىجتىمائى قىممىتىنى، مەنىۋى قىممىتىنى يەنىمۇ بىر پەلە يۈكسەكلىككە كۆتىرىپ، ئۇلارنى بە- ئەينى تىرىك ئادەمدەك جانلىق سورەتلىدى. داستاننى ئوقۇغان ۋاقىتىمىزدا سابا، بۇلبۇل، قىزىلگۈل ۋە ھومايۇن، تاۋۇس، شاتۇتى..... ھوپۇپ قاتارلىقلار بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئادەمگە خاس خۇ- سۇسىيەتلەر بىلەن گەۋدىلىنىدۇ. ئۆزئارا تالاش- تارتىش قىلى- شىدۇ، مۇڭغا چۆكىدۇ، غەزەپلىنىدۇ، سويىنىدۇ.....

داستان ئۆزىنىڭ رىيال ئەھمىيىتى، بەدىئى سۈپەتلەش ئېلېمېنتلىرىغا باي بولۇشى بىلەن كىلاسسىك ئەدىبى مۇراسىم- لىرىمىز گۈلزارلىغىدا كۆركەم ئېچىلغان تۈزۈمى بىر دەستە قىزىلگۈلدەك جىلۋىلىنىپ تۇرىدۇ.

سابا بۇلبۇلغا قىزىلگۈلنىڭ تەئرىپىنى قىلغانى

ئەگەرچە ھەسرېگاھى سايرار ئېردى،
سابا ئول مەجلىس ئىچىرە ھازىر ئېردى.
سابا كوردىكى بۇلبۇل بۇ مەھەلدە،
مۇھەببەتتە دەم ئۇردى بۇ غەزەلدە.
دىدى: ئەي بۇلبۇل مەھزۇن مەھجۇر،

سېنىڭ ئاتىڭ ئېرۇر ئالەمدە مەشھۇر.
بېرىپ گۈللەرگە كوڭلۇڭ لال بولما،
يامان - ياخشى قاشىندە خار بولما.
مۇھىبلەر ئاراسىدە بىر مۇھىب بار،
گەدايى ئول قىلۇر بولساڭ گىرىفتار.
ئاتى ئېرۇر قىزىلگۈل ئول چىمەندە،
سىپاتىنى قىلۇرلەر ئەنجۈمەندە.
يۈزىنىڭ رەڭگى ئانىڭ ئاتەشىندۇر،
لاتاپەت ئىچرە ھەدىسىز نازەنىندۇر.
ددى: ئول خۇش قەدۇ خۇشروي ئەسرۇ،
چىچەكلەر ئىچرەدۇر خۇشروي ئەسرۇ.
بېرۇر راھەتىدىن جانغا گۇلابى،
داۋايى دەرت ئېرۇر ئانىڭ گۇلابى.
ۋىسال ئەھلىغە گەر بولسا مۇيەسسەر،
بولۇر ئانىڭ دىماغى بەس مۇئەتتەر.
ئانىڭ بويىدىن ئەي بۇلبۇل ئىشتكىل،
شەكۈ - شۇبھە بۇ سوزدە يوقتۇر بىلگىل.
يىل ئايلا نسا يىتىشىسە مەۋسۇمى گۈل،
يىگىتلىر گۈل تۇپەيلىدىن ئېرۇر قۇل.
گۈلۇستان ئىچرە ھەر كۈن بېرۇ - بەرنا،
تەئەججۇپ بىرلە ئەيلەرلەر تاماششا.
كوردۇرلەر گۈلنى گاھى زەۋق بىرلە،
ئۆزەرلەر سانچىماققا شەۋق بىرلە.
بۇ سوزلەردىن بۇدۇر مەقسۇد بۇلبۇل،
كى ئالەم ئەھلىدۇرلەر ئاشىق گۈل.
ئەمەستۇر گۈل بۇلەرگە ھىچ مايىل،
قىلۇر ئەكسەر يۈزىگە پەردە ھايىل.

تىلەر ئول ھەم ئوزىگە يار دايم،
 كى بولساڭلار ئىكاۋلەن يار دايم.
 ساباغا ئەيدى ئول دەم بۇلبۇل زار:
 بۇ يەڭلىغ گۇل ماڭا بولغاي قاچان يار؟
 جاۋاپ ئەيدى سابا بۇلبۇلغا ئول دەم:
 بۇ مەندىن ئوزۇڭنى قىلما پىر غەم.
 ئىشتىپتۇر سېنىڭ ئاتىڭنى ئول گۇل،
 ھەممىشە ياد ئېتەر ئەي خەستە بۇلبۇل.
 فراقىڭدە بولۇپتۇر سىنەسى چاڭ،
 سېنىڭ ئىشقىڭ قىلىپدۇر زار غەمناڭ.
 غەم-ئەندۇھ، مېھنەت ئەتكەچ ئەسرۇ،
 بولۇپتۇر باغرى ئانىڭ كى سەرىغ سۇ.
 ئىشتىتى بۇلبۇل ئەرسە بۇ ھىكايەت،
 ئاڭا گۇل ئىشقىدىن يەتتى سەرايەت.
 فراق ئوتىغا ئول دەم كويدى بۇلبۇل،
 بولۇپتۇر بۇ سەۋەپتىن رەڭگى چۇن گۇل.
 ئۇزىن گۇل ئىشقىدا كورگەچ گىرىفتار،
 تەزەررۇ بىرلە قىلدى ئالەئى زار.

غەزىلى بۇلبۇل

جامالىڭ ۋەسپىنى بىسىيار ئەي گۇل،
 ئىشتىتىم ئەرسە بولدۇم زار بۇلبۇل.
 جامالىڭدىن مەن بىچارە مەھرۇم،
 ساڭا مەھرەم تۇرار ئەغيار ئەي گۇل.
 تەرەھھۇم ئەيلەگىل زىنھار-زىنھار،
 مېنى قىلمە چاپاگە خار ئەي گۇل.
 كىشى يوقتۇر سېنىڭ ئىشقىڭدا مەندەك،
 غەرىبۇ، بىكەسۇ، ئەفكار ئەي گۇل.

سابا گۈل قاشىغا بارغانى

سابا چۈن گۈل ھەرىمىغا ئۇلاشتى،
جاھان ئارا جامالىغا يىتۈشتى.
دېدى: ئەي گۈل كىزىپ كەلدىم جاھاننى،
تانىپ دۇنيادا ياخشى ۋە ياماننى.
بار ئېردى دەھر ئارا بىر مۇرغىزارى،
چىمەن زارۇ ئەجايىپ لالە زارى.
يىتۈشتۈم ئەرسە ناگاھ بىر گۈزەرغە،
ئەجايىپ بىر نېمەرسە كەلدى كوزغە.
ياسىمەن بىرلە بىنەفشە بار سۇنىبۇل،
بۇلەرغە زار ئىكەن بىچارە بۇلبۇل.
تەنەججۇپ قىلدىمۇ تۇردۇم زامانى،
بىناگاھ باشلادى بۇلبۇل فىغانى.
قاشىغا باردىمۇ ئەيدىمكى: بۇلبۇل،
ساڭا لايىق ئەمەس نەسرىن سۇنىبۇل.
گۈلى سەۋسەن بۇلەر يەڭلىخ مۇھىب ھەم،
كىرا قىلماس بۇلار ئۇچۇن ھەمە غەم.
سېنى تەئىرىق قىلدىم ئول چىمەندە،
بايان ئەتتىم سىقاتىڭ ئەنجۈمەندە.
سېنىڭ ئىشقىڭدا بولدى زار بۇلبۇل،
ئوزىگە ۋەرد ئىتتىم ئېيتۇر: گۈل - گۈل!
بۇ سوزدىن گۈل ئېچىلدى بولدى خەندان،
نەشاتۇ ئەيش ئېتەرگە باغۇ - بوستان.
سابا تاپتى مەھەلنى: ئەيدى: ئەي گۈل،
ساڭا شېھر يىباردى خەستە بۇلبۇل.

كى گۈل خەندان بولۇپ بى تەھەممۇل،
غېرىب لۇتقى بىلە ئېيتۇركى؛ قۇل - قۇل.
تۈزۈپ نەغمە بىلە سەۋت ئەھەلنى،
سابا ئالدىدە قويدى بۇ غەزەلنى.
بولۇپ تەئسىر گۇلغا بۇ غەزەلدىن،
كى بىتدى شېىر بۇلبۇلغا ھەۋەسدىن.

گۈل بۇلبۇلغا ئېيتغانى

ئايا بۇلبۇل تىلەر بولساڭ ۋىسالىم،
سۇغارغىل كوز ياشاڭ بىرلە نىھالىم.
يىراقدىن قىلماغىل سەن ئىشىق بازى،
ياۋۇق كەلغىل كورار بولساڭ جامالىم.
ساڭا مەئلۇم بولماس ئاندا تۇرۇپ،
مېنىڭ مۇنداغلىغىم، ھوسنۇ - جامالىم.
ئوزۇڭنى قىلما زار ھەم مېنى سەن،
كى ھەددىن ئاشتى ئەي بۇلبۇل مەجالىم.
جاھان ئىچرە گىرىفتارىم تولادۇر،
ۋەلى تۇشتى ساڭا مېھىر خىيالىم.

گۈل سابانى يىمبارىپ، بۇلبۇلنى كەلتۇرغانى

گۈل ھەمرا يىباردى ئول سابانى،
ئالىب كەل دەپ گەدايى بى ناۋانى.
بەلى ئىشىق ئىچرە ئاشىق بولسا سادىق،
بولۇر مەئشۇق ئاشىق ھەم مۇۋاپىق.
سابا گۈل شېىرنى بۇنىاد قىلدى،

ئىشتى بۇلبۇلى فەرياد قىلدى.
 تۇتاشتى ئوت ئىچىگە بى ناۋانىڭ،
 باشنى قويدى ئاياغغا سابانىڭ.
 دىدى: ئەي مەھرەمى راز نەھانىم،
 يىتۇشدى چىتغالى بۇ خەستە جانىم.
 مېنىڭ دادىمغە ئەمدى ئەيلە دەربان،
 گەر ئولسەم قالماغاي ئىچىمدە ئارمان.
 سابا ئەيدىكى: ئەي دىل خەستە بۇلبۇل،
 سېنى كەلسۇن دىدى قاشمىغا ئول گۈل.
 سۇيۇندى بۇلبۇلۇ پەرۋاز قىلدى،
 بارۇردە بۇ غەزەلنى ئاغاز قىلدى.

غەزەلى بۇلبۇل

بى ھەمدۇللا ئەگەرچە زار بولدۇم،
 مۇھەببەتدىن رە ئول يار بولدۇم.
 قىزىلگۈل فۇرقەتدە زار، ناچار،
 تاڭ ئاتغۇنچە كىچە بىدار بولدۇم.
 مېنى بىچارە ئى مەھزۇنى مىسكىن،
 غەمۇ-دەردۇ بالاغا بار بولدۇم.

بۇلبۇل گۈلغا يىتۇشغانى

چۇ بۇلبۇل گۈل دىيارىغا ئولاشتى،
 تەنۇ جانىغا باشتىن ئوت تۇتاشتى.
 كېلىپ كوردى گۈلۇستان ئىچرە بۇلبۇل،
 كورۇب بۇلبۇلنى گۈل، ئاچىلدى گۈل-گۈل.

دىدى بۇلبۇل ئۇشول دەم: شۇكرى لىلاھ،
 كى بولدۇم گۇلۇستانىم بىرلە ھەمرا.
 خىيال ئەتتى قۇتۇلدۇم دەپ بالادىن،
 غەمۇ، زولم - سىتەمدىن ھەم چاپادىن.
 نە بىلسۇن ئاندە ئۆلكىم يۈز چاپا بار،
 بەتەھسىس ئۆلكى گۇلدۇر، ھەمدەمى خار.
 گۇلۇستان ئىچرە ناگاھ كىردى بۇلبۇل،
 تىكان بىرلە ئىكاۋلەن ئولتۇرۇپ گۈل.
 تىكاننىڭ دەردىغە بىچارە بولدى،
 باشنى ئالدىيۇ، ئاۋارە بولدى.
 نىچە كۈن گۈلدىن ئول بىگانە بولدى،
 چىنان ئىشقى ئەھلىغە ئەفسانە بولدى.
 يەنە بىر كۈشەنى كاشانە قىلدى،
 ئوزىنى غەم بىلە ھەمخانە قىلدى.

بۇلبۇل تىكاندىن رەشىمك ئەتكەنى

بولۇپ رىشكىن تىكاندىن بۇلبۇل زار،
 بۇ يەردىن كەتتى، تابىتى جانى ئازار.
 نىچە كۈن كەتتى بۇلبۇل گۈل قاشىدىن،
 توڭكۇبان دۇررە مارجان كوز ياشىدىن.
 ئۇچۇپ بۇلبۇل نىچا كۈن قىلدى پەرۋاز،
 كويۇپ ھىجر ئوتىمغا بىر نەۋۋ ئاۋاز.
 جاھاننى چەرخ ئۇرۇپ كەزدى نىچە تۇن،
 ئەدەدسىز دەرد ئىلە ھەدىسىز چىكىپ ئۇن.
 نىچە كۈنلەر يۇرۇپ بۇلبۇل قىلىپ تەير،
 چىمەنزار جاھان ئىچرە قىلىپ سەير.

بىناگاھ يەتتى بۇلبۇل بىر چىمەنگا،
 كىلىپ تۇشتى گۈلۇستانۇ سەمەنگا.
 كۇرار ناگاھ چىمەننى بۇلبۇل زار،
 گۈلى قەھقەھ ئاچىلىپ تۇرغە گۈلزار،
 ئەجايىب بىر چىمەندۇر لالەزارى،
 ئاچىلىپ رەڭ-بەرەڭ گۈل سەد ھەزارى.
 نازاكەت گۈللەرۇ ئىشقى پىچەكلەر،
 گۈل زىيەلەرۇ رەڭ-رەڭ چىچەكلەر.
 گۈل رەئنايۇ سەۋسەن بىرلە رەبھان،
 گۈل رەئنايۇ ئابباس بىرلە چەندان.
 گۈلۇستان ئەرەمدەك بۇلبۇل زار،
 دىگەيسەن باغ جەننەت تۇرغە گۈلزار،
 مۇنىڭدە كدۇر گەر ئولسا باغ جەننەت،
 باھارى دۇركى يوقتۇر ئاڭا زەخمەت.
 چىمەن ئىچرە كىرىپ سايراردى بۇلبۇل،
 چىمەندە گۈللەر ئىچرە تۇشتى غۇل-غۇل.
 تاماشا قىلدى بۇلبۇل بىر گۈلۇستان،
 چىمەننىڭ سەھنىدۇر چەرخ چۈن گەردان.
 كۇرۇب گۈللەرنى بۇلبۇل قىلدى پەرياد،
 گۈلۇستان ئەرەمنى ئەيلەدى ياد.
 گۈل قەھقەھغە بۇلبۇل بولدى شەيدا،
 كۇلۇب قەھقەھ كەرەشمە قىلدى پەيدا.
 جامالىن كورسۇتۇبان قىلدى جىلۋە،
 غېرىب بۇلبۇلغا يۇزمىڭ ناز ئىشۋە.
 لەب غۇنچە ئاچىلىپ كۇلسە قەھقەھ،
 بۇ بائىسىدىن دىدىلار: گۈل قەھقەھ.
 دىدى، بۇلبۇل كوزىدىن ئاقۇزۇب ياش،

گۈل قەھقەھ ئاياغغا قۇيۇپ باش:
— سۈرۈپ ھالىمنى رەھىم ئەت، قىلمە كوب ناز،
ۋەلى نازىڭا جان بەرسەم تەقى ئاز.
ماڭا سەن بولماساڭ جانىم كېرەكمەس،
سېنىڭ دەۋرى گۈلشەن كويۇڭ ماڭا بەس.
مېنىڭ كوڭۇل خوشۇم سەن — سەن چىمەندە،
جامالىڭ راھەت، ئارام جانۇ — تەندە.

سابا قىزىلگۈلنىڭ قاشىغا كەلگەننىڭ بايانى بۇ تۇرۇر

يېتىپ كەلدى سابا ۋەقتى سەھەردە،
قىزىلگۈل قاشىدا تۇردى نەزەردە.
كۈتەردى گۈل يۈزىدىن پەردەسىنى،
يىباردى ھەر تەرەپقە رەققەسىنى.
ئاچىلدى گۈل فەرەھناڭ ئولدى ئۈلدەم،
جامالى بىرلە گۈلشەن بولدى خۇررەم.
سابانى كوردى، گۈل ئالدىدە تۇرمىش،
ئەدەبىدىن گۈل ئاياغىغا باش تۇرمىش.
دېدى گۈل: ئەي سابا سەن قايدا ئېردىڭ؟
نېچە كۈندۈز يۇقالدىڭ، ئەمدى كەلدىڭ؟
سابا ئەيدى: يۈرۈپ ئالەمنى كەزدىم،
مۇھىبلەرگە مۇھەببەت قەندىن ئەزدىم.
يۈرۈردۈم باغ ئارا گەر بولسا گۈلزار،
ئاچىپ پەردە قىلىپ گۈللەرنى بىدار.
تاۋازۇد بىرلە گۈل ئالدىدە تۇردى،
ئەدەب بىرلە سابا بۇلبۇلنى سوردى:

گۈلۇستان ئەھلىنىڭ سەن پادشاھى،
 جاھاننىڭ گۈللەرى ساڭا سىپاھى.
 ئايا گۈللەر ئارا ساھىب جامالم،
 جاھان باغى ئارا نازۇك نىھالم.
 ئايا گۈللەر شاھى سەن ئەي قىزىلگۈل،
 قېنى ئول ئاشىقنىڭ نىچارە بۇلبۇل؟
 قېنى ئول بۇلبۇل مىسكىن ناۋايىڭ؟
 يۈزۇڭگا زار بولغان بى ناۋايىڭ؟
 جامالىڭگا ئاجايىپ ئاشىق ئېردى،
 مۇھەببەت ئىچرە يار سادىق ئېردى.
 قېنى ئول بۇلبۇل سەرگىشتە ئاشىق؟
 سېنىڭ ئىشىقگا بولغان خەستە ئاشىق؟
 خوب ئېردى بولسا ئول بۇلبۇل قاشىڭدا،
 ھەمىشە سايەبان ئېردى باشىڭدا.
 خوش ئەلھان بۇلبۇلۇڭ كەتمىش قاشىڭدىن،
 كېتىدۇر شان ئىلە شەۋكەت باشىڭدىن.
 مەگەر بىلىم تىكاندىن يەتتى زەخمەت،
 ۋە يا سەن قىلدىڭ ئاڭا جەۋرى مېھنەت.

گۈل ساباغا ئەھۋالىمنى ئېيتىغانى

دىدى گۈل: ئەي سابا ھالىمنى ئېيتاي،
 تۈمەننىڭ دەرد ئىلە نالىمنى ئېيتاي.
 مېنىڭ ئىچىمدە يۈزىڭ دەرد - غەم بار،
 غەم ئېيتۇرغا مەندە يوقتۇر غەمخار.
 ئىشتكىل، ئەي سابا بىردەم، سوزۇمنى،
 كى قىلسام پارە - پارە مەن ئوزۇمنى.

كى ئەي باد ساپا خوش كەلدىڭ ئەي يار،
 ماڭا فاش ئەيلەيىن ھەرنەۋى ئەسرار.
 ماڭا بۇلبۇل نىچە كۈن بولدى ھەمدەم،
 ۋىسالمنى قىلىپ دەردىگە مەرھەم.
 نە بولدى بىلىمەدىم كەتتى قاشمىدىن،
 فىراقى كەتمەدى ھەرگىز باشمىدىن.
 دىدى گۈل: ئەي ساپا تەڭرى ئۇچۇن بار،
 كېتۇر بۇلبۇلنى سەن زىنھار-زىنھار.
 ئەگەر تابساڭ ساپا مەھزۇن قۇلۇمنى،
 ئالىب كەل ھەمدەم ئەيلەب بۇلبۇلۇمنى.
 دىدى گۈل: ئەي ساپا ھەيھات-ھەيھات!
 تاپىپ بۇلبۇلنى كەلتۈرگىل ماڭا پات.
 چۇ بۇلبۇل كەتكەلى ھالىم پەرىشان،
 جۇدالىقدىن يۇراكىم تەبتەئى قان.
 ساغىنىدىم ئەندەلبى بى ناۋانى،
 تاپار ئارام كوڭلۇم كورسەم ئانى.
 بۇدۇر ھالىم مېنىڭ ئەي بەگ مەرھەم،
 ماڭا قىل بۇلبۇلۇمنى يار ھەمدەم.

غەزىلى گۈل

دىدى: بۇلبۇل بۇ كوڭلۇم مېھرىبانى،
 مۇھەببەت گۈلشەننىڭ كامىرانى.
 بۇ گۈلشەن سەنسىزىن زىندان غەمدۇر،
 ماڭا بەرگىل كىلىپ غەمدىن ئامانى.
 چىمەننى سەيىر ئىتىب ھەرگىز جاھاندە،
 تاپالمايسەن مېنىڭدەك دىلرەبانى.

نە قىلسۇن ئىككى ئالەم راھەتتىنى،
كىشى يارىدىن ئايرىلغان زەمانى.

سابا بۇلبۇل قاشىغا بارغانى

چىمەندە بار ئىدى بىر ياخشى سۇنبۇل،
قونۇپ شاخىغە سايرار ئېردى بۇلبۇل.
سابا قاشىغا كەلدى دەۋرىن ئولاپ،
گاھى چەب ئورگۇلۇپ، گاھ راس ئويناپ.
يېتىپ كەلدى سابا كوردى بى ناگاھ،
چىكەر بۇلبۇل فىغانۇ، نالەيۇ، ئاھ.
كورۇب بۇلبۇل ئانى بەگ سابا دەپ،
سابا بىرلە كورۇشتى: مەرھەبا، دەپ.
سابا ئەيدىكى: ئەي شۇرىدە بۇلبۇل،
ئالىب كەلغىل، دىدى ئول نازەنن گۇل.
سالام ئەيدى ساڭا ئول نازەنن گۇل،
كېلىپ كورسۇن دىدى سەرگىشتە بۇلبۇل.
تۇتۇب گۇل ئىتەكىن قىلغىل ناۋا سەن،
بۇ يەڭلىغ يەردە بولما مۇبتىلا سەن.
يامانلار سوھبەتدە بولما ھەرگىز،
ئۇلارنىڭ سوھبىتىدۇر فىتنە - ئەڭگىز.
ئىشىت، ناچىنىس بىرلە قىلما سوھبەت،
يىتەر ئاندىن ساڭا كوب رەنجۇ - مېھنەت.
يامانلار سوھبەتدىن تۇرما، قاچغىل،
ئۇلەرنىڭ سوھبەتدۇر زەھرى قاتىل.
ئايا بۇلبۇل، بولۇر سوھبەت موئىسىر،
ياماندىن خۇي ئالۇر بۇ نەفسى كافىر.

بارمى بول ياخشىلارنىڭ سوھبەتدە،
 تاپارسەن فەيز ئالارنىڭ سوھبەتدە.
 غەنىمەت بىل نىچە كۈن سوھبەتى گۈل،
 يېتەرسەن مەخسەدنىڭگە خەستە بۇلبۇل.
 نىچە كۈن قىل قىزىلگۈل بىرلە سوھبەت،
 ئالىب چەك بۇسەدىن فەيزى مۇھەببەت.
 قىلىب سوھبەت قىزىلگۈل بۇسەسىدىن مەست،
 فىغانىكىنى بەلەند قىل، قىلماغىل پەست.
 ئانىڭ ئالدىدە يىغلاپ سايراغاي سەن،
 يۈرەكنىڭ ئىشقى ئوتىغا داغلاغاي سەن.
 نە خوش سارمايدۇر ئاشىققا گىرىيە،
 سەھەرلەر خوش ئىرۇر ھەم سوز سىينە.
 سەھەر ۋەقتىدە ئاشىق بولسا بىدار،
 تاپار دىلدارىنى بولسا تەلەبكار.
 ئەگەر ئاشىق كوزىدىن ئاقتى ياشى،
 يېقىن بىل ۋەسىل نوشى، بولسا رايشى.
 بىلىڭ، ئاشىق كىشى ۋەقتى سەھەردە،
 يېتەر مەقسۇدىغا ھەر چەشمە تەردە.
 كوزىدىن ئىشقى ئىلە گەر ئاققۇزۇر ياش،
 ئەجەب يوق مەئشۇقە گەر بولسا يولداش.
 سابا بۇلبۇلغا ئەيدى: بارىكاللا!
 بولۇبسەن يار ئەغيارىغا ھەمرا.

بۇلبۇل ساباغا ئېيتىغانى

دىدى بولبۇل: ئايا ئەي مەھرەمى راز،
 ماڭا بول ئەي سابا بىر يولى دەمساز.

كېلىپ سەن ياردىن ئەي بەگ مەرھەم،
 جاراھەتلىك يۈرەككە ئەيلە مەرھەم.
 قۇلاغىڭ سال ئىشتىغىل ئەرزۇ-ھالىم،
 كويۇپ ئىشقى ئوتغا يوقتۇر مەجالىم.
 خۇدا تەغدىرىغە باردۇرمۇ چارە،
 بۇ قۇرقت بىرلە باغرىم پارە-پارە.
 ئىشىمدۇر چىمەندە نالە قىلماق،
 يۈرەكىم چاك ئېتىپ پۇركالە قىلماق.
 تىكاننىڭ رەشكى قىلدى زار سەرسان،
 ۋەگەر نە جانىم ئىچرە تەبتەئى قان.
 نىچۇكدۇر بارماغىم گەر بولسا ئول خار،
 جاراھەتلىك ياراغا يەتسە ئازار.
 مېنىڭ ئۇچۇن زەمانى ئەيلەسەڭ سەير،
 ساڭا سىرىمنى ئەيدىم، سەن ئەمەس غەير.
 ئەددىسىز دەرددىن مەن بى ناۋامەن،
 ۋىسالىدىن جۇدامەن بىر گادامەن.
 مېنى سوردى دىگىل بۇلبۇل چىمەندە،
 قالىبدۇر زار ئول بەيتۇلھەزەندە.
 سابا بۇلبۇلغا ئەيدى دەردىن سوزىن،
 تامام ھال زار ھەم نىزارىن.

سابا بۇلبۇلغا گۈل پىيامىنى ئېيتىغانى

سابا تىغ زەبانىن ئەيلەدى تىز،
 ئەسەلدەك، نوقلىدەك ئەيلەپ شەكەررىز.
 سابا ناگاھ تىلىنى قىلدى گويا،
 قىزىلگۈل دەردىنى ئەيلەرگە ئەفشا.
 شەكەردىن قىلدى گۇفتارىنى شىرىن،
 دىدى بۇلبۇلغا گۈلنىڭ دەرد ھالىن؛

ئايا بۇلبۇل ئىشت چىنىدىن ھىكايەت،
 قىزىلگۈل نامەسىدىن بۇ رىۋايەت.
 مېنى ساڭا ئالىب كەل دەپ يىبەردى،
 ساڭا ئەرزۇ دىلىدىن نامە بەردى.
 ئانداڭ ئەيتۈر سۆزىنى ئەيتايىن مەن،
 ئىشت، كوڭۈلنى مەھكەم ئەيلەگىن سەن.
 كى دەيدۇ ھەرزامان: ئەي بۇلبۇل زار،
 كىتىب سەن، ھىجرىڭغا بولدۇم گىرىفتار.
 ئايا بۇلبۇل، نەدەپ كەتتىڭ قاشىمىدىن،
 كى تىنماي چەرخ ئۇرار ئېزىدىڭ باشىمىدىن.
 باشىمىدىن ئورگۈلۈبان سايىرار ئېزىدىڭ،
 ئاياغىمغا تۇشۇبان يىغىلار ئېزىدىڭ.
 نىھالىمغا بېرىپ كوز ياشىدىن سۇ،
 چىكىنباي ئاھۇ - نالە بىرلە يا "ياھۇ!"
 تاپىپ كوڭلۈم فەزەھ ھەم نالەسىدىن،
 جامالىم تازەدۇر پۇركالەسىدىن.
 بۇ يەڭلىغ ئېيتادۇر گۈل سوزىن، ئىشت،
 فىراق نالەسىن، مەزمۇنەسىن ئىشت.
 فىراقىڭدىن قىلىپدۇر سىنەسىن چاك،
 ساچىب قان ھەر تەرەبىغە مەستۇ - خاشاك.
 كەل ئەي بۇلبۇل، فىغان قىل ئوتتى دۇنيا،
 كى ئاشىقلار نە يەردەدۇر چۇ ما ئۇئا.
 كى يۈز مۇنداق جاھاندە ئاشىيانىڭ،
 توكۇب بىر - بىر تىكەننى ئۈستىگە دانىڭ.

بۇلبۇل چىمەندە كېلىپ گۈلنى كورغانى

كى بۇلبۇلغا بولۇبدۇر ئوزگىچە ھال،
 كى سايىرار ئاغزىدىن تامىتىب بال.

ئۇچۇب سەھنە چىمەندە قىلدى پەرۋاز،
قىلىپ جەۋلان ساباغا ئېيتغالى راز.
چىمەندە قىلدى جەۋلان بارلىغىنى،
كى سايىراب جان بېرىپ جان بارلىغىنى.
كوڭۇل شىشەسىنى قىلدى شىكەستە،
مەن سەرگىشتە بولدۇم كوڭلى خەستە.
چىمەن مەيدانغا جان چەكتى بۇلبۇل،
كى سايىرار دەرد ئىلە ياد ئىتىب گۈل.
ماڭا بولمىش ئاجايىب تۇرغە ھالەت،
تۇرۇردە سەبر يوق، بارۇردە تاقەت.
قىزىلگۈلنىڭ تىككىنى ياستانىدۇر،
كى بۇلبۇل كەلسە سانچاي دەپ تۇرۇيدۇر.
ئەگەر بارسام تىككى باغرىمغا سانچار،
كى تۇرسام گۈل فراقى جانىم ئورتاز.
توكۇب بۇلبۇل ساباغا كوز ياشىنى،
چىنان ئەرز ئەيلەدى ئىچى - تاشىنى.

بۇ غەزەلنى بۇلبۇل ئوقۇدى

فراقنىڭ بىرلە ئەي گۈل كويدى بۇ جان،
ئىچۈك ھال ئەردى بولدۇم زار ھەيران.
ھەمىشە ئىشتىياقنىڭ دەردى بىرلە،
كوڭۇلدە سەبر يوق، ھىجرىگدە سامان.
سېنىڭ يادنىڭ بىلە شام - سەھەرلەر،
قىلۇرمەن نالە ئەيلەپ ئاھۇ ئەفغان.
كىچە - كۈندۈز سېنىڭ ئىشقىڭدا يىغلاپ،

كى ياشم ئورنىغا دايم ئاقار قان.
سېنىڭ ھىجرىڭ بىرلە جان چىقتى تەندىن،
كورۇبان كاشكى بەرگەي ئىدىم جان.

سابا بۇلبۇلغا نەسىھەت قىلغانى

بۇلبۇل سابا قاشىدە نالە قىلدى،
نەسىھەت قىلغالى مەستانە كەلدى.
سابا بۇلبۇل بىلە تا بولدى ھەمدەم،
كى بۇلبۇل دەردىغە قويماقغە مەرھەم.
نەسىھەت خەنجىرىدىن دۇررۇ - جەۋھەر،
ساچىپ بۇلبۇل باشىغا لەئلى گەۋھەر.
سابا ئانداغ نەسىھەت ئەيلەب ئەنگىز،
لەبىدىن ئەيلەدى دايم شەكەررىز:
نەسىھەت بابىدا بىرنەچچە سوز بار،
ئايا بۇلبۇل ئىشت سەن ئاشىغى زار.
سابا ئەيدىكى: ئەي بۇلبۇل نىتەرسەن؟
ئىككىدىن سەن غەم بىھۇدە يەرسەن.
قەدىمدۇركى گۈل بىرلە تىكەنسىز،
باھارى بولماغاي ھەرگىز خازانسىز.
غەنىمەت تۇت باھار گۈلىنى بۇلبۇل،
قىزىلگۈل قاشىدە بىرنىچە كۈن بول.
كى مېھماندۇر ساڭا بىرنىچە كۈن گۈل،
ئانىڭ ئىشقىدا قىل فەريادى غۇل - غۇل.
غەنىمەت بىل نىچە كۈن گۈل ۋىسالى،
بىناگاھ بىر كۈنى ھىجران شامالى.
باھار ئارقاسىدا بار خازان بار،

خازان كەلسە نە مەن بار، نە سەن بار؟
 كويۇب ھىچرىدە قۇرقەتغە قالدۇرسەن،
 نادامەت بىرلە ھەسرەتتە قالدۇرسەن.
 يەنە كورسەم دىبان قىلغايسەن ئارمان،
 نادامەت سود قىلماس ھەم پۇشايىمان.
 ئايا بۇلبۇل ئىشت مەندىن بۇ سوزنى،
 ئوتۇر ئومرۇڭ يومۇب ئاچغۇنچە كوزنى.
 ئىشەنمە گۈلنىڭ ئەيىامغا بۇلبۇل،
 گۈلۈستاندە نە گۈل قالغاي، نە سۇنبۇل.
 قىلىپ پەرۋاز گۈلسارى راۋان بول،
 كىرىپ گۈل قوينى ئىچرە مېھمان بول.
 تىكەندىن سەن دىلىڭنى رىشە قىلما،
 تەۋەككۈل قىل، تولا ئەندىشە قىلما.
 تەۋەككۈل ئەيلەگىل ھىممەت بىلە بول،
 تەۋەككۈل ئەيلەسەڭ بوستان بولۇر چول.
 تەۋەككۈل ئەيىلابان تۇشسەڭ بۇ يولغا،
 خۇدانىڭ لۇتقىدۇر كىرسەڭ بۇ يولغا.
 تەۋەككۈل ئەيلەگەن ھىممەت بىلە ئەر،
 مىرادى مۇنسىدىن بولغۇسى سەر.
 تەۋەككۈل پىشە قىلغان ئەرنىڭ ھالى،
 ئۇچاردە ھىممىتىدۇر پىرۇ بالى.
 تەۋەككۈل شىرناندا شاھ مادە،
 تەۋەككۈلغا ئەرمەس بولسا لادە.
 تەۋەككۈلنى خۇداغا قىل ھەمىشە،
 قىلىپ ھىممەت، تەۋەككۈل ئەيلە پىشە.
 تەۋەككۈل قىل، تەۋەككۈل قىل، تەۋەككۈل،
 تەۋەككۈلدىن تىكەنلار بولغۇسى گۈل.
 ئايا بۇلبۇل تەۋەككۈل بابىدە بول،

تىكان دەردىنى تارتىپ كور قىزىلگۈل.
 تىكان دەردى بىلەن ئەيشۇ - قاراغەت،
 جافا جەۋرسى گۈلنىڭ جانغا راھەت.
 ئەگەر يۈز مىڭ جافا يەتسە تىكاندىن،
 بار، كور گۈل سارى، ئايرىلمە ئاندىن.
 كىشى يارى ئۇچۇن كورسە جافانى،
 ئانىڭ ئورنىغا يار ئەتكەي ۋاپانى.
 جافاسىدىن قاچىپ ئاشىق بولۇرمۇ؟
 مۇھەببەت يولىدا سادىق بولۇرمۇ؟
 قاچان ئاشىق جافادىن قاچغۇسىدۇر،
 جافا قۇلى ۋافانىڭ ئاچغۇسىدۇر.
 جافا مەشۇقلارنىڭ شىۋەسىدۇر،
 سۇيۇنماق دە غەرەز مەرغۇبىسىدۇر.
 سەبەب مەشۇقدۇر ئەھدۇ - ۋافادىن،
 قاچارلەر بۇل ھەۋەس جەۋر - جافادىن.
 ئايا بۇلبۇل چەك ئەمدى گۈل جافاسىن،
 كى ئاخىر كورگۈسەن مېھرى ۋافاسىن.
 كى بۇلبۇل قىلما كوڭلۇڭنى پەرىشان،
 قىزىلگۈلدۇر ساڭا ھەم يار ھەم جان.
 نە خوشدۇر گۈل ئىچىنىدە ئولتۇرۇر يار،
 ئىچىپ مەي ئاشىق ئولسا مەست دىدار.
 ئىلكىدە مەي كوڭلىدە يار شەۋقى،
 نە خوشدۇر بولسا ھەم گۈلزار شەۋقى.
 باھار ئولسا قىلۇر ئەر ئارزۇ گۈل،
 بولۇر ئەل غۇنچەدەك گۈل شاخىغا مول.
 جاھان رەئىنالىرى ھەم گۈلغا مايىل،
 بولۇر شاھ بولسا ھەم گۈللارغا قايىل.

ئالىب ئىلكىغە ھەرگىم گۈلنى ئېسلار.
 كوزىغە سۇرتۇبان باشىغە سانچار.
 قىزىلگۈل باشغادۇر تاج ئالتۇن،
 ياسابتۇ چىن بۇ يەڭلىغ چەرخ گەردۇن.
 كى بولسا ئوزگە گۈل تاج گۈلۇستان،
 قىلۇر ئېردى باشىغا تاج سۇلتان.
 بەلەند پەرۋاز بول ھەر گۈلغا باقىما،
 سۇ يەڭلىغ ھەر شەجەر تەھتىغە ئاقىما.
 كوڭۇلنى جەمىي تۇتغىل، ئىككى بولمە،
 ھەۋەس بىرلە يۇرۇب ھەر گۈلنى سويىمە.
 كوڭۇلنى بىر تۇتۇب، بىر گۈلنى تۇتغىل،
 يەنە ھەر جايى بولما، بىرنى سويىگىل.
 تىكانغا كوزنى سالما، گۈل سارى سال،
 تىكاندىن رەنج يەتسە گۈل بىرۇر بال.
 بۇ سوزدىن تابىتى بۇلبۇل كوڭلى تەسكىن،
 ساچىب ئەشكىن كوزىدىن قويدى رەشكىن.
 كى سايرار خوش سەھەر ۋەقتىدە بۇلبۇل،
 قىلۇر تۇرلۇك ناۋالار ياد ئىتىب گۈل.
 كىشى يارى ئەگەر بولسا يىراقىدە،
 كىچە - كۈندۈز كۈيەر ئول ئىشتىياقدە.
 يامان دىشۋار ئىرۇر ياردىن چۇدالىغ،
 كويۇب ھىجرىندە دايمىم مۇبىتىلالىغ.
 قىلىب تەكرار ئىشق گۈل فىراقى،
 كوڭۇلدە زەۋق - شەۋق ئىشتىياقى.
 تۇشۇب بۇلبۇل باشىغا گۈل ھاۋاسى،
 يىتەر كوككە ئانىڭ ئاھ - ناۋاسى.
 تۇشۇب بۇلبۇلغا گۈل شەۋقىدىن ئەفغان،

گاھى گىريان بولۇپ گاھى چۈن خەندان.
كى بىتاقەت بولۇبان زار بۇلبۇل،
بارارغا مايىل قىلدى بى تەھەممۇل.
بولۇپ باد ساپا بىرلە ھاۋاگەر،
سۇئال ئەپلەپ ئوزىنى ئوردى شەكبەر.
ساپا بۇلبۇل بىلە ئۇچتى ھاۋاغا،
قاچان يەتكەيمە دەپ ئول دىلرەباغا.

نېچە كۈنلەر يۈرۈپ بۇلبۇل بىر چىمەنگە بارغانى

نېچە كۈنلەر يۈرۈپ مەنزىل بى مەنزىل،
گۈھەر يەكلىغ چىمەندە باغلاماي دىل.
يۈرۈبان نېچە كۈنلەر دەشت چولدە،
يىتىپ ئول ۋادىغە بىردەم دىگاندە.
ئۇشۇل ۋادە ئەيدىكى باغ گۈلزار،
ئەجايىپ تۇرغە گۈلزارۇ چىمەنزار.
بۇ ۋادى ئەردى زىبا سەبزە خىررەم،
گۈلى بار نېچە تۇرلۇك رەڭ - بەرەڭ ھەم.
بۇ ۋادىدە ئاچىلىپ رەڭ - بەرەڭ گۈل،
گۈلى سەۋسەن، سىمەن، نەسرەن، سۇنبۇل.
كىيىپ ئال ياشىل تەلئەتكە ۋادى،
ئاچىلىپ ياخشى گۈللەر تۇرغە ۋادى.
ئاچىلىپ لالە ۋە گۈللەر مۇنەققەش،
ئانىڭ ھەربىر گۈلى زىبا ۋە دىلكەش.
تۆمەن تۇرلۇك چىچەكلىرى ئاچىلىپ،
ياراشىپ لالەلەر بىسىيارى خۇش زىب.
ياسانىپ گۈل بىلە رەئنا گۈلىدەك،

ئەجەب ۋادى ئېرۇر خوش سۇنبۇلدەك.
 كىلىپ ئەيىپام نەۋرۇز باھارى،
 ئاچىلىپ رەڭ - بەرەڭ گۈل لالە زارى.
 ئاچىلىپ گۈللەرۇ، نازۇك چىچەكلەر،
 كى گۈللەر بىرلە چولغانىپ پىچەكلەر.
 بۇ ۋادى خەلئەتى باشىدىن ئەي گۈل،
 ئاجايىپ ياخشى مەنزىل كوردى بۇلبۇل.
 قىزىلگۈللەر، سارىغ گۈللەر ئاچىلمىش،
 تۇشۇپ شەبنەم مەگەر دۈرلەر ساچىلمىش.
 ئاچىلىپ رەڭ - بەرەڭ گۈللەر باھارى،
 كىرىبۇ ئويغە بۇلبۇل قىلدى زارى.
 بار ئېردى ھود ھود، تاۋۇس، قۇمى،
 ھومايۇ، سوفىيۇ ھەم شاھ تۇتى.
 يەنە كەبەك، خىرامان فاختەك بار،
 بۇ ۋادىدە خوش ئەلھان مۇزغ بىسىپار.
 كېلىپ ۋادىغە بۇلبۇل قىلدى فەرياد،
 كورۇپ قۇشلەرنى بۇلبۇل خىررەم شاد.
 نىچە كۈن قىلدى قۇشلار بىرلە سوھبەت،
 بۇ قۇشلار بىرلە بۇلبۇل بولدى ئۇلغەت.
 چىقارب جانىدىن فەرياد ئەفغان،
 جەمئى مۇرغىدىن بۇلبۇل خۇش ئەلھان.
 سورارغا بۇلبۇل ئەھۋالنى قۇشلار،
 كېلىپ ھەر ياندىن قېتىلدى تاۋۇشلار.
 قاراب قۇشلار ئاياغى تا باشىغا،
 تەرەھھۇم ئەيلەبان ئاققان ياشىغا.
 دىدى قۇشلار: نەدەپ ھالىڭ فەرىشان؟
 دىدى بۇلبۇل: جانىمدە داغى ھىجران.

دىدى قۇشلار: نى دەپ ھالىڭ خارا بىدۇر؟
 دىدى بۇلبۇل: مېنىڭ باغرىم كاپا بىدۇر.
 دىدى قۇشلار: نىدىن سەن سەرگىشتە دۇرسەن؟
 دىدى بۇلبۇل: سىتەمدىن خەستە دۇرمەن.
 دىدى قۇشلار: نىدىن سەن زار مەجرۇھ؟
 دىدى بۇلبۇل: مەگەر مەن جىسىم بىرۇھ.
 دىدى قۇشلار: نىدىن سەن مۇنچە گىريان؟
 دىدى: گۈلنىڭ فىراقى قىلدى بەريان.
 دىدى قۇشلار: قايۇ گۈل ئاشقى سەن؟
 دىدى بۇلبۇل: قىزىل گۈل ئاشقى مەن.
 دىدى قۇشلار: قاچان راز ئەتدى گۈل؟
 — ئەزەلدىن دۇر بۇ قىسمەت، — دىدى بۇلبۇل.

بۇلبۇلنىڭ قۇشلارغا ئېيتىغانى

دىدى قۇشلارغا بۇلبۇل ھال ئاندا:
 مېنىڭدەك بى ناۋا يوقتۇر جاھاندا.
 ئايا قۇشلار كېلىپسىز بىزگە مېھمان،
 سىلەرگە مەن قىلايىن جاننىمى قۇربان.
 بۈگۈن مەن ھەم سىلەرگە مېھمان مەن،
 قىزىلگۈل ئىشىقىدا بى خانىمان مەن.
 بۈگۈن مۇندادۇرمەن، تاڭلا كېتەر مەن،
 قونۇپ ۋادىغا يا قايتىپ ئوتەر مەن.
 مۇھەببەت گۈلشەندە بى ناۋامەن،
 گۈلۈمنى ئالدىرۇپ كەلگەن گادامەن.
 تىلىم يوقدۇر بايان ئەيلەرگە ھالىم،
 كويۇپ قۇرقەت ئوتىدە يوق مەجالىم.

بايان ئەتسەم ئەگەر ئىشقى نىھانىم،
كۈيەر ئىشقى ئوتىدا بۇ جىسمى - جانىم.
قىلۇر نالە بىلە ئاھەڭ ئىشتىياق،
قىزىلگۈل يۈزىنى گۇياكى مۇشتاق.
قىلىپ پەرۋاز تۇغيان بۇ چىمەندە،
مېنى ئەغيار رەشكى سالىدى مۇندە.
كى تۈشكەچ ئىشقىدا كوزدىن ئاقار ياش،
مېنى سەفلى ئوتىغە سالىدى بۇ باش.
قازاغە چارە يوق بىچارەدۈرمەن،
جاھان سەھراسىدە ئاۋارەدۈرمەن.
دىدى قۇشلارغا بۇلبۇل دەرد ھالىن،
مۇھەببەت سىرى ئىشقى كامالىن.
قىلىپ ئول لەھزە بۇلبۇل سەۋت غەزەلخان،
ئوقۇب بۇ بىيىتنى بولدى غەزەلخان.

بۇ غەزەلنى بۇلبۇل ئوقۇغانى

سېنى ئەي گۈل كورۇب قالدىم بالاغا،
تەرەھھۇم ئەيلەگىل مەن مۇپتىلاغا.
سېنىڭ ئىشقىڭدا كوز تۇتۇب ۋافانى،
ۋافانى كورمادىم، قالدىم جافاغا.
قىلىپ ئىشقىڭ يۇراكىم پارە - پارە،
كى قالدىم تۇرغە دەرد بى داۋاغا.
ئەزەل كۈنىدە ماڭا قىسمەت بۇ ئەرمىش،
نە كەلسۇن، مەن رىزادۈرمەن قازاغا.
تۇشۇب جانىمغا ئاتەش پارەنى ئىشقى،
ساۋۇردى ئەخگەر جىسمىمنى ھاۋاغا.

بۇلبۇلنىڭ ھومايۇن بىرلە دۇچار بولغانى

كى بۇلبۇل ئاشياندىن قىلدى پەرۋاز،
ھومايۇن بىرلە تاكىم بولدى دەمساز.
دىدى بۇلبۇلكى ئاندى: ئەي ھومايۇن،
مېنى كەلتۈردى مۇندا چەرخ گەردۇن.
كېلىپ سىزلەرگە بولدۇم مۇندە ھەمدەم،
قېلىڭلار مېنى سىرلارنىڭغا مەھرەم.
خەبەر بەرگەيسىز ئەي قۇش ئاتىڭىزدىن،
سىقاتى خوب ياخشى زاتىڭىزدىن.
نە بولغاي، بىز ئىكاۋ دەمساز بولساق،
سۇراشپ ھالىمىز ھەمراز بولساق.
ماڭا ئېيتغىل، نە يەڭلىغ ھالىتىڭ بار؟
جاھاندا قايسى ئىشىدىن نىيىتىڭ بار؟
دىدى بۇ قۇش: مېنىڭ ئىشىم جاھاندا،
ئاتىم مەشھۇردۇر ئاسماندا.
ئەگەر سورساڭ مېنى، دەرلەر ھومايۇن،
قانائەتتىن بولۇپ جانۇ-دىلىم خۇن.
بۇ ۋادىنى قىلىمەن سەيرگاھى،
ئېرۇرمەن جۈملە قۇشلار پادىشاھى.
ئىشت، مەندە يەنە بىر خاسىيەت بار،
ئانى بۇلبۇل ساڭا مەن ئەيلەي ئىزھار.
مېنىڭ ھەركىم باشىغا تۇشسە سايەم،
جاھانغا پادىشا بولغاي ئۇ شول دەم.
جاھان خەلقى مېنىڭ سايەمگە مۇھتاج،
كى سايەم تۇشسە باشىغا كىيەر تاج.

ھومايى سايە بەخش رەھنە مامەن،
بۇ ۋادى قۇشلارغا پادشامەن.
ئىشتكىل ۋادىدە شاھى تىيۇرمەن،
نچۇك ھوكۇم ئەيلەسەم ئانداغ قىلۇرمەن.
قىلىپ نەفسىمنى مەھبۇس قانا ئەت،
سىتەمنى كوردۇم ئوز جانمغا راھەت.
بەدەن قانە ئىلغىمدىن ئۇستىخانى،
كەرەمدىن قىلمادىم ئازەردە جاننى.
پەريۇش ئەھلى ئەيلەر ئارزۇلار،
پىرىمدىن بىر نىشانە تابماغايلا.
كىيىپ نازەننىلەر تاج ئالتۇن،
قۇببالەر باشغا پىرۇ ھومايۇن.
پىرىم قۇببا بولۇر ساھىب جامالى،
زىيادە بولغۇسى ھوسىن كامالى.
ھومايۇنكىم بايان ئەتتى ئوزىنى،
تامام ئەتتى لاتافەتلىك سوزىنى.

بۇلبۇل ھومايۇنغا ئىپتىغانى

ئىشتى بۇلبۇلۇ بولدى دىگەرگۈن،
دىدى: سەن شاھ سەنىمۇ يا ھومايۇن.
مەجازى ئالىمىغە پادشاھ سەن،
بۇگۈن سەن پادشاھ، تاڭلا گاداسەن.
ئەگەر شاھ قىلسا ئەدىلى بىرلە ئېھسان،
قىلۇرلار تاڭلا شاھلىققا پۇشايمان.
ئوزۇڭگە ئەي ھومايۇن بولما مەغرۇر،
بىناگاھ يەتمەگەي. ئەلگە شەرۇ، شور.

غاجارسەن ئىت كەبى ئەسكى سۈيەكنى،
 چاراهەتلەر قىلۇر جانۇ - يۈرەكنى.
 خۇراكنىڭ بولسا ئەسكى ئۇستىخاننى،
 دىمە، مەن شاھى مۇرغان جاھانى.
 ئىكەنسەن ھىممىتىڭ يوق پەست تەبىئەت،
 ئوزۇڭنى قىلماغىل شاھلىققا نىسبەت.
 بولۇرلەر ئالى ھىممەت پادىشاھلار،
 ئانىڭ ئىشىكىدە بولغاي گادالار.
 بۇ ۋادى قۇشلارغا پادىشاھ -
 قىلۇردىن ياخشىراق بولغاي گادالىغ.
 كى سەندە بار ئىكەن بىز ياخشى گەردار،
 قىلىپ نەفسىڭغە زىت قانەتلىغنىڭ بار.
 ھەزەر قىل بارمە نەفسى خاھىشىغا،
 قانائەت خەنجىرىن چاپغىل باشىغا.
 بۇ ۋادى ئىچىرە نەفسىڭدىن كىچىپ سەن،
 قانائەت ئەيلىگۈدەك ئولتۇرۇپ سەن.
 سېنى شاھ ئەيلىگەن بۇ ياخشى نىيەت،
 قىلۇر زىكرىڭنى قىلسام شۇكرى زەخمەت.
 ھوما، كەچكىل بۇ دۇنيا دوستلىغىدىن،
 خالاس ئولغۇڭ قىيامەت مېھنىتىدىن.
 ۋافاسى يوق بۇ دۇنيا بى ۋافادۇر،
 ئانى كىم سىيۇسا جانغا جافادۇر.

بۆلبۈلنىڭ تاۋۇسى بىرلە سوزلەشكەنى

قىلىپ فەريادۇ نالە بۆلبۈل ئاندى،
 كوزىدىن ياش ئاقىپ ئاھۇ - فىغاندى.

كورۇب بۇلبۇل تاۋۇسنى شاد، خىررەم.
 كېلىب بۇلبۇل تاۋۇسغا بولدى ھەمدەم.
 دىدى بۇلبۇل ئاڭا: ئەي تاۋۇس مەست،
 سېنى كوردۇم بارى قۇشىدىن زەبەردەست.
 ئىكاۋلەن بىر زامان ھەمدەم بولالى،
 زەمانى ئولتۇرۇب سوز سوزلىشالى.
 بولۇبمەن ياخشى رەپتارىڭغا ئاشىق،
 كى ھالىڭنى بايان ئەيلە مۇۋافىق.
 ئايا تاۋۇس مەست خوش خۇرامى،
 بۇ ۋادىدە كېلىب تۇتتۇڭ مۇقامى.
 ساماڭ رەققاس ئېتەرسەن مەستلىغىدىن،
 سىفاتىڭنى بايان قىل پەستلىغىدىن.
 دىدى تاۋۇس: مەن ئەي يار ياۋەر،
 بۇ ۋادى بارچە قۇشلارغا سەرۋەر.
 كىيىمەن تەڭگەيۇ، تىللا زەرۇ ناب،
 بۇ رەڭ ھەركىم كىشىدە يوقتۇر نىلاب.
 خىررام ھەر سارى قىلسام جىلۋە بىرلە،
 ئاچىب بال - پىرىمنى شىۋە بىرلە.
 ساماڭ چەرخ ئورۇب ئاچسام پىرۇ - بال،
 زەر ئەفشانلىغ بولۇر ئالەم ھەمەسال.
 مېنى ھەركىم كورۇب بولغۇسى بەندە،
 قىلۇرلەر خىزمىتىم جان بولسا تەندە.
 بۇ ۋادى قۇشلارغا پادىشاھمەن،
 ئادالەت تەختى ئۇزىرە بىرۇ - با مەن.
 ئۇچار قۇشلار ئارا مەن سەلتەنەتلىك،
 مېنىڭدەك يوقتۇر ھەرگىز مەسكەنتلىك.
 تېزىمەن جىسمىمە ھەم سىمە زەرنى،
 قىسار ئەل باشىغا ئالتۇن پەرىمىنى.

بۇلبۇل تاۋۇسىغا ئېيتىغانى

ددى بۇلبۇل: ئايا تاۋۇسى چەرخى،
سېنىڭ بۇ شاھلىغىڭ بىركۇندە تەرخى.
ئىباسغا بولماغىل مەغرۇر چەندان،
كىيەر ئەڭنىگە فەخر ئەتكۈچى نادان.
ئىباسىڭدۇر نىچە زىبايۇ چەندان،
فەلەك قىلغۇسىدۇر يەر بىرلە يەكسان.
ئىباسۇ، شاھلىغىڭ بۇ ئارىيەتدۇر،
ساخا تاغلا جافايۇ خارىيەتدۇر.
ددىڭ، ئالتۇن ئەلەم، سەن قۇيرۇغۇڭنى،
قايۇ قۇش تۇتغۇسىدۇر بۇيرۇغۇڭنى.
ئەمەس ئالتۇن ئەلەم زەررىن سۇپۇرگى،
تامىدۇر نىلۇفەر ئۈزرە تۇپۇرگى.
سىيۇرگىل مەرد بولساڭ رايبى ھەقىنى،
خۇدا يادىغا بول، ياد ئال ساباقنى.
ئەگەرچە ئالتۇن بولسا قىل كەرەمنى.
خۇدا يولىغا ئەت سەرقى بۇ ئىلىمنى.
خۇدادىن نىشاۋ تاپغان ئەر يارانلار،
مەجازى پادىشاھلىقتىن كىچەرلار.
كېلىپ ياخشى نىيەتكە، ياخشى ئەمەل قىل،
ساخاۋەت پىشە بولغىل خەيرىيەت قىل.
قىلىپ ھىمەت، ساخاۋەت قىل، ساخاۋەت،
كىرىپ جەننەتكە تاغلا قىل ھالاۋەت.
سۇلايمان مۈلگى قالماستىن، نوھ ئومرى،
ۋاپاسىز ۋادىدۇر، يوقتۇر سەرۋەرى.

نە شاھ قالغاي جاھاندا، نە گادالار،
نە ئاشىق زاھىدۇ، نە پادىشاھلار.
ئىشەنمە، زىنھار شاھلىققا تاۋۇس،
نە سەن قالغاي سەن ئالەمدە، نە قېقىنۇس.

بۇلبۇل، تۇتى قاشىغا كەلگەنى

بولۇپ بۇلبۇل يەنە گۈل ئىشقىدىن مەست،
فىغانۇ - نالەسنى قىلمادى پەست.
بولۇپ غەرق مۇھەببەت كوز ياشىغا،
كى بۇلبۇل كەلدى تۇتىنىڭ قاشىغا.
بولۇپ گاھى مولۇل گاھى خۇشال،
سۇراي دەپ كەلدى بۇلبۇل تۇتىدىن ھال.
فىغان ئەيلەپ تۇتاشىپ ئىشقى تۇتى،
دىدى بۇلبۇل كېلىپ: ئەي شاھ تۇتى.
ئېرۇرسەن بارچە قۇشلەردىن سۇخەنۇەر،
ماڭا ئەھۋال باتىندىن بىر خەبەر بەر.
بۇ ۋادىدە نە تۇرلۇك ھالىتىڭ بار؟
بىلەين قايسى ئىشكە نىسبىتىڭ بار؟
بولايلى بىز ئىكاۋ بىر لەھزە ھەمدەم،
نىدۇر قىلساڭ مېنى سىرىڭگە مەھرەم.
دەپ ئەردى، تۇتى قىلدى سىرىدىن ئىنھار،
قۇلاق سال، تالىب ئەرسەڭ ئېيتايىن راز.
دىيىن، ھەمراز ئېسەڭ ئەھلى مۇھەببەت،
ماڭا قىل مېھرىبانلىغ بىرلە شەققەت.
جاھاندا يوقدۇر مەندەك سۇخەنۇەر،
ۋەلى كەل، چىن سوزۇم بۇ ئەيلە باۋەر.

مېنى يەڭلىغ جاھاندا يوقتۇر زېرەك،
 بىلۇرمەن بارچەندىڭ سىرىنى بى شەك.
 ئېرۇرمەن سادىقۇ، بول ھەۋەسىمەن،
 ئەزەلغە ئېيسا يەڭلىغ خوش نەفەس مەن.
 ئەگەر فاش ئەيلەسەم ئەلغاز شىرىن،
 مەسھادىن ئالۇرمەن جان شىرىن.
 تەبىب ھازىق ساھىب ئەزەرمەن،
 ھەمە مۇرۇغ چىمەندە مۇتتېبەرمەن.
 قىلۇر مۇرغ چىمەن ئەغراز ئىكرام،
 ھەمىشە، توتى، دەرلەر ئەي نىكو-نام.
 غىزا ئۇچۇن بېرۇرلەر شەھدۇ-شەكەر،
 تىنىم زەڭگەر، بالىم لەئلى گەۋھەر.
 كىيىپ زىننەت ئۇچۇن ئەڭنىمگە زەڭگەر،
 بۇ قۇشلار ئىچرە مەن يەڭلىغ قاچان بار؟
 تەكەللۇم-ئىچرە ئەيسادىن سۇخەنۋەر،
 تىلىمدىن ساچىلۇر دۇر بىرلە گەۋھەر.
 ھوزورۇم-تابسا ھەر بى ئەقىل جاھىل،
 بولۇر ھەر لەھزەدە دانايۇ، ئاقىل.
 ماڭا قۇلدۇر بەرى شاھزادەئى شاھ،
 بولۇر دايسىم مۇھەببەت بىرلە ھەمراھ.
 گىرىفتار بولماغم بولمىش ئوزۇمدىن،
 جاھان جان ئەيلىتادۇر شىرىن سوزۇمدىن.

بۇلبۇل تۇتىغا ئېيتىغانى

دىدى بۇلبۇل: ئايا ئەي شاھ تۇتى،
 ئەگەر بولساڭ شەكەر خار بۇ ۋادى.

ئەگەر لەئەلى لىبىڭدىن تامسا شەكەر،
 ئەگەر چەندىكى بولساڭ بال ئىلە پەر.
 ئوزۇڭ تەئرىنى ئىتەرگە بولما گۇيا.
 ساڭا شاگىرد ئېسە خىزۇرۇ - مەسما.
 ئاغزىدىن گەر ساچىلسا شەكەرۇ - قەندە،
 خوب ئەرمەس ئوزىنى ئەيغالى ئەر فەندە.
 ئوزۇڭنىڭ ئەتمەغىل سىرىڭنى ھېچ فاش،
 ئەگەر دانا بولساڭ بۇ سوزگە قوي باش.
 ئىشتىغىل، تۇتى دانا يۇ ئەسار،
 سىرىڭنى ھەر كىشىغە قىلما ئىزھار.
 ئەگەر بولسا سېنىڭكىم ئەقلۇ - ھۇشۇڭ،
 تۇش ئەيتما ئەگەر سەھەر بولسا تۇشۇڭ.
 ئەجايىب خۇد پىسەندە، خۇد نەماسەن،
 ئەمەس شاھ تۇتى، بەس، خۇدبىن گاداسەن.
 قاچان ئاقىل كىشى ئوزىن ئۇرار لاق،
 قىلورمۇ تالىب ھەق ئوزىن ئۇ ساق.
 كىشى ھال ئەھلىدۇر، سىر ئەيلەمەس فاش،
 قىلۇر قۇللۇق چىقارماس قەترەئى ياش.
 تاشىڭ زەڭگەر ئېرۇر، ئىچىڭدە بىر رەڭ،
 ئىچىڭ، تاشىڭ بىلە تا بولدى ھەم رەڭ.
 ئايا تۇتى، نە سوزىنى قىلدىڭ ھىكايەت،
 ماڭا قىل ئەھلى مەئىندىن رىئايەت.
 دىدىڭ، ھەر نە سوزۇڭ ئەفسانە ئىدۇر،
 كى سىر مەئىنەسىدىن بىگانە ئىدۇر.
 دىلىڭ پاكىز ئەيلەپ پاك دىل بول،
 كى سىر مەئىنەسىغە تۇر، يەقىن بول.
 كىشى سىر مەئىنەسىغە گەر يەقىندۇر،
 بارى مەخلۇق ئارا ئول ئافىرىندۇر.

قاراماس تەڭرى فەئىل سۇرتىغە،
نەزەر ئەيلەر دىلىڭغە - نىيىتىڭغە.
تىلەڭگىل سىمدىق ئىلە كوڭۇلنى قىل ساق،
قىلۇر تەڭرى ساڭا ئېھسانۇ - ئەلتاق.
ئايا تۇتى جاھاندا بى رىيا بول،
پىراق بولغىل ھارامدىن بى رىيا بول.

بۇلبۇل كەبەك بەرلە سوزلاغانى

ئۇچۇبان چىقتى بۇلبۇل ئاشىياندىن،
خەبەر تابغايمۇ دەپ كەبەك جاھاندىن.
كەزىپ ۋادىنى چىقتى كوهى ساران،
كورار بۇلبۇل، يۇرەر كەبەك خىرامان.
دىدى بۇلبۇل كورۇب: ئەي كەبەك خەندان،
جەھەت نىدۇر، قىلۇرسەن مۇنچە ئەفغان؟
قىلۇرسەن ھەر زەمانى قەھقە ئاۋاز،
بۇ قەھقە بابىدىن ئېيتىغىل ماڭا راز.
دىدى بۇلبۇلغا ئاندى كەبەك تاغى:
ئاچىمەن لۇتقى ھەقدىن بىر دىماغى.
كورۇنۇرسەن زەئىق تۇرغە مەجرۇھ،
كىتىب نەفسانىيەت بولدۇڭ مەگەر روھ.
سۇرارسەن بۇلبۇل ئەگەر ھەسب - ھالىم،
ئىشتكىل، ئېيتايىن شىرىن ماقالىم.
مەن ئاندىن ئاندا بى پەرۋاز بىسىيار،
يۇرۇرمەن بولسا ھەر يەردە چىمەنزار.
مېنىڭ ئاتىم ئېرۇر كەبەك خىرامان،
مېنىڭ سەير مەنزىلىمدۇر كۇۋە ئىرفان.

قۇش ئىچرە يوق مېنىڭ يەڭلىغ خوش ئاۋاز،
قىلۇرلەر بارچە قۇش ئىكرامۇ - ئەتزاز.
ئوزۇم زىبا دىلىم رۇشەن خىرەدمەند،
خۇيۇم ياخشى لىبىم دايم شەكەر قەندە.
چىمەنزار ئىچرە دايم مەست ئېرۇرمەن،
گاھى تاغ ئۇزرە گاھى پەست يۇرۇرمەن.
كۈلۈپ قەھقە قىلۇرمەن شادلىغىنى،
تىلەرمەن دايمما ئابادلىغىنى.
يۇرۇپ تاغلار ئارا يەرمەن ئۇشاق تاش،
لىبىم ياقۇت، كوزۇم نەركەس، قەلەمقاش.
ئاياغىم ئاستىدا لەئلىۇ - گەۋھەردۇر،
ماڭا چاقماق تاشى شەھدۇ - شەكەردۇر.
بۇ ۋادىلار ماڭا دايم ۋەتەندۇر،
نەزەرغە تاغلار باغ چىمەندۇر.
كى مەندىن يۇقارى قۇشلار چىقالماس،
ئاشىبان يۇقارىمدىن ئولتۇرالماس.
چىمەندە كەبەك خوش رەفتاردۇرمەن،
گۈلى خەندەن خوش گۇفتارىدۇرمەن.
شەجائەتلىك باھادىر پەھلىۋانمەن،
فەرىدۇن ھىممەتۇ ساھىب قىرانمەن.
قىلۇرمەن ھەر زامان جەڭ ئۇرۇشىنى،
سالىپ ئالەمغە فەرىيادۇ خۇرۇشىنى.
تەفەررۇج ئەيلىگەچ فەرزەندە ئادەم،
كۈلۈپ قەھقە ئۇرۇشۇم شاد خۇررەم.
قىلۇرمەن جەڭ، كىيىپ جۇبەيۇ - جۇشىن،
دىگەي ھەركىم ئۇرۇشۇم كورۇپ تەھسىن.

بۇلبۇل كەبەك غە سوزلاغانى

دەدى بۇلبۇل كەبەكى: ئەي قىزىلكوز،
كىشى كۆپ سوزلەسە يالغان بولۇر سوز.
مەگەر دىۋانەسەن ئۇستۇڭدە جەندە،
نە سۈرەتدىن ياماغىڭ مۇنچە كەندە؟
ئىندۇر كۆپ سوزلەمەك ئەي غۇنچە تاغلىق؟
كىيىپ ئەڭنىگە تون جەندىن ياماغلىق؟
قىزىل پاچاق ئېرۇرسەن، كالتە قۇيرۇق،
قىلۇرسەن كىمغە سەن مۇنچە ئۇلۇغلىق؟
تۇشۇپ نەفسىڭ ئۇچۇن دايمىم تۇزاقە،
سىمىز كويىپ ئالۇغا ئولما ئاقە.
باھادىرلىغ سوزىنى ئورما كۆپ لاق،
چىن ئېرمەس سوزلىرىڭ يالغانچى كازاق.
ئەگەر ئەرسەن قىلاكور نەفسى ئىلە جەڭ،
باشىڭنى يارماغىل دايمىم ئۇرۇب سەڭ.
ساڭا ئېيتاي باھادىرلىغىنى، ئولدۇر—
قىلىپ جەڭ— جىدەل نەفسىڭنى ئولتۇر.
بۇ نەفسىڭ دۇشمەن قاتىل ئوزۇڭغە،
ئەگەرسەن ئورماساڭ، ئورغاي كوزۇڭغە.
ھاۋايۇ - ھەۋەس، نەفسىڭ بارچە دۇشمەن،
سېنى مەكرو قىلۇرغا نىچارە زەن.
ئەگەر نەفسىڭ كوزىنى ئەيلەسەڭ كور،
كورەلمەسدۇر ئەگەر كوز بولسا بى نۇر.
ئەگەرچە ئورماساڭ نەفسىڭ كوزىغە،
كېچە - كۈندۈز سېنى تارتار ئوزىغە.

ھەمىشە نەفس ئىشىغا بولما تالىب،
كۈچۈڭ يەتكۈنچە بول نەفسىڭا غالىب.

بۇلبۇل قۇمى قاشىغا كەلگەنى

ساغىنىدى كۈلنى بۇلبۇل چەكتى بىر ئاھ،
ئۇچۇپ قۇمى قاشىغا كەلدى ناگاھ.
تۇتاشتى ئىشقى ئوتى بۇلبۇل باشىغا،
كېلىپ ئېيتۇردى ئول قۇمى قاشىغا.
ددى: مەقسەت نىدۇر قىلماقغا ئەفغان؟
نە ئىشلارغا بولۇپ دايمى كى نالان؟
كەل، ئەي قۇمى، ئىكاۋلەن دوست بولالى،
تۇتاشىپ ئەرتە - ئاقشام مۇڭلۇشالى.
نە دەردداڭ بار ئۇچۇن نالان ئېرۇرسەن؟
نە يەڭلىغ رەنجەدىن گىريان ئېرۇرسەن؟
بولۇرمۇ مۇنچە ئەھۋالنىڭ فەرىشان؟
كېچە - كۈندۈز نىدىن مۇنچە ئەفغان؟
گاھى نالان ئېرۇرسەن، گاھى خامۇش،
مەگەر جام مۇھەببەتدىن ئەيلەدەڭ نۇش.
سېنى كوردۇم ئەجەپ شۇرىدە ئەھۋال،
كوڭۇلدە بولسا ئېيتىغىل ھەر نىچۈك ھال.
ددى قۇمى ئىكەنسىز مەن كەبى زار،
ساڭا ھالىمنى ئەيلەي نىچە ئىزھار.
ئىشت، گۈل ئىشقىدىن باغرىم ئېرۇر قان،
فەرىشان بولماغىم دەردىمغە دەرمان.
مۇھەببەت بادەسنى ئەيلەدىم نۇش،
قىلۇر دايمى مېنىڭ ئىشقىمنى خامۇش.

ئېرۇر مەن كىشۋەرى ئىشقى ئىچرە سەرۋەر،
 مۇھەببەت ئىشقىدىن كوڭلۇم مۇنەۋۋەر.
 ئېرۇر مەن كېچە - كۈندۈز ھەققە زاكىر،
 قازاغا رازى مەن، نە قىلسا شاكىر.
 فەرىشان ھالىم ئوتلۇغ دىلىم بار،
 يەنە گىريان كوزۇم، زاكىر تىلىم بار.
 ئوقۇيدۇرمەنكى توقسان توقۇز ئاتى،
 مېنىڭ تىلىمدە مىڭ بىر ئىسىم زاتى.
 كوڭۈلدە شوئىلەئى ئىلىم لەدۇنى،
 كوڭۈلدىن تاشلادىم دۇنيايى - دۇنىنى.
 ئوقۇماي ئىلىم ئەدەبىنى بىلىمەن،
 ھەققەت گۈلشەندىن بوي ئالىمەن.
 ئوقۇيدۇر ئىلىم ھەق نېچە خەلايىق،
 قىلۇر بەھس ۋە جىدەل نېچە خالايق.
 ساباق تەكرار ئىتىب ئومىرنى قىلۇر سەرف،
 ئوقۇغان دەرسى ئىسىم، فېئىل ئىلە ھەرف.
 ھەمىشە ئاغزىنىدا دۇر قىلۇ - قالى،
 ئوتەر ئومىرى ئىنىڭ بىھۇدە ھالى.
 خۇدادىن نىشا ئالماي قال ئىلە قىل،
 ئېرۇر بى نىشا پىشە نىشا ئىلىك قىل.
 ئەگەر ئەللامە ئەسرۇ زاماندۇر،
 خۇدادىن نىشائىسى يوق جاھىل ئاندۇر.
 ئوقۇپ ھەم تۇشسە ئانداق پىركامىل،
 خۇدادىن نىشا ئالغاي بولسا قابىل.
 خۇدادىن بولسا گەر ئېھسانۇ ئەلتاق،
 سالۇر بوي مۇھەببەت دىل ئېرۇر ساق.
 دىدى بۇلبۇلغا قۇمى ئاندا يانا:

مېنىڭدەك مۇرشىدى يوقتۇر جاھاندا.
بۇ ۋادى ئىچرە مەن شەيخ زەمانە،
خۇدا كوڭلۇمدىدۇر شەيخ زەمانە.
ئايا بۇلبۇل مېنىڭ بول ھەم زەبانىم،
كويۇب ئىشق ئوتغا ئورتەندى جانىم.
ئۇچار قۇشنىڭ ئېرۇرمەن شەيخ پىرى،
ئېرۇرمەن شۇبھەسىز ھەقىنىڭ ۋەزىرى.
ئالىب كەلسە نىياز ئالماسمەن ئانى،
غېمىم يوقتۇر ئەگەر كەتسە جاھانى.
ئۇيۇمغە يىغمادىم دۇنيا مالنى،
ئايا بۇلبۇل، ئىشت بۇ قۇل ھالىنى.
فەقىرلىك خالىدە تەجرىد ئوتەرمەن،
بۇ ئالەم مولكىدىن تەفرىد ئوتەرمەن.
ئىشت، بى شەك تابىبدۇرمەن خۇدانى،
كىشى تابماس مېنىڭدەك رەھنامانى.
ئەمەس پىنھان ماڭا دۇر كەشىفى ئەسرار،
مېنىڭ موخلىس مورىد تالىبىم بار.
زالالەت كىشۋەرگە رەھنەمامەن،
قىلىپ زاھىد ئىلە تەقۋى پارسامەن.
تەرىقەت مەئىدەنىغە پىر كامىل،
ناۋايى ئەمرى مەئزۇنى ئىچرە ئامىل.
دالالەت مەخزەننىڭ گەۋھەرى مەن،
ھەقىقەت ئەھلىنىڭ ھەم سەرۋەرى مەن.
بارى مەندىن يىتەر كەسب - كامالەت،
قىلىپ مەست ئىلاھى جۈزبە ھالەت.

بۇلبۇل قۇمىغا سوزلەغانى

ئىشتى قۇمىنىڭ بۇلبۇل ماقالىن،
تاماشا ئەيلەدى شىرىن ماقالىن.
ددى بۇلبۇل: ئايا قۇمى سۇخەن چىن،
سوزۇڭ يالغان ئېرۇر ھەرگىز ئەمەس چىن.
بۇ ۋادى ئىچرە نادان قۇش ئىكەنسىن،
خۇدادىن نىشاد يوق بېھۇش ئىكەنسىن.
خۇدا تاندىم دەپ قىلما نەقدار،
تانىساڭ قىلماس ئېردىڭ فاش ئەسرار.
رەسۇلى ئەنبىيا ئول گەۋھەرى پاك،
بۇ باب ئىچرە دىدىلەر: ماھى فەناڭ.
شەرىئەت يۇلىنىدە سەن ئارەستە بول،
تەرىقەت ھەم ھەقىقەت ئىچرە تاب بول.
شەرىئى مۇستافاغا كەلتۈرۈپ رۇي،
تەخەللەق قىلماغىل ھەرگىزمۇ سەرموي.
شەرىئەت بىرلە گەر بولساڭ يىتەرسەن،
ھەقىقەت ئىلمىدىن كەشىق ئىتەرسەن.
ۋەرد ئىزلەرسەن شەرىئەت يولىنىدە بول،
شەرىئەت ئىچرە بولماي تابىمغاي يول.
شەرىئەت پوستىدۇر، مېخىزى ھەقىقەت،
تەرىقەت دۇر - سەدەقدۇر، دۇر - ھەقىقەت.
سەدەقنى تابىغىل ئاندىن دۇر تەلەب قىل،
سەدەقدىن دۇرنى ئالماقنى تەلەب قىل.
سېنىڭ دايمى ئىشىڭدۇر دام تەزۇپىر،
قىلىبدۇرسەن ئوزۇڭنى مۇرشىدى پىر.

تاراشلايسەن ئوزۇڭنى شەيخ دەرۋىش،
 فەرەقتە ئەيلەمەك ئەلنى يەنە ئىش.
 قۇرۇق مەننە يوق سوھبەت قىلۇرسەن،
 ئوزۇڭنى شەيخ دەپ توھمەت قىلۇرسەن.
 سوزۇڭگە قىلمايىن ھەرگىز ئەمەلنى،
 بۇ ۋادى قۇشلارغا دەرسەن ئانى.
 ئەگەر زاكىر ئېسەڭ زىكىر ئېيت خەفییە،
 ھوزورى دىل بىلە ئېيتىغىل ھەمىشە.
 ئىشت ئەي قۇمرى ئەئۋار رەببىكۇمنى،
 تەزەررۇد خەفییە قىل خۇش ئەيلە خۇمنى.
 ھوزورى دىل بىلە زىكىرئىنى ئەيتىغىل،
 كوڭۇل غەفلەتدە ئەيغان زىكىر ئەمەس، بىل.
 ئەمەس زىكىرە ئىچرە كوڭۇل بولسا مايىل،
 بۇ يەڭلىغ زىكىرغا كەلتۇرمىغىل دىل.

بۇلبۇل، فاختەك بىرلە سوزلەغانى

قىلىپ بۇلبۇل يەنە ھەر سارى پەرۋاز،
 بىناگاھ فاختەك بىرلە بولدى دەمساز.
 يۈزىنى قىلدى بۇلبۇل فاختەكغە،
 تەرەھھۇمدىن نەسھەت ئەيلەمەكغە.
 دىدى: ئەي فاختەك رازىڭنى ئېيتىغىل،
 نىچۇك مېھر ئەيلەرسەن سەرۋىڭە مايىل؟
 قونۇپ سەرۋىغا گۇ - گۇ... ئەيلەب ئاۋاز،
 ماڭا راز دىلىڭنى ئەيلەگىل باز.
 توشۇپ فاختەكغە ئاندە ئىشق جۇشى،
 قىلىپ سەرۋ ئۈزرە فەرياد خۇرۇشى.

دىدى بۇلبۇلغا فاختەك: ۋاي قېرىنداش،
 ئېرۇر ئىشق ئوتى تەندە، كوزدە دۇر ياش.
 جاھاندا يوقتۇر مەندەك ئاشمى زار،
 يۇرۇبان سەير ئېتەرمەن باغۇ گۈلزار.
 زوھۇر ئىشق ئېرۇر جانىمدا پەيدا،
 بارى ئىشق ئەھلى ئاۋازىمغا شەيدا.
 ئېرۇرمەن رەندۇ بى پەرۋايى ئاشق،
 بۇ كوڭلۇم ئىشق ئىتتۇارغا سادىق.
 مەجازى ئىشق بازىم سەرۋىغە دۇر،
 مېنىڭ ئىشقىم ھەقىقەت شاھىغە دۇر.
 ئىچىمەن چۇرئەنى جام مۇھەببەت،
 ئىچىمىدە ئىشق ئېرۇر، بۇ تەندە مېھنەت.
 سالىب بوينۇمغا تەۋقى بەندەلىكىنى،
 كوڭۈلدە شەۋق - زەۋقى بەندەلىكىنى.
 مۇھەببەت تارىدىن بوينۇمغا تەۋقىم،
 كوڭۈلدە چۇش ئۇرار ئىشق ئىلە شەۋقىم.

بۇلبۇل فاختەكگە ئېيتىلغانى

دىدى بۇلبۇل: فاختەك ئورماغىل لاقى،
 جاھاندا كورمادىم سەن كەبى كاززاب.
 مۇھەببەتكە دەم ئۇردىڭ فاختەك سەن،
 كى ئىشق ئۇتغا پىشماي خام ئىكەنسەن.
 كوڭۈلگە جاھ تابىسە مېھىر يارى،
 دىمەس گۇ - گۇ... قاشىدا بولسا يارى.
 نىدىن سەن فاختەك سەرۋىغە ئاشق؟
 تەكەللۇم ئەيلەغىل ھالىڭغە لايىق.
 ئوزۇڭنى بەھۇدە ئاشق دىمەگىل،

تۇرۇپ لاب، مۇھەببەتنى دىمەگىل.
ئەمەسسەن راست ئاشىق، بول ھەۋەسسەن،
دىلۇ - جانىڭ بىلە ئاشىق ئەمەسسەن.
بولۇر پەرۋەردە ئاشىق ئۆزگەلەردىن،
كى تارتىب ئاھ، قان توكەر جىگەردىن.
بولۇر ئىشقى ئىلكىدىن دىلخەستە ئاشىق،
جۈنۈن ۋادىسىغە سەرگىشتە ئاشىق.
قىلۇر شامۇ - سەھەر ئاھ ئىلە ئەفغان،
كى ئىشقى ئوتىغا ھەردەم كويدۇرۇر جان.
كى جۇش ئىشقى ئىلە ئارتار فىغانى،
بىر ئاھى ئۇچقۇنى ئورتەر جاھانىنى.
سالىبەن بوينۇڭغە تەۋقى تەكەببۇر،
ئالب بوينۇڭدىن تەۋقىڭنى سۇندۇر.
مۇھەببەت تەۋقى ئېرمەس، تەۋقى مېھنەت.
تەكەببۇرنى قويۇپ، قىل ياخشى نىيەت.
مۇھەببەت تەۋقى ئەمەسدۇر بۇ تەۋقىڭ،
ئەمەسدۇر چىن، كى يالغان بارچە شەۋقىڭ.

بۇلبۇل، سۇفيا قۇشنىڭ قېشىغا بارغانى

كېلىپ ۋادىغا فەسىل نەۋ باھارى،
كى گۈل ئاچىلدى، بۇلبۇل قىلدى زارى.
يېڭىدىن تازە گۈللەر بولدى فەيدا،
ۋەلى بۇلبۇل ئەيدى ئۇ گۇلغا شەيدا.
بار ئەردى ۋادى ئىچرە رەڭ - بەرەڭ گۈل،
قىزىلگۈل ئىشقىدا سايرادى بۇلبۇل.
قىزىلگۈل ئىشقى ئۇردى كۆڭلىدە جۇش،

قىلىپ ئاھ - فىغان، بولمادى خامۇش.
 قىزىلگۈل فۇرقىتىدە يىغلادى زار،
 يۈرۈبان سەپىر قىلدى باغ گۈلزار.
 ئۈچۈبان ئاشپاندىن چىقتى بۇلبۇل،
 قونار سەرۋ شېخىغا ياد ئېتىپ گۈل.
 تاماشا قىلدى بۇلبۇل، كوردى بىر قۇش،
 قۇتۇب سەرۋ شاخىغا سايرادى خوش - خوش.
 ئىشتماب ئەردى بۇلبۇل مۇنداق ئاۋاز،
 دىدى: نە ياخشى قۇش ئەركەن سەرە فراز.
 خوش ئاۋازى قىلىپ بۇلبۇلغا تەئسىر،
 بولۇپ ئىشق كوڭلىدە تازە تەھرىر.
 تاپىپ بۇلبۇل فەرەھ ئاۋازى خوشدىن،
 ئالىب بەھرە بۇ فەريادۇ خۇرۇشىدىن.
 سۇفىيا قۇش قاشىغا كەلدى بۇلبۇل،
 قىلىپ ئاھۇ - فىغان فەريادۇ غۇل - غۇل.
 دىدىكىم بۇلبۇل ئاندە: كى سۇفىيا،
 كى دەرسەن دايىما سۇفىيا - سۇفىيا...
 فەرەھ تابدىم نە ياخشى سايرادىڭ دوست،
 نە دەردىڭ بار، سەرىغ گۈلدەك ئىكەن پوست؟
 كى ئېيتقىل، قايسى گۈلدىن رەڭ ئېلىپسەن؟
 بۇ يەڭلىغ زەفراندەك سارغايىپسەن؟
 رەفقى ئىشق بىز، ھەمدەم بولالى،
 كوڭۇلنىڭ سىرىغە مەھرەم بولالى.
 دىدىكىم سۇفىيا: بۇلبۇل ئاداڭتىم،
 ئېزىز جانىمدىن ئارتۇق مەن، فەناشتىم.
 فراقىمغە قەدەم قوي بولغىل ھەمدەم،
 كى سەر ئىشقىمە بولغۇسى مەھرەم.
 لىباسىمدۇر مېنىڭ بەرگ خازاندىن،

باھارى ئىشقىم ئالدى زەئىقىراندىن.
 ئاتىمدۇر سۇفىيا، سۇفى سەھەرخىز،
 لىباسىم ئىشقى قىلدى زەئىقىر ئامىز.
 رىيازەتدىن بولۇبدۇرمەن بۇ يەڭلىغ،
 قىلىپ رەڭگىم قانائەت رەنج سەرىغ.
 مۇھەببەتدىن چىقارىپ ھەردەم ئاۋاز،
 سەھەرلەردە خۇداغا ئېيتارمەن راز.
 بۇ خوش ئاۋاز ئىلە سايراب سەھەردە،
 مۇناجات ئەيلەدىم خەۋفۇ - خەتەردە.
 ئوقۇيدۇرمەن غەزەلنى گاھى ھۆكەمەت،
 كوڭۈلدە جۇش ئۇرۇر خەير مۇھەببەت.
 بۇ ئاۋازىم ئىشتىكەن بەھرە ئالۇر،
 ئىشتىمەگەن كىشى ھەسرەتدە قالدۇر.
 بۇ ۋادى ئىچرە مەن سۇفى - سۇفىيا،
 تەبەرۈكمەن، مېنى قىلغىل تاۋابا.
 بۇ ۋادى سۇفىسىنىڭ خانىدۇرمەن،
 كى بىجان ئەھلىنىڭ جاناندىۇرمەن.
 يىراقدە بولسا يارۇ ئىشتىياقدە،
 بۇ يەڭلىغ، بۇلبۇل ھەم ئىشتىياقدە.
 ئىشت، ئەي بۇلبۇل، شورىدە ئەھۋال،
 بۇ يەڭلىغ ئىلىمنى مەندىن سەبەق ئال.
 مېنىڭ سۇفىلىغىمغا مەئەقەد بول،
 كى كەسب ئىتىب مەندىن بول ئاشىق گۈل.
 سۇفىيا كىم ئايان ئەيلەپ ئوزىنى،
 بايان ئەيلەپ تاھام ئەتتى سوزىنى.

بۇلبۇل، سۇفىياغا ئېيتىغانى

دىدى بۇلبۇل: ئايا سۇفى ئۇرمە كۆب لاقى،
 دىمە ئوزۇڭنى سەن، مەن سۇفىنى سانى.

ھەمىشە يالغان ئېيتىپ ئۇرماغىل لاق،
سۇفى ئولدۇركى بولسا باتنى ساق.
كوڭۇلدە شوئلە ئۇرما نۇر، ئۇ ساق،
ئوزىن ماۋى مەنەدىن ئەيلە بان فاك.
ئەگەرچە جايى بولسا توقۇز ئەفلاك،
بولۇر ئاشىق كىشى مانەندە ئى خاك.
بۇ ۋادىدە بولۇر سۇفى ساقلىق،
ئوزۇڭنى دىمەگىل يالغانچى ئاشىق.
يىراق سەن ئىشقىدىن، ئاشىق ئەمەسسەن،
جاھان ئەھلى ئارا بىر بولمەۋەسسەن.
تەرىقەت ئىچرە سۇفى خوش سۇفەتدۇر،
دىلدە ھەم تىلىدە مەئرىفەتدۇر.
بارى مەخلۇقدىن ئوزىنى تۇتتى كەم،
خۇدانىڭ سارىغا گەر بولسا مەھرەم.
سۇفىمەن دەپ قىلۇرسەن مىكرى - ھىيلە،
غېرىب ھالىغا قىلماي رەھم بىرلە.
يورۇب دايم ھاۋا بىرلە ھەۋەسدە،
خۇدانى ياد قىلماي بىر نەفەسدە.
سۇفىمەن، دەپ يۇرۇرسەن نەفسىڭ بىرلە،
بولۇب يالغان سۇفىلىق ئاتى بىرلە.
بۇ يەڭلىغ سارغارىب نەفسىڭ غەمىندە،
يورۇب يالغان سۇفى بولۇب ۋادى چولپىندە.
سۇفىدۇرمەن دىسەڭ كوڭلۇڭنى قىل فاك،
سۇپۇر كوڭۇل ئويىدىن خارۇ - خاشاك.
سۇفىيا، سۇفى بولساڭ ساق دىل بول،
باشىڭا ھەرنە كەلسە سەن سىجىل بول.

بۇلبۇل ھودھود بىرلە سوزلەشكەنى

قىلبان نالە بۇلبۇل ئاشياندە،
توشۇت باشغە گۈل سەۋداسى ئاندە.
بىناگاھ ئىشقى بۇلبۇل قىلدى توغيان،
قىلب فەريادۇ - نالە، ئاھۇ - ئەفغان.
ئۇچۇبان بۇلبۇل يەنە كاشانەسىدىن،
ئۇزۇلۇپ چىقتى مېھنەت خانەسىدىن.
بۇلۇبان مەست بۇلبۇل، گاھى ھۇشيار،
كېلىبان سورغالى ھودھوددىن ئەسراز.
بولۇپ گاھى مولولۇ، گاھى خۇشھال،
كىلىب ھودھود قاشغە سورغالى ھال.
دىدى ھودھودنى بۇلبۇل ئەي بۇرادەر،
ماڭا سەن ئوز ۋۇجۇدوڭدىن خەبەر بەر.
نىدۇر، ئەيغىل جاھاندا كەسب كارىڭ؟
قايۇ ئىشقا تولا بار ئىختىيارىڭ؟
دىدى بۇلبۇلغا ھودھود: سوردىڭ ئەھۋال،
ساڭا ئېيتاي، ئىشت مەندىن بۇدۇر ھال.
دىدى ھودھود: مېنىڭ رەختىم بەلەنددۇر،
تىلىمنىڭ تاتلىغى گۇياكى قەندۇر.
مۇھەببەت بادەسىنى ئەيلەگەچ نۇش،
فەسىم ئاۋاز ئىلە سايرادۇرمەن خوش.
كى نەفسىم كەرەم ئېرۇر، شىرىن زەبانمەن،
كى خۇشبۇيلىمدا مۇشكى زەئفىرانمەن.
بۇ ۋادى قۇشلارغا مۇئەببەرمەن،
ھەقىقەت سىردىن ھەم باخەبەرمەن.

قىلىبدۇر ھەق مېنى پەيك سولەيمان،
 بولۇبدۇرمەن جاھان مۇرغىغە سۇلتان،
 كىيىپ باشمىغا مەن شاھانە تاجىم،
 بۇ تاجىم پادىشالىققە راۋاجىم.
 باشىمدا تاج ئېرۇر، ئەگنىمدە زەركەش،
 ئۇچار قۇشلار ئارادۇرمەن مۇنەققەش.
 ئۇچار قۇشلارغا بىر پىشۋامەن،
 شەرىئەت ئىچىرە كامىل باسافامەن.
 سانا ۋە ھەمد ئېيتۇرمەن خۇداغا،
 دۇرۇد، بىئەت ھەمدە مۇستافاغا.
 كىچە - كۈندۈز ئىشىم تەسبىھ ئوقۇماق،
 قىلىپ تائەت خۇداغا زىكر ئېيتماق.
 دىدى ھودھود: قىلىپ تەگىرىغە تائەت،
 ھەمىشە ئىش ماڭا قىلماق ئىبادەت.
 ئۇچار قۇشلارگە مەن زاھىدۇ شاھىد،
 ئىبادەتنى قىلىپ ھەر كۈندە زاھىد.
 ئۇچار قۇشلارغا ئىمامۇ پىشۋامەن،
 بۇ ۋادى ئىچىرە پىرۇ - رەھنىمامەن.
 مېنىڭدەك يوق تۇرۇر بىر فەزلى سالمە،
 ئاچىپ مۇشكۈلنى مەن فەتاھى فاتمە.
 نامازىم بىرلە ئالۇرمەن بەھىشتىنى،
 كىرىپ جەۋلان قىلىپ ئەنپەر سەرىشتىنى.

بۇلبۇل ھودھودغە نەسوزلەغانى

دىدى بۇلبۇل: قۇرۇق، زاھىد ئەمەسسەن،
 خۇدادىن زەررە بوي ئالغان ئەمەسسەن.

كىشى قۇللۇق نىيازىنى قىلىبدۇر،
 نامازنى قاچان تەكشۈر قىلىبدۇر؟
 نامازنىڭغا ئىشەنمە، تەكشۈر قىلىما،
 خۇدا جۇي بول ئوزۇڭگە تەكشۈر قىلىما.
 نامازنىڭ بىرلە گەرچە تائىتىڭ بار،
 ساتىب ئالدىم بەھىشتىنى دەمە زىنھار.
 ئىشەنمەك يوق ناماز ۋە تائىتىڭگە،
 قاراغاي تەڭرى بەندە نىيەتتە.
 نامازغا قىلىما ھودھود ئىتىمادى،
 خۇدانىڭ رەھىمەتتىن قىل ئۈمىدى.
 مۇسۇلمانلىغ بۇدۇر، خەۋفۇ رىجادە،
 ئۈمىد خەۋفى كۆپ بولغاي ئارادە.
 رىجا ئۆلدۇر ئۈمىد ئۆتكەن خۇدادىن،
 نامازنىڭغا ئىشەنمە، تەۋبە قىل كېيىن.
 ئايا ھودھود زىيادە خۇدا نەماسەن،
 كى خۇدبىنلىغ ئىلە زاھىد نەماسەن.
 كىيىبان گامى قالپاق، گامى دەستار،
 ئەبەسدۇر تائىتىڭدە گەر تەبە بار.
 خۇدانىڭ رەھىمەتتىن ئەيلە ئۈمىد،
 گۇناھنىڭ كۆپ ئىسە ھەم ئولما ئۈمىد.
 نىچۇك ھوكۇم ئەتسە نىگاھ، بەندەلىكىدۇر،
 خۇدا تەقدىرىغە بىچارەلىكىدۇر.
 دىدى بۇلىبۇل: ھودھود سۇفى قۇش،
 مەيى ھەق ھالىڭ ئىچرە بارۇر جۇش.
 مېنى سالىھ دىسۇنلەر دەپ ئىبادەت،
 قىلىپ زاھىد رىيا بىرلە ئىبادەت.
 ئەجەب غورۇر ئىلە ئەتكەن نامازنىڭ،

نامازنىڭغا ئىشانىپ كويتۇر نازلىڭ.
ھوزورى دىل بىلە قىلغان نامازى،
خۇدا رازى دۇرۇر، قۇللۇق نىيازى.
كىزىپ ۋادىنى بۇلبۇل سەير قىلدى،
بۇ ۋادى قۇشلارنىڭ سىررىنى بىلدى.
بۇ سەككىز قۇش بىلە ھەمسۆھبەت بولدى،
كى بۇلبۇل كوڭلى دەرد غەمغە تولدى.
بۇ سەككىز مۇرغدىن بىگانە بولدى،
قىزىلگۈل ئىشقىدا دىۋانە بولدى.
كى بۇلبۇل دەردىغە تابمادى مۇنىس،
بۇ يەردە يوق ئىكەن ھەم دەرد ھەم جىنىس.
قىلىپ فەرياد بۇلبۇل چەكتى ئەفغان،
قىزىلگۈل قۇرقىتىدە بولدى نالان.
سۇئال ھال بولدى مەنتىقۇتتەير،
تامام ئولدى جاۋابى تەمىمە تۇلخەير.

مۇناجات بىدەرگاھ قىزىلپىھاجات

ئىلاھى مەغپىرەتلىك كىردىگار،
رەھىم رەھىم قىل پەرۋەردىگار.
خۇداۋەندا گۇناھكار ئاسىدۇرمەن،
گۇناھكار ئەھلىنىڭ رەسۋاسدۇرمەن.
ئىلاھى مەغپىرەت قىلغىل گۇناھىم،
كەرەملىك پادىشاھىم سەن ئىلاھىم.
كەرەم ئەيلەپ گۇناھىمنى كەچۈرگىل،
ماڭا بىر جام ۋەھدەتتىن ئىچۈرگىل.
قىيامەتتە مېنى شەرمەندە قىلما،

ئىككى ئالەم ئەھلىگە خەندە قىلما.
مېنى ئوز رەھىمەتىڭگە تارتىپ ئالغىل،
مۇھەببەت ئوتىنى جانىمغا سالغىل.
كەرەم ئەيلەپ ئوزۇڭنىڭ رەھىمەتىڭدىن،
ھەبىڭدۇر مۇھەببەت ھورمىتىدىن -
خۇداۋەندا سالاھى ئاسى بەندە،
ئاتايۇ مەغفەرەت ھەم لۇتقى بەندە.

بۇلبۇل سابانى قاشىغا چىرلاغانى

قاشىغا چىرلادى بۇلبۇل سابانى،
دىدى: دەردىمگە سەن قىلغىل داۋانى.
دىدى بۇلبۇل سابانى: سەن پىرىمىسەن،
مېنىڭ يول باشلاغۇچى رەھبىرىمىسەن.
مېنى باشلاپ سىراتلىمۇستەقىمىگە،
يەنە يەتكۈر ئوشول خۇشبۇي گۈلۈمگە.
كى سەندىن بىر زامان ئايرىلماغايمەن،
تىرىك بارمەن جۇدالىغ قىلماغايمەن.
قىزىلگۈل ئىشقى مېنى ئەيلەمىش مەھو،
خاتا قىلدىم، مېنىڭ سەھۋەمنى قىل ئەفۇ.
بۇ ۋادى گۈلدىن كورمەم ۋافانى،
ئوزۇم جانىمغا قىلمىشمەن جافانى.
سابا، ئەرتە بىلە گۈللەر ئاچىلۇر،
كۈن ئاخشام بولمايىن بارى ساچىلۇر.
بۇ ۋادى گۈللەرىگە باغلاق دىل،
ئەبەس ئېرىمەسكى قىلماق جايۇ مەنزىل.

ساباننىڭ بۇلبۇلغا ئېيتىغانى

ئايا بۇلبۇل غەربۇ خەستە غەمناك،
بۇ ۋادىغا كىزىپ بولدۇڭ ھەۋەسناك.
ھەۋەسلىك ئەھلىنى ئاشق دىمەسلەر،
تەرنقى ئىشقىدا سادىق دىمەسلەر.
ئايا بۇلبۇلكى قىلغىل تازە فەرۋاز،
ھەقىقى ئىشقىدا بولغىن سەرەفراز.
بۇ ۋادىغا مۇھەببەت باغلاماغىل،
ئانىڭ مېھرىنى كوڭۇلدىن چىقارغىل.
ئەگەر ئاشىق ئېسەڭ بول تەلەپ يار،
بۇ ۋادىدىن چىقىبان ئىستە دىدار.
كى بۇلبۇل ئىشقى بازارىغە كىرغىل،
بۇ ۋادى ئىچرە ھەرگىز قونمە ئوتكىل.
بۇ ۋادى گۈللەرى قەيدىنى ئۈزگىل،
بۇ گۈللەر سەيدى ئولما، مۇندىن ئوتكىل.
بۇ ۋادى گۈللەرى بى خاسىيە تىدۇر،
ئانىڭ خوش رەڭگۈ - ھالى ئارىيە تىدۇر.
بۇ ۋادىدۇر بىلىڭ خاراب خىيالەت،
كەچۈرسەك ئومۇر زايەد سەيىق ئوقەت.
بۇ ۋادى ئىچرە بولماقدىن نە ھاسىل،
ھەقىقى يارغا بولماقدۇرۇر ۋاسىل.
سېنى شاد ئەيلەمەك ئىمكانى يوقدۇر،
كېزىپ بۇ ۋادىنىڭ پايانى يوقدۇر.
مۇسافىرسەن بۇ يەردە قىلماغىل جاي،
كى دەرسەن تاڭلاسى ۋاھەسىرىتا، ۋاي!...

سابا، بۇلبۇلغا رەھبەر بولغانى

سابا رەفتارنى ئەيلەپ شەب سەر - سەر،
بولۇپ بۇلبۇلغا ئانداغ پىر رەھبەر.
ساما ئەيلەپ سابا كىم يولغا تۇشتى،
سابانىڭ ئارقاسىدىن بۇلبۇل ئۇچتى.
ئۇچۇپ بارۇر ئەيدىلەر نىچە كۈنلەر،
يۇرۇبان سەير قىلدى تاغۇ - تۈزلەر.
ئۇچار گاھى بەلەند، گاھى ئۇچار پەست،
بولۇپ بۇلبۇل قىزىلگۈل ئىشقىدىن مەست.
ئۇچۇپ بۇلبۇل سابا بىر نىچە كۈنلەر،
تەرىقى ئىشقىدىن يۇرۇر ئەيدىلەر.
سابا تىغ زەبانغا بىرىپ سۇ،
كى ئىشقى زوھۇر ئىتىب ھەم زىكر "ياھۇ!"
خەتەرلىكدۇر تەرىقى ئىشقى بىسىيار،
ئەدەدسىز ھەرتەرەفدە دۇشمىنى بار.
تەرىقى ئىشقى نازۇك يولدۇر ئەمما،
كى جاندىن كەچمەسەڭ بۇ يولدا ئەما.
كېرەك بۇ يولدا كەچمەك خانماندىن،
تىنۇ - جانى بىلە ئىككى جاھاندىن.
ئوزنى تەجرىد ئالىم ئېتىكەي ئانداغ،
كوڭۇلدە قويماغىل بىگانەدىن داغ.
كوڭۇلنى بارچە ئىشدىن خالى ئەتكەي،
سالامەت ھەم بولۇپ مەقسەدغە يەتكەي.
تەرىقى ئىشقىدە ئۇ بولغاي ئەشرفى،
جامالى يارغا بولغاي مۇشەررەفى.

كى بولغاي ئىشقىنىڭ سەرمەست تىرى،
 ۋە يا يول باشلاغۇچى بولسا ھەم پىرى.
 بولۇپ ئەھۋالى ئانداغ ئىشقى ھالەت،
 ساپا بۇلبۇلنى ئوتكەردى سالامەت.
 ئۇچۇب ھىجرىدە ئانداغ چۈست بۇلبۇل،
 ساپا بولدى سۇئال ئەيلەرگە مەشغۇل.
 نىچۇك تىلىدىن تامىب ئاغزىدە بالى،
 ساپا ئەيلەركى بۇلبۇلدىن سۇئالى.
 تەرىقى ئىشقى ئانداغ بىر خەتەر يول،
 سۇئال ئەيلەر، كى بۇلبۇل ئاگاھ بول.
 دىدى بۇلبۇل چىكىيان دەردلىك ئاھ:
 كى ئىشقى بولسا ھەم ئوزىدىن ئاگاھ.
 دىدى بۇلبۇل: سۇئالنىڭ بولسا سورغىل،
 بىرۇر شايد جاۋابى تابسا بۇ دىل.
 ساپاغا بۇلبۇل ئەيدى: بۇلدۇڭ ھەمراھ،
 نە بائىسىدىن چىكەرسەن نالەيۇ-ئاھ.
 دىدى بۇلبۇل: كى قىلسا ئىشقى تۇغىيان،
 قىلۇرمەن ئۇل زەمان فەريادۇ-ئەفغان.
 ساپا ئەيدى: ماڭا ئىشقىنىڭ بايان قىل،
 دىدى بۇلبۇل: بايانغا ھەددى يوق تىل.
 ساپا ئەيدى: نىدۇر ئىشقىنىڭ كامالى؟
 دىدى بۇلبۇل: يېتەر، كورسەم جامالى.
 ساپا ئەيدى: نىدۇر ئىشقىدە كويىمەك؟
 دىدى بۇلبۇل: كويۇب ھىجرىدە ئولمەك.
 ساپا ئەيدى: نە كوڭلۇڭ مۇددىئاسى؟
 دىدى بۇلبۇل: ئاننىڭ بولسام فىداسى.
 ساپا ئەيدى: ئېزىز جاندىن نە ئەرمىش؟

دىدى بۇلبۇل: ئېزىز جانانە ئەرمىش.
 ساپا ئەيدى: بۇ ئىشقىڭدىن نە ھاسىل؟
 دىدى بۇلبۇل: ۋىسالى بولسا ۋاسىل.
 ساپا ئەيدى: قاچاندىن زار ئىمىشسەن؟
 دىدى بۇلبۇل: ئەزەلدە زار ئىمىشمەن.
 ساپا ئەيدىكى: ئېيتىغىل ئىشقى قايدە؟
 دىدى بۇلبۇل: كى جاھ قىلماس بۇ تەندە.
 ساپا ئەيدى: نىمىدۇر ئىشقى ئىلە ئەئلام؟
 دىدى بۇلبۇل: خۇدادىن ئىشقى ئىنئام.
 ساپا ئەيدى: كى ئېيتىغىل ئىشقى قايسى؟
 دىدى بۇلبۇل: خۇدايىمنىڭ ئاتاسى.
 ساپا ئەيدى: قىزىلگۈل يادىغا بول،
 دىدى بۇلبۇل: كوڭۈلدە ئول قىزىلگۈل.
 ساپا ئەيدىكى: سايراب ئول غەزەلخان،
 دىدى بۇلبۇل: قىلۇرمەن ئاھۇ - ئەفغان.
 ساپا ئەيدى: ناۋا ئەيلەب فىغان قىل،
 دىدى بۇلبۇل: ماڭا ۋەسقىن ئايان قىل.
 ساپا ئەيدى: نە ياخشى سايرادىڭ خوش؟
 دىدى بۇلبۇل: مېنىڭ ئىشقىم قىلۇر جۇش.
 ساپا ئەيدى: فىغاننىڭ ھەددىن ئاشتى؟
 دىدى بۇلبۇل: بۇ جانغا ئوت تۇتاشتى.
 ساپا ئەيدى: كى سەن قىلما كۆپ زارى،
 دىدى بۇلبۇل: ماڭا يوق ئىختىيارى.
 ساپا ئەيدى: بۇ غەمدىن قىل كوڭۈل شاد،
 دىدى بۇلبۇل: قاچانمەن غەمدىن ئازات؟
 ساپا ئەيدى: زەمانى ئەيلە راھەت،
 دىدى بۇلبۇل: نىتەي مەن جانىم جاراهەت.

سابا ئەيدى: بۇ دەردىڭا داۋا قىل،
 دىدى بۇلبۇل: بۇ دەردىنى بى داۋا بىل.
 سۇئال ئەيلەب سابا، بۇلبۇل ھاۋادە،
 توکۇب كوز ياشنى ئاھۇ - ناۋادە.
 فەلەك تىترەدى بۇلبۇل كوز ياشىدە،
 يېتىشتىلەر قىزىلگۈلنىڭ قاشىغە.
 كورۇب بۇلبۇلنى بىر مەرد چاھانى،
 تۇرۇب كەلدى قاشىغا بىر زەمانى.
 كېلىپ سوردى: بۇ بۇلبۇلنى ساتارسەن؟
 باھاسى نېچچە؟ تەئىن ئېتەرسەن.
 دىدى: بۇلبۇل قەفەس بىلە ئون ئالتۇن،
 ماڭا ھەركىم ئون ئالتۇن بەرسە ئالسۇن.
 سۇندى جۇۋانى پۇلنى شەۋقى بىرلە،
 ئون ئالتۇننى سانادى زەۋقى بىرلە.
 چۇ بولدى مەستلىغىدىن بۇلبۇل ھۇشيار،
 ئوزىنى كوردى قەفەس ئىچىرە گىرىفتار.
 ئوزىنى كوردە ئاندە بولدى غەمكىن،
 دىدى: نىچۇك گۇناھ ئوتتى مەندىن؟
 كى بۇ يەڭلىغ بولۇبدۇرمەن گىرىفتار،
 مەن بىچارەئى مەھزۇن ئەفكار.
 دىدىيۇ چەكتى بىر ئاھ جىگەر سوز،
 قارا بولدى مىسالى كىچە، كۇندۇز.
 سابا كەلدى بى ناگاھ ئول نەفەسدە،
 كورۇندى كوزىغە بۇلبۇل قەفەسدە.
 كېلىبان سوردى بۇلبۇلدىن: نە يەتتى؟
 گىرىفتار قەفەس سىزنى كىم ئەتتى؟
 دىدى بۇلبۇل: باغىبان بى دىيانەت،

قەفەس ئىچىرە سالىپ قىلىپ ئامانەت...
سابا بىرلە قىلىپ رەفئە مالالەت،
تەكەللۇم باشلايدى بۇلبۇل بۇ ھالەت.
ساغىندى گۈلنى يۇ، فەريادە قىلدى،
قەفەسدە بۇ غەزەلنى بۇنيادە قىلدى.

بۇلبۇل بۇ غەزەلنى گۈل فىراقىدە ئوقۇغانى

مۇھەببەت ئوتىغا كويدۇك نىگارم،
رەقىبەلەر ئىلگىغە چۈشتۈك نىگارم.
قەفەس ئىچىرە قىلىبدۇرلەر مېنى بەند،
سېنى ئىستەرگە يوقتۇر ئىختىيارم.
سېنىڭ ئىشقىڭدا ئەخگەر بولدۇم ئەي گۈل،
ئەدەم بولدى ۋۇجۇدۇم، دىيارم.
رەقىبەلەر ئىلكىدە بولدۇم كى ھەيران،
قايان باردى بۇرۇنقى ئىختىيارم؟
فىراقىڭ ئوتىدا كويدۇم، تۈگەندىم،
ساۋۇردى بار غەم بۇ جىسىم جانىم.

بۇلبۇل بىر ئاھ ئۇرۇپ ئولغانى

ماڭا رادى رىئايەت قىلدى مۇنداغ،
ئاجايىپ بىر شىكايەت قىلدى مۇنداغ.
كى گۈل ئىشقىدا چەكتى بۇلبۇل بىر ئاھ،
كى ئول ئاھ ئىلە جان چىقتى ناگاھ.
كورۇپ مۇنى ساتىپ ئالغان جۇۋانى،
ياقاسېن يىرتىبان قىلدى فىغانى؛
—كى بىلسەم ئىدىم مۇنداغ ئولۇمنى،

قاچان زايەدۇ قىلۇر ئېردىم پۇلۇمنى؟
 ئوزىنى مۇشتى بىرلە مەرد ئەخەق،
 ئوزىنى ئوردى جانى چىقتى مۇتلەق.
 كورۇڭ، بۇلبۇل بىلەن گۈلى، ئىكاۋلەن
 مۇھەببەت ئوتىدا كويۇپ تۇگەگەن.
 ئۇلاردىن ئىبرەت ئېلىڭ ھەمنەفەسلەر،
 مۇھەببەت يولىدا ئەيلەڭ ھەۋەسلەر.
 تىرىكلىكىدە قىلساڭلار ئىشقى بازى،
 ھەقىقى بولسا بارى ھەم مەجازى.
 ئىلاھى غۇربىتىدە رەھىم قىل،
 مۇھەببەت ئوتىدىن بىر زەررە بەرگىل.
 غەربۇ، خەستەمەن، لۇتقىڭ ئىلە باق،
 قۇرۇق جانىمغا ئىشقىڭ ئوتىنى ياق.
 كەل، ئەي ئاشىق مۇھەببەتلىك كوزۇڭ ئاچ،
 مۇھەببەتسىز كىشىدىن تۇرغىل يىراق قاچ.
 ئاڭا بەرگىل قولۇڭنى بەلكى تۇتغىل،
 ئول ئەرنىڭ قىل دىگەن ئەمەرنى قىلغىل.
 قىلىپ خىزمەت بىر نىگاھ قىل گۇلۇستان،
 جەمئى مۇشكۇلاتنىڭ بولغاي ئاسان.
 ئىشتىگىل، بۇ جاھان باقى ئەمەسدۇر،
 ھاۋايۇ - نەفسە جانىڭغا قەفەسدۇر.
 ئوزۇڭ سوزۇڭغە ھىچ بۇ دىسەڭ قابىل،
 نە پايدا جەرىم ئىسيانىڭغا بىلگىل.
 قېنى رۇستەم، قېنى ئول مالىك ئېرەن؟
 قېنى ئول لەشكەرۇ جۇرجانۇ كورگەن؟
 قېنى خىسراۋ، قېنى جەمىشىدى جۇمھۇر؟
 قېنى ئىسكەندەر ئول ئالەمغە مەشھۇر؟

بۇ دۇنيانى بىلىڭىم بىۋە فادۇر،
 ئانىڭ راھەتى جانغا جافادۇر.
 گۇناھلىك مەن، ئەمەل ھېچ يوق مەندە،
 مېنىڭدەك بولماغاي شەرمەندە بەندە.
 ئىلاھى يوقتۇر بىر مەندەك گۇناھكار،
 ياھان ئىشلار قىلىپ بولىدۇ توبەكار.
 ئىلاھى، رەھمىڭدۇر، لۇتقىڭدۇر بىھەد،
 ئىجابەت ئەيلە يارەب قىلماغىل رەد.
 ئوقۇبان سەير قىلسۇنلەر بۇ داستان،
 كى ئاشىقلار ئۈچۈن قىلدىم گۈلۇستان.
 بۇ كىتاب تارىخ قۇنىگاسىن فۇج،
 بولۇبان بىر مىڭ يۈز ئەللىكۈ ئۇچ.
 تامام ئەيلەپ گۈل بۇلبۇل قىلىپ تەير،
 بايان ئىشقى بۇلبۇل تەمەتۈلخەير.

تارىخىي 1153 - ھىجرىيە.

لۇغەت

ئا

ئاغاز - باھانە، سوز باشلىماق
 ئاھۇ - ئەفغان - ئاھ - پىغان
 ئاشىيان - ئۇۋا، ماكان
 ئارەستە - زىننەتلەش، بىزىمەك

ب

- بى ھەمدۇللا — خۇداغا شۇكرى.
- بائىس — سەۋەپ.
- بىدار — ئويغاق.
- باد ساپا — تاڭ شامىلى.
- بەيتۇلھەزەن — غەم ئويى.
- باد خازان — كۆز شامىلى.
- بول ھەۋەس — ھەۋەسكە بېرىلىش.
- بەريان — كويۇش، ئورتىنىش.
- بى خانىمان — ئوي - ماكانسىز.
- باۋەر — ئىشىنىش، ئىشەنچە.
- بەرگ خازان — كۆز ياپرىغى.
- باتىن — ئىچى، ئىچكى دۇنياسى.
- باسافى — ساپلىق.
- بىدەرگاھ — ھوزۇرغا يۈزلىنىش.

پ

- پىرغەم — غەمگە چومۇش.
- پۇركالە — پارچە - پارچە.
- پىرۇ - بال — قانات - قۇيرۇق.
- پىشە — ھۈنەر.
- پەربىيۇش — پەرى تۇسلۇك.

ت

- تەزەررۇ — يالۋۇرۇش.
- تەرەھۇم — رەھىم قىلىش.

تەھەممۇل — ئېغىرلىق، تەمكىنلىك.
 تەير — قۇش.
 تۇرفە — ناھايىتى، ئاجايىپ.
 تاۋازۇد — سۈلكەت، يۇمشاق سوزلەش.
 تەلئەت — چىراي.
 تۇغيان — ئەۋجە ئېلىش، دولقۇنلۇنۇش.
 تالىب — تەلەپكار.
 تەبىب ھازىق — ماھىر تىۋىپ.
 تەفەررۇج — بوشۇنۇش.
 تەجرىد — ھەممىدە ئازادە بولۇش.
 تەفرىد — ئايرىم (يەككە قالدۇرۇش).
 تەرىقەت — يول، نىزام.
 تەخەللەق — يارىلىش.
 تەۋق — بويۇنچاق.
 تەكەللۇم — سوزلەش.
 توقۇز ئەفلاك — توققۇز پەلەك.
 تىيرە — قاراڭغۇلۇق.
 تەمەھ تۇلخەير — ياخشىلىق بىلەن ئاخىرلىشىش

د

دەھر — ئالەم، دۇنيا.
 دىلرەبا — دىل تارتقۇچى (دىل خالىغان).
 دەمساز — ھەممەنەپەس.
 دىشۋار — قاتتىقچىلىق.
 دۇر — مارجان.
 دىگەرگۈن — ناخۇشلۇق.
 دام تەزۋىر — ھىلە، توزاق، قىلتاق.

ئە

- ئەنجۇمەن — يىغىلىش (يۇلتۇز توپى).
- ئەكسەر — كوپۇنچە.
- ئەغيار — يات، غەيرى.
- ئەفكار — يارىلىنىش.
- ئەدەدسىز — سانسىز.
- ئەسرار — سىر، سىرداش.
- ئەندەلب — بۇلبۇل.
- ئەفشا — يېپىش، پاش قىلىش.
- ئەييام — كۈنلەر.
- ئەيش — فاراغات — يىمەك — ئىچمەك توقچىلىغى.
- ئەخگەر — قىزىل چوغ.
- ئەدلى — ئادىللىق.
- ئەئزاز — ئىززەت.
- ئەللامە — چوڭ ئالىم.
- ئەلتاف — مەرھەمەت.
- ئەمىرى مەرۇف — ياخشى يولغا بۇيرۇش.
- ئەنبەر سەرشت — ئەتر ئارىلاش.
- ئەبەس — بېھۇدە.
- ئەشرەف — شەرەپ قازانغۇچى.
- ئەئلام — بىلىم ئىگىسى.
- ئەدەم — يوقۇلۇش، يوقلۇق.

ج

- جىلۋە — تەۋرىنىش.
- جۇببەيۇ — جۇش — قايناق ھەركەت، قىزغىن ھەركەت.

جەندە — دەرۋىش كىيىمى.
جۈزبە ھالەت — ئۈزىگە تارتىش.
جۈرئە — ئوتلام.
جام ۋە ھەدەت — يىگانىلىق قەدەمى.
جەرم ئىسيان — گۇناغا ئىسيان قىلىش.

چ

چىنان — كوپ.
چەرخ گەردان — ئايلانغۇچى پەلەك.

خ

خۇش رۇي — خۇش چىراي.
خەستە — كېسەل.
خەندان — كۈلۈش.
خار — تىكەن.
خۇررەم — خوشاللىق.
خۇش ئەلھان — خۇش ئاۋاز.
خۇش زىب — گۈزەل زىننەت.
خەلئەت — تون يېپىش.
خۇراك — ئوزۇقلۇق.
خارىيەت — خارلىق.
خۇدناما — خۇدىنى بىلمەسلىك.
خۇدپىسەند — ئۈزىگە ئىشىنىش.
خىرەدمەند — ھوشيارلىق.
خەۋفۇر بجا — قورقۇش - ئۈمىت.
خەندلا — كۈلۈش.

ھە سىر بىگاھ — ھە سىرە تىگاھ.
 ھايىل — دالدا، توساق.
 ھە يىھات — ھاي - ھاي.
 ھودھود — ھوپۇپۇپ.
 ھومايۇن — ئەپسانىۋى بەخت قۇشى.
 ھە مراز — يولداش، سىرداش.
 ھە سىب ھال — ئەھۋال بايانى.
 ھەمد — مەدھىيە.

س

سىننە — كوكسى، قەلبى.
 سەۋت — خۇلق.
 سىنتەم — زۇلۇم.
 سەمەن — گۈل ئىسمى.
 سەدھەزار — يۈز مىڭ.
 سىپاھ — لەشكەر بېشى.
 سەرگەشتە — بېشى قوچۇلغان.
 سود — پايدا.
 سارى — تەرەپ.
 سەبزە خۇررەم — يېشىللىق.
 سەر - سەر — باشمۇ - باش.
 سەفلى — توۋەن.
 سەرەفراز — تولۇپ تاشقان.
 سەرۋەر — يولباشچى.

سۇخەنۋەر — چىرايلىق سوزلۇك، سوزمەن.
ساھىب قىران — ياشلىق ئىگىسى.
سەنگ — تاش — تۇپراق.
سەرمويى — باش مويى.
سۇفيا — سۇفى — سۇفياڭ.
سەھەرخىز — سەھەر تۇرغۇچى.
سانا — مەدھىيەلەش.
سالھ — چارە — تەدبىر.
سەيىق — قىلىچ.

ش

شۇكرى لىلاھ — خۇداغا شۇكرى.
شەيدا — بېرىلگەن.
شۇرىدە — بەختسىز.
شەكەررىز — شەكەردەك.
شكەستە — سۇنۇش.
شىرناندى — ئوخچۇپ تۇرىدىغان ئەركەك شىرە.
شۋە — رەسىم — قانۇن.
شەجەر — دەرەخ.
شاكىر — شۇكرى قىلغۇچى.
شائىد — گۇۋاھچى.

ز

زىنھار — پەقەت.
زىبا — كىملىشكەن.

زەبان — تىل، زۇۋان، سوز.
زىكر — تەكرارلاش.
زەبەردەست — تەڭداشسىز.
زەرۇناب — ئالتۇن يالىتىلغان كىيىم.
زەرئەفشان — ئالتۇن چېچىش.
زەررىن — ئالتۇندەك.
زاھىد — تەقۋادار.
زەن — ئايال.
زاكىر — زىكر قىلغۇچى.
زوھۇر — پەيدا بولۇش، كورۇنۇش.
زەئفەر ئامىز — سېرىق چىراي.

ۋ

ۋەسىقى — تەئرىپ.
ۋەرد — قىزىلگۈل.
ۋەسل — قوشۇلۇش.
ۋاسل — ۋەسلىگە يىمتىشكۇچى.

ف

فۇرقەت — جۇدالىق (داغ).
فەرە — جۇش ھال.
فەرىشان — چېچىلىش.
فەتنە — ئەڭگىز — غەۋغا كۆتمىش.
فەيز — جۇشقۇنلۇق.
فەرەھ — خۇشلۇق.

فەرەفتە — ھىلە.
فەسە — ئوچۇق سوزلۇك.
فەتاھى فاتھە — غەلبىلىك.
فۇج — توپ — توپ.

ق

قۇلى — قۇلۇپ.
قۇمرى — قارا بويۇنچا قلىق پاختەك.
قلىۇ — قال — سوھبەت.
قازىلھاجات — ھاجەتنى راۋا قىلىش.
قەيد — يېنىش.

ك

كۇشە — خالى ماكان.
كاشانە — بالىخانە.
كەرەشمە — خۇش قلىق، ناز.
كامىران — باي.
كافىر — رەت قىلغۇچى، قارىلىغۇچى.
كەبك — كەپتەر.
كەرەم — ياخشىلىق.
كۇھى ساران — ساران تېغى.
كۈۋە ئېرفان — مۇكەممەل بىلىم.
كىشۋەر — يۇرت، تەۋەلىك.
كىرىدىگارا — ياراتقۇچى.

ئى

ئىشۋە — ناز.
ئىھسان — ياخشىلىق.
ئىھسانۇ — ئەلستانى — مېھرىبانلىق قىلىش.
ئىلمى لەدۇن — ئىلاھ بەخش قىلغان بىلىم.
ئىتىماد — ئىشەنچ.

ي

ياستانىش — راسلىنىش.
ياۋۇق — يېقىن.
ياۋەر — يېقىن كىشى.

غ

غەمناك — غەمكىن.
غەمخار — غەمخورلۇق قىلغۇچى.

گ

گۈلاب — گۈل سۈيى.
گۈزەر — ئوتۇش، ئوتۇشۇش.
گۈلى قەھقەھ — گۈل ئىسمى.
گۈلۇستانى ئېرەم — گۈلزار باغچە.
گىرىيە — ياش.
گۈل پىيامى — گۈل ھالى.
گۇفتار — سوز ئېچىش.

گىريان — ياش توكۇش.
گەردار — قىلىق.

ل

لال — تىل تۇتۇلۇش، ئۇنسىز.
لەتافت — گۈزەللىك، نازۇكلۇق.
لۇتى — ياخشىلىق.
لەئلى گەۋھەر — ياقۇت، گەۋھەر.
لادە — بىۋاك، بەگۋاش.
لەھزە — دەقىقە.

م

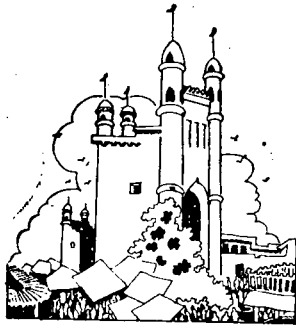
مەئۋا — ئارام ئالدىغان جاي.
مۇئەتتەر — خۇشپۇراق.
مەھرەم — خاس كىشى.
مورغىزار — قۇشلار ماكانى.
مەرھەم — شىپا.
مەرھابا — قۇچاق ئېچىش.
موتسىم — ئەسىر بولۇش.
مەرغۇب — يارىشىملىق.
مەھزۇن — غەمكىن.
مۇھىب — دوست.
مۇنەققەش — نەقىشدار.
مورغ — قۇش.
مۇشتاق — ئىشتىياق باغلىغۇچى.

مەجاز — جالىق، يالغان.
 مەسكەنەت — ماكان.
 مەسپەھا — ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ لەقىمى.
 مۇرشىم — باشلىغۇچى.
 مەئىتەقەد — ئىتىقات.
 ماۋئى مەنە — مەنمە نلىك.
 مانەندەئى خاك — تۇپراققا ئوخشاش.
 مۇنسى — ئۆلپەت، يولداش.
 مەنتىقۇتتەير — قۇشلار تىلى.
 مەھۇ — يوقۇلۇش.
 مۇشەررەف — شەرەپكە سازاۋەر بولۇش.
 مەھجۇر — ئايرىلغان.
 مەستۇ خاشاك — ئەخلەتكە كومۇلگەن (خار).

ن

نەۋئى — نوۋەت، قېتىم.
 نىھان — يوشۇرۇن.
 نۇش — ئىچىش.
 نىزار — نەزەر.
 نوھ — يىغلاش.
 نىكو — نام — ياخشى نام.
 نەركەس — گۈل ئىسمى.
 نىياز — ھاجەت.
 نەفدار — پايدىلىق.
 نەۋباھار — باش باھار.
 نەۋمىد — ئائۇمىت.
 نەۋرۇز — يىل بېشى.
 نالان — نالە قىلىش.

رەققە — گۈل ياپرىغى.
 رەنجۇ — مېھنەت — جەۋرى — جاپا.
 راز — سەردىشىش.
 رەھنەما — يول باشلىغۇچى.
 رەفتار — قەدەم، پۇت ھەرىكىتى.
 رەققاس — ئۇسۇلچى.
 رىيا — ساختىلىق.
 رادى راۋايەت — زىۋايەت جەرياننى.
 رۇستەم — ئىران شاھى كەيكائۇۋۇسنىڭ باتۇرى.

ئاپتونوم رايون ساھىبى

مەركىزى ئاسىيا دائىرىسىدە قۇرۇلغان بارلىق تۈركى خانە-
لىقلارغا ئوخشاش، شىمالى ھىندىستان ۋە ئافغانىستاننى تىرىتۈپ-
رىيە قىلىپ قۇرۇلغان تۈركى خانلىقىمۇ 9 - ئەسىردىن 17 -
ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا (پورتۇگالىيە ۋە ئەنگى-
لىيە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ ئۇنى مۇستەملىكە قىلىۋالغانغا قەدەر)
مەدەنىيەت جەھەتتە خىلى تەرەققى قىلدى ۋە گۈللەندى. بۇ
مەدەنىيەتنىڭ ئاتاقلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى 17 - ئەسىردە ياشى-
غان مەشھۇر شائىرە زىبۇننىسا بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

شائىرە زىبۇننىسا شىمالى ھىندىستاندا قۇرۇلغان "بۇيۇك
مۇغۇل ئىمپېرىيىسى" (1526 - يىلى قۇرۇلغان) نىڭ ئاساسلىق
قۇرغۇچىسى بابۇر مىرزا (ئەسلى ئىسمى شاھاۋىدىن مۇھەممەت،
بابۇر - لەقىمى بولۇپ "شېر" دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. 1483 -
1530 - يىللار ئارىلىغىدا ئۆتكەن) نىڭ چەۋرىسى ئەبۇ زەپەر
موھىددىن ئەۋرەك زەبى ئالەمگىرنىڭ قىزى بولۇپ، مىلادى

1639 - يىلى (ھىجرىيە 1048 - يىلى) ھىندىستاننىڭ دېھلى شەھ - رىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ ئەدەبىيات - سەن - ئەتكە بەكمۇ قىزىقتى. زىبۇننىسا شۇ زاماننىڭ مەشھۇر ئالىم - لىرىدىن دەرس ئېلىپ، زەبەردەست شائىرە، ئالىم، ماھىر سازەن - دە بولۇپ يېتىشتى. زىبۇننىسا شاھ قىزى، ھوسۇن جەھەتتە تەڭ - داشىسىز گۈزەل، لاتاپەتلىك، ئەخلاقى - پەزىلەت جەھەتتە يۈك - سەك كامالەتكە يەتكەن، گۈزەللەر گۈزىلى، ئاجايىپ ئىقتىدار ۋە يۇقۇرى قابىلىيەتكە ئىگە لىرىك شائىر بولۇشىغا قارىماستىن، ئې - خىر ئازاپ - ئوقۇبەت ۋە يالغۇزچىلىقتا ئوتتى. ئۇ يەتمىش يىل - لىق ئومۇر ھاياتى داۋامىدا ئۆزىگە مۇناسىپ ھايات يۈلدىشى تاپالمىدى، چۈنكى شائىرە ھايات كۆچۈرگەن ئۇ دەۋردە سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە قارىمۇ - قارشىلىق ئىنتايىن كەسكىن بولدى. پادىشا ئاۋرەڭ زەبى باشچىلىغىدىكى فېئودال ئەكسىيەت - چى كۈچلارنىڭ خەلق ئاممىسىنى رەھىمسىز تۇردە ئىزىشى، دەھ - شەتلىك ئېكىسپىلاتاتسىيە قىلىشى، شەپقەتسىز زۇلۇم ۋە ئېكىسپىلا - تاتسىيە تۈپەيلىدىن ھايات يولىنى تاپالمىغان سانسىزلىغان دە - خانلارنىڭ ئاۋرەڭ زەبى ھاكىمىيەتكە قارىتا نارازىلىقى ۋە قار - شىلىغىنىڭ كۈچىيىپ، ئارقا - ئارقىدىن قوزغۇلاڭ كۆتىرىشى؛ ئور - دا ئىچىدىكى خوشامەتچىلىك، تەخسىكەشلىك، چىقىمچىلىق، ھەسەت - خورلۇق، كورەلمەسلىكتەك دۇشمەنلىك كەيپىياتلىرىنىڭ ئەۋج ئېلىپ، ئەمەلدارلار ئوتتۇرىسىدىكى ھوقوق ۋە مەنپەئەت تاللىشى كورىشىنىڭ چىكىگە يېتىشى؛ گوللاندىيە ۋە ئەنگىلىيە مۇستەملىكە - چىلىرىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق خەۋپىنىڭ كۈچىيىپ، ئاۋرەڭ زەبى ھاكىمىيەتكە قارىتا ئۈزلۈكسىز تەھدىت سېلىشتەك بىرقاتار ئىجتى - جائى پاراكەندىچىلىكلەر شائىرەنىڭ قەلبىنى چۇڭقۇر ئازاپلىدى. بۇ كۈنلەردە شائىرە ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ قايغۇسى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆزىگە مۇناسىپ يار ئىزلەشكە پۇرسەت تاپالماي قال -

دى. "خوتۇن - قىزلار ئاتا - ئانىنىڭ ۋە ئەرنىڭ شەخسى مۈلكى، ئۇ - نىڭ پۈتۈن ئەركى ئاتا - ئانا ۋە ئەرنىڭ قولىدا بولىدۇ" دەيدىغان فېئوداللىق ئەدەپ - قائىدىلەر ۋە بۇ ئەدەپ - قائىدىلەرنىڭ تە - پىك ۋەكىلى بولغان ئاۋرەڭ زەبىنىڭ شائىرە زىبۇننىسانى جە - مىيەت ئىشلىرىدىن، ئوردا سىرتىدىكى ھايات ۋە ئالاقىلەردىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قىلىپ، مەخسۇس ياسالغان ئىچكىرى ئويلىرىدە ساقلىشى ئەركىن مۇھەببەت تەرەپدارى بولغان زىبۇننىساننىڭ بەختىنى بوغدى. قۇل ۋە مال ئورنىدا سېتىلىشى خوپ كورمە - گەن شائىرە زىبۇننىسا ئاخىرى نەفس سەنئەت ۋە ئىلىم - پەننى ئۆزىگە يار تۇتۇپ، دۇنيادىن يالغۇز، يىگانە ئوتۇشكە مەجبۇر بولدى. زىبۇننىساننىڭ تەڭتۇشلىرى ئۇنىڭ ياشلىق گۈلنىڭ بەھۇدە خازان بولۇۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ: "نېمىشقا تۇرمۇشلۇق بولۇشنى خالىمايسىز؟" - دەپ سورىغاندا، ئۇ: "مې - نىڭ ئېرىمۇ كىتاپ، بەختىمۇ كىتاپ، ھەتتا جەننىتىمۇ كىتاپ - تۇر"، - دەپ جاۋاپ بەرگەن. شائىرە زىبۇننىسا ئۆز ھاياتىدا مۇھەببەت ۋە يار ۋىسالىدىن ئاللىمىغان ھايات لەززەتلىرىنى شېئىرىيەت، مۇزىكا، ئىجادىيەتتىن ئالغان ئىدى. شۇڭا ئۇ پۈتۈن ھاياتىدىكى ھەر بىر كۈنلۈك ئومىرىنى شېئىر ئوقۇش، شېئىر يېزىش، مۇزىكا تىڭلاش ۋە كىتاپ مۇتالىئە قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. شائىرەنىڭ ۋە تەننىڭ غېمى، تەشۋىشى، مۇھەببىتى ۋە ئۈمىدىنى ئۆزىگە مەھكەم باغلاپ تۇرغان ھايات رىشتىسى ئاخىرى ئۇزۇ - لۇپ، ئۇ 1709 - يىلى دېھلى شەھرىدە ۋاپات بولدى. شائىرە ئۆز ئەدىبى پائالىيىتىنى "زىبۇننىسا" دىگەن تەخەللۇس بىلەن ئېلىپ باردى. زىبۇننىسا - "گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى"، "چىرايە - لىق" دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان تۈركچە سوز بولۇپ، ئۇ - نىڭ مۇنداق تەخەللۇسنى تاللىۋېلىشى تاسادىپى ھال ئەمەستۇر. شائىرە:

”شاھ قىزى بولسام دە قىلدىم پەقىر يولنى ئىختىيار،
بەس ماڭا بۇ زىبۇ - زىننەتكىم، ئاتىم زىبۇننىسا“

دەپ يازىدۇ. ”زىبۇننىسا“ زىبۇ - زىننەت، ئىسىل كىيىم، بايلىق -
سىزمۇ ئۆز گۈزەللىكىم ئۆزەمگە يېتىپ ئاشىدۇ دىگەن مەنىدىكى
ئەدىبى تەخەللۇس.

شائىرە زىبۇننىسا ئەدىبىي ئىجادىيەتتە ھەقىقەتەن ئۆز تەخەل -
لۇسىغا مۇناسىپ ئىش قىلدى. ئۇ شاھ قىزى بولسىمۇ، ئەمما
ساراي شائىرلىرىغا ئوخشاش پادىشا، سۇلتانلارنى، ساراي تۇر -
مۇشىنى ماختاپ يازماستىن، بەلكى خەلق ئاممىسى بىلەن ھەمئە -
پەس، تەقدىرداش بولۇپ، شۇ دەۋردىكى رىيال ئىجتىمائىي
تۇزۇمنى، فېئوداللىق ئورپى - ئادەت، قائىدە - تۇزۇملەرنى، ئەرك -
سىزلىك، ناھەقچىلىق، ئاداتسىزلىكنى قارىلاپ، ئۇنىڭغا بولغان
كۈچلۈك نارازىلىغىنى ئىپادىلىدى. خوتۇن - قىزلارنىڭ ئازاتلىق
ۋە ئەركىنلىكىنى كۈيلەپ، ھەقىقىي، چىن مۇھەببەتنى تەرغىپ قىل -
دى. ئىنسانپەرۋەرلىك، ئادالەت ۋە مەرىپەت غايىلىرىنى ئالغا
سۇردى.

ناشتەرى دۇرام نىھان، دەرىسنائىي ھەرنالاي،
بەس دىلى ئەھلى سىتەم ئەفكار خاھەم كاردۇ رافت.
دىن ئەگەر ئىناستو، ئىمان ئىنۇ، ئەھلى قىبلەئىن،
فىشتەئىي تەسىبھىرۇ زۇننار خاھەم كاردۇ رافت.

[كۆكرەكتىن چىقىۋاتقان ھەربىر نالەمدە بىر يوشۇرۇن (مەنا)
بار. (ئەگەر) بىر خەنجەر (بولسا) زۇلۇم - سىتەم ئەھلىنىڭ دىلى -
نى پارچىلاپ كەتسەم، ئەگەر دىن، ئىمان، قىبلە ئەھلى شۇنداق
بولدىغان بولسا، تەسۋىي يىپىغا زۇننار تاقاپ كەتسەم].

مانا بۇ مىسرالاردا شائىرە شەرىئەت ھۆكۈمىنى بىلىپ تۇ-
رۇقلۇق ئۇنىڭغا خىلاپ ھالدا، ھە دەپ خەلق ئاممىسىغا جەبىر -
زۇلۇم سېلىپ، ئۇلارنى قاخشىتىۋاتقان بىر قىسىم دىن ئەھلىلىرىدە
قارىتا كۈچلۈك نارازىلىقى ۋە قارشىلىغىنى ئىپادىلىگەن بولسا:

لەيلى زاتىدىن ئېسەم - دە، دىلدا مەجنۇنچە ھاۋا،
تاغۇ - تاش كەزگۈم كېلۇر، لېكىن يولۇم توسقاي ھايا.
مەندىن ئۈگەندى - يۇ، بولدى گۈلگە بۇلبۇل ھەمىنىشىن،
ماڭىدۇر پەرۋانە ھەم شاگىردۇ ئىشقىمدور راسا.

دىگەن بۇ مىسرالاردا شائىرە ئوز ئىشقى - مۇھەببىتىنى بۇلا -
بۇلنىڭ گۈلگە بولغان مۇھەببىتىگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق مۇ -
ھەببەت ئىستىگىنىڭ چەكسىز يۇقىرى، كۈچ - قۇدرەت جەھەتتىن
بېھساپ ئۇلۇغ ۋە تەڭداشسىزلىغىنى، ئەگەر "ھايا" بىلەن پەر -
دىلەنگەن فېئوداللىق ئەدەپ - قائىدىلەرنىڭ كىشەن - زەنجىرلىرى
كىشەنلەپ تۇرمىغاندا، خۇددى لەيلى ئىشقىدا مەجنۇننىڭ تاغۇ -
تاشلارنى كەزگىنىگە ئوخشاش دەشت - باياۋانلارنى كېزىشكە ھەر
قاچان تەييار ئىكەنلىكىنى بايان قىلىش ئارقىلىق ئەركىن مۇ -
ھەببەتكە بولغان كۈچلۈك ئىنتىلىشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.
زىيۇننىسا شېرىرىدىكى بۇ خىل ئىدىيە ۋە كوزقاراشلار ئوز
زامانىسىغا نىسبەتەن خىلىلا ئىلغارلىققا ئىگە، كىشىلەرنى جاھالەت -
چىلىكتىن قۇتۇلۇپ، ئازاتلىق ۋە ئەركىنلىككە ئۈندەيدىغان ئىجابى
كوزقاراش بولۇپ، ئۇ ماھىيەتتە شائىرەنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك
ۋە تەرەققىپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنىڭ بەدىئىي يۇسۇندىكى ئىپادىلى -
نىشى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. بولۇپمۇ خۇتۇن - قىزلار شەخسى مۇلۇك
ھىساپلىنىپ قۇل ۋە مال ئورنىدا سېتىلىۋاتقان، "يولدىن چىققان -
لىق"، "ئەخلاقسىزلىق"، "چوڭ گونا"، دەپ ئەيىپلىنىپ، قىز - ي -
گىتلەرنىڭ ئەركىن مۇھەببىتى قاتتىق چەكلىنىۋاتقان ھەمدە ئۇلار
ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىنىپىي ئورنىنىڭ ئوخشىماسلىغى تۈپەيلى -

دىن مۇرات - مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي، ئېغىر پاجىئەلەرگە گىرىپ - تار بولۇۋاتقان ئاشۇ دەۋردە، فېئوداللىق جەمئىيەتتىكى بارلىق خۇتۇن - قىزلارنىڭ ۋە قىز - ئوغۇللارنىڭ ئورتاق پاجىئەسى بولغان ئەركىزلىكنى پاش قىلىپ، ئەركىن مۇھەببەتنى تەرغىپ قىلىش ھەقىقەتەن مىسلىسىز باتۇرلۇقنىڭ ئىپادىسى، فېئوداللىق جەمئىيەت ئۈستىدىن قىلىنغان چوڭقۇر شىكايەت بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. زىبۇننىسا ئىجادىي پائالىيەتتە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى -

نىڭ رېئاللىقى ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۆز زامانىسىدىكى ئىجتىمائىي تەرتىپلەرگە نارازىلىقىنى ئىپادىلىگەن، ئادالەتسىزلىكنى پاش قىلىپ، ھەققانىيەتنى ياقلىغان، ئىنسانپەرۋەرلىكنى كۈيلەپ، ئەركىن مۇھەببەتنى تەرغىپ قىلغان بولسىمۇ، ئەمما قىسمەن ھاللاردا چۈشكۈنلۈك ھەم زارلىنىش كەيپىياتلىرىنى ئىپادىلەپ قويۇشتىن خالى بولالمىدى. بىز زىبۇننىسانىڭ ئىجادىي پائالىيەتتىكى باھا بەرگەندە، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي كەيپىياتىنى توغرا ۋە چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرگەن ئىلغار تەرەپ - لەرنى مۇقىملاشتۇرۇشىمىز، قىسمەن ھالدىكى زارلىنىش كەيپىياتى - لىرىغا نىسبەتەن تەنقىدىي نۇقتىنى نەزەر بىلەن قارىشىمىز، ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ سەنئەت ئۇسلۇبى، تىل ئىشلىتىش جەھەتتىكى ماھىرىلىقىنى ئورنىك قىلىپ، پۇختا ئۆزلەشتۈرۈشىمىز لازىم.

زىبۇننىسا ئۆز ھاياتىدا كۆپلىگەن غەزەل ۋە رۇبائىلارنى يازغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ غەزەل ۋە رۇبائىلىرى شۇ زامانىنىڭ تىل ئادىتىگە ئاساسەن ئەرەپ ۋە پارس تىلىدا يېزىلغانلىقى ئۈچۈن، بىزگىچە يېتىپ كەلمىدى. زىبۇننىسانىڭ كېيىنچە تېپىلغان ئاز بىر قىسىم پارس تىلىدىكى غەزەللىرى 1940 - يىلى 7 - ئايدا تاجىكىستان دولەت نەشرىياتى تەرىپىدىن «مەجمۇئەيى شېھرا» نامى بىلەن نەشر قىلىنغاندىن باشقا، بۇ تالانتلىق شائى - رەننىڭ ھاياتى، ئىجادىي پائالىيەتى ئۈستىدە ئىزلىنىشلەر ئىنتايىن

ئاز بولدى. بىز زىبۇننىسانىڭ ئىجادى پائالىيىتى بىلەن تونۇشۇۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە زىبۇننىسا ھەققىدىكى ئىلمى تەتقىقاتنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدىبىياتىدىكى تىگىش - لىك ئورنىنى تىكلەش ۋە مۇقىملاشتۇرۇشىمىز لازىم. توۋەندە شائىرنىڭ ئۈچ غەزەل، بىر رۇبائىسى بېرىلدى.

غەزەللەر

تەندىن ئاجراسۇن ئۇ باش گەر لايىقى دار ئولمىسا،
سەنسۇن ئول قول، يار بويىغا ئەگەر بار ئولمىسا.

ئول كىشى قانداق كۈتەرگەي تاڭلا مەھشەر باشنى،
گەر ئۇنىڭ كۈكسىدە داغى لالە رۇخسار ئولمىسا.

بۇ جاھاندىن كۈزنى يۇم، كۈز ئالدىدا يار ئولمەگەچ،
كۈر بولماق ياخشىدۇر ئول كۈزى خۇمار ئولمىسا.

يۈز باھار ئاخىر بولۇپ ھەر چىكىدىن جاي ئالدى گۈل،
ھەيفدۇر بىزنىڭ گۈلىمىز زىبى دەستار ئولمىسا.

ھەيىق زاھىد سەللىسىگە كىم بوپچۇ تاب ئىلە،
تەسبىگە يىپ بولۇپ زۇننار ئۇچۇن تار. ئولمىسا.

ھەر ماتاغسا بار خېرىدار ھوسۇننىڭ بازارىدا،
نى ئۇچۇن زىبۇننىسا قەرىپ، خېرىدار ئولمىسا.

× ×

زۇلفى ھەلقە - ھەلقە ئۇ كۈزى قارا بۇ يەردىدۇر،
بېقىشى شەپقەتلىكۇ، نازۇك ئارا بۇ يەردىدۇر.

كۈرپىگى خەنجەر، كەرەشمە تىغۇ كوز تەشلەش ياشىن،
گەر شەھىد بولماقچى ئەرسەڭ كەربالا بۇ يەردىدۇر.

بەرسە ھەم جەننەتنى ئالدىنما كىشىلەر سوزىگە،
بىر قەدەم مەيخانىدىن جىمىلەكى جا بۇ يەردىدۇر.

كەئىبىگە بارماق نە ھاجەتتۇر ئەگەر دىل ئوۋلىساڭ،
بەھۇدە يىللار كېزىپ بۇ خەلقۇ جا بۇ يەردىدۇر.

ھوبىنىگە باشتىن - ئاياق باققاندا ھەر بىر نوقتىدىن،
دىلنى تارتىپ ھەر كەرەشمە دەركى جا بۇ يەردىدۇر.

ئىزلىدىم بىر - بىر جاھاندا ھەرنىچە بولسا كىتاپ،
كوردىمۇ خەتتىكىنى دىدىم: مۇددىئا بۇ يەردىدۇر.

ئىزلىسەڭ ھوسنىۇڭ زاكاتىنى بىرەرگە مۇستەھىق،
كەلكى بۇ زىبۇننىسا يەڭلىغ گادا بۇ يەردىدۇر.

× ×

لەيلى زاتىدىن ئېسەم - دە، دىلدا مەجنۇنچە ھاۋا،
تاغۇ - تاش كەزگۇم كېلۇر، لېكىن يولۇم توسقاي ھايا.

مەندىن ئۆگەندى - يۇ، بولدى گۈلگە بۇلبۇل ھەمىنىش،
ماڭدۇر پەرۋانە ھەم شاگىردۇ ئىشقىمدۇر راسا.

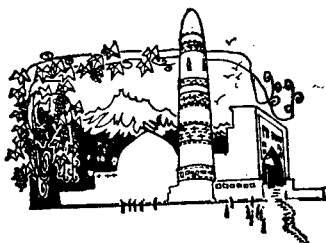
زاھىرىمدۇر غازە رەڭ، ئەمما نىھانىم قان ئىرۇر،
ئوز ئىچىدە ساقلىغاندەك قىپ - قىزىل رەڭنى خىنا.

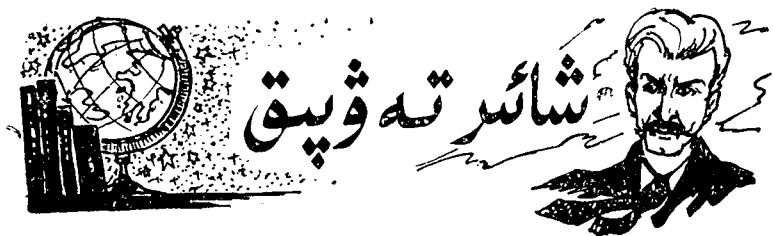
بەسكى قويدۇم مەن فەلەكنىڭ يەلكىسىگە غەم يۈكىن،
كەيدى ماتەم تونىنى - يۇ، بولدى قەددى ھەم دۇئا.

شاھ قىزى بولسام - دە، قىلدىم پەقىر يولىن ئىختىيار،
بەس ماڭا بۇ زىبۇ زىننەت كىم، ئاتىم زىبۇنىسا.

رۇبائى

مەن يىلان ئاغزىدىن شەكەر تەلەبمەن،
ئورگۇمچۇك ئىنىدىن مەن پەر تەلەبمەن.
ئەركەك شىر كوكسىدىن سۇت تەلەپ قىلسام،
ئاياق يالاڭلاردىن سىم - زەر تەلەبمەن.

مەرەھەت سېيىت

ئۇيغۇر يېقىنقى زامان ئەدەبىياتى فېودالسىزىمغا، دىنى خۇراپاتلىققا، ئىجتىمائىي قالاقلققا قارشى كۈچلۈك كەيپىياتى، خەلقنى ئاقارتىش ۋە ئويغۇتۇشقا، زامانىۋى ئىلىم - پەن بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا، ئىلغارلىق ۋە تەرەققىياتقا ئىنتە - لىشتەك رۇشەن ئىدىيىۋى مەزمۇنى بىلەن خاراكتىرلىنىدۇ. بۇ ئەدەبىياتنىڭ ھازىرغىچە بىزگە مەلۇم بولغان ۋەكىللىرىدىن ئابدۇقادىر داموللا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلاردىن باشقا يەنە ئۇيغۇر يېقىنقى زامان مائارىپىنىڭ ئاساسچىسى، ئوت يۈرەك ۋە تەنپەرۋەر شائىر تەۋىپقىمۇ بار.

شائىر تەۋىپقى ① (مەمتىلى ئەپەندى توختاجى) 1901 - يىلى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ بويامەت يېزىسىدا بىر مىللى تىۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. تىۋىپ توختاجىنىڭ نىزامىدىن ۋە مەمتىلى ئاتلىق ئىككىلا ئوغلى بولۇپ، بۇ ئىككى ئاكا - ئۇكا 1936 - يىلى جاللات شىك شىسەينىڭ قەشقەر ياۋاغدىكى تۇرمىسىدە پاجەلىك ھالدا ئۆلتۈرۈلدى.

① تەۋىپقى — توغرا يولغا ماڭغۇچى.

تۈۋپ توختاجى ئوچۇق پىكرلىك، تەرەققىيەرۋەر ئادەم ئىدى. ئۇ ئوغۇللىرىنى ئوقۇتۇپ يېڭىچە ئادەم قىلىشنى ئىستىيەتتى. ئۇنىڭ ئوغۇللىرى دەسلەپ ئوز يېزىسىدىكى دىنى مەكتەپتە ئوقۇپ خەت - ساۋادىنى چىقىرىشتى، كېيىن توختاجى ئوغۇللىرى 1914 - يىلى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ ئىكساق يېزىسىدا ئەمەت كامال دىگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسكارلىغى ۋە باشلامچە - لىغى بىلەن قۇرۇلغان پەننى مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى.

ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋىي دىنى مەكتەپلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىدا ھوكۇمران ئورۇندا تۇرغان مۇنداق بىر تارىخىي شارائىتتا زامانىۋىي ئىلىم - پەن بىلىملىرى - نى ئوقۇتىدىغان يېڭىچە مەكتەپ ئېچىش تارىخىي خاراكتىرلىق بوسۇش ۋە ئىنقىلاپ بولغان ئىدى. لېكىن فېئوداللىق تۈزۈم - نىڭ سىياسى قوغدىغۇچىسى بولغان ئەكسىيەتچى ھوكۇمەت، يەرلىك فېئوداللار ۋە مۇتەئەسسەپ روھانىلار بۇ خىل يېڭى مەكتەپتىن مەنپەئەتدار ئەمەس ئىدى. ئەكسىيەتچى مىللەتلەرست ياڭ زىڭشىڭ ھوكۇمىتى ئۇيغۇر خەلقىنى داۋاملىق ھالدا ئوتتۇزا ئەسىر خوراپاتلىغىدا، دىنى جاھالەت ئىچىدە، ئاڭسىز، قالاق ھالەتتە ساقلاپ قېلىشنى خالايتتى. خەلقنىڭ فېئودال تارقاقلىقتا، ئاڭسىز، ئويغانمىغان، ئۇيۇشمىغان ھالەتتە ياشىشى ئۇنىڭ سىياسى ۋە مىللى مەنپەئەتلىرىگە ئۇيغۇن كېلەتتى. شۇڭلاشقا، ئاز ئۆتمەيلا، ياڭ زىڭشىڭ ھوكۇمىتى بىلەن يەرلىك مۇتەئەسسە - سىپلەر بىرلىشىپ، ئەمدىلا دۇنياغا كەلگەن بۇ يېڭى مەكتەپنى تاقىۋەتتى ۋە بۇ مەكتەپنىڭ تەشەببۇسكارلىرىنى جازالىدى.

يېڭى مەكتەپ تاقىۋېتىلگەندىن كېيىن، نىزامىدىن قەشقەر، يەكەن قاتارلىق جايلاردا مەدىكارچىلىق قىلدى، مەتىلى بولسا ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ تۈۋپچىلىق ئىشلىرىغا ياردەملەشتى ھەم قوشۇمچە جۇۋىچىلىق قىلدى.

زامانئوي يېڭى مەكتەپتە بىر مەزگىل ئوقۇش مەمتىلى توخ-
تاجىنىڭ دۇنياقارىشىنىڭ ۋە ھاياتى مۇددىئالىرىنىڭ تىكلىنىشىگە
چوڭقۇر خاراكتىرلىك تەسىر كۆرسەتتى. يېڭى مەكتەپ ئېچىش،
يېڭى مەكتەپلەرنى ئومۇملاشتۇرۇش، زامانئوي ئىلىم - پەن
بىلەن ئۆز خەلقىنى قۇراللاندىرۇپ، ئۇلارنى تەرەققى تاپقان
مىللەتلەرنىڭ قاتارىغا ئۆتكۈزۈش، مەدەنىيەتنى يۈكسەلدۈرۈش
ۋە ئىجتىمائى تەرەققىيات ئۇنىڭغا بىردىن - بىر ياشاش مەقسىدى
بولدى.

تەۋپىق كىچىگىدىن تارتىپلا شېرى يېزىشنى، ساز چېلىش
ۋە ناخشا ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ ئۇيغۇر كىلاسسىك
ئەدەبىياتىنى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرىنى بېرىلىپ
ئۈگەنگەن ئىدى. ئۇ ئائىلىسىگە قايتىپ دادىسىغا ياردەملىشىشكە
باشلىغاندىن كېيىنمۇ، ئۆزلۈكىدىن ئۈگىنىشنى ۋە شېرى يېزىشنى
قەتئى داۋاملاشتۇردى.

1920 - يىلى تەۋپىقنى دادىسى تىرىكچىلىك مەقسىدىدە
ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ، بورىتالا، غۇلجا، چۈچەك قاتارلىق
جايلارغا ئېلىپ باردى. شائىر بۇ سەپىرىدە فېئوداللىق جاھا-
لەت ئىسكەنجىسىدە ئىڭراپ ياتقان خەلقنىڭ ئازاپ - ئوقۇبەت-
لىك ھاياتى بىلەن كەڭ تۇردە ئۇچراشتى، ئۇ، كېزىپ ئۆتكەن
شەھەر ۋە يۇرتلاردا مەزلۇم خەلقنىڭ چەكسىز ئىجتىمائى
تەڭسىزلىك ۋە مىللى زۇلۇم، خۇرلۇق شارائىتىدا ياشاۋاتقانلى-
غىنى كوردى. قالاڭلىق، خوراپاتلىق، فېئوداللىق ئاسارەتلەر
قاتمۇ - قات زەنجىر بولۇپ خەلقنى چىرمىۋالغان ئىدى. شائىردا
ئۆز خەلقىنىڭ بۇ خىل ئىجتىمائى، تارىخى پاجىەسىگە نىسبەتەن
چوڭقۇر ئېچىنىش پەيدا بولدى.

تەۋپىق دادىسى بىلەن بىللە چۈچەككە بارغاندىن كېيىن،
ئۇ يەردە ئاتۇش مەھشەتلىك سەتىراج مامۇت ھاچى دىگەن

كشىدىن سەتىراچلىقنى ئۆگەندى ۋە شۇ كەسپ بىلەن تىرىكچە -
 لىك قىلىشقا باشلىدى. لېكىن ئاز ئۆتمەي تەۋپىقنىڭ تەقدىرىدە
 يەنە جىددى ئۆزگىرىش يۈز بەردى. ئۇ 1921 - يىلى قەشقەر
 شەھرىدە مەرىپەتپەرۋەر، مەشھۇر ئالىم ئابدىقادىر دامۇللىنىڭ
 خەلقارا جاھانگىرلارنىڭ سۆيىقەستى بىلەن يوشۇرۇن ئولتۇرۇلگەن -
 لىكىدىن خەۋەر تاپتى ۋە غەزەپ - نەپرەتلىك ھىسسىياتى بىلەن
 "ئوقىدى - ئاشتى" ناملىق بىر شېئىر يېزىپ، ئۇنى سەتىراچلىق
 دۇكىنىنىڭ ئالدىغا چاپلاپ قويدى. شېئىردا فېئوداللىق جاھالەت،
 زالىم ئەمەلدارلار، مۇتەئەسسەپ روھانىلار پاش قىلىنغان ۋە
 ئەيىبلەنگەن ئىدى. يەرلىك ھۆكۈمەت تەۋپىقنىڭ بۇ شېئىردىن
 خەۋەر تېپىپ، ئۇنى دەرھال سىياسى تەقسىپ ئاستىغا ئالدى
 ۋە ئارقىسىغا پايلاقچى سېلىپ قويدى. شائىرنىڭ دوستلىرى
 ئۇنىڭغا چۆچەكتىن باشقا بىر ياققا يۆتكىلىپ كېتىش توغرىسىدا
 مەسلىھەت بەردى. تەۋپىقنىڭ پۇرسەت تېپىپ داۋاملىق ئوقۇش
 نىيىتى بار ئىدى. بۇ ئىمكانىيەت ئەينى ۋاقىتتا نەقەت خوشنا
 سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىلا بولۇپ، شائىر داۋاملىق ئوقۇش مەقسە -
 دىگە يېتىش ئۈچۈن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەۋەسىگە ئۆتۈپ
 كېتىش قارارىغا كەلدى. ئۇنىڭغا يەرلىك تەرەققىيپەرۋەر زات
 مۇرات ئەپەندى بىر ئات ۋە ئاز - تولا خىراجەت يوللۇق
 تۇتتى. شائىر ئاخىرى چۆچەكتىن ئايرىلىپ قازاق يىگىتلىرىنىڭ
 ياردىمى بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتتى.

تەۋپىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا بارغاندىن كېيىن، ئۇ يەردە
 يۇرتداش مۇساپىرلار بىلەن ئۇچراشتى ۋە ئۇلارنىڭ ياردىمى
 بىلەن داۋاملىق ئوقۇش ئىمكانىيەتلىرىنى ئىزلىدى. شائىر
 سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا دەسلەپكى مەزگىللەردە ئۆزلۈكىدىن ئۆگە -
 نىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ماركسىزم - لېنىنىزم كىتاپلىرىنى ئوقۇدى
 ۋە ئىلمىي سوتسىيالىزم نەزىرىيەسىنى ئۆگەندى، كېيىنچىرەك

بولسا، موسكۇاغا بېرىپ شەرق دارىلفۇنۇنغا كىرىپ ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالدى. تەۋپىق بۇ دارىلفۇنۇندا بىر يېرىم يىل ئوقىدى. بۇ سوتسىيالىستىك سوۋېتلەر ئىتتىپاقى دۇنياغا كەلگەن دەسلەپكى چاغلار بولۇپ، تەۋپىقنىڭ دارىلفۇنۇنىدىكى ئوقۇشى تازا ئوڭۇشلۇق بولالمىدى. ئۇ ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، مەكتەپتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

تەۋپىق مەكتەپتىن ئاچراپ چىققاندىن كېيىن، موسكۇادا يەنە ئالتە ئاي تۇردى. بۇ جەرياندا ئاتۇشلۇق خەللاق دىگەن ئادەم ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالدى. تەۋپىق يەنە باشقا يول تېپىپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇش نىيىتىدە ئىدى، شۇڭا ئۇ موسكۇادىن ئايرىلىپ قارا دېڭىز بويلىرىدىكى پورتلارغا كەتتى. تەۋپىق ئۇ يەردە ئاشپەزچىلىك ۋە كاۋاپچىلىق قىلدى. ئۇ ئاستا - ئاستا چەتئەل پاراخوتلىرىنىڭ شوپۇرلىرى بىلەن تونۇ - شۇشقا باشلىدى، ئۇلارغا ئۇيغۇرچە مېزىلىك تاماقلارنى قىلىپ بەردى، تەمبۇر چىلىپ بەردى، بۇنىڭ ئارقىسىدا ئۇ ئۇلار بىلەن ياخشى مۇناسىۋەت ئورنىتىۋالدى. تۈركىيە پاراخوتلىرىنىڭ خادىملىرى شائىرنىڭ داۋاملىق ئوقۇش ئارزۇسىغا ھىس - داشلىق قىلدى. ئۇلار شائىرنى 1923 - يىلىنىڭ 9 - ئىيىدا ئوز پاراخوتىغا سېلىۋېلىپ تۈركىيەگە ئېلىپ كەتتى. تەۋپىق پاراخوتتىن ستامبولغا يېقىن بىر يەردە چۈشۈپ قالدى. پاراخوت باشلىغى ئوز تونۇشلىرىغا تەۋپىقنى ستامبولغا يەتكۈزۈپ قويۇشنى تاپىلاپ قويغان ئىدى. شائىر بويىنغا كىچىك بىر تەننى ئېسى - ۋېلىپ، مىلىچ ماللارنى سېتىپ، يۇرت ئارلاپ يۈرۈپ ستامبولغا يېتىپ باردى. تەۋپىق ستامبولدا شىنجاڭلىق مۇساپىرلارنى ئىزلەپ تاپتى ۋە ئۇلاردىن ئۆزىنى بىرەر مەكتەپكە تونۇشتۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى. ناھايىتى تەسلىكتە ئۇ ستامبول ئوقۇتقۇچىلار تەرىپىدىن مەكتەپنىڭ قارا خىزمەتچىلىكىگە

تونۇشتۇرۇلدى. شائىرنىڭ مۇنتىزىم ئوقۇش ئارزۇسى ھە دىگەندە ئىشقا ئاشمىدى. ئەمما ئۇ ھىچ ئىككىلەنمەستىن ئۈزلۈگىدىن ئۈگىنىشكە كىرىشتى. ئۈز ئىشلىرىنى قىلىپ تۈگەتكەندىن كېيىن، سىنىپلارغا بېرىپ، دەرىزە تۈۋىلىرىدە دەرس ئاڭلاپ، ئاڭلىغانلاردا رەنى ئۈگىنىپ ھېڭىشقا باشلىدى. بىر مەزگىلدىن كېيىن، ئۇ مەكتەپ رەھبەرلىكىگە ئۆزىنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلىش توغرىسىدا ئىلتىماس سۇندى. مەكتەپ رەھبەرلىكى ئۇنىڭ ئاڭلىغان لىكسىيەلىرىدىن ئىمتىھان ئېلىپ كورۇپ، ئۇنى ئاخىرى ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى. تەۋپىق تىرىشىپ ياخشى ئوقىدى، سىنىپتا ئىز-چىل ھالدا ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولۇپ ماڭدى.

تەۋپىق مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ستامبول شەھىرىدىكى ئەتراپىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىندى. ئۇ يەردە بىر مەزگىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى. 30 - يىللار شىنجاڭدا بوران - چاپقۇن بىلەن باشلاندى. قۇمۇلدا كۈتىرىلگەن دىخانلار قوزغىلىڭى ناھايىتى تېزلىكتە پۈتۈن شىنجاڭغا يامراپ، جىڭ شۇرپىن ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى.

شائىر تەۋپىق بۇ خىل ۋەزىيەتنى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا زامانىۋىي ئىلىم - پەن مەكتەپلىرىنى يولغا قويۇش، خەلقنى ئاقارتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشنىڭ ئىمكانىيەتلىك ياخشى سىياسى شارائىتى، دەپ ھىساپلىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ ئومۇرلۇك غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئۆز خەلقىگە خىزمەت قىلىش ئارزۇسى بىلەن 1932 - يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كەلدى. ئۇ شۇ يىلى ئالدى بىلەن قەشقەرگە چۈشۈپ، يۇرتداشلىرى بىلەن يۈز كورۇشتى. تەۋپىق 1933 - يىلىنىڭ بېشىدا كىندەك قېنى توكۇلگەن ئانا يۇرتى - ئاتۇشقا قايتىپ كەلدى.

تەۋپىق ئاتۇشقا كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن خەلق

ئارىسىدا يېڭى مائارىپ توغرىسىدا جامائەت پىكرى تەييارلىدى. ئۇندىن كېيىن ئۇ تەشكىلىي ئىشلارغا كوچۇپ، يېڭى مائارىپنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغان تەرەققىيەرۋەر كىشىلەردىن بىرنەچچە يەلەننى تەكلىپ قىلىپ، ناھىيىلىك مائارىپ ھەيئىتى تەشكىل قىلدى. يېزىلاردا مەكتەپلەرنىڭ كىرىم - چىقىمىنى باشقۇرىدىغان ئاتالار ھەيئىتى قۇرۇلدى. مەكتەپلەرنىڭ مالىيە مەنبەسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، دىنىي قائىدىلەر بويىچە تولىنىدىغان ئوشىرە - زاكات، قۇربانلىق قىلىنغان ماللارنىڭ تېرىسلىرى ۋە ۋەخپە يەرلەردىن ئېلىنغان ھوسۇل ناھىيىلىك مائارىپ ھەيئەتىنىڭ ئىگىدارچىلىغىغا ئۆتكۈزۈلدى.

يېڭى مەكتەپلەر ئېچىشنىڭ تەشكىلىي ۋە مالىيە مەسلىھەتلىرى ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، تەۋپىق ناھىيىدە ئالدى بىلەن ئىككى ئايلىق ئوقۇتقۇچىلار تەربىيەلەش كۇرسى ئاچتى. كورسقا 61 كورسانت قاتناشتۇرۇلدى. كورسانتلار ئوقۇش تۈگەتكەندىن كېيىن، پۈتۈن ناھىيە بويىچە داغدۇغىلىق ئاقارتىش تەشۋىقاتى ئېلىپ باردى. ئۇلار رەت - رەت تىزىلىپ، قىزىل گالۈستۈك تاقاپ، ناھىيە شەھرى ۋە يۇرتلاردىن «بىز - مۇئەللىم!» دىگەن مارشنى ياڭرىتىپ مېڭىپ ئۆتتى. بۇ مارشنىڭ شېئىرى ۋە ئاھاڭىنى تەۋپىق ئۆزى ئىشلىگەن ئىدى. مېڭىغان - ئون مېڭە - لىغان خەلق ئۇلارغا ئاپىرىن ئوقىدى ۋە ھورمەت بىلدۈردى. بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ناھىيە تەۋەسىدە يېڭى مەكتەپ قۇرۇش دولقۇنى كۆتىرىلدى ھەر بىر يېزىدا دىگۈدەك يېڭى مەكتەپ تەسىس قىلىندى. بۇ مەكتەپلەرگە دەسلەپكى قەدەمدە ئون مېڭىدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. مەكتەپلەردە ئوقۇش باشلىنىش بىلەن تەڭ ئاممىۋى خاراكتىرلىق ئاقارتىش ھەركەت - تىمۇ قانات يېيىپ كەتتى، ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ۋە چوڭ - لار كەچلىك ساۋات چىقىرىش سىنىپلىرىغا تەشكىللەندى. شۇنداقلا

داق قىلىپ 1933 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە بولغان 3 يىل ئىچىدە ناھىيە خەلقنىڭ يەتمىش پىرسەندىن كۆپرەكى يېڭى مەكتەپلەردە ئوقۇپ خەت - ساۋادىنى چىقاردى. بۇ جەرياندا ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار قاتارى قىزلارنىڭمۇ مەكتەپلەردە ئوقۇتۇلغانلىقى ۋە نۇرغۇنلىغان ئايال مۇئەللىملەرنىڭ يېتىشتۈرۈلگەنلىكىمۇ ئالاھىدە نەتىجە بولدى. ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخى شارائىتتا، ئومۇمىي دىنىي ئىسكەنجىلەر مۇھىتىدا بۇنىڭغا ئىرىشەلمەك ئانچە ئوڭاي ئىش ئەمەس ئىدى.

تەۋپىققا ئاتۇشتا زامانىۋىي مائارىپنى بارلىققا كەلتۈرۈش، ئاممىۋىي خاراكتىرلىق ئاقارتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش، بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدا زامانىۋىي ئىلىم - پەن مەكتەپلىرى تارىخىنى باشلاپ بېرىش ئانچى - ۋالا ئاسانغا چۈشكىنى يوق. ئۇنىڭغا فېئودالىق ئىجتىمائىي ھالەتنىڭ قاتمۇ - قات توسقۇنلۇقلىرىنى بوسۇپ ئۆتۈشكە، يەر - لىك فېئوداللار ۋە دىنى جاھالەت كۈچلىرىنىڭ قاتتىق قارشى - لىغىنى زور كۈچ بىلەن سۈندۈرۈشقا توغرا كەلدى. ئۇ بۇلار - نىڭ ھەممىسىدە خەلق كۆپچۈلىكىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە، زامانىۋىي تەرەققىياتقا ئىنتىلگۈچى سانسىزلىغان ياشلارنىڭ قىزغىن غەيرىتىگە تاياندى.

ئاتۇشتا يېڭى مەكتەپلەرنىڭ ئومۇملىشىشى يۇرتنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىگىمۇ زور تەسىر كۆرسەتتى. تەۋپىقنىڭ تەشەببۇسى ۋە يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن مەكتەپلەرگە ۋە يېزا يوللىرىغا يۈز مىڭ تۈپتىن كۆپرەك تىرىك كۆچىتى قويۇلدى.

تەۋپىق خەلقپەرۋەر، تۇرمۇش ئىستىلىدا ئاددى - ساددە ئۇستاز ئىدى. ئۇ ئۆزى بىۋاستە تۇتۇپ تەربىيىلىگەن 40 نەپەر ئىزچىغا ئاتۇشنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى تورت باغلىق ئاق ماتىرىنى مەشرەئەدە بويلاپ كىيىم بەرگەن، ئۆزىمۇ شۇ ماتادىن

كېيىم كىيگەن ئىدى. ئۇ مەكتەپلەردىكى كەمبىغەل ئوقۇغۇچە-
لارنىڭ كېيىم-كېچەك ۋە ئوقۇش خىراجەتلىرىنى مائارىپ
راسخودىدىن ئاجرىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ خاتىرجەم ئوقۇشىنى
كاپالەتلەندۈردى.

تەۋپىق ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار ۋە كەڭ ئاممە بىلەن
قويۇق مۇناسىۋەتتە بولاتتى، ئۇلارنىڭ دەرت - ئەھۋالىغا قۇلاق
سالاتتى، ئۇ ھەرگىزمۇ كىشىلەرنىڭ جەمىيەتتە تۇتقان ئورنىغا،
ئابرويىغا، پۇلغا ۋە چاپنىغا قاراپ مۇئامىلە قىلمايتتى، كۆپ ھال
لاردا يېزىلاردىكى كەمبىغەل، نامرات كىشىلەر بىلەن بىللە يۈرەت-
تى. بىر كۈنى ئۇنىڭ راخمان ناملىق بىر ئاشق بىلەن كۆ-
چىدا بىلە پاراڭلىشىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرگەن بىرنەچچە
ئايال ئۆز - ئارا: "كوردۇڭلارمۇ؟ مەمتىلى ئەپەندى راخمان
بىلەن بىللە كېتىۋاتىدۇ..." دېيىشىدۇ. بۇ پاراڭنى ئاڭلاپ قال-
غان شائىر دەرھال ئۇلارغا جاۋابەن:

سويىسە سويىمەن يەر بىلەن يەكسان بولسا،
سويىمىسە سويىمەم مىسرىگە سولتان بولسا

دىگەن شېئىرنى توقۇيدۇ.

تەۋپىق زامانىۋىي مائارىپنىڭ ئاتۇش دائىرىسىدىن ھالقىپ
چىقىپ پۈتۈن ئۆلكە بويىچە ئومۇملىشىشنى ئارزۇ قىلاتتى. بۇ
ئارزۇ ئۇنىڭ ئومۇرلۇك غايىسىغا ئۇيغۇن كېلەتتى. شۇڭا ئۇ،
يېڭى مەكتەپلەرنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن باشقا جايلارغا
قارىتىلغان تەشۋىقى تەرغىبات خىزمىتىنى چىڭ تۇتتى. 1935 -
يىلى ئۇ ئۆزى بىۋاسىتە تەربىيىلىگەن 40 نەپەر ئىزچىنى باش-
لاپ پىيادە پەيزىۋات، توققۇزاق، ئوپال، تاشىلىق، يېڭىسار،
قەشقەر شەھرى قاتارلىق جايلارغا سەپەر قىلدى. ئۇ سەپەر
داۋامىدا، بارغانلا جايدا، شۇ جايدىكى خەلقلەرگە ئاتۇشتا يولغا

قويۇلغان زامانىۋىي مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىنى تەشۋىق قىلدى. 1936 - يىلى ئۇ 800 نەپەر ئوقۇغۇچىنى تەشكىللەپ، قەشقەر شەھرىدە ئۆتكۈزۈلگەن "12 - ئاپرىل" بايرىمىغا ئاپىرىپ قاتناش-تۇردى. بۇ ئوقۇغۇچىلار قىزىل بايراقلارنى كۆتىرىپ سەپ تار-تىپ، داقا - دۇمباق، بارابانلىرىنى چېلىپ مارش ئوقۇپ، مەيداندا تۈرلۈك گىمناستىكا شەكىللىرىنى يارىتىپ، بايرامغا يە-مىلغان كەڭ ئاممىغا ئاتۇش مائارىپىنىڭ پارلاق مۇۋەپپەقىيەتلى-رىنى نامايەن قىلدى. بۇ خىل تەشۋىق - تەرغىباتلار ئۆلكىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالدا زامانىۋى مائارىپنىڭ يىلتىز تارتىشىغا مۇئەي-يەن ئىجابى تەسىر كۆرسەتتى.

لېكىن شائىرنىڭ تارىخى خاراكتىرلىق بۇ تىرىشچانلىغى كۆپ ئۇزاققا بارالمىدى. ئۇ ئۆز پائالىيىتىنى ئۆزگىرىۋېتىپ سىياسى مۇ-ھىتتا، سىياسى پۇرسەت-پەرەس، مىسلىماتارىست شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى كەلتۈرۈپ چىقارغان داۋالغۇپ تۇرغان ۋەزىيەتتە ئې-لىپ بارغان ئىدى. شىڭ شىسەي مەمۇرلىرى ۋە يەرلىك ئەكسە-يەتچىل فېئوداللار شائىر يولغا قويغان ئىلغار ئاقارتىش ھەرىك-تىدىن خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. شۇڭلاشقا، 1936 - يىلى 7 - ئايدا جاللات شىڭ شىسەينىڭ چاپارمەنلىرى شائىرنى ئاتۇشتا ئىشلەۋاتقان مەكتىۋىدىن قولغا ئېلىپ كەتتى. شائىر ئاز ئۆتمەي قەشقەر شەھىرىدىكى ياۋاغ تۇرمىسىدە پىلاجەلىك يوسۇندا ئېتىپ ئولتۇرۇلدى. شائىرنى شىڭ شىسەينىڭ تۈرمە ئەمەلدارى مەۋلان دىگەن كىشى ئاتقان، شائىر ئولۇم ئالدىدىن، ئۇنىڭدىن يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ ئالدىدىن ئېتىشىنى تەلەپ قىلغان ۋە ئوق يىگەندىن كېيىن: "ئاه، ۋە - تەن!" دەپ يىقىلغان ئىدى. شائىر ئېتىپ ئولتۇرۇلگەندە تېخى 36 ياشتا ئىدى.

شائىر تەۋپىقنىڭ ھاياتى تەغدىرى مانا شۇنداق بولدى.

ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۇنىڭ ئىلغار دۇنياقارىشىنىڭ، ھاياتى غايىسىنىڭ ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخى شارائىتىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، رۇشەن سىياسى تۇسكە ئىگە. شائىر شېئىرلىرىدا ۋە تەننى، خەلقنى، ئىلىم - پەننى، ئىجتىمائى تەرەققىياتنى ۋە ئەينى يىللاردىكى دىخانىلار قوزغىلىڭىنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىنى كۆيلىگەن، فېئودالزىم جا - ھالىتى، دىنى خوراپاتلىق، ئىجتىمائى زۇلۇم ۋە قالاقلق ئۈستە - دىن شىكايەت قىلغان. پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خەلق ئىشىغا بىرىلە - لىگەن بۇ خەلق پەرزەندى ئۇيغۇر يېقىنقى زامان ئەدىبىياتى تارىخىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئېلىشقا تېگىشلىك. مەن ئۇنىڭ شېئىر - لىرىدىن بىر قىسمىنى بۇ قېتىم نەشرگە تەييارلىدىم. ئىلىم - پەن خادىملىرى ۋە ئەدىبىيات تارىخى تەتقىقاتچىلىرىنىڭ شائىر تەۋپىقىنىڭ ئىجادىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەتقىق قىلىپ كورۇشىنى، بۇ توغرىدا زورۇر ئىزلىنىشلەر ئېلىپ بېرىشىنى ئۈمىت قىلىمەن.

تەۋپىق شېئىرلىرىدىن نەمۇنىلەر

ئوقىدى - ئاشتى ...

ئوقىدى - ئاشتى باشقىلار بىزدىن ئەي قەدىردانلار،
كورگەچكە ئۇلارنىڭ ئىجتىھادىنى قاينار ۋىجدانلار.

ھاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلۇرلەر باشقا مىللەتلەر،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا، ئويلا ئىممەتلەر!

ئۈگەتمەس بىزلەرگە ھەق كالامنى بىلگەن ئالىملار،
ئەخلاقىنى پۈچەك پۇلغا ساتقاي بىزنىڭ زالىملار.

رىشۋە ① بار يەرگە ئاچ قاشقىر كەبى دەمىسىز چاپارلەر،
بېشىدا سەللە، قولدا تەسۋى، ھەقتىن قاچارلەر.

ئويلاڭلار! زاكات-ئىسقات كىملىرىنىڭ ھەققى، كىملىرى ئالۇرلەر؟
نى - نى خىيانەتلەر ھەيۋەت تون ئىچىرە پىنھان قالۇرلەر.

مۇيەسسەر بولدىلەر باشقا ئەللەرگە ئانچە ھىكمەتلەر،
ئەمىلىگە قارىتا بەردى ئاللا شانۇ - شەۋكەتلەر

ئوقۇيمىز، بىلمەيمىز، لىسانۇ ئەرەپ مۇشكۈل تىلى بىزگە،
يادىگار قالغان يوق بىر نوكتە ھىكمەت ئۇلاردىن بىزگە.

قەشقەردە يېتىملىرى ھامام ئاستىدا كۆلدە ياتۇرلەر،
تەربىيەسىز، ئوشۇق ئويىناپ، نىشە تارتۇرلەر.

مەرھۇمى داموللا ئابدۇلقادىرى ناھەق كەتتىلەر،
گۇناسى نىمە؟ پەقەت بىزگە ھەقتى ئۈگەتتىلەر.

بىز — مۇئەللىم!

بىز — مۇئەللىم! يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچمىز،
خەلقىمىزگە يوپ - يورۇق نۇرلار ساچمىز.
تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق،
ئىلىم - ئىرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق.

---

① رىشۋە — رىشۋەت - پارا.

خۇراپاتتا قالدۇرۇپ ئەزدى زالىملار،
كوزلىرىمىز قارىغۇ كوپ ناچار بولدۇق.

بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز سائادەت يولى،
بىز ۋە تەننىڭ يېڭىدىن ئېچىلغان گۈلى.
ئوقۇتىمىز ئەۋلاتنى يېڭى پەن بىلەن،
پۇختا بولسۇن مەكتەپنىڭ بېسىلغان ھۈلى.

يورۇق تاڭغا تەلپۈندى ۋىلايەتمىز،
ئىلىم بىلەن تىكلەنگەي ئىناۋەتمىز.
مەنبە بولدى ئىرپانغا يۇرتىمىز ئارتۇش،
ئىرپان بىلەن ئېچىلغاي سائادەتمىز.

ۋەتەن ئۇچۇن ...

ۋەتەن ئۇچۇن تەرەققىيات ئىستىرىمىز،
ئارزۇسىمىز راۋاجلانسا مائارىپ.
جاننى پىدا قىلدۇق ئەزىز ئۆلكىگە،
بىزنىڭ يۈرەك زالىملارغا مۇخالپ.

بولسا دەيمىز بىزدە ھوقۇق، ئادالەت،
بولسا بەربات خۇراپاتلىق، جاھالەت.
شۇنىڭ ئۇچۇن ياشىسۇن بۇ ئىتىقلاپ،
زاۋال تاپسۇن ناھەقچىلىق، ئىختىلاپ!

پورەكلىسۇن گۈزەل باھار گۈللىرى،
شوخ سايىرسۇن يۇرتىمىز بۇلبۇللىرى.

ئىقبال ئۈچۈن بولايلى بىز ئىتتىپاق،
جىلۋىلەنسۇن مەرىپەتنىڭ نۇرلىرى!

قۇتۇلۇش يولىدا

سەن ئۈچۈن ئەي يۇرتىمىز بولسۇن پىدا بۇ جانىمىز،
قۇتۇلۇش يولىدا سۇدەك ئاقتى بىزنىڭ قانىمىز.

قان كېچىپ ھەم جان بېرىپ ئاخىر قۇتۇلدۇردۇق سېنى،
قۇتۇلۇشقا قەلبىمىزدە بار ئىدى ئىمانىمىز.

يۇرتىمىز بىز يۈز-كوزۇڭنى قان بىلەن پاكىزلىدۇق،
ئورلىگەن يالقۇن بىلەن پاكلاندى بەلكى نامىمىز.

يارۇ-ھەمدەم بولدى بىزنىڭ ھىممەتىمىز سەن ئۈچۈن،
شانۇ-شۆھرەتلىك ئىدى ھىممەت بىلەن ئەجدادىمىز.

ئاتىللىنىڭ جەڭلىرى ئۈچمەيدۇ تارىخ بېتىدىن،
نەسلى قالدى جەڭگىۋار، بىز ئۇنىڭ ئەۋلادى بىز.

مىللىتارىست بولدى گۇم، بولدى ياۋدىن ئەل ئامان،
ياشسۇن، مىڭ ياشسۇن گۈزەل ئىستىقبالىمىز!

مۇبارەك ۋەتەن

ئەي ئاتىلار يۇرتى مۇبارەك ۋەتەن سەن ياشارسەن،
پەرزەنتلىرىڭ باشىغا تېخى نۇرلار ساچارسەن.

تاغلىرىنىڭ ئالتۇن - كۈمۈش، زىلال سۇلار بويلايدۇ،
دۈشمەنلىرىنىڭ بەك ئاچكوز تالىماقنى ئويلايدۇ.

ئوتلاقلىرىنىڭ ياپ - يېشىل سانسىز ماللار يايلايدۇ،
قىمىز ئۇچۇن تاغ ئەھلى يىلقىلارنى بايلايدۇ.....

ۋەتەن خەلقى ئويغانغىن، ئاچ كوزۇڭنى، ئولتۇرما،
بۇ جانىجان يۇرتۇڭنى غەپلەت بىلەن تولدۇرما.

ئەل - يۇرتىغا تەر توكمەك پەرزەنت ئىشى، بۇرچىڭدۇر،
يولغا چىققان كارۋانسەن، ئىلىم - ئىرپان يولچىڭدۇر.

ئويغان خەلق!

ئويغان خەلق، يۇرتۇڭنى سەن قۇتۇلدۇر،
مەكتەپ بىلەن چىراق ياققىن، نۇر تولدۇر!

پۇتسۇن ئەمدى زۇلمەت، دەۋرى ئىستىبدات،
شۇم تەغدېردىن، قارا كۈندىن بول ئازات!

سانادىتىڭ ئۇچۇن تىرىش، ھىممەت قىل،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشتا خىزمەت قىل!

دەس تۇر ئەمدى، ئاتلان خىزمەت يولغا،
ھوما قۇشى قونسۇن ئەۋلات قولغا!

قۇتۇلدۇق

ئولكىمىزدە نەلەر كەچتى ئويلايلى،
كەچمىش تارىخ دەرياسىنى بويلايلى!

مەھكۇم بولۇپ يىللار- ئايلار ئوتتۇرىدا،
مۇستەبىتلەر بىزنى ۋەيران ئەتتىلەر.

يۇرتنى چەيلەپ خالغانچە كەزدىلەر،
ئەلنى خارلاپ، زۇلۇم سېلىپ ئەزدىلەر.

قولمىزغا مىللىتىمىزنى ئېلىپ ئېتىلدۇق،
بىزلەر ئەمدى ئۇ زۇلمەتتىن قۇتۇلدۇق.

مەردىپەتنىڭ قۇياشىغا ئومىتۇلدۇق،
قۇتۇلدۇق بىز، قۇتۇلدۇق بىز، قۇتۇلدۇق.

ئەل ئويغاندى، بىز غەپلەتتە ياتمايمىز،
يۇرتىمىزنى ئەمدى ئەرزان ساتمايمىز.

قۇربانلارنىڭ قانلىرىنى ئاقلانمىز،
يېڭىدەردىن- يېڭىشەلەرگە ئاتلانمىز.

ئۇيغۇر بالىلىرى

بىز ئۇيغۇرنىڭ بالىلىرى كۆڭلىمىز نۇرلۇق،
بېسىپ ئۆتكەن ئۇزاق ھايات يولمىز ئۇلۇق.

كوپ زامانلار سەرسان بولدۇق زالىم قولدىدا.
دەريا - دەريا قانلار توكتۇق ئەرك يولىدا.

بىزگە گويا دوزاخ بولدى بۇ ئانا ماكان،
ئەسىر بولدۇق، تۇتقۇن بولدۇق، ھالىمىز يامان.

كۈرەش بىلەن ئوتتى ئەسىر، شانىمىز ئۇلۇق،
بىزگە ئەمدى ياراشمايدۇ خارلىق ۋە قۇللۇق.

ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن!

ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن، بىزمۇ شادان بولىنىڭ،
ئىلمۇ - ئىرپان يولى ئۇچۇن ئەمدى قۇربان بولىنىڭ!
نەچچە يىللاپ ئۇخلىدۇق، كۈندۈز ئىدى قاراڭغۇلۇق،
ئېچىلىپ ئىرپان يولى قاراڭغۇلۇق بولدى يورۇق،
تۇتمىشپ قوللارغا قول شادۇ - خەندان بولىنىڭ.
ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ئەمدى ئۇيقۇدىن كوزۇڭنى ئاچ،
ئىلمۇ - ئىرپان نۇرى ئال، مىللىتىڭ باشىگە ساچ،
ئوزگىدەك ئوز يۇرتىمىزغا بىزمۇ سۇلتان بولىنىڭ!

بىز ۋەتەن ياشلىرى

بىز ۋەتەن ياشلارى بىز،
يۇرتقا قۇربان باشلارىمىز.
ساغلام كوڭۇل، ساپ ۋەجدان
بىزنىڭ يولداشلارىمىز.

چېكىندى بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن
جاھالەت بىرلەن زولۇمات.

ئېچىلدى ئەمدى كوزلىرىمىز،
خۇراپاتتىن بولدۇق ئازات.

بىز ۋەتەن ياشلارى بىز،
كۆرەش بىلەن تاپتۇق ھايات.
ئەل قەلبىنى ئويغىتىمىز،
ئويغىنىشتىن كېلەر نىجات.

ئەي ئانا يەرا!

ئەي ئانا يەرا، كوزلىرىڭدە ئۈمىت پارلار ھەر زامان،
ئۈستىڭدەدۇر گاھى تۇتۇق، گاھى رۇشەن كوك ئاسمان.

ئوتتى تارىخ، ئوتتى يىللار، ئىستىللار بولدى كوپ،
جەڭ - چېلىشلار يالقۇنىدا چىقتى سانسىز قەھرىمان.

ئەي ئانا يەرا، پاك، مۇقەددەس، سەندە بىزنىڭ جانىمىز،
سويگۇ - مېھرىڭ ۋە سۈتۈڭدىن پۈتتى بىزنىڭ قانىمىز.

ئەل يوقالماي كەلدى سەندە جەڭدە كوكلەپ، بەرق ئۇرۇپ،
قاينىغان قان، چاقىنغان تىغ بولدى دائىم يارىمىز.

ئىرپان كۈنلىرى

تۇغدى بۇ يۇرتقا ئىرپان كۈنلىرى،
پۈتتى نادانلىق، زۇلمەت تۇنلىرى.
سايرا ۋەتەننىڭ شوخ بۇلبۇللىرى،
ئېچىلدى ساڭا ئىلىم يوللىرى.

يىمىرىلمەكتە دەۋرى ئىستىبات،
خۇراپاتلىقتىن بولغىن سەن ئازات.
بىلگىن غەنىمەت ئالتۇن چاغلارنى،
قىل ئىرپان بىلەن يۇرتۇڭنى ئابات.

ئەي ۋەتەن خەلقى!

ئەي ۋەتەن خەلقى، ئويغان غەپلەتتىن،
قەددىڭنى كۈتەر ئەسرى كۈلپەتتىن.
زامانىڭغا باق، ئەتراپىڭغا باق،
قالما ئارقىدا ئۈزگە سىللەتتىن!

روسۇلىمىزنىڭ سوزلىرىدۇر شۇل،
”ھوۋەل جاھات مازدى“ دىگەن ئىدى ئول.
بولما داۋاملىق خۇراپاتقا قۇل،
قەددىڭنى كۈتەر جەڭگە تەييار بول!

بورادەرلەر

بورادەرلەر، يول كورۇندى
يەنە غېرىپ باشىمە.
تاغدا تاشلار چىقتى كوكلەپ
كوزدىن ئاققان ياشىمە.
پارلاق ئۈست يۇلتۇزلىرى
نۇر ساچتى يولداشىمە.
قەدەم قويدى ئىقبالىمىز
ئەۋجى ئىززەت تاغىمگە.

يول ئېچىلدى ئەمدى بىزگە،
سائادەتنىڭ باغىگە.

ئالتۇن ئۆلكە

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە، ئالتۇن تاغۇ-تاشلارنى،
ئالتۇن رەڭدە چاقنايدۇ بۇغداي، قوناق ئاشلارنى.

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە، بىز پىداكار ياشلارنى،
قەدىرلەيمىز ئىرپاننى، بىز ئىلىم يولداشلارنى.

بۇ ئۆلكىنىڭ پەرزەندى ھەر بىرىدۇر ئارىسلان،
جەڭگە تەييار ئەرك ئۇچۇن بۇندا سانسىز قەھرىمان.

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە، بىز ئۇنىڭ قۇربانى بىز،
بەخشەندە بولدى ئاغا قەلبىمىز — ۋىجدانىمىز.

قۇياش تۇققاندا

تۇغدى قۇياش، ساچتى نۇر يۇرتنىڭ تاغۇ-تاشىگە،
ئۇنىڭ ئىللىغى يەتتى مەزلۇم خەلق باشىگە.

قۇياش نۇرى يورۇتقان ئىنقىلاپنىڭ گۈلى بىز،
يۇرتىمىزغا سېچىلغان ئىلىم-ئىرپان نۇرى بىز.

يوللىرىمىز ئېچىلدى باسىمىز غالىپ قەدەم،
يورۇق كۈندىن نۇر ئېلىپ، نۆز ساچارىمىز دەمىۋ-دەم.

باھار كەلدى

باھار كەلدى، گۈل - چىچەكلەر ئېچىلدى،
باشىمىزغا رەھىمىتى ھەق سېچىلدى.

كەتتى ئەمدى زىمىستان قىش، تاڭ ئاتتى،
ئۇيقىمىزدىن خوش ئاۋازلار ئويغاتتى.

كۈن نۇرىدا پارلىدايدۇ روچەكلەر،
ھەممە يەردە ياشنىدى گۈل - چىچەكلەر.

گۈل - چىچەكتىن باش كوتەردى ئوغۇزخان،
بىزنى ئالغا ئۈندەمەكتە ئۇ ھامان...

ئىزچىلار

بىز ئىزچىلار بىز قوللىرىمىز گاڭ،
كوزىمىز نۇرلۇق، قەلبىمىز ساغلام.
خەلق يولىدا ئالغا باسىمىز،
دۈشمەنگە قارشى ساقلاپ ئىنتىقام.

ئۈگەن تىرىشىپ، ياش ئىزچى بالىلار،
ۋەتەن غېمىدا قاينار ۋىجدانلار.

ئۇزۇن ۋاقت بىز زالىم قولىدا،
ئىشلىيەلمىدۇق خەلق يولىدا.
قۇللۇق ئورنىدىن ئەمدى دەس تۇردۇق،
ئالغا ئۈرلەيمىز ئىرپان نۇرىدا.

ئۇگەن تىرىشىپ، ياش ئىزچى بالىلار،
ۋەتەن غېمىدا قاينار ۋىجدانلار.

ئوسكەن يۇرتىمىز تاغلىق، شېغىل تاش،
ۋەتەن يولىدا پىدادۇر بۇ باش.
ماڭغان يولمىز نىجاتلىق يولى،
قايتما بۇ يولدىن ئىزچى قېرىنداش!

ئۇگەن تىرىشىپ ياش ئىزچى بالىلار،
ۋەتەن غېمىدا قاينار ۋىجدانلار.

مەكتەپ ئىرۇر

مەبدەئى ھىلمۇ ھايا ① مەكتەپ ئىرۇر،
مەخزەنى سىدقو ساپا ② مەكتەپ ئىرۇر.
مۇزلىغان دىللارنى ھەم چۈن نەۋ باھار،
سەبزە خۇررام ئەيلىگەن مەكتەپ ئىرۇر.

توم تاراقى دۇنياۋى شەيئون ھەقىر ③،
قائىدى راھى ھۇدا ④ مەكتەپ ئىرۇر.
كۈللەمەن يەرچۇ كاما لەمغىل كاما،
مەسلىكۇ دارە شىپا مەكتەپ ئىرۇر ⑤.

① مەبدەئى ھىلمۇ ھايا — مۇلايىملىق ۋە ھاياننىڭ باشلىنىشى.

② مەخزەنى سىدقو ساپا — راستلىق ۋە پاكلىق خەزىنىسى.

③ دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن خەۋەر بەرگۈچى.

④ قائىدى راھى ھۇدا — توغرا يولغا باشلاشنىڭ قانۇندىلىرى.

⑤ بۇ مىسىرنىڭ مەنىسى: مەسلىكلەر شىپا تاپىدىغان دوختۇرخانا

مەكتەپ بولىدۇ.

سايرام كولى

سايرام كولى ئوزۇڭ كىچىك، دەردىڭ تولا،
داۋالغۇيسەن، ساھىللاردىن تاشالمىسەن.
ئەتراپىڭنى قورشۇلغان ئىگىز تاغلار،
ئۆمۈتۈلسەن، داۋانلاردىن ئاشالمىسەن.....

كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ

(1935 - يىلى تەۋپىق ئاتۇشتا يولغا قويۇلغان يېڭى
مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ تەسىرىنى
باشقا جايلارغا كېڭەيتىش مەقسىدىدە 40 نەپەر ئوقۇغۇچىنى
تەشكىللەپ، ئۇلارنى پەيزىۋات، توققۇزاق، ئوپال، تاشمىلىق،
يېڭىسار، قەشقەر شەھرى قاتارلىق جايلارغا پىيادە ساياھەتكە
ئېلىپ بارغان ئىدى. ئۇلار ساياھەتتىن قايتقىنىدا ئاتۇش
كوچىلىرىدىن مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ ئوتتى.)

سەپەر قىلدۇق، تاغلار ئاشتۇق،
يېڭىلىقتىن نۇرلار ساچتۇق،
خەلقىمىزگە قۇچاق ئاچتۇق،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ.

بەھۇدە يولنى ماڭمىدۇق،
بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق،
ئىشىزىز بىكار ھەم قالمىدۇق،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ.

پىيادە چوللەردىن ئوتۇپ،
ھەر يەردە ئەلنى ئويغۇتۇپ،
كونىلىقنى قورقۇتۇپ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ.

تەنقىت

سىلەردە بار ئەجەپ بىر خىل ئەيىپلەر،
نەشە، ھاراق، ئەپيۇندەك كەيىپلەر.

ئوينايىسىلەر كاغەز قىمار دىگەننى،
ئىت يىمەيدۇ سىلەر نان دەپ يىگەننى.

تەنقىت قىلدۇق، ئەخلاقىڭىز تۇزۇلۇر،
تۈزەلمىسە سىزدىن ئۈمىت ئۇزۇلۇر.

نەشە تارتىپ رەڭگىڭىزدە ھىچ قان يوق،
شۇڭا سىزدە ئادەمگە خاس ۋىجدان يوق.

توغرا مېڭىڭ، ئۈلگە ئېلىڭ بىزلەردىن،
ئەھلى ۋەتەن بىزار بولدى سىزلەردىن.

تۇرمە خاتىرىلىرى

(1)

تاقىتىم تاق بولدى مۇندىكى خەلقنىڭ نىدايىدىن،
قۇلاقلىرىم گاس بولدى كىشەنلەر سادايدىن.

ئىخ، بىچارە ەزلۇملار! گۇناھى نىمە زادى؟
بىر ماڭدامچە يەر تەگمىش بۇ ۋەتەن پانايدىن.

(2)

نەچچە يىل كەزگەن ئىدىم دىيار غۇربەتنى،
ھىچقەيەردە كورمىگەن بۇ ئوقۇبەتنى.
ئېلىپ باردىم ئاقارتىش قايتىپ ۋەتەنگە،
مۇكاپات ئۇچۇن ئالدىم ئازار - كۈلپەتنى.

(3)

بۇ قاراڭغۇ يىللاردا تاپالمىدىم ئادالەت،
ئادالەتكە ئىنتىلدىم، قولغا ئالدى سىياسەت.
خەلقىم ئۇچۇن ئىلىم - پەن، تەرەققىيات ئىستىدىم،
نىيىتىم ساپ، دىلىم ئاق، ئوتكۈزمدىم جىنايەت!

(4)

روھىم ئەجەپ قىسىلدى يالغۇزلۇقتا — تۇتقۇندا،
سائەتلىرىم ئوتتەكتە كىشەنلىنىپ زۇلمەتتە.
يېشىم ئوتتۇز ئالتە ياش، تاشتىنمۇ قاتتى بۇ باش،
ئادا بولار ئوخشايىمەن بۇ خىل قايغۇ - ھەسرەتتە.

(5)

خۇدا بىلۇر بالىلىرىم قالدى دادۇ - پەرياقتا،
دىرىگىمنى ئالالماي سەرسان بولۇپ ھەرياقتا.

ئەل خاننى مەمتىمىن ئىچى قارا مۇناپىق،
ھوكۇمەتكە ئۈستۈمدىن خەۋەر بېرىپسەن ساختا.

(6)

بۇلبۇللار تۇتقۇن بولدى، يۇرتنى بۇلغىدى قاغا،
كىم بولسا ۋە تەنپەرۋەر بىر كۈن ئېسىلۇر دارغا.

(7)

ئۇرغۇپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىدا ئىسيان ئىتەر،
كۈندە مۇشتۇمدەك كىسەك خەت يېزىپ تۈگەپ كېتەر.

ئەھمەد يۈنەككىنىڭ «ھىبەتۈلھەقايتىق» داستانى

پروفېسسور يە. ئە. بىرتىلمىس

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەبىمبۇللا ئېلى

داستاننىڭ تېپىلىشى ۋە نەشر قىلىنىشى

تۈرك ئالىمى نەجىپ ئاسىم بىرىنچى جاھان ئۇرۇشى يىللىرى ئىستامبولدىكى مەشھۇر ئەياسوفىيە مېچىتىنىڭ كىتاپخانىسىدا ئىشلەپ تۇرغاندا، باشقا ئەسەرلەر ئارىسىدا بىر قولىياز - مەنى كورۇپ قالدى. بۇ قولىيازما «موڭغۇل تىلىدىكى رىسالىلەر توپلانمىسى» ماۋزۇسى ئاستىدا، 4757 رەقەم بىسىلەن رويخەتكە ئېلىنغان ئىدى. قولىيازمنى تەكشۈرۈش ۋە ئۆگىنىش نەتىجىسىدە، ئۇنىڭغا ناتوغرا ماۋزۇ بېرىلگەنلىكى، چۈنكى بۇ ئەسەر موڭغۇل تىلىدىكى رىسالىلەر ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ۋە شۇ دەۋرگىچە ئىلىم - پەن ئەرباپلىرىغا مەلۇم بولمىغان بىر داستان ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. ئەسەر ئۇيغۇر ھەرپىدە ناھايىتى ئالدىراپ يېزىلغانلىقى سەۋەپلىك ئۇنى ئوقۇپ چىقىش خېلى قىيىن ئىدى. ئەسەرنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى ئەسلىتىشتىن بۇ ئەسەرنىڭ توڭغۇز يىلى، يەنى 884 - يىلى زۇلقەئدە ئېيىنىڭ 17 - كۈنىدە (1480 - يىلىنىڭ 30 - يانۋارىدا)

كوچۇرۇلۇپ تامام بولغىنىنى ئېنىقلاپ ئېلىش مۇمكىن بولدى. بۇ ئەسەرنى ئىستامبولدا قەغەزگە كوچۇرۇش ئىشىنى بېجىرگەن خەتتاتنىڭ ئېتى شەيخزادە ئابدۇرازاق باخشى ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى («قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ۋىنا شەھرىدىكى نۇسخىسىنى كوچۇرگەن كىشىمۇ شۇ خەتتات بولسا كېرەك). خەتتات 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى چارىگىدە، ئىسلام مەملىكەتلىرىدە كەمدىن - كەم كىشىلەرلا ئۇيغۇر ھەرىپىدە يېزىلغان ئەسەرلەرنى ئوقۇشنىڭ ھوددىسىدىن چىقالغانلىقىلىرىنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، ھەتتا ھەر بىر قۇرنىڭ تېگىگە شۇ سوزلەرنى ئسەرەپ ھەرىپىدە يازغان ۋە چۈشىنىش ئېغىر بولغان ناھايىتى كۆپ سوزلەرنى پارس تىلىدا ئىپادىلىگەن ئىدى. ئەنە شۇ قوشۇمچە ئەسەتلىمىلەر ئوقۇشقا ئېغىر بولغان ئۇيغۇر ھەرپلىرىنى چۈشىنىۋېلىشىنى بىر مۇنچە ئوڭايلاشتۇردى ۋە نەچپ ئاسمىغا بۇ مۇھىم يادىكارلىقىنى ئۇيغۇر تىلىدا ۋە ئۇنىڭ تەرجىمىسىنى 6 - 1934/1915 - يىللاردىلا نەشر قىلىشقا ئىمكانىيەت بەردى.

نەچپ ئاسم تەرجىمە قىلغان بۇ ئەسەر كىرىش سوز بىلەن باشلىنىدۇ. كىرىش سوزىدە ئەڭ ئاۋال تۈرك خەلقلەرى ئارىسىدا خەت - ساۋات قەدىم زامانلاردىلا تارقالغانلىقى كورسىتىپ ئوتۇلگەندىن كېيىن، ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرىنى ياۋروپادا ئۇگىنىش تارىخى قىسقىچە ئېيتىپ ئوتۇلىدۇ ۋە ئۇيغۇر تىلىدىكى «مىراج نامە» نىڭ تارىخى ۋە تەقدىرى مەسىلىسىگە تولۇق توختىلىدۇ. كىرىش سوزىنى يازغان كىشى ئەياسوفىيە كىتاپخانىسىدا تېپىلغان قوليازما ئەسەر ھەققىدە يازغىنىسىدا، بۇ ئەسەرنى باشلاپ كىم ياراتقىنى، ئەسەرنىڭ نامى ۋە ئۇنىڭ تەخمىنەن قاچان ۋۇجۇتقا كەلگىنى توغرىسىدىكى مەسىلىلەر ئۇستىدە پىكىرلىرىنى بايان قىلغىنىدىن كېيىن، كىرىش سوزىنى بىر جەدۋەل بىلەن تۇگىتىدۇ. بۇ جەدۋەل، ئۇيغۇر ئېلىپبە - سېدىكى ئەنە شۇ ئەسەردە قوللىنىلغان ئاساسىي بەلگە (ھەرپ)

لەرنىڭ شەكلىنى سۈزۈپ بېرىشتىن ئىبارەتتۇر.

كېيىن، داستاننىڭ ئەرەپ ھەرپىدە بېسىلغان قىسمى بېرىلدى. بۇنىڭدا، ئابدۇرازاق باخشى تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىنى نەشر قىلىش بىلەنلا چەكلەنمەستىن، بەلكى ئۇيغۇرچە نۇسخىسىمۇ ئېتىۋارغا ئېلىندۇ ۋە كونا ترانسىسكروپىسىيە (ھەرپلەر) دە يېزىلغان نۇسخىسىغا زورۇر بولغان تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلدى. ئەسەرنى نەشر قىلغان كىشى ئۇيغۇر تىلىدىكى ھەر بىر بېيىت مۇناسىۋىتى بىلەن، ئەتىمىسولوگىيە (سەرفى) قائىدىلىرىگە تېگىشلىك ئۆزىنىڭ بىر تالاي پىكىرلىرىنى بىلدۈردى. شۇ بېيىتتا تۈرك كىتاپخانلىرى ئۈچۈن چۈشىنىشلىك بولمىغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، شۇنىڭغا ئوخشەنغان سۆزلەرنىڭ قىپچاق، چىغاتاي تىلى ۋە ئاناتولى تۈركلىرى شۇنىلىرىدىمۇ ئۆچۈرۈلگەن توغرىسىدا مەسئۇلار كەلتۈرۈپ ئوتتۇ. كېيىن، بېيىتنىڭ ئاناتولى تۈركلىرى تىلىدا نەسىر بىلەن قىلىنغان تەرجىمىسى بېرىلدى. بەزەن ترانسىسكروپىسىيە - يەنە ئىزچىللىققا رىئايە قىلىنمىغىنىمۇ كورسىتىپ ئوتۇش كېرەك. شۇ بىر سۆز بەزى جايلاردا ھەرخىل ئۇسۇلدا شەكىللەنگەن. سەرفى ئوخشاشمىلار كۆپ جايدا ئانچە ئىشەندۈرەرلىك تەسىر قالدۇرمايدۇ. مەنىنى بۇزىدىغان بەزى مەتبەئە خاتالىرىمۇ ئە - سەردىن تولۇق پايدىلىنىشى خېلى مۇشكۈلەشتۈردى.

نەچچە ئاسسىم ئەسەرنىڭ ئاساسىي تېكىستىدىن كېيىن، ئەنە شۇ قوليازمىدىكى شېئىرلاردىن بىر قانچە پارچىلارنىمۇ كەلتۈرۈپ ئوتتۇ. بۇ پارچىلار ئەسەرنىڭ نامى ۋە ئۇنى ياراتقان كىشىنىڭ ئىسمىنى ئېنىقلاپ ئېلىشقا بىر مۇنچە ئىمكانىيەت بەردى.

كىتاپنىڭ ئاخىرىدا ئەسەر تىلىنىڭ گىرامماتىكىسى (سەرفى) توغرىسىدا قىسقىچە ماقالا ۋە ھازىرقى زامان تۈرك كىتاپخانلىرىغا

چۈشنىشلىك بولمىغان سوزلەرنىڭ لۇغىتى بېرىلدۇ. ئۇيغۇر ھەرپىدە يېزىلغان ئەسەرلەرنى بېسىپ چىقىرىش ناھايىتى قىيىن ۋە مۇشەققەتلىك مېھنەتتۇر. كىتاپتا مەۋجۇت بولغان بەزى كەس-چىلىكلەرگە قارىماستىن، ئاپتور (كىتاپ ئىگىسى) بىر ئەسەرنى بېسىپ چىقىرىش بىلەن پەنگە ناھايىتى زور خىزمەت كور-سەتكىنىنى، شۇنىڭ بىلەن، تەكشۈرۈش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغۇچى ئالىملارغا بۇ يادىكارلىقنى ئۇگىنىشكە ئىمكانىيەت بەر-گىنىنى كورسىتىپ ئوتۇش كېرەك. پەقەت بىر نەرسە توغرىسىدا ئەپسۇسلىنىشقا توغرا كېلىدۇكى، كىتاپتا قوليازمنىڭ فوتو سورىتى بېرىلمەپتۇ. بۇ ئىشمۇ قىلىنغاندا، ئەسەر ئۈستىدە تېخىمۇ چوڭقۇر ئىش ئېلىپ بېرىشنى، ئۇنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق ئۇگىنىشنى خېلىلا ئاسانلاشتۇرغان بولار ئىدى.

داستاننىڭ ئىگىسى كىسىم، ئۇ داستان قاچان ۋە قەيەردە يارىتىلغان؟

داستاننىڭ ئوزىدىن، پەقەت ئۇنى ئىجات قىلغان كىشىنىڭ نامىنىلا بىلىپ ئېلىش مۇمكىن. داستان ئىگىسى ئەسەرنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا ئوزى توغرىسىدا شۇنداق ئىزاھات بېرىپ ئوتىدۇ:

ئەدىپ ئەھمەد ئېتىم ئەدىپ پەند سوزۇم،
سوزۇم مۇندا قالۇر، بارۇر بۇ ئوزۇم.

ئەسەردە داستاننىڭ نامى ۋە ئۇنىڭ قاچان، قەيەردە يېزىلغانلىقى زادىلا كورسىتىلمەيدۇ. داستاننىڭ «دادىپەھسەلەرىبكە كە مەدھىيە» دەپ ئاتالغان ئۇچىنچى بابىدا ھاكىمنىڭ ئېتى كورسىتىلگەن بولسىمۇ (بۇ مەدھىيە شۇ ھاكىمغا بېغىشلانغان) — بۇ ھاكىمنىڭ ئېتى زىكىر ئىتىلىشى تەكشۈرۈش — تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچىغا ياردەم كورسىتەلمەيدۇ. چۈنكى شەجەردىن تەكشۈرۈپ كورگەندە بۇنداق ناملىق ھاكىمنىڭ دۇنيادا ئوتكەنلىكى ئېنىقلان-

مىدى. مەزكۇر قوليازىمىدا بىز قانچە ناھايىتى مۇھىم ئەسلىمىلەر بولمىغاندا ئىدى، بۇ مەسىلىنى ئېنىقلاپ ئېلىش ناھايىتى قىيىن بولاتتى. خەتتات تەرىپىدىن “دانا پىكىر ۋە مەسلىھەتلەر ساھىبى ئۇلۇغ ئەمىر ئارىسلان خوجا تارخانىنىڭ خوجىنى مەدھىيىلەپ ئېيتقانلىرىدىن” دەپ ئاتالغان بىر ئەسلىمە بولسۇنمۇ مۇھىمدۇر. بۇ ئەسلىمىدە توۋەندىكىلەر ئېيتىلىدۇ:

ئەدىپنىڭ يېرى ئاتى يۈنەك ئىرۇر،
سافالىق ئەجەپ يەر كوڭۇللەر بىرۇر.
ئاتاسى ئاتى ماھمۇد يۈنەكى
ئەدىپ ئەھمەد ئوغلى، يوق ئۇل ھىچ شەككى.
كىتاپنىڭ ئاتى ئىرۇر ھىبەت — ئۇل
ھەقايىق — ئىبارەت ئەرەپتىن ئوشۇل.
تامامى ئىرۇر قەشغارى تىل بىلە،
ئېيتىمىش ئەدىپ رىققاقى دىل بىلە.
ئەگەر بىلسە قەشغار تىلىنى ھەركىشى،
بىلۇر ئۇل ئەدىپنىڭ نى كىم ئەيمىشى.
كىشى تىلىنى بىلسە، بىلۇر مەنىسىن،
بىلۇرمەن دىسە، ئەيپ ئوزى بىلمىسۇن.

بىز يۇقۇرىدىكى قۇرلاردىن — ئەسەرنىڭ ئىگىسى ئەھمەد مەھمۇد ئوغلى ئىكەنلىكىنى، يۈنەك دىگەن يەردە (فەرغانىدە) ياشىغانلىغىنى، داستان ئەرەپچە «ھىبە تولەھ قايىق» (“ھەقىقەتلەر سوۋغىسى”) دەپ ئاتالغىنىنىمۇ بىلىپ ئالىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئارىسلان خوجا بۇ داستاننىڭ قەشقەر تىلىدا يېزىلغانلىغىنىمۇ كورستىپ ئوتىدۇ.

يەنە بىر ئەسلىمە “ئۇنىڭ ئەمىر سەيفۇدنىنى مەدھىيىلەپ ئېيتقانلىرىدىن” دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئەسلىمىدە بىز توۋەندىكىلەرنى ئوقۇيمىز:

ئەدىبلەر ئەدىبى فازللەر بېشى
گوۋھەردىن سوز ئەيمىش، ئىتىن سوز بېشى.
ئۇغان رەھمەت ئەتسۇن بۇ سائەت ئاڭا،
يەردىن قۇپسا بولسۇن يارانلار بېشى.

نامەلۇم بىر كىشى تەرىپىدىن يېزىلغان ئۇچىنچى بىر ئەس-
لەتىمدە تۆۋەندىكىلەر ئېيتىلىدۇ:

تۇغا كورمەسى ئىردى ئەدىپنىڭ كوزى،
تۈزەتتى بۇ ئون تورت باپ ئىچرە سوزى.

يۇقۇرىدىكى قۇرلاردىن داستاننىڭ 14 باپتىن ئىبارەتلە-
گىنى ۋە ئۇنى ئىجات قىلغان كىشى ئانىدىن قارغۇ بولۇپ تۇغۇل-
غىنىنى بايقاپ ئالىمىز.

بۇ ئەسلىتمىلەر ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە بولسىمۇ،
ئەپسۇسكى، مەزكۇر ئەسلىتمىلەردە ئەڭ مۇھىم نەرسە، يەنى ئەسەر-
نىڭ قاچان ئىجات ئېتىلىگىنى توغرىلىق ئېنىق بىر مەلۇمات بېرىل-
مەيدۇ. پەقەت ئارىسلان خوجىنىڭ 15 - ئەسىردە ياشىغان تىمورد-
لارغا مەنسۇپ چوڭ مەنسەپدارلاردىن بىرى ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاپ
ئېلىشقا تىرىشتۇق. بىراق بۇ ھال داستاننىڭ قاچان ۋۇجۇتقا
كەلگەنلىگىنى مۇئەييەن بىلىپ ئېلىشقا مۇتلەق يول ئېچىپ بېرەل-
مەيدۇ، چۈنكى 15 - ئەسىردە ياشىغان ئەدىبىيات ھەۋەسكارلىرى
ئارىسىدا داستان ئىگىسى توغرىسىدىكى مەلۇماتلار ساقلىنىپ قالغە-
ننىلا ئىسپات قىلىدۇ، خالاس. داستاننىڭ قاچان يارىتىلغانلىغىنى
ئېنىقلاش ئۈچۈن ئەڭ توغرا يول، شۇ دادىسىپەھسەلەرىنىڭ
كىملىگىنى بىلىپ ئېلىشتۇر. نەچىپ ئاسىم - خارەزىملىك مەشھۇر
مۇنشى ۋە شائىر رەشىدەددىن ۋەت - ۋەتنىڭ «جەۋاھىرۇل-

كەلايدۇ ۋە زەۋالدۇلغەرائىد» دىگەن كىتابتا ئالاقە قەغەزلىرىنىڭ نەمۇنىلىرى كورستىپ ئوتۇلدۇ) — «توراننىڭ شان - شوهرىتى» بولغان ئەمىر سىپەھسەلەر — تۇرغۇل قىلىچ سىپەھسەلەر بىكەننىڭ نامى بىر يەردە ئېيتىلغىنىنى تېپىپ ئېلىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولغان. بىراق، خۇددى ئەنە شۇ كىشى ئەدىپ ئەھمەد - نىڭ ھامىسى بولغان دەپ ئېنىق ئېيتىش قىيىن. نەجىپ ئاسىم — دادسىپەھسەلەر يۈنەكەننىڭ ھاكىمى بولۇپ ئۆتكەن ۋە ئۆزى ئىلىك خانلار ئۇرۇغىدىن بولسا كېرەك، دەپ مولچەرلەيدۇ. ئىلىك خانلار تارىخى ھازىرغىچە كەم ئۇگىنىلگەن بولۇپ، ئۇلار - نىڭ ۋەزىر ۋە مەنسەپدارلىرى ھەققىدىكى مەلۇماتلارمۇ قولغا كىر - گۈزۈلگەن ئەمەس. داستاننىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭ ھەقىقەتتە تارىخى كورسىتىلمەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن داستاننىڭ تىلى ۋە ئۇسلۇبىغا قاراپ ئۇنىڭ قاچان يارىتىلغانلىغىنى پەقەت تەخمىنەنلا بەل - گىلەشكە توغرا كېلىدۇ. داستاننىڭ تىلىنى تەھلىل قىلغىنىمىزدا، ئۇنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» تىلىغا خېلى يېقىن تۇرغىنىنى كورىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەرەپ ۋە پارس تىللىرىدىن تالاي سۆزلەرنىڭ كىرىتىلىشى، قەدىمدىن ئىشلىتىلىپ كېلىدىغان شەكىل - لىرىنىڭ قوللىنىلماسلىغى ۋە داستان تىلىنىڭ چىغاتاي تىلىغا خېلى يېقىن بولۇشى — بۇ داستان «قۇتادغۇبىلىك» تىنى كېيىنرەك ياكى پارس تىلىنىڭ تەسىرى كۈچلۈگرەك بولغان بىر يەردە يېزىلغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. خۇددى شۇ ۋاقىتتا، داستاندا موڭغۇللار ھەققىدە ھەقىقەتتە ھەقىقەتتە كېلىدىغاندا گەپ بولمىغانلىغى سەۋەپلىك، داستان ھەر ھالدا 12 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى چارىگىدىن كېيىنرەك ۋە 13 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى چارىد - گىدىن ئىلگىرىرەك يېزىلغان بولسا كېرەك، دىگەن نەتىجىگە كېلىش مۇمكىن. داستاننىڭ قاچان يېزىلىش تارىخىنى تېپىشقا ئېنىقراق قىلىپ بەلگىلەش ھازىرچە مۇمكىن ئەمەس.

مەزمۇنى ۋە شەكلى

ئەدەبىي ئەھمەتنىڭ مانا شۇ تېپىلغان داستاننى 235 بىيىتتىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ بىيىتلەر ھەر خىل ھەجىمدىكى 11 باپقا بۆلۈندۈ. بىز يۇقۇرىدا، شېئىر بىلەن يېزىلغان ئەسلى تىملىرىنىڭ بىرىدە داستان 14 باپتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەنگىنىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن ئىدۇق. ئەنە شۇنىڭ ئۈزۈمچى داستاننىڭ تېپىلغان نۇسخىسىدا كەمچىلىك بار، يەنى ئۇنىڭدا ئۈچ باپ يېتىشمەيدۇ، دەپ ئويلاش ئۈچۈن ئاساس تۇغۇلىدۇ. بىراق نەچچە ئاسمىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، داستاننىڭ بەزى بىر ۋاراق-لىرى يوقالغان، دەپ ئويلاشقا يول قويدىغان ھىچقانداق بەلگىلەرمۇ يوق. ئەكسىچە، ھەر بىر ۋاراقنىڭ "ھاپىز" دەپ ئاتىلىدىغان بەلگىلىرى ھەممە ۋاراقلارنىڭ تولۇق ساقلىنىپ قالغىنىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. ئېھتىمال يا ئابدۇرازاق باخشى قوليازمنى قىسقارتىلغان نۇسخىدىن كۆچۈرگەن، يا بولمىسا داستاننىڭ كىچىگرەك بۆلۈملىرىدىن ئىبارەت يەنە باشقا بىر نۇسخىسى بولسا كېرەك.

داستان ئادەتتىكىچە خۇدانى ماختاش بىلەن باشلىنىدۇ. داستاننىڭ باش قىسمىدىلا بېرىلگەن بىيىتلەر، قۇرئاندىكى ئايرىم سۇرىلەر، ئەرەپ ماقالىلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، شۇ بىيىتلەردىن كېيىنلا بۇ سۇرە، ھەدىس ۋە ماقالىلارنىڭ ئەرەپچىسىمۇ كەلتۈرۈلۈدۇ. مەسىلەن، 4 - بىيىتتا بۇنداق دېيىلىدۇ:

سېنىڭ باغلىرىڭغا دىلىل ئاقارغان
بولۇر بىرىنىڭ ئىچرە دىلىلار ماڭا.

فافى كۈللى شىمىن لاھۇ ئايەتۇن
تەدوللوغ ئەلا ئەننەھو ۋاھىدۇن.

ئىككىنچى باپتا (11 — 19) پەيغەمبەر ۋە چاھارىار خەل-
پىلمىرى مەدھىيىلىنىدۇكى، بۇ نەرسە داستان ئىگىسىنىڭ سۇنى
مەزھىبىگە مەنسۇپلۇغىنى كورسىتىدۇ.

ئۈچىنچى باپ (20 — 33) داستاننىڭ يۇقۇرىدا مەزكور داد-
سپەھسەلەربىككە بېغىشلانغىنىنى بىلدۈرىدۇ. شائىر دادسپەھسەلەر
بىكىنى بىر نەچچە قېتىم “شاهم” دەپ ئۇلۇغلايدۇ. شۇنىڭ
ئۈزىدىن بۇ كىشىنىڭ شائىر ياشىغان يۇرتتا چوڭ مەنسەپكە ئىگە
ئىكەنلىكى توغرىسىدا مەلۇم نەتىجە چىقىرىش مۇمكىن. شائىر ئۇنىڭ
ئىنىم - ئىھسانلىرىنى، سەخىيلىكىنى ماختاپ، بۇنداق دىگەن (22):

ئوگە بىلمەس ئەرگە ئوگە ئورگە تور
ئانىڭ بىرى جۇدى بەدى ئىھسانى.

شائىر ئۇنىڭ ئوز قاتارلىرىغا غەمخورلۇق قىلغىنى توغرىسىدا
سوزلەپ، داستاننىڭ بۇ بابىدا، بۇلۇتلازدىن كول ۋە دەريالارغا
تامچىلار سوۋغا قىلىدىغان دېڭىز بىلەن ئوز ئەمىرىنى سېلىشتۇر-
رىدۇ (32 — 33).

ئەدىب ئەھمەدنىڭ بۇ مەدھىيىلىرىدىن دادسپەھسەلەر
ئاجايىپ ياخشى كىشى بولغان ئىكەن دىگەن نەتىجىنى چىقىرىش
مۇمكىن بولمىسا كېرەك. سەخىيلىكىنى ماختاش — شۇ دەۋردىكى
شائىرلار ئۈچۈن ئاددى ئۇسۇللاردىن بىرى ئىدى. بۇ ماختاشلار
شائىرنىڭ شۇ يول بىلەن مەنسەپدارغا تەسىر قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن
قىممەت باھا سوۋغىلارنى تولراق ئېلىش نىيىتىدە ئىكەنلىكىنى
كورسىتىدۇ، خالاس.

توتىنچى باپتا (34 — 59) كىتاپنى يېزىش سەۋەپلىرى
ھەققىدە ئېيتىلىدۇ. ئەسەر ئىگىسى ئىجات قىلغان كىتاپ ئارقى-
لىق ئۆز ھاممىنىڭ نامىنى ساقلاپ قېلىشنى خالىغان ئىدى. ئۇ
ئۆز ئەمرىگە سادىقلىغىنى ئىسپات قىلىش ئۈچۈن، بۇ كىتاپنى
”ئۆز ئەمرىنىڭ ئەبدى يادىكارلىغى“ سۈپىتىدە ئىجات ئەتكىنى
ھەققىدە سۆزلەيدۇ (39):

بىلىك ئەتتىم ئانى شاھىمگە مەنوك،
ھاۋادارلىغىمنى تۈكەل بىلسو تىپ.

بەشىنچى بولۇمىدىن ئەسلى داستاننىڭ ئوزى باشلىنىپ، ئۇ
نەۋھ دەپ ئاتالغان توت بولۇمىگە ئاجرىتىلىدۇ. بۇ نەۋھلەرنىڭ
بىرىنچىسى (4062 -) بىلىمنى مەدھىيىلەش ۋە نادانلىقنى قا-
رىلاشقا بېغىشلانغان.

بىلىمىگە ئىگە بولغان كىشىلا تولا باھالىقتۇر:

باھالىق دىنار ئول بىلىكلىك كىشى،
بۇ جاھىل بىلىكسىز باھاسىز بېشى.
بىلىكلىك بىلىكسىز قاچان تەڭ بولۇر؟
بىلىكلىك چىشى — ئەر، جاھىل ئەر — چىشى.
سۇڭەككە يىلىك تىك ئىرەنگە بىلىك،
ئىرەن كوركى ئەقىل ئۇل، سۇڭەكنىڭ يىلىك.
بىلىكسىز — يىلىكسىز سۇڭەك تىك خالى،
يىلىكسىز سۇڭەككە سۇنالماس ئىلىك.
بىلىك بىلىدى بولدى ئىرەن بىلگۈلۈك،
بىلىكسىز تىرىكلا يىتىك گورگۈلۈك.
بىلىكلىك ئەر ئولدى، ئېتى ئولمىدى،
بىلىكسىز ئېسەن ئىركەك ئېتى ئولۇك.

بۇ باپ بىلىمنىڭ ۋە خۇسۇسەن كەمبەغەللەر ئۈچۈن ئۇنىڭ ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە بولغانلىغىنى كورسىتىش بىلەن تامام بولىدۇ.

ئالتىنچى بولۇم — يەنى ئىككىنچى نەۋە (63 — 86) سۇ - كۈت قىلىش (جىم تۇرۇش) نىڭ ئەۋزەللىكى ۋە ئوشۇقچە مەمەدانلىقنىڭ زەرەرى توغرىسىدا سوزلەيدۇ. چىشى چىشقا قويۇپ سەۋرى قىلىش، "تىلنىڭ چۇلۇۋىنى تارتىپ قويۇش" — مەرىپەتنىڭ ئاساسىدۇر، دىدى شائىر. تىل بەزەن ھەرقانداق قورالدىنمۇ قاتتىقراق يارىدار قىلىشى مۇمكىن (68).

ئوچوكتۇرمە ئىرەن تىلىن، بىل، بۇ تىل
باشاقتۇرسا، بۇتمەس، بۇتار ئوق بېشى.

بىر ئادەمدە ئىككى خۇسۇسىيەت بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ قالسا، شۇ ھالەت ئۇنىڭغا ھەرقانداق كۈلپەتلەر كەلتۈرىدۇ (75 — 76):

ئىككىنىڭ بىرىكسە بىر ئەردە كەلى
بۇ كەندى ئۇل ئەرگە مۇرۇۋەت يولى:
بىر ئۇل يەڭشىر ئىرسە كىرەكسىز سوزىن،
ئىككىنچى يالغان ئىرسە ئۇل ئەرنىڭ تىلى.

شائىر ئەنە شۇ قۇرلاردىن كېيىن راستچىللىق، ھەقىقەت - چىللىكنى مەدھىيەلەشكە كوچىدۇ. بۇ باپنى سىر ساقلاش ۋە بۇ سىرنى ھەتتا ئەڭ يېقىن دوستىڭىمۇ ئېيتماسلىق توغرىسىدا نەسىھەت قىلىش بىلەن تۈگىتىدۇ.

يەتتىنچى بولۇم ياكى ئۈچىنچى نەۋە (87 — 110) يېقىن شەرقتە ئەڭ مۆتىۋەر ھىساپلانغان ماۋزۇغا، يەنى دۇنيانىڭ پانىلىغى توغرىسىدىكى ماۋزۇغا بېغىشلانغان. بۇ بولۇم ئۇ

دەۋردىكى ئەدەبىياتتا كەڭ قوللىنىلىپ كەلگەنچە، دۇنيانى كارۋان سارايدا ئوخشىتىش بىلەن باشلىنىدۇ. كارۋان بۇ يەردە ۋاقتىنچىلا توختىلىپ، يەنە يول باسدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يەردىكى ئەزەتلەرگە ئېرىشىش، شۇ تۈپەيلى ئازاپ - مۇشەققەت چېكىش ئەرزىمەيدۇ؛ "ياخشىلىق ئۇرۇغىنى سېپىش" ئۈچۈن، يەنى ياخشى ئىشلارنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن دۇنيادا ياشىماق كېرەك؛ بايلىق ۋە كەمبەغەللىك بولسا - نىمىسە تىلىك چۈشەنچىدۇر، دېگەن نەتىجىگە كېلىنىدۇ. دۇنيادا ياشىغۇچى ھەممە نەرسىنىڭ پائىلىغى ھەققىدىكى غوسسىلىق پىكىرلەر توۋەندىكى قۇرلاردا بايان قىلىنغان:

باقاسىز ئىرۇر بۇ ئاجون لەزىتى،
كەچەر ئەل كەچەر تىك مەزە مۇددىتى.
يىگىت قوجا بولۇر، يېڭى ئەسكىرور،
قاۋۇل ئىرسە قامالور قاچار قۇۋۋىتى...
قامۇغ تولغان ئاسىلور، تۈكەل ئەكسىلور
قامۇغ ئاباداننىڭ خاراپ ئۇل سوڭى.
نەچچە يەر بارئىردى، سىغىشماس ئەردى،
ئەرى باردى، قالدى قۇرۇغ تىك يىرى.
نەچچە دانا ئىردى، نەچچە پەيلاسوف،
قېنى بۇكۇن ئانلار مېنىڭدەك بارى.

سۇچوك تاتتىڭ ئىرسە ئاچچىققا ئونۇن
بىرىن قىلسا راھەت، قىلۇر رەنج ئونۇن.
ئايا رەنج - قىتتىقسىز سۇرۇر ئۇمغوجو
بۇ ئاجون قاچان ئۇل ئۇ مۇنچقا ئورن؟

يىلان تىك بۇ ئاجون، يىلان ئوقلاغو،
يۇقاماققا يۇمشاق، ئىچى بور ئاغو.
نىقاپ كوتەرور ئاجون، بىرەر يۇز ئاچار،
يازار قول قۇچار — تىك يەنە تەرك قاچار.
يازىڭى بۇلۇت تىك يا تۇش تىك خالى،
دىرەكسىز كىچەر بەخت يا قۇش تىك ئۇچار.

سەككىزىنچى بولۇم ياكى توتىنچى نەۋە (111 — 157)
سېخىلىكنىڭ ئەۋزەللىكى ۋە بېخىللىقنىڭ سەتلىكى ھەققىدىكى
موھتەبەر ماۋزۇنى يورۇتىدۇ. ئادەمىزاتنىڭ مەدھىيەلەش زورۇر
بولغان خىسەلتلىرى بولسا، ئۇمۇ سېخىلىق ۋە ئالەجناپلىق
خىسەلتلىرىدۇر. مەدھىيەلەش بولسا كىشىنىڭ نامىنى ئەبىدىلەش-
تۇرىدۇ (118 — 120):

تىرىگىدى ئۆلەم سوز ئۆلمەي بولپ،
ئاجوندا ئات ئادگو گۈتوپ باردى، كور
بەخىل يىغدى زەر-سىم ھارامدىن ئوكوش.
ۋابال كوترو، باردى، ئۇزالا سوكوش.
ئولۇش بولدى مالى كىشىلەر ئارا،
بەخىل ئالدى ئانىن سوكونچتىن ئولۇش.

ئىلىكلەردە قۇتلۇغ بىرىكلى ئىدىك،
ئېلىپ بەرمىگەن ئەل ئىلىك قۇتسىزى.

باشقىلارغا سوۋغا قىلالايدىغان كىشىلەر ھەقىقىي خوشاللىق
ھىسسىگە مالىكتۇر. بېخىل (خەسس) بولسا، پەقەت مال - مۇ-
لۇكىنىڭ قوروقچىسى بولۇپ، بۇ مال - مۇلۇك بەرىبىر ئوزگە
كىشىلەرگە قېلىپ كېتىۋېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەھمەد

تەكشۈرۈلگەن بولمىسىمۇ ھەقىقەتتەمۇ نەسىھەت قىلىدۇ. چۈنكى تەكشۈرۈلگەن، ئادەملەرنى باشقىلاردىن چەتلىتىدىغان يامان خۇسۇسىيەتتۇر. ئۆزىنى تىنچ تۇتۇش (مومىنىلىك) كىشىنى يۈك-سەلدۈرىدۇ، ماختانچاقلىق بولسا پەسەيتۈرىدۇ. ھەممە كىشىلەر — باراۋەردۇر (143).

ئاتا بىر، ئانا بىر — بۇخەلق

ئەدىب ئەھمەدنىڭ يەنە بىر نەسىھىتى: دۇنيادا ئۇزاق ئومۇر سۇرۇشكە — دۇنيا لەززەتلىرىدىن ئۇزاق ۋاقىت پايدىلىنىشىغا ئۈمىت باغلىماسلىق توغرىسىدا دۇر. ئېھتىمالكى، ئولۇم دەرۋازا ئالدىدا ماراپ تۇرىدىغاندۇر. بۇ دائىم ئەستە تۇتۇلسا، ئەڭ يامان سۈپەت بولغان تاماگەرلىك، ئاچكوزلۇك ئۆز-ئۆزىدىن چۈشۈپ قالىدۇ (150 — 151):

خەسسىس تويماس ئاچون نىڭنى تىرىپ،
خەسسىلىك قېرىماس، ئىددىسى قېرىپ.
خەسسىلىكنى قويۇر خەسسىس ھەر قاچان؛
ئولۇپ ياتسا تۇپراق ئىچىرە كىرىپ.

بىخىل ئادەمگە بىر دىنار ھىساۋىغا ئىككى قۇلنى ساتقان-دىمۇ، ئۇ خۇددى ئەنە شۇ دىنارغا ئون قۇل سېتىشنى تەلەپ قىلىدۇ، دىگەن ھىكمەتلىك سوزمۇ كەلتۈرۈلۈپ ئوتۇلىدۇ.

توققۇزىنچى بولۇم (158 — 174) ئاخىرقى نەۋ دەپ ئاتالغان ۋە (ئېھتىمال خەتتاتنىڭ ئېتىۋارسىزلىغى سەۋەپلىك) بۇنەۋھنىڭ تەرتىپ رەقىمى كورسىتىلمىگەن. بۇ بولۇم «ياخشى ئەخلاق ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىشكە ئىنتىلىش زورۇرلۇغى ھەققىدە»

دەپ ئاتالغان. بۇ باپمۇ سېخى ۋە ئالجاناپ بولۇشقا چاقىرىق بىلەن باشلىنىدۇ (159):

يېمىشىز ياغاچ تىك كەرەمسىز كىشى،
يېمىشىز ياغاچنى كېسىپ ئورتەگىل.

قۇرئاندىكى “قان ئۇچۇن قان” ئاساسىغا تامامەن قىيا-رىمۇ-قارشى ۋە ئىنجىل ئۇچۇن خاراكتىرلىق بولغان ئاساس-نىڭ 161-بېيىتىدا تەلىقنى قىلىنىشى دىققەتنى تارتىپ تۇرىدۇ:

جاپا قىلدا جىڭغا يەنۇت قىل ۋاپا،
ئارىماس نەچچە يۇۋسا قان بىرلە قان.

يېقىن قېرىنداشلىرىڭغا نىسبەتەن قاتتىق مۇئامىلە قىلىش كېرەك ئەمەس، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى مۇمكىنقەدەر كېچىرىش زورۇر. غەزەپ ئوتى كۇچىيىپ كەتكەندە، ئۇنى سەۋىر-سۇكۇت سۇيى بىلەن ئوچۇرۇش كېرەك.
“ئۇلۇغلار”غا نىسبەتەن قانداق مۇئامىلىدە بولۇش ھەق-قىدە (169-170) توۋەندىكى مەسلىھەت بېرىلىدۇ:

ئاسىقسىز جىدەل ھەم مىزاقتىن ساقىن،
ئۇلۇغلارنى بۇشۇرۇپ ساڭا بۇ مىزاغ،
كىچىكلەرنى گۇستاخ قىلۇر بىل يېقىن.

باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەسەر ئىگىسى، مەنەسەپدارلاردىن ياخشىلىق ۋە سىلىق مۇئامىلە كۇتۇش مۇمكىن ئەمەسلىكى

ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇپ ئوتتۇ. ئۇنىڭ پىكرىچە، چوڭ مەنەسەپدارلارنىڭ ئاچچىغىنى كەلتۈرۈشتىن ئېھتىيات بولۇش كېرەك، چۈنكى ئۇنىڭ قولىدىكى ھاكىمىيەت چەكسىز چوڭ بولۇپ، چاچاقچى سەللا چاچىغى ئۇچۇن ئوز بېشىدىن ئاي-رىلىپ قېلىشى مۇمكىن.

سەۋىر قىلىش خىسلىتىمۇ ماختىلىدۇ: ھېچقاچان ئۇمتىسىز-لىككە بېرىلمەسلىك كېرەك، چۈنكى ھەممە نەرسە-ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ ئوتتۇپ كېتىۋېرىدۇ. شائىر يۇقۇرى مەنەسپكە ئېرىش-كەندىن كېيىن، ماختانچاقلىققا بېرىلمەسلىك ۋە دائىم زېرەك بولۇش توغرىسىدا چىرايلىق نەسھەت قىلىدۇ (178):

ئۇلۇغلۇققا تەگسەڭ يېڭىلىما ئوزۇڭ،
قەلى قىيساڭ ئەتلەس، ئۇنۇتما بوزۇڭ.

ئونسىنچى بولۇم (175-226)، يەنە تەرتىپ رەقىمى كورسىتىلمىگەن نەۋھ-ھەر خىل ماۋزۇلارغا بېغىشلانغان باپ دەپ ئاتالغان. بۇ باپ ھوۋلۇقماستىن ئويلاپ سوزلەش زورۇرلۇقى ھەققىدە مەسلىھەت بېرىش بىلەن باشلىنىدۇ. شائىر-نىڭ پىكرىچە، ئوزەڭگە باشقىلارنى دۇشمەن قىلماسلىق ئۇچۇن ئىسنىتىلىش كېرەك، چۈنكى مىڭ دوستتىن كورە بىر دۇشمەن ئارتۇغراقتۇر. ھەرقانداق خاتانى قاتتىق قارىلماسلىق كېرەك، چۈنكى دانا ئادەممۇ خاتا قىلىپ قويىمىغى مۇمكىندۇر ۋە (177):

بۇ بىر ئەيىپتىن ئوتتۇ باشىن كەسكۈچى،
ئاجوندا تىرىلگۈ كىشىسىز قالۇر.

ياخشى ئىش قىلغاندىلا ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشىشنى

ئۇمىست قىلسا بولىدۇ، چۈنكى تىكەنلىك ئوسۇملۇك تېرىپ،
ئۈزۈم ئېلىش مۇمكىن ئەمەس. بىراق، شائىر دۇنيادا ھازىر
بۇنداق ياخشى ئىشلارنى تېپىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى توۋەن-
دىكى قۇرلاردا ئۇقتۇرۇپ ئۆتىدۇ:

مەجاز بولدى دوستلۇق، ھەقىقەت قېنى؟
مېڭ ئەردوستتا بىرى بولۇنماس كۈنى!
ئوكوشراق كىشىنىڭ ئىچى غودۇر ئىرۇر،
كۈنى دوستۇڭ ئىرسە تاشى بىل مۇنى.
بۇ كۈن بۇ ئاجۇندا كىشىلىك ئەزىز!
قېنى، قانچە باردى كىشىلىك ئىسىمىز!

شائىرنىڭ پىكىرىچە، ياخشىلىق ۋە ساداقەت ئورنىغا
ئالەمدە ماختانچاقلىق، جەۋىر-زۇلۇم، رەھىمسىزلىك، ئادالەت-
سىزلىك ئېشىپ-تېشىۋاتىدۇ. ھەتتا دىيانەت ئىگىلىرى ئوتتۇرد-
سىدىمۇ ئەمدى سەممىلىك قالمىغان (194-195):

غەرىپ ئىردى ئىسلام، غەرىپ بولدى باز،
ئىبادەت رىيا بولدى، ئابىد ماجاز.
ھەرەبات ئورامى بولۇپ ئابادان،
خەراپ بولدى مەسجىد، پۈتۈن بى ناماز.

ئەسەر ئىگىسى ھەقىقەتتىن دىيانەتلىك بولۇش يولىدا
تۇرغانلىغى 10-، 11- ئەسىرلەردە ياشىغان دىن ئالىملىرى
ئويلىغاندەك، ئىسلام دىنىنىڭ يەنە تىكلنىشى ھەققىدە ئويلىغان-
لىغى كورۇنۇپ تۇرىدۇ. كوپ ئادەملەر زامانىنى ئەيىپلەۋاتىدۇ،
بىراق زامان ئەيىپلىك ئەمەس، بەلكى زامانىمىزنىڭ ئادەملىرى
ئەيىپلىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەنە شۇ ئەيىپدارلارنى قارىلىماق

كېسەرەك، دىدى ئۇ. ھازىرقى زامان كىشىلىرى، — دىدى شائىر، — ھالالىنى ھارامدىنمۇ ئاجرىتالمايدۇ. ھالال مېھنەت بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشىلەر زادىلا قالدى. كىشىلەر پەقەت بايلىق ئالدىدىلا باش ئېگىدۇ (206-207):

بۇدۇن ماللىق ئەلگە ئۇرۇپ يۇزلىرىن،
تۇزۇ قۇل قىلورلار ئازاد ئوزلەرىن.
كىم ئۇل مالسىز ئىرسە، ئۇل ئىرنى كورۇپ،
يۇز ئورۇپ قاچارلار يۇمۇپ كوزلىرىن.

بىراق، بۇ بايلىقلار بۇگۈن غەنىمەت بولسا، قىيامەتتە ئىبغىر يۇكتۇر. بەربىر، دىدى شائىر، بىر كۇن كېلىپ سەن ئولۇپ كېتسەن، بايلىغىڭ دۇشمەنلىرىڭگە قالدۇ. ئوزۇڭنىڭ نەسۋەڭ بولسا — چىرىپ كېتىدىغان سېرىق بوزدۇر. بۇ دۇنيادا خوشال-خورام ھايات كەمدۇر. ھەسەل بولغان جايدا ھەسەل ھەرىسىمۇ بولىدۇ، ھەسەل ئالدىكى نەسەن، ھەسەل ھەرىسىنىڭ زەھەرىنىمۇ تېتىپ كورۇشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ دۇنيادا ماھارىتنىڭ بىلىمىڭ بىلەن مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش — ناھايىتى كەمدىن — كەم ئۇچرايدىغان نەرسىدۇر. بىراق، ئەسەر ئىگىسى بىردىنلا، دۇنيانى شۇنچىلىك قارىلاش ئەرزىمدۇ؟ چۈنكى ھەممە نەرسە ئادەمزاتنىڭ پىشانىسىگە پۈتۈلگەن ۋە ھەممە نەرسە خۇدانىڭ ئىختىيارىدادۇر، دىگەن نەتىجىگە كېلىپ قالدۇ ۋە ھەر ھالدا زارىلىنىش-رەنجىش كېرەك ئەمەسلىگىنى توۋەندىكى قۇرلاردا چۈشەندۈرۈپ ئوتىدۇ (226):

ساڭا رەنج، ئاڭا گەنج بىرىكلى ئۇغان،
جازاھ قىلما، يارەنج ئىدىسى تۇرۇپ.

ئەڭ ئاخىرقى ئون بىسىرىنچى بولۇم (227 — 235)
“كىستاپنىڭ تامام بولۇشى بىلەن ئەپۇ سوراڭ”
دەپ ئىپتىسلىدۇ. بۇ باپتا، بولۇپمۇ توۋەندىكى قۇرلار
دېققەتنى جەلپ ئېتىدۇ:

ئەدەپ ئەھمەد ئەيتىم ئەدەپ پەند سوزۇم،
سوزۇم مۇندا قالۇر، بارور بۇ ئوزۇم.
كىلور كۇچ، كېچەر ياز، بارور بۇ ئومۇر،
تۈكەتتى ئومۇرنى بۇ يازىم، كوزۇم.
ئانن ئۇش چىقاردىم بۇ تۇركچە كىتاب،
كېرەك قىلتىپ ئەي دوست، كېرەك قىل ئىتاب.
بېيىتىم بۇ تاڭسوق تۇرانى سوزلەرنى،
قەلى بارسا ئوزوم، ئاتىم قالسا تىپ.

× ×

ۋەزىن ۋە قاپ-بېيە

ئەدەپ ئەھمەد ۋەزىن مەسلىسىدە، ئوزىدىن ئىلگىرى
ئوتتۇپ كەتكەن يۇسۇپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن قوللىنىلغان
ئۇسۇلنى داۋام ئەتتۇرىدۇ. «ھىبەتۈلھەقايىق» مۇ مۇتەقارپ
ۋەزىندىكى ئارۇز ئۇسۇلىدا يېزىلغان. شائىر ئۇزۇن ۋە كالتە
ئۇنلۇك ھەرپلەرگە ئىگە بولغان سوزلەرنى كىۋانتاتسۇ ۋەزىنى
ئەتراپىدا قوللىنىش ۋەزىپىسىنى ئومۇمەن تۇزۇك ھوددىلىگەن.
ئۇنىڭ تەرىپىدىن قوللىنىلغان ئاساسى ئۇسۇل — ئۇزۇن بوغۇم —
لاردىن پايدىلىنىشتىن ئىبارەت. ئەرەپ، پارسىي سوزلەرنى
تولا ئىشلىتىش يولى بىلەن، بۇ ئۇسۇلدىن پايدىلىنىش مۇمكىن —
لىكىنى تىمورىلەر دەۋرىدە ياشىغان سوز سەنئەتكارلىرى ماھارەت

بىلەن ئىسپاتلاپ بېرىشتى. بىراق، ئەدەب ئەھمەد «قوتادغۇ-بىلىك» ئەسەرگە نىسبەتەن ئەرەپ، پارىسى سوزلىرىنى خېلى كۆپ ئىشلەتكەن بولسىمۇ، بۇ سوزلەر 15-ئەسىردە يارىتىلغان ئەسەرلەرگە قارىغاندا ناھايىتى كەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئوتۇش كېرەك. ئەنە شۇنىڭ نەتىجىسىدە ناھايىتى چوڭ قىيىنچىلىقلار ۋۇجۇتقا كېلىپ، ئىمالا دەپ ئاتالغان ئۇسۇلدىن، يەنى تۈرك تىلىدىكى بەزى ئۇنلۇك ھەرپلەرنى ئوچۇق بوغۇم-لاردا ئۇزۇن ئۇنلۇك ھەرپلەر ئورنىدا پايدىلىنىش يولى بىلەنلا بۇ قىيىنچىلىقنى يېڭىپ چىقىش مۇمكىن بولغان. بۇ شەرتلىك يول شۇنىڭغا ئاساسلانغانكى، خەتتىكى ئۇنلۇك ھەرپ، ئەرەپ ۋەزىنىسى ئېتىۋارغا ئالغاندا، ئۇزۇن ئۇنلۇك ھەرپ دەپ ھىساپلىنىشى مۇمكىن. داستاندا ئىمالا ئۇسۇلىدىن پايدى-لىنىش مىساللىرىنى ناھايىتى تولا ئۇچرىتىش مۇمكىن. بۇنداق مىساللار ھەر بىر قۇردا ئۇچرايدۇ، مەسىلەن:

— تە، — نى: ئۇزۇن ئۇنلۇكلەر سۇپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ، مۇ بولۇر: V — شەكلىدە ئوقۇلىدۇ، نى يىدى: V — — شەك-لىنى بېرىدۇ (ئىككى قېتىم ئىمالا) تىلى ئوز V — — شەكلىدە ئوقۇلىدۇ.

تىلى سوزىدىكى لى بوغۇمى ئۇزۇن بوغۇم سۇپىتىدە ئوقۇلىغان دەپ ئويلاش مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بۇ يەردە مەلۇم بىر ئىزچىللىق كورۇنمەيدۇ. يەنى بىر بوغۇم، ۋەزىن تەلەپ قىلغىنىغا قاراپ، سىمەسون سوزى V—V — شەكلىدە ۋە ئەيىنى زاماندا سبور سوزى V — شەكلىدە گاھ ئۇزۇن، گاھ كالتە بوغۇم سۇپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئەرەپ-پارس سوزلىرىدىكى بىر، يېرىم بوغۇملار ھىچقە-يەردە نەزەرگە ئېلىنمايدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن قەسىر قائىدىسىنى قوللىنىشتا خاتالارغا يول قويۇلىدۇ.

مەسىلەن بىز:

نىلغۇ مالگە مۇنچە سوزلىرىنى V — V — شەكىلدە ئوقۇيمىز. ھالبۇكى، ئىران ئارزۇنىڭ قائىدىلىرىگە مۇۋاپىق، بۇ سوزلەر: V — V V —، V — شەكىلىنى بېرىشى كېرەك ئىدى، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ يەردە (مۇنچە —) ئەينى زاماندا ھەم قەسىر، ھەم ئىمالا بارلىغىنى كۆرىمىز.

بىراق، يۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكەنىمىزدەك، شائىر بۇ ئېغىر ۋە مۇشكۈل ۋەزىپىنى خېلى تۈزۈم ھوددىلىگەن. داستاننىڭ ۋەزنى «قوتادغۇبىلىك» ۋەزنىگە نىسبەتەن خېلى تىكىز ۋە راۋان چىققان.

ئەدەبىي ئەھمەد قاپىيە مەسىلىسىدە «قوتادغۇبىلىك» ئىجتاتچىسى — يۇسۇپ خاس ھاجىپتىن ئۈلگە ئېلىشنى زورۇر دەپ ھىساپلىمىغان. داستاننىڭ دەسلەپكى توت بولۇمى خۇددى «قوتادغۇبىلىك» تەك غەزەل ئۇسۇلىدا قاپىيە شۇرۇلگەن. مەسىلەن: 1- ۋە 2- بولۇملار بىر خىل قاپىيە، 3- ۋە 4- بولۇملار بولسا باشقا خىل قاپىيەگە بويسۇندۇرۇلغان. بىراق، 5- بولۇمدىن باشلاپ، يەنى داستاننىڭ ئاساسىي قىسمى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستانىدەك مەسنەۋى ئۇسۇلىدىكى قاپىيە بىلەن ئەمەس، بەلكى تۈرك خەلق پوئىزىيىسىگە خاس بولغان توتلىك، يەنى ئەب ئەب ئە قاپىيىسى بىلەن تۈزۈلگەن. پەقەت بەزى يەرلەردىلا بۇ ئاساس قوللىنىلمىغان. بۇنىڭغا نىمە سەۋەپ بولغىنىنى ئېيتىپ، بېرىش خېلىلا قىيىن. مەسىلەن: بىرىنچى نەۋىنىڭ ئاخىرىدىكى كېيىنكى توت يوللۇق شېئىر ئالدىدىن مەسنەۋى (ئە ئە) ئۇسۇلىدا تۈزۈلگەن بىر بىيىت ۋە توققۇزىنچى بولۇمدە يەنە خۇددى شۇنداق ئىككى بىيىت بارلىغىنى كۆرىمىز. پىكىرىم — چە، قوليازما كوچۇرۇلگەن ۋاقىتتا، خەتتات تەرىپىدىن بەزى

قۇرلار چۇشۇرۇلۇپ قالدۇرۇلغان بولۇشى مۇمكىن. كېيىنكى بىيىت چۇشۇپ قېلىپ، (ئە ئە ب ئە) ئورنىغا پەقەت (ئە ئە) نىڭ ئوزى قالغان بولۇشى ئېھتىمال. ئىككى يەردە (9- ۋە 11- بولۇملەردە) بۇنىڭ ئەكسىنى، يەنى توت يوللۇق شېر ئارىسىغا (ب ئە) قاپىيىسىگە بويسۇندۇرۇلمىغان بىر بىيىت كىرىپ قالغىنىنى كورىمىز. بۇ يەردە ئالدىنقى بىيىت چۇشۇرۇلۇپ، (ئە ئە ب ئە) دىن پەقەت (ب ئە) لا قالغان بولسا كېرەك. پەقەت بىر يەردە توت يوللۇق شېرىدىكى ئىككى بىيىتنىڭ قالغان ئىككىنچى يېرىمىلا قاپىيىلەشتۈرۈلگەن (97- 98). بۇ يەردىمۇ، قوللىنىلغان ئومۇمى ئاساس بۇزۇلغان، يا بولمىسا بۇ بىيىتلار ئالدىدىن كەلگەن ئىككى بىيىت چۇشۇرۇپ قالدۇرۇلغان دىگەن نەتىجىگە كېلىشكە توغرا كېلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئىستىسنا لار ياكى ئىستىسناغا ئوخشاپ كورۇنگەن مىساللار داستاندا قوللىنىلغان ئاساسنى مۇستەھكەم- لەيدۇ ۋە ئاساسىي مەنا پۇتۇنلەي ئېنىق مەلۇم بولۇپ قالىدۇ. شائىر قاپىيەنىڭ سۇپىتىگە ئۇنچىمۇ ئېتىۋار بەرمەيدۇ. مەسىلەن، بەزى جايلاردا بىز ئەرەپ- پارىس شېرىيىتىدە (پوئىزىيىسىدە) قوللىنىلىدىغان قاپىيەچىلىك قانۇنلىرىغا پۇتۇنلەي رىئايە قىلىنمىغانلىغىنى، بەزى جايدا بولسا، مەسىلەن، 103- بىيىتتىكى ئۇچۇن، ئورۇنغا ئوخشاش قاپىيەنىڭ ناھايىتى سۇست تۇزۇلگەنلىكىنى كورىمىز. كوپ جايدا قوشۇمچىلار (سوفىكىنىلار) قاپىيەلەشتۈرۈلگەن. ئەرەپ- پارىسىيە قاپىيەچىلىك قانۇنى بۇنىڭغا ئەسلا يول قويمايدۇ. مەسىلەن، 2- 101- بىيىتتىكى: بىرى زەھر قاتار سونوب؛ زەھر قاتار كەبى زادى يول قويۇ- لۇشى مۇمكىن بولمىغان بىر سوزنى قاپىيە ئورنىدا تەكرارلاۋې- رىشلەرمۇ بار. كېيىنكى ئىككى سوزنى رادىق ئورنىدا ئىشلىتىل- گەن دەپ پەرەز قىلساق، ئۇ ۋاقىتتا "بىرى" ۋە "سونوب" سوزلىرى

قاپىيە بولۇپ قالدۇ. بۇ بولسا قاپىيەگە زادى رىئايە قىلماس-
لىقتۇر.

ئومۇمى نەتىجە: ئەسەر ئىگىسى شېئىر يېزىشتا ئاجىز
ئەمەس، ئۇ، شېئىر تېخنىكىسىنى ئىگەللىگەن. پەقەت بۇ تېخنىكا-
نى ئۇنچىلىك مۇرەككەپلەشتۈرۈشنى خالىمىغان بولسا كېرەك.
ئېھتىمال، گۈزەل قاپىيەلەر تۈزۈش ئۈچۈن زورۇر بولۇپ
قالغىنىدا كەمدىن - كەم ئىشلىتىلدىغان ۋە چۈشىنىش قىيىن
بولغان بەزى سۆزلەرنى قوللىنىش شائىرنىڭ نىيىتىدە بولمىغان،
چۈنكى ئۇ بىرىنچى نوۋەتتە كويچىلىككە لايىق ئەسەر يارىتىشقا
ئىنتىلگەن.

داستاننىڭ ئۇسلۇبى

«ھىبىيە تۈلھە قايىق» ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بىزگە بۇ
داستاننىڭ ئەخلاق يولىدا تەرغىبات قىلغۇچى نۇقۇل دىداكتى-
كىدىن (ئۇسۇل - ئەلىم) ئىبارەت ئىكەنلىگىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.
ئەسەردە بىر ۋەقە باشتىن - ئاخىرغىچە ھىكايە قىلىپ بېرىلمەي-
دۇ. شونىڭ ئۈچۈن، بۇ خىلدىكى ئەسەرنى بەدئىي شەكىلگە
كىرگۈزۈشنىڭ ناھايىتى قىيىنلىغى ۋە ئىجتىھىدىن بۇنداق
ماۋزۇلارنىمۇ شېئىر شەكىلدە بېرىش ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ ماھارەت
تەلەپ قىلغانلىغى تەبىئىدۇر. ئەدەب ئەھمەد ھەر ھالدا قۇرۇق
تەرغىباتچىلىق يولىغا كىرمەي، بەلكى ئۆز كۈچى ۋە ئىمكانىيە-
تى ئەتراپىدا داستاننى بەدئىي قىلىپ يېزىشقا ئۇرۇنغان.

داستاندا خېلىلا ئوخشىتىشلار بارلىغىنى كۆرىمىز. بۇ ئوخ-
شىتىشلارنىڭ بەزىلىرى ئەدەب ئەھمەتكىچە ياشاپ ئۆتكەن شا-
ئىرلار تەرىپىدىن، ئەخلاق توغرىسىدا يېزىلغان ئەدەبىياتتا كۆپ
ئىشلىتىلگەن ۋە ھەممىگە مەلۇم بولۇپ قالغان ئوخشىتىش-

لاردىن ئىبارەت بولۇشى بىلەن بىللە، كىتاپخاننىڭ دىققىتىنى ئۈزۈڭگە تارتىپ تۇرىدىغان بىرقانچە يېڭى ئوخشىتىشلارمۇ بار. مەسىلەن، بىز 32-بېيىتتا ئەنە شۇنداق، ئانچە يېڭى بولمىسىمۇ گۈزەل بىر ئوخشىتىشنى كۆرىمىز. بۇ بېيىتتا شائىر ئۆزىنى دې-ئىزغا (يەنى دادىسىپەھسەلەربىككە) پەقەت بىر تامچە سوۋغا قىلغان بۇلۇتقا ئوخشاتتى. بۇ ئوخشىتىشنىڭ گۈزەللىكى شۇ-نىڭدىن ئىبارەتكى، داستاننى ئوقۇپ چىققان ھەركىمگە مەرۋا-يىت ئارىسىغا كىرىپ قالغان باھار يامغۇرىنىڭ تامچىسى قىممەت باھا مەرۋايىتىغا ئايلانغانلىقى ھەققىدىكى ئەپسانە مە-لۇم بولسا كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە، شائىرنىڭ ئۆزى تە-رىپىدىن بېرىلگەن مەسلىھەتلەر ئەمىرنىڭ سېخىلىك دېڭىزغا چۈشۈپ، ئۇ يەردە ياخشىلىق مەرۋايىتىغا ۋە ئېھتىمال (يەنە ئاددىراق قىلىپ ئېيتقاندا) قارغۇ شائىرغا سوۋغا قىلىپ بېرىد-لىشى كۈتۈلگەن چىن مەرۋايىتىغا ئايلىنىشى توغرىسىدا كىنايە قىلىپ ئوتولىدۇ.

يەنە شۇنداق ئوخشىتىشلارمۇ بار: ئالم-ھەقىقىي ئالتۇن دىنار، جاھىل بولسا-ساختا پۇلدۇر (42-بېيىت). ئالم ئايال-ئەركەك، نادان ئەركەك-خوتۇندۇر (43-بېيىت). بىلىم-ئىلىك ۋە سۈيەكدۇركى، ئىلىكىز سۈيەكنىڭ ھىچقانداق قىممىتى يوقدۇر (44-بېيىت). جاھالەت-يۇيۇپ تاشلاش قىيىن بول-غان ئىپلاسلىقتۇر (55-بېيىت). بىلىم-پۈتمەس-تۈگمەس مالدۇر (62-بېيىت). تەھقىر قىلىش-تىل بىلەن قىلىنغان ۋە تۈزەلمەيدىغان يارىدۇر (67-بېيىت). ھەق سوز-ھەسەل، دورا-دەرماندۇر (79-بېيىت). يالغان سوز-كېسەللىكتور (79-بېيىت). دۇنيا-كارۋان سارايدۇر (87-بېيىت). بۇ ئوخشىتىش ئەخلاق تەرغىپ قىلىدىغان ئەدەبىياتتا ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. دۇنيا-ئېكىنزاردۇر، ئۇ يەردە ياخشىلىق ياكى

يامانلىق ئۇرۇقلىرى ئېكىلىدۇ (94 - بىيىت). دۇنيا—ئوق يىلان-
دۇر (105 - بىيىت). بېخىلىق—دەردى بىدئاۋادۇر (125 - بە-
يىت). بېخىل—مال ئامبىرىنىڭ كۈزەتچىسىدۇر (129 - بىيىت).
سېخى بولمىغان كىشى—پەقەت ئوتۇن بولىدىغان مۇسسىز دە-
رەختۇر (159 - بىيىت). سېخىلىق—سارايدۇر (167 - بىيىت).
داستاندا ئىسىم ۋە پېئىلگە ئائىت مەجاز (مىتافورا) لارمۇ
خېلى ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، كىشى شەك - شۇبھىلەر يولىدىن
يۇگۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ (6 - بىيىت). بولۇت ئولتۇرماقتا (28 -
بىيىت). بىلىمنىڭ شىرىن لەززىتى (52 - بىيىت)، ئالەم، خۇد-
دى گۈزەل قىزدەك يۈزىدىن چۈمبىتىنى كوتەرمەكتە (109 -
بىيىت). سېخى ئادەم ئۈزىگە ماختاشنى سېتىپ ئالىدۇ (117 -
بىيىت). بۇ مەسال ئەدەب ئەھمەد تەرىپىدىن مەجاز سۇپىتى-
دە ئىشلىتىلگەن. ئەلۋەتتە بۇ جۈملىنى خۇددى يېزىلغىنىدەك
توغرا مەنىسىدە چۈشىنىش ئەدەب ئەھمەد ئۈچۈن قوپال ماد-
دىيەتچىلىك بولۇپ چىقار ئىدى. ماختانچاقلىق لىباسى (137 -
بىيىت). ئاچكۈزلۈك قېرىمايدۇ (150 - بىيىت). ئاچكۈزلۈك
دەردىنى داۋالايدىغان دورا (152 - بىيىت). ساداقەت كولى
(189 - بىيىت).

ئەرەپ - پارس شېئىرىيەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىدىغان شە-
كىللەر داستاندا ناھايىتى كەمدىن - كەم ئۇچرايدۇ. بۇ شەكىل-
لەرمۇ ئىسخولاستىكا دىن ئەمەس، بەلكى فولكلور (خەلق ئەدە-
بىياتى) دىن ئېلىنغان بولسا كېرەك. مەسىلەن، 40 - بىيىتتە
ئۇلا دىگەن تولا تەجنىس ئىشلىتىلگەن. ئۇلار— بىر جا-
دا "تىڭلا، ئاڭلا" مەنىسىدە، ئىككىنچى جايىدا
بولسا "باغلانغىن" مەنىسىدە ئىشلىتىلدى. يەنە بىر جايىلاردا
شائىر، ماھىر سوز سەنئەتكارلىغىغا خاس بولغان ناھايىتى تە-
سىرلىك ۋە مۇرەككەپ "ئىرتەگىل" تەجنىسنى ئىشلەتكەن.

يەنى: ئىرتەگىل — سىلجىت، ئىرتەگىل — ئىز دەپ ئاتاغىن، دىمەكتۇر. سىندۇغۇن — سۇندۇغۇن، ساندۇغۇنغا ئوخشاش تولۇق بولمىغان تەجنىس ئىشلىتىلگەن مىساللارمۇ يوق ئەمەس. قۇيۇق سەنئەتنىڭ ئاساسىي مېغزىمۇ شۇنىڭدىن ئىبارەتلىگىنى ئېسىمىزگە ئېلىپ ئۆتسەك، ئەدىب ئەھمەدنىڭ بۇ يولدىمۇ خەلق ئەدەبىياتىدىن پايدىلانغانلىغى ھەققىدە مەلۇم نەتىجىگە كېلىمىز. خەيىرى — سەرر (182)، مىڭ — بىر (175)، ئەتلەس — بوز (173)، خەرەبات — ئابادان (175)، ئەسەل — ئەرى (214) كەبى تەرزىدە ئىشلىتىلگەن مىساللارمۇ بىر تالاي جايدا ئۇچىرىدايدۇ.

بەزى جايلاردا، ”ئەرزى — سوزى — سوز ساغى“ كەبى خېلى تەسىرلىك قايتىرىقلارمۇ كوزگە تاشلىنىدۇ. دىمەك، بۇ داستان، ساددا شەكىلدە يېزىلىشىغا قارىماي، ئەخلاق ھەققىدىكى مەسىلەلەرنى يورۇتقۇچى ئەسەر ئەمەس، بەلكى بەدىئى ئەسەر دىگەن نەتىجىگە كېلىش مۇمكىن. بۇ ئەسەر شۇ دەۋردىكى مەلۇم دائىرىلەر ئۈچۈن يېزىلغان بولۇپ، ئەنە شۇ دائىرىلەردە بىر — مۇنچە تەسىرات قالدۇرغان بولۇشى شۇبھىسىزدۇر.

داستاننىڭ تىلى

داستاننىڭ تىلىنى ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈپ چىقىشقا كىرىشمەي (چۈنكى بۇ مەسىلە ئەدەبىياتشۇناسنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس)، بەلكى داستان تىلىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ قىسقىچە مەن توختىلىپ ئۆتمەكچىمىز. ھەممىدىن ئاۋال شۇ نەرسىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، داستاندا «قۇتادغۇبىلىك» كە قارىغاندا ئەرەپ — پارىس تىللىرىدىن ئېلىنغان سۆزلەر خېلى نۇرغۇن. «قۇتادغۇبىلىك» تە ئەسەر ئىگىسىنىڭ ئۆز ئانا تىلىدا بولمىغان سۆزلەرلا ئەرەپچە ياكى پارىسچىدىن ئېلىنغان ۋاقىتتا،

بۇ داستاندا، ئانا تىلىدا بولغان سوزلەر ئورنىغىمۇ ئەرەپ - پ -
رمىس سوزلىرى ئىشلىتىلگەن مىساللارنى كورىمىز.

سەلابەت، سەھاۋەت، كەرەم، قىياسەت، ئەزىز، ئەسەل كە -
بى سوزلەر ئورنىغا ئانا تىلدىكى خۇددى شۇ مەنىنى بىلدۈرد -
دىغان سوزلەردىن پايدىلىنىش مۇمكىن ئىدى. بۇنىڭغا سەۋەپ،
ئەدىپ ئەھمەد ياشىغان مۇھىتتا پارس شېئىرىي ئەدەبىياتىدىن
پايدىلىنىش بىرمۇنچە ئەۋج ئالغان بولسا كېرەك. شۇنىڭ بىلەن
بىللە، ئەدىپ ئەھمەد تۈركچە پېئىللارنىڭ باي شەكىللىرىدىن
ناھايىتى كەڭ پايدىلىنىدۇ. كېيىنرەك دەۋر ئەدەبىياتىدا ئەرەپ -
پارس ئىسىملىرىغا تۈركچە پېئىل شەكلىنى قوشۇش (مەسىلەن:
مەدھ قىلىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مىساللار) ئۇسۇلى زادىلا
قوللىنىلمايدۇ دېسە بولىدۇ. دېمەك، شائىرنىڭ ئۇ دەۋردىكى
خەلق ئەدەبىياتى بىلەن باغلىنىشى خېلى كۈچلۈك بولغان، دېيىش
مۇمكىن.

داستاننىڭ تىلى - خېلىلا ئارخايىك تىل (يەنى ھازىرقى
دەۋردە ئىستىمالدىن چىقىپ قالغان كۆپ سوزلەر ئىشلىتىلگەن
تىل) ئىكەنلىكىنى كورسىتىپ ئوتۇش كېرەك. «قۇتادغۇ بىلىك»
يېزىلغان تىل ئۇچۇن خاس بولغان - "د" نى ساقلاپ قېلىش
شەكلى "ھىبەتولھەقايىق" تىمۇ كۆپ جايدا قوللىنىلغان. مەسى -
لەن: كەدىم (كەسىم)، كىدىكى (كېيىنكى)، ئاداق (ئايلاق)،
قودا (قويماق) ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار. شۇنىڭ بىلەن بىللە،
بەزى جايدا "د" - "دى" غا ئايلانغان مىساللارمۇ كوزگە تاش -
لىنىدۇ. ئەدىز (بەلەند)، ئاجون (دۇنيا)، ئەقىشى (كارۋان)،
چىغاي (گەدەي) كەبى ئىستىمالدىن چىقىپ قالغان سوزلەرمۇ
ئاز ئەمەس. قوشۇمچە پېئىل ئوزىنىڭ كونىچە شەكلىنى، يەنى
ئول (دېر) شەكلىنى ساقلاپ قالغان ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە،
ئىسىم تۇرلىنىشى كونا ئۇيغۇر ئۇسۇلىدىكى ئىسىم تۇرلىنىشىگە پۇ -

تۈنلەي دىگۈدەك ئوخشاپ كېتىدۇ. مەسىلەن: چۈشۈم كېلىشتىكى ئىخ - ئىگ ئورنىغا - ئىن، ئونون، يازىن كەبى كېلىشلەر كوپ ئىشلىتىلىدۇ. داستاننىڭ تىلى "ئۇيغۇر" چىدىن "چىغاتاي" تە - لىغا كۆچۈش مايسىلى بارلىغى تەسىرىنى قالدۇرىدۇ. بۇنىڭدا تو - ۋەندىكى ئىككى سەۋەپ بولۇشى مۇمكىن: ئا) يا ئەسەر ئىگىسى تىلنىڭ يېڭىراق شەكىلدە سوزلىگىنىدە، ئىستىمالدىن چىقىپ قال - غان بەزى سوزلەرنىمۇ قوللىنىشقا ئۇرۇنغان؛ ب) يا بولمىسا، يېڭىلىققا ئىنتىلىۋاتقىنىدا، ئۆزىگە تەسىر قىلىۋاتقان ئەنئەنىلىرىنى پۈتۈنلەي يېڭىپ چىقالمىغان. بىراق مېنىڭچە، داستاننىڭ ئومۇمى خاراكتىرىنى نەزەرگە ئالغاندا شائىرغا كونا ئەنئەنىلەر تەسىر قىلىش داۋام ئەتكەندۇر، دىگەن نەتىجىنى چىقىرىشقا توغرا كې - لىدۇ.

نەتىجە

«ھىبەتۈلھەقايق» نى كوزدىن كەچۈرۈش نەتىجىسىدە بۇ داستاننىڭ بەدىئى قىممىتى ئانچە يۇقۇرى ئەمەسلىكى مەلۇم بولدى. بىراق بۇ ئەسەر بەدىئى جەھەتتىن ئەمەس، بەلكى باشقا بەزى سەۋەپلەرگە بىنائەن بىز ئۇچۇن ئەھمىيەتلىكتۇر. ئەڭ ئاۋال، بۇ ئەسەر 13 - ئەسىردە پەرغانىدا ئەدىبى تىل قانداق خاراكتىردا بولغىنىنى كورستىدىغان ناھايىتى مۇھىم ھوج - جەتتۇر. بۇ داستاننىڭ "قۇتادغۇبىلىك" تىلى بىلەن 14 - ئەسىردە ۋە 15 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى چىغاتاي تىلى ئوتتۇ - رىسىدا ئۇلارنى باغلايدىغان خۇددى بىر كۆۋرۈكتەك خىزمەت قىلغىنىنى ئۇقتۇرۇپ ئوتۇش ناھايىتى مۇھىمدۇر. شۇنىڭ بىلەن بىللە، داستاندا بايان قىلىنغان پىكىرلەرمۇ ناھايىتى مۇھىمدۇر. بۇ داستاننى پۈتۈنلەي دىنىي ئەسەر دەپ تەرىپلەش ناتوغرا بولسا كېرەك. ئەسەردە شەرىئەت بىلەن قاتتىق باغلىنىش بول -

سىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا بىردەك دىنىي ئەمىر ۋە قائىدىلەر توغرىدا
لىق زادىلا سۆزلەنمەيدۇ.

ئەسەر ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ دىنىي مۇراسىملىرىنى ئىجرا
قىلماي كېلىشىنى بىر تەرتىپكە سېلىشقا ئۇرۇنۇپ كوردۇ، ئىس-
لامنىڭ ئاساسى سانالغان بەش پەرىز ھەققىدە زادىلا سۆزلە-
مەيدۇ ۋە ئەڭ مۇھىمى بولسا، بۇ ئەسەر دۇنياۋى ھاياتنى
بىر تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدا پىكىرلەرنى بايان قىلدۇ. شۇ-
نىڭ بىلەن بىللە، بۇ ئەسەر ئۆزىنىڭ ئابىستىراكت خاراكتىرى،
يەنى پىكىرلەرنى ئېنىق، راۋان قىلىپ بەرمەي، بەلكى تۇتۇق،
تۇمانلىقراق تۈزۈشى بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» تىن كەسكىن
يوسۇندا ئاجرىلىپ تۇردۇ. «قۇتادغۇبىلىك» تە گەپ كوپىنچە
ئەمىلى تۇرمۇش، مەئشەت مەسىلىلىرى ھەققىدە بارسا، «ھىبە-
تولھە قايسىق» تا تۇرمۇشنىڭ كوپىنچە مەنىۋى، ئەخلاقىي ياق-
لىرى يورۇتلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەخلاق مەسىلىسى نا-
ھايتى بۈكسەك بالداقتا كوتىرىلىدۇ. بۇنىڭدىكى سەۋەپ: يۇسۇپ
بىلەن ئەدىپ ئەھمەدنىڭ ئىككىسى ئىككى مۇھىتتا ياشىغانلىغى
بولسا كېرەك. ئەدىپ ئەھمەد سوفىزىم ھەققىدە ھىچنەرسە دد-
مىسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەر ھالدا بۇ دائىرىلەر بىلەن باغلانغان
بولسا كېرەك. ئۇ دۇنياۋى ھاكىمغا ھەر خىل نەسىھەتلەر بەر-
سىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا تەرىقەت يولىغا ئوتتۇپ ئېلىشىنى تەكلىپ
قىلالمايدۇ. بىراق، ئەدىپ ئەھمەد سوفىزىم تەلىمىدىن يۇقۇرى
دائىرىلەردە قوللىنىش مۇمكىن بولغان قىسىملارنىلا تاللاپ ئالىدۇ.
داستان «قۇتادغۇ بىلىك» كە قارىغاندا خېلى دىمۇ كىراتىك پە-
كىرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەتتا شائىر، ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ
چىقىش يېقىدىن بىر-بىرىگە تەڭدۇر، دىگەن پىكىرنى بايان
قىلىشقا چەك بارىدۇ. شائىر ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىنى ياراتقاندا، 9-
ئەسىردە ياشىغان زاھىدلارنىڭ ئابىباسى سولالىسىگە مەنسۇپ

خەلىپىلەرگە ئۆز تۇرمۇشلىرىنى ئىسلام ۋۇجۇتقا كەلگەن بىرىنچى ئەسىرلەردىكى يوللار ئاساسىدا قۇرۇش توغرىسىدا ۋەز - نەسە - ھەتلەر بەرگىنىنى يادىغا چۇشۇرگەن بولسا كېرەك، دەپ ئويلاش مۇمكىن. توغرىسىنى ئېيتقاندا، بۇ داستان خېلى راۋان نۇرغۇن - لىغان ۋەز - نەسەتلەردىن ئىبارەتتۇر. ئەمما بۇ ۋەز - نەسەتلەر كىملىرىگە قارىتىلغان بولسا، شۇلار بۇ ۋەزلەردىن تېگىشلىك تەسىر ئالدىمىكىن؟

ئەمىر ئارىسلان خوجا تەرىپىدىن قىلىنغان بىر ئەسەلمە دىققەتكە سازاۋەردۇر. بۇ ئەسەلمە شائىر توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش بىلەن بىللە، ئەسەلمەنىڭ توۋەندىكى قۇرلىرى ئەنە شۇ دەۋر ئۈچۈن ناھايىتى خاراكتىرلىقتۇر (7):

كۆپ ئەلنى كۆرگەنمەن ئەدىپ سوزىنى،
بىلە - بىلمەسدىن ئۇلاۋور ئوزىنى.

دىمەك، داستاننىڭ تىلىنى بىلمەسلىك بىلەن ماخ - تانغان كىشىلەرمۇ بولغان ئىكەن. بۇ جايدا گەپ ئىرانلىقلار ھەققىدە بولمىسا كېرەك. پىكىرىمچە، ئەمىر بۇ يەردە ئوز ئەتراپىدىكى كىشىلەر توغرىسىدا سوزلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئوز ئانا تىلى بىلەن قىزىقمىغانلىقى، يەنى شۇ دەۋردە، ھوكۇم سۇرگەن پارس ئەدىبىياتىنى ئەۋزەل كۆر - گەنلىكلىرى ھەققىدە نالىپ ئوتىدۇ. بۇ ئەجەپلىنىدىغان ھال ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەرەپلەر ئىستىلا قىلغان بىرىن - چى دەۋرلەردە، ئىران كىبارلىرىمۇ ئوز ئانا تىللىرىغا خۇددى شۇنداق قارىغانلىقىلىرى تارىختىن مەلۇمدۇر. بۇ ئەھۋال، ئەنە شۇ دەۋردە تۈرك تىللىرىدا يېزىلغان دۇنياۋى ماۋزۇدىكى ئەدىبىيات يادىكارلىقلىرى نىمە

ئۇچۇن شۇنچە كەم ساقلىنىپ قالغىنىنى ئېنىق كورسىتىپ بېرەلەيدۇ. مەلۇمكى، دەرۋىشلەر (مەسلەن، خوجا ئەخ-مەد) تۈرك تىللىرىدا يازغان ۋە ئىجات ئەتكەن، چۈنكى ئۇلار بۇ ئەسەرلىرى بىلەن ساراي دائىرلىرىگە ئەمەس، بەلكى خەلققە مۇراجەت قىلغان. ساراي دائىرلىرىدە بولسا، رەسمىيەت پارىس تىلىدا سوزلەش ۋە يېزىشنى تەلپ قىلغان؛ پەقەت ئايرىم ھوكۇمەت ئەرباپلىرىلا بۇ يولدا ئوزلىرىنىڭ رەنجىگە ئىسكىلىرىنى بىلدۈرۈشنى مۇمكىن تاپقان بولسا كېرەك. ئەنە شۇنداق شارائىتتا، تارىخىي يادىكارلىقلارنىڭ كەم ساقلىنىپ قېلىشىغا ئەجەپلىنىشكە توغرا كەلمەيدۇ. ئەدىبىي ھايات ئوزى ئۇ دەۋردە ئەدەبىي يادىكارلىقلارنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىگە يول قويمايدىغان قىلىپ تۈزۈلگەن ئىدى.

«ھىبەتۈلھە قاينىق» نىڭ تۈركى خەلقلەر ئەدىبىياتى تارىخى ئۇچۇن چوڭ ئەھمىيىتى يەنە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇلۇغ ئەلىشىر ناۋايى بۇ ئەسەر بىلەن تونۇش ئىدى. ناۋايىنىڭ بۇ ئەسەر بىلەن تونۇش بولغانلىغى شۇنەرسىدىن ئېنىق مەلۇم بولىدۇكى، ئۇ ئوزىنىڭ «نەسايىم ئەلىمۇھەببە» (مۇھەببەت شاماللىرى) دېگەن ئەسەرىدە ئەدەپ ئەھمەدىنى ئوتتۇرا ئاسىيا شەيخلىرى قاتارىدا ساناپ ئوتىدۇ ۋە ئۇنىڭ كورلۇغى توغرىسىدا سوزلەيدۇ. بۇ نەرسە بولسا بىزدە تېپىلغان قوليازىدىكى ئەسەلەتمىدىنلا ئېنىق مەلۇم بولۇپ قالدى. ناۋايى «نەسايىم ئەلىمۇھەببە» دىن تاشقىرى سۇلتان ھۈسەيىننىڭ ئوغلى بەدىئۇزىمانغا يازغان ئوز خەتلىرىدىمۇ بۇ داستاندىن پارچىلارنى كەلتۈرۈپ ئوتىدۇ. «ھىبەتۈلھە قاينىق» نىڭ ئەرەپ ھەرپىدە يېزىلغان قوليازىمىسى

تېپىلمىغان. لېكىن بۇ نەرسە، بۇنداق قوليازمىنىڭ يوقلۇغىنى
ئىسپاتلىمايدۇ. بىراق، ناۋايى ئەرەپچىدىن تاشقىرى ئۇيغۇرچە
ھەرپلەر بىلەن يېزىلغان ئەسەرلەرنىمۇ ئۇقالغان، دىگەن نە-
تىجىنى چىقىرىش مۇمكىن. ھەر ھالدا ئەدەب ئەھمەد داستانى
ناۋايىغا مەلۇم دەرىجىدە تەسىر قىلغان ئەسەرلەردىن بىرىدۇر.
بۇ بولسا، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا بۇ ئەسەرگە مەلۇم دە-
رىجىدە كوزگە كورۇنىدىغان ئورۇن بېرىلىشى ئۈچۈن يېتەرلىك
ئاساس بار، دىمەكتۇر.

قاراغۇجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا

ئابدۇرىيىم سابىت

قەدىمقى تۇرپاننىڭ شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدىكى بۈيۈك كارۋان يولى بويىغا جايلاشقانلىغى بۇ رايوندىكى فېئۇ-داللىق ئىگىلىكنىڭ بۇرۇن شەكىللىنىپ يۈكسەك تەرەققىياتقا ئېرىشىشىگە سەۋەپ بولدى. تارىخىي مەنبەلەرگە قارىغاندا، مە-لادى 4- ئەسىردىلا بۇ رايوندىكى ئاتا-بوۋىلىرىمىز يارغۇل، ئىدىقۇت (گاۋچاڭ) قاتارلىق جايلارغا مەركەزلىك ھالدا ئولتۇ-راقلىشىپ، قول ھۈنەر سانائىتى، سودا-سېتىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، شەھەر مەدەنىي ھاياتىنى باشلىغانلىغى مەلۇم. مە-لادى 9- ئەسىرگە كەلگەندە، قاراغۇجا خاندانلىغىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن بۇ جايدىكى سىياسى، ئىقتىسادى، مەدەنىي ھايات تېخىمۇ جانلىنىپ كەتتى. قاراغۇجا خاندانلىغى ئوز ئەتراپىدىكى باشقا خانلىقلارنى ئوز قول ئاستىغا بىرلەشتۈرۈپ، ئىچكى قىسىمىدا ياخشى تەرتىپ ئورنىتىپ، دولەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملە-دى، ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلق ئاممىسىنى باياشات تۇرمۇش ئۆتكۈزۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، مەدەنىي ھاياتنى جانلاندۇرۇپ، ئېلىم-پەن تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. قاراغۇجا خاندانلىغى قۇرۇلۇش بىلەن تەڭلا دىنىي ئىشلارمۇ

ئەۋج ئېلىپ، 50 نەچچە ئورۇندا بۇددا ئىبادەتخانىسى ۋە مانا دىنى ئىبادەتخانىلىرى قۇرۇلدى. بۇددا ۋە مانا دىنى تەلىماتىغا ئاساسەن خەلق "تەڭرى بەخت ئاتا قىلغان كىشىلەر خان بولالايدۇ، خان — تەڭرىنىڭ بىزگە ئېۋەتكەن ھامى خۇدا — سى" دەپ تونۇيتتى. قاراغۇجا خاندانلىغىنىڭ تۇنجى خاقانى پانتۇرە خان خەلق ئاممىسىنىڭ مۇشۇ دىنى ئەقىدىسىدىن پايدىلىنىپ، ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى ناھايىتى تېزلا ئۆز قولىغا مەركەزلەشتۈرۈۋالدى ھەمدە خەلقنىڭ دىنى ئىتىقادىنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئاممىنى ئۆز ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشتۇرۇپ، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملىدى، سىرتنىڭ تاجاۋۇزىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ھەربىي ئىشلارنى كۈچەيتتى؛ 3000 كىشىلىك ئاتلىق قوشۇن تەربىيىلىگەندىن باشقا، پىيادە ئەسكەرلىرىنى شۇ زاماندىكى ئىلغار ئۇرۇش قوراللىرى بولغان ساۋۇت، دۇبۇلغا، قىلىچ، نەيزىلەر بىلەن قوراللىنىدۇ. مۇنداق قۇدرەتلىك ھەربىي كۈچ ئاستىدا قاراغۇجا خاندانلىغى 900-يىللارنىڭ ئالدى-كەينىدە ئۆز تىرىتىۋېلىشىنى قارا شەھەر — كۇچارغىچە كېڭەيتىپ، بۇ جايلارنى ئۆزىگە قاراتتى. خوشنا خانلىقلارغا قارىتا تىنچ ئوتۇش، ئىناق بولۇش، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىشتەك خوشىندارچىلىق پوزىتسىيىسىنى قوللاندى. دىخانچىلىق، چارۋىچىلىق، سودا — سانائەت، ھۈنەر — كەسپ، بىناكارلىق ئىشلىرى ئالاھىدە يۈكسەلدۈرۈلدى. تومۇر قوراللار بىلەن دىخانچىلىق قىلىش، يەرنى كاتەكچىلەرگە بولۇپ تېرىش، كارىز قېزىپ سۇ چىقىرىش، توغان، سۇ ئامبارلىرى ياساپ سۇنى تىزگىنلەشتەك بىر قاتار ئىلغار دىخانچىلىق تېخنىكىلىرى قوللىنىلغاندىن باشقا، تەڭرى تاغلىرىدىن ئېرىپ چۈشكەن قار سۇلىرىدىن ۋە سۇ ئامبارلىرى سۈيىدىن پايدىلىنىپ زىرائەت تېرىپ ئۆستۈرۈلۈپ دىخانچىلىق ئىشلىرى راۋاجلاندى. خەلق ئاممىسىنىڭ ئات

بېقىشقا نىسبەتەن تولمۇ ھىرىسمە نىلگى چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتۈردى. شەھەردە ياشىغۇچى سودا-سا-ئائەتچىلەر، قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ يىراقتىكى باشقا مىللەتلەر-نىڭ سېتىۋېلىش كۈچىگە ۋە توۋارغا بولغان تەلۋىگە نىسبەتەن سەزگۈرلۈگىنىڭ يۇقۇرىلىغى ئارقىسىدا، سودا-سانائەت، ھۈنەر-كەسپ كەڭ تۈردە راۋاجلاندى. ئۇيغۇرلارنىڭ سودا بازارلىرى غەربتە شەرقى رىم، ئىران، ئەرەپ، ھىندىستانلارغىچە، شەرقتە لياۋ (كىدان) شىمالى سۇڭ، تاڭغۇت (تىبەت) لەرگىچە كېڭەيدى. ئۇلارنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، تومۇر، قاش تېشى قاتارلىق-لاردىن ياسىغان ئەسۋاپ، جابدۇق، زىننەت بۇيۇملىرى ئوتتۇرا ۋە يېقىن شەرق بازارلىرىنىلا ئەمەس، ھەتتا ياۋرۇپا بازارلىرىنىمۇ ئىگەللەپ، دۇنيادىكى باشقا كۆپلىگەن مىللەتلەرنى ھەيران قالدۇرغان ئىدى. سودا-تىجارەتنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ پۇل-ئاقچا تۈزۈمى مۇكەممەللەشتى. تىللا، تەڭگە، مىس چاقا، ياماقلار، ھەتتا رەختىن قىلىنغان ۋاستىلەر پۇل ئورنىدا قوللىنىلدى. قاراغۇجا خاندانلىغى ئۆز چېگرىسىدىن ئۆتكەن ھەرقانداق چەتئەل كارۋانلىرىدىن چېگرا بېجى ئېلىش سىياسىتىنى يولغا قويدى. مانا بۇ خىل تەدبىر، سىياسەتلەر، يول قويۇشلار ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئاكتىپلىشىشىنى قوزغاپ، ئۇلارنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇپ، شەھەر ئاھالىلىرى ۋە دېخانلارنىڭ خوشال-خورام، باياشات تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشىگە نىسبەتەن كەڭ ئىمكانىيەت يارىتىپلا قالماستىن، مەدەنىيەت، ئېلىم-پەننىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇسۇلسىز گۈللىنىش ۋەزىيىتىنى ياراتتى. قاراغۇجا ئۆي-غۇر خانلىغى خۇراپاتلىقنى، مۇتەئەسسىپلىكنى ياخشى كۆرمىدى، ھەر تەرەپلەردىن كەلگەن دىن ۋە پېكىر ئېقىملىرىغا قارىتا ئىشكىنى كەڭ ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى قوللاندى، باشقا جايلاردا

قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان ئالىم - ئۆزلىرىگە باش پانا بولدى. بۇنداق چوڭ ياخشى ۋەزىيەت ۋە ئەسەردىكى قاراغۇجا ئۇيغۇر خانلىغىنىڭ پايتەختى بولغان ئىدىقۇتنى جۇڭگو، رىم، ئىران، ھىندىستان قاتارلىق قەدىمقى ئەللەرنىڭ مەدەنىيىتى ئۆز ئارا تەسىر كۆرسەتكەن، ھەر خىل دىنى ئېقىمىلارغا ئائىت بولغان مەدەنىيەتلەر مۇراسىم تەرەققى قىلغان مەدەنىيەت ئوچاقلارنىڭ بىرىگە ئايلاندۇردى.

قاراغۇجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىياتى ئەنە شۇ خىل مەدەنىيەتلەرنىڭ تەسىرى ئاستىدا شەكىللىنىپ، يۈكسەك تەرەققىياتقا ئېرىشتى. ئۇندىن باشقا يەنە، قاراغۇجا خاندانلىغى تەۋەسىدە ياشىغۇچى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارالغان دىنى ئەقىدىچىلىك بۇ دەۋردىكى مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات تەرەققىياتىنى يېڭى باسقۇچقا كۆتەردى. ئۇلار بۇددا ۋە مانى دىنىنىڭ ئەقىدىسى بويىچە كىتاپ كۆچۈرۈشنى ئىنتايىن ساۋاپلىق ئىش دەپ قارايتتى، كۆچۈرۈلگەن كىتاپنىڭ ساۋابى ئالدى بىلەن خان سارىيىغا، ئاندىن كېيىن مەرھۇم ئاتا-ئانىلارغا، ئاندىن قالسا ئۇرۇق-تۇققان، يارۇ-دوستلارغا بولىدۇ، دەپ تونۇيتتى. بۇ خىل ئەقىدە ۋە چۈشەنچە بۇددا، مانى دىنىغا ئائىت نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەرنىڭ خەنزۇ، ھىندى (سانسكىرىت)، تۇخار تىللىرىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ئۇيغۇر رەسسامچىلىغى، ھەيكەلئىشلىغى، مۇزىكا سەنئىتى، سەنئەتچىلىك قاتارلىق مەدەنىيەت تۈرلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. شۇنداقلا ئۇ شەرق ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەتبەئىچىلىك ساھەسىدە يېڭى ئىزلىنىشىگە سەۋەپ بولدى. ئۇلار بۇرۇن كىتاپلارنى موبى قەلەم، ياكى قومۇش قەلەم بىلەن قولدا كۆچۈرگەن بولسا، كېيىنرەك ياغاچ مەتبەئە تېخنىكىسىنى قوللۇنۇپ، ئۇنى راۋاج-لاندىرۇپ، ئېلىپبەلىك يېزىققا مۇۋاپىقلاشقان مىخ مەتبەئىسىنى ئىشلىتىدۇ.

جات قىلىپ، ھەر خىل كىتاپلارنى نەشر ئەتتى، ھەمدە ئۇنى ياۋرۇپاغا تاراتتى. مەخسۇس قەغەز زاۋۇتلىرىنى قۇرۇپ، ئىنتا-يىن سىلىق، نەپىس قەغەزلەرنى ئىشلەپچىقىرىپ، ئۆز ئىھتىياجى-نى قامدىغاندىن تاشقىرى، باشقا ئەللەرگە ئىكسپورت قىلدى.

كىيىنكى ۋاقىتلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىلۇگىك تەكشۈ-رۈشلەر ئارقىلىق تۇرپان، كۇچار، دۇڭخۇاڭ قاتارلىق جايلار-دىن تېپىلىپ مەملىكىتىمىز ۋە چەتئەللەرنىڭ مۇزىيخانىلىرىدا ساقلنىۋاتقان مانى، بۇددا ۋە خىرىستىيان دىنىلىرىنىڭ تەسىرى ئاستىدا بارلىققا كەلگەن تارىخى يادىگارلىق بويۇملىرى، نەپىس سەنئەت ئەسەرلىرى، تام سۈرەتلىرى، ھەيكەلتاراشلىق، مېمۇ-ئارلىققا ئائىت ماتېرىياللار ۋە ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇددا نوملىرى، شېر، قوشاقلار، داستانلار، ئاسترونومىيە، كالىندارچىلىق، تىب-بى ئىلىمگە ئائىت ئەسەرلەر ۋە كوپلىگەن قانۇن ۋە سىقىلىرى يالغۇز دىنى ئەقىدىلەرنىڭ شاھىدى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى شۇ دەۋردە ياشىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتى، تۇرمۇش ئەھ-ۋالى، ئورپ-ئادىتى، جەمئىيەت تۈزۈمىنى ھەم گۈزەل سەنئەت، بەدىئى تەپەككۈر سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى قىممەتلىك مەدىنىي يادىگارلىقلارنىڭ گوۋاچىسى، شۇنداقلا قاراغوجا خان-دانلىغىنىڭ مەدىنىيەت، ئەدەبىيات تەرەققىياتىدىن بىرقەدەر تولۇق مەلۇمات بەرگۈچى پاكىتلىق ھۇججەتلەردۇر. ياناكېلىپ بۇ ھۇججەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ دىگىدەك شۇ دەۋردىكى بىردىن-بىر قېلىپلاشقان ئەدەبىي تىل-يېزىق — ئۇيغۇر تىلى ھەم يېزىق-غى بىلەن خاتىرىلەنگەنلىكى، خىلىمۇ-خىل مەدىنىيەت، ئوخشى-مىغان يېزىق شەكىللىرى مەۋجۇت بولغان قاراغوجا خاندانلى-غىنىڭ مەدىنىي ھاياتىدا ئۇيغۇر تىلى بىلەن يېزىلغان تۇتقان ئورنى ۋە تەسىرىنىڭ چوڭلىغىنى كورسىتىپ بېرىدۇ.

قاراغوجا خاندانلىغى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە

تۇرپان رايونىدا سوغدى تىل - يېزىقى، قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقى، ئىستىرانگىل تىل - يېزىقى، مانى تىل - يېزىقى، براخما تىل - يېزىقى، تىبەت تىل - يېزىقى قاتارلىق بىرقانچە خىل تىل - يېزىق شەكىللىرى مەۋجۇت بولسىمۇ، ئەمما كېيىنكى مەز - گىلدىكى سودا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى، دولەت ئاپاراتلىرىنىڭ ئىھتىياجى ۋە شەھەر مەدەنىيىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بۇ تىل - يېزىقلار ئىچىدە قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقى ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە بىرقەدەر كەڭ قوللىنىش ئار - قىلىق تەرەققى قىلىپ، بارغانسېرى مۇكەممەللىشىپ، شۇ دەۋر ئەدىبىي تىلىنى خاتىرىلىگۈچى بىردىن - بىر مەدەنىي تىل - يېزىق بولۇپ قالدى. خەنزۇ تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان «سەلتەنەتكە ياردەم بېرىدىغان ئورنەك تەدبىرلەر» (سىياسى، ھەربىي، ئىقتى - سادى، مەدەنىيەت قاتارلىق مەسىلىلەرنى مەزمۇن قىلغان)، «ساددارما - پوندارىكا» (ئامتا بوددانىڭ سول قول ھىمايىچىسى ئاۋالۇكىتېۋارا ھەققىدە رىۋايەت)، «شۈۋەنجۈاڭنىڭ تەزكىرىسى»، «سوۋارنا پراباسا»، «ئالتۇن يارۇق»؛ تۇخار (كۇچار)، سانس - كىرت (ھىندى) تىللىرىدىن تەرجىمە قىلىنغان «مايىتىرى سىمىت» (رىۋايەت)، «ئىككى تېكىن (شاهزادە) توغرىسىدا قىسسە»، «قالىماقارا بىلەن پاپامقارا»، «ئاراخاۋاركا» (دېداكتىك شېئىرىي ئەسەرلەر توپلىمى)، «چوڭ مايىمۇن پاتىمارال» (نەرسى - نەزمە بىلەن يېزىلغان داستان)، «خۇئاست تۇئانغىت» (قەسە - دە)، «بەختىيار شاهزادە»، «رەسسام بىلەن ياغاچچى» (ھىكا - يىلەر) قاتارلىقلار ئۇيغۇر تىلى بىلەن يېزىپ قالدۇرۇلغاندىن باشقا، «ئىرق پۇتۇك» (پال كىتاۋى)، «سەككىز يۈكسەك»، «توشقان» قاتارلىق ھەر خىل ئىجتىمائىي مەزمۇندىكى ھىكايە - لەر ۋە دۇنيا تۈركلۈكلىرى تەرىپىدىن "تۇرپان تېكىستلىرى" دېگەن ئومۇمىي نام بىلەن ئاتىلىپ، غەربىي گىرمانىيىدە نەشىر

قىلىنغان 10 توملۇق يەرلىك ئەدىبىيات نەمۇنىلىرىمۇ ئەنە شۇ قەدىمقى ئۇيغۇر تىل-يېزىقى بىلەن خاتىرىلەنگەن بولۇپ، پۈتۈن دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى. «ئال-تۇن يارۇق» (تولۇق ئىسمى «ئالتۇن ئوڭلوگ يارۇق يالترىق-لىغ قوپتا كوترۇلمىش نوم ئىلگى ئاتلىغ نوم بىتىگ»، يەنى «ئالتۇن رەڭلىك نۇرلۇق يالتراقلىق ھەممىدىن ئۇستۇن تۇ-رىدىغان نوم پادىشاسى ئاتلىق نوم پۇتۇك») ئەسىرى قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ بارلىق خۇسۇسىيىتىنى ئۆزىدە تولۇق ئىپادە قىلغان، ئۇيغۇر تەرجىمە سەنئىتىنىڭ ئەڭ يۈكسەك نامايەندى-لىرىدىن بىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. بۇ ئەسەر 10-ئەسىردە ياشىغان بەشبالىقلىق (ھازىرقى جىمىسار ناھىيىسىدە) مەشھۇر ئەدىب ۋە تىلچى سىڭقۇ سەلى توتۇك تەرىپىدىن خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان.

«ئالتۇن يارۇق» 730 بەت، ھەر بىتى 22 قۇردىن جەمئى 16060 قۇرغا يېقىن ھەجىمگە ئىگە چوڭ تىپتىكى پىروزا خاراكتىرلىق ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭدا بۇددا دىنىغا ئائىت ھىكا-يىلەر، رىۋايەتلەر، ئەقىدىلەر سوزلىنىدۇ. بۇ ئەسەرنىڭ ئۇيغۇر-چىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەڭ مۇكەممەل نۇسخىسى روس ئالىمى توركشۇناس س. ئى. مالوۋ تەرىپىدىن 1909—1911-يىللىرى گەنسۇنىڭ جۇچۈەن ۋىلايىتىدىكى سىرىق ئۇيغۇرلار ياشايدىغان ۋاڭ فېگو (ۋاڭ شېگو) يېزىسى يېنىدىكى بۇتخانىدىن تېپىلغان ھەمدە 1915—1917-يىللىرى رادلوف ۋە مالوۋ تەرىپىدىن نەشر قىلدۇرۇلۇپ، خەلقئاراغا تونۇشتۇرۇلغان. ئۇندىن باشقا، فون لىكۇك تەرىپىدىن تۇرپان ۋە دۇڭخۇئاڭدىن تېپىلغان، ئانچە تولۇق بولمىغان ئۇيغۇر تىلىدىكى 2-3-نۇسخىلىرى بىلەن سانسىكىرىتچە (ھىندىچە)، تىبەتچە، خەنزۇچە، موڭغۇلچە نۇسخىلىرى بولۇپ، بۇ نۇسخىلار ھازىر بىرلىن ۋە سوۋېت ئىت-

تىپاقتا ساقلانماقتا. بۇ ئەسەرنىڭ ئۇيغۇر تىلى ۋە باشقىدا تىللاردىكى نۇسخىلىرى ئۈستىدە گېرمانىيىلىك تۇركلوگ فى. ۋ. ك. موللېر، ئا. ۋۇن. گا بايىن ۋە گېرمانىيىلىك نوپېل، تۇركىيىلىك تۇركلوگ سائادەت چاغاتايى، روسىيىلىك تۇركلوگ س. ئى. مالوۋ، ياپونىيىلىك خوياۋفۇ قاتارلىقلار 1918 - يىلدىن 1960 - يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا بىرىنچى قېتىملىق تەتقىقات ماقالىسىنى ئېلان قىلغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئەسەر ئۈستىدىكى تەتقىقات تېخى تولۇق بىر باشقا چىققىنى يوق. خەلقئارا تۈرك-شۇناسلار بۇ ئەسەر ئۈستىدە ھازىرمۇ جىددى تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانماقتا.

«ئالتۇن يارۇق» ئەسىرىنىڭ بىزگە مەلۇم بولغان يۇقار-قىدەك بىرقانچە خىل نۇسخىلىرىغا قاراپ، ئۇنىڭ ئەينى ۋاقىتتا شەرق ئۇيغۇرلىرى ئارىسىغا خېلى كەڭ تۈردە تارقىلىپ چوڭ تەسىر قوزغىغانلىغىنى، شەرق ئۇيغۇرلىرىنىڭ (تۈرپان ئۇيغۇرلىرىنىڭ) ئۇنى «مۇقەددەس كىتاپ» ھېساپلاپ، نەقەدەر ئەتىۋالىغانلىغىنى كورۇۋېلىشقا بولىدۇ.

«ئالتۇن يارۇق»نى تەرجىمە قىلىش، كۆچۈرۈش، تارقىتىش ھەققىدە خەلق ئارىسىدا مۇنداق ئىككى رىۋايەت خېلى كەڭ تارقالغان:

رىۋايەتلەرنىڭ بىرىدە، چوڭ خان ئوز ئېلىگە كەلگەن بىر چوڭ بالا-قازانى يەڭگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ شوكرىسى بەدىلىگە «ئالتۇن يارۇق»نى تەرجىمە قىلدۇرۇپ، كۆچۈرۈپ تارقىتىپ چوڭ ساۋاپقا ئىگە بولغان دىيىلسە، يانا بىرىدە، ئۇيغۇر خاقانلىرىدىن يانا بىرىنىڭ سويۇملۇك مەھبۇبى ئېغىر ئاغرىقتىن خالاس بولغانلىغى ئۈچۈن ئۇمۇ تەڭرىگە ئوز مەننەتدارلىغىنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن «ئالتۇن يارۇق»نى كۆچۈرۈپ تارقاتقان، دىيىلگەن. بۇ رىۋايەتلەرنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، ئۇ، ئەينى زاماندىكى قاراغۇچا ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا مەۋجۇت

بولغان كىتاپ كوچۇرۇش ساۋاپلىق ئىش دەيدىغان دىنى ئىسە -
قىدىگە تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇ رىۋايەتلەر بىزگە «ئالتۇن
يارۇق» نىڭ ئۇيغۇر تىلىغا قانداق بىر شارائىت ھەم زورۇرىيەت
ئاستىدا كوچۇرۇلۇپ تارقىتىلغانلىغىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.
بارلىق جاندارلارغا قىلچە ئازار بەرمەسلىك - بۇددا تە -
لىماتىنىڭ مۇھىم پىرىنسىپلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ، «ئالتۇن
يارۇق» نىڭ بىر پارچىسىدا مۇنداق بەدىئى يول بىلەن ئەكس
ئەتتۈرۈلگەن:

ئىنجوۋ دىگەن يۇرتنىڭ كېتاۋ دىگەن بىر بىگى بولۇپ، ئۇ
كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىزىنىڭ تويىنى قىلماقچى بولسىدۇ. تويغا
نۇرغۇن كالا، قوي، قۇشلارنى سويىدۇ. توي تۈگەپ ئون كۈن
ئوتتەي، كېتاۋ بەگ ئاغرىپ پالەچ بولۇپ قالىدۇ، كېيىن تۇيۇق -
سىزلا ئولۇپ قالىدۇ. كېتاۋ بەگ گەۋچە ئولگەن بولسىمۇ، ئەمما
ئۇنىڭ ھەممە يېرى مۇزلاپ، پەقەت يۇرتىگىلا ئىسسىق تۇرىدۇ.
بەگنىڭ خىزمەتچىلىرى ئۇنىڭ ئولگىنى تورت كۈن ساقلاپ،
ئەمدى ئېلىپ چىقىپ كومۇشكە تۇتۇش قىلغاندا، بەگ تۇيۇق -
سىزلا تېرىلىپ قالىدۇ. بۇنى كورگەن خىزمەتچىلەر دەرھال
قاچىدۇ. بەگ ئۇلارنى زورغا توختىتىپ، ئۇلارغا مۇنداق دەي -
دۇ: "مەن تويدا سويغان جانۋارلار ئۇ دۇنياغا بېرىپ، تەڭرىگە
ئەرز قىلدى. تەڭرىنىڭ ئەمرىگە مۇۋاپىق تورت دىۋە كېلىپ،
مېنى تۇتۇپ، تەڭرىنىڭ ئالدىغا ئاپاردى. تەڭرى مېنى سوراق
قىلدى..... سوراقتىڭ ئاخىرىدا پەقەت «ئالتۇن يارۇق» نى كوچۇ -
رۇپ تارقاتساملا گۇناھىمنىڭ ساقىت بولىدىغانلىغىنى ئىپتىتى -
بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان خىزمەتچىلەر بەگنى ئويگە قايتۇرۇپ
كېلىدۇ. بەگ شۇندىن كېيىن ئوز بەگلىكىدىن ۋە مال - مولكىدىن
كېچىپ، «ئالتۇن يارۇق» نى كوچۇرۇشكە تۇتۇش قىلىدۇ. كوپ ئىز -
لىنىشلەر ئارقىلىق ئاخىرى كىتاپنى بىر بۇتخانىدىن تېپىپ كە -
لىپ، كىچە - كۈندۈز ئولتۇرۇپ كوچۇرۇپ، ھەم گوناھىنى ساقىت

قىلىدۇ، ھەم مۇقەددەس ساۋاپقا ئىگە بولىدۇ.
«ئالتۇن يارۇق» تا يەنە قىيىنچىلىقتا قالغانلارنى قىيىنچى-
لىقتىن قۇتۇلدۇرۇش، ئۇلارغا يار-يولەكتە بولۇش، ئازاپ-
ئوقۇبەت، قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ ياخشى تۇرمۇشقا ئېرىش-
تۇرۇش، بۇ يولدا ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىش ئىنتايىن ئۇلۇغ،
ساۋاپلىق ئىش دەيدىغان بۇددا ئەقىدىلىرىمۇ ئىنتايىن تەسىر-
لىك، ئوبرازلىق ھالدا بايان قىلىنغان.

مەسىلەن: چامبۇدۇپ يۇرتىنىڭ خاقانى ماخارادىنىڭ
كەنجى ئوغلى ماخاستۇنىڭ، يەتتە كۈچۈكى بىلەن جاڭگالدا يەتتە
كۈن ئاچ قىلىپ ئولەھالەتكە چۈشۈپ قالغان چىشى يولۋاسنى
ئۆزىنى قۇربان قىلىپ، ئۆز گۆشىنى ئۇلارغا تەقدىم قىلىش ئارقىلىق
ئولۇمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىق ۋاقەسى "باشقىلارنى قوتۇل-
دۇرۇش ئۈچۈن ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىش ساۋاپلىق ئىش"،
دەيدىغان بۇددا ئەقىدىسىنىڭ «ئالتۇن يارۇق» دىكى بەدىئى
ئىپادىسى بولۇپ، ئۇگەرچە ئەسەردە دىنى چۈشەنچە ئارقىلىق
ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ماھىيەتتە ئۇ ئىنسانلاردا شەخ-
سىيەتچىلىكتىن خالى بولۇپ باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى كۈزلەشكە
ئۈندەيدىغان ئومۇملۇق روھنى، باشقىلار ئۈچۈن ئۆز جېنىنى
قۇربان قىلىشتىن يانمايدىغان قەھرىمانلىق ئىرادىنى تۇرغۇزۇش-
تا ئىنتايىن مۇھىم تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە.

«ئالتۇن يارۇق» نىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىدىن بى-
رى شۈكى، ئۇنىڭدىكى دىنى ئەقىدە ۋە چۈشەنچىلەر ھەرگىز
ئابىستىراكتتىن سوز، ئۇقۇملار بىلەن ئەمەس، بەلكى كۈنكە-
رىنتى خاراكتىرغا ئىگە بولغان بەدىئى ئوبرازلار ۋە بەدىئى
ئوبرازلارنىڭ خاراكتىرىنى ئاچىدىغان ئوتكۈر قارىمۇ-
قارشىلىققا ئىگە سىۋىت ئارقىلىق بېرىلگەن. بايان قىلىنىۋاتقان
ۋاقەلىگىمۇ كۆپ خىل، رەڭدارلىققا ئىگە بولۇپ، ئۇ ئەسەردە

ئىمۇنتىسىيەلىك كۈچ ھاسىل قىلىدۇ. ئەسەرنىڭ تىلىمۇ خىلمۇ - خىل بەدىئىي ۋاستىلارنىڭ ياردىمى ئارقىلىق ئوبرازلاشتۇرۇلغان، ئەدىبىي تەسۋىرلىرى جانلىق ھەم كۆركەم، تەسىرى كۈچى ئۈستۈن بولغان خېلىلا پىشپ يېتىشكەن بەدىئىي تىل بولۇپ، ئۇ ئەسەردىكى ھەر خىل خاراكتىرلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆز لايىھىسىدا ئېچىپ بەرگەن. بۇنداق خۇسۇسىيەت ۋە ئالاھىدىلىك «ئالتۇن يارۇق» نى ھازىرقى زامان ھىكايىچىلىغىغا بەكمۇ يېقىنلاشتۇرغان. شۇڭا بۇ ئەسەر سىۋېتسىيەنىڭ مۇكەممەللىكى، كومپوزىتسىيە قۇرۇلۇشىنىڭ پۇختىلىقى، يارىتىلغان ئوبرازلارنىڭ جانلىق، خىلمۇ - خىللىقى، خاراكتىرلارنىڭ ئۆزىگە خاسلىقى ۋە تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى، دىئالوگنىڭ مۇستەھكەم ۋە پىششىقلىقى، تىلنىڭ تولۇق بەدىئىي تىل ئىكەنلىكى بىلەن كىشىنى قايىل قىلىدۇ. «ئالتۇن يارۇق» - ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمقى، بولۇپمۇ ئىسلام دىنى كىرىشتىن بۇرۇنقى مەدەنىيىتى، دىنى چۈشەنچە - سىنى، تىل - يېزىق ۋە ئورپ - ئادىتىنى تەتقىق قىلىشتا بىزنى قىممەتلىك ۋە مول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ.

لېكىن «ئالتۇن يارۇق» دا توۋەندىكىدەك سەلبىي تەرەپ - لەرمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. مەسىلەن:

بۇددا دىنى كىشىلەر چىكىۋاتقان ئازاپ - ئوقۇبەتنىڭ جاۋاپكارلىغىنى شۇ ئازاپ - ئوقۇبەتتە قالغان كىشىلەرنىڭ ئۆز زىممىسىگە يۈكلەيدۇ. بۇ تەلىمات بويىچە ئازاپ - ئوقۇبەتتە قالغان چوڭ ياشتىكىلەر ئازاپ - ئوقۇبەت چەكمەسلىك ئۈچۈن قايتىدىن تۇغۇلۇپ، يېڭىۋاشتىن ھايات باشلاشقا توغرا كېلىدۇ. يېڭىدىن تۇغۇلغانلارنىڭ تەقدىرىگە ئىتائەتچانلىق بىلەن بوي - سۇنسۇشى، مەيلى ياخشىلىق بولسۇن، مەيلى يامانلىق بولسۇن، ھەممىگە سەۋر - تاقەت قىلىشى، چىداملىق كورسەتتىشى لازىم بولىدۇ. مانا بۇلار ماھىيەتتە ئەمەلگە ئاشمايدىغان، كىشىلەرگە

قۇلچىلىق ئىدىيىسىنى سىڭدۈرۈپ قويىدىغان ساغلام بولمىغان ئىدىيىدۇر.

ئەسەردە بەدىئىي يوسۇندا ئەكس ئەتكەن "ريازەت چەكش زورۇر ۋە پايدىلىق"، "سەۋر-تاقەت، ئىتائەتچانلىق - مەھرى - شەپقەتنىڭ ئانىسى، ئۆزىنى بۇ يولدا قۇربان قىلىش چەكسىز ئالى بەخت - سائادەتكە ئېرىشىشنىڭ بىرىدۇر - بىر ئالەمجاناپ يولى" دېگەن كىزىقارلىق ماركسىزىمغا تۇپتىن زىت بولغان، ئىشلەپچىقىرىش تەسەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان، كىشىلەرنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ئىجتىپانلىغىنى بوغىدىغان پاسسىپ، سەلبىي ئامىللاردىن ئىبارەت. بىز بۇددىزىم مەدەنىيىتى بولغان «ئالتۇن يارۇق» قا باھا بەرگەندە يۇقۇرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن بىر قاتار ئالاھىدىلىكلەرنى مۇقىملاشتۇرۇپ، ئۇنى ئۆرنەك قىلىشىمىز؛ شۇنداق بىلەن بىر چاغدا، ئەسەردە ئەكس ئەتكەن قۇلچىلىقنى تەرغىپ قىلىدىغان، تەقدىرگە بويسۇنۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان پاسسىپ نوقتىنى نەزەرلەرگە قارىتا تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىشىمىز لازىم.

9-ئەسىر قاراغوجا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە تەئەللۇق قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىكى يادىكارلىقلار ئىچىدە بىرقەدەر مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان چوڭ ھەجىمدىكى نەسىرى ئەسەر - لەرنىڭ بىرى «ئىرق پۈتۈك» («پال كىتابى» ياكى «تەبىر - نامە») بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

«ئىرق پۈتۈك» نىڭ بىزگە مەلۇم بولغان نۇسخىلىرىدىن بىرى ئا. سىتەيىن تەرىپىدىن دوڭخۇئاڭدىكى مىڭ ئىيىدىن (بىزەكلىكتىن) تېپىلغان قەدىمقى ئۇيغۇر رۇنىڭ يېزىغىدا يېزىلغان نۇسخا بولۇپ، بۇ نۇسخا جەمئىي 104 بەتلىك ھەجىمگە ئىگە. ھەر بىتىدە 40 دىن 70 گىچە رونا (ھەرپ) بار. بۇ قوليازما يۈزدىن ئارتۇق پال ۋە ئۇنىڭ تەبىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

ئۇندىن باشقا ئالىكۇك تەرىپىدىن تۇرپاندىكى تۇيۇق-
تىن تېپىلغان ئۇرخۇن يېزىغىدا يېزىلغان نۇسخا بىلەن قەدىم-
قى ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان يانسا بىر قانچە نۇسخىلارمۇ بار
بولۇپ، بۇلاردا ئىشلىتىلگەن تىل - يېزىقلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە
خاس بولغان بىرمۇنچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە.

«ئىرق پۈتۈك» ئىنسانلارنىڭ پىسخىك پائالىيەتلىرىدىن
بىرى بولغان چۈشكە قارىتا تەبىئىي بېرىشنى مەزمۇن قىلغان پال
كتاۋى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوبىكتىپ رىياللىقنىڭ ياكى ئوي - خە-
ياللارنىڭ ئىنسان مەخسۇسىدە پىسخىك ھالەتتە ئەكس ئەتكەن
خىلمۇ - خىل ئۆزگىرىشلىرىگە ياخشىلىق ياكى يامانلىق نۇقتى-
سىدىن تۇرۇپ باھا بېرىدۇ، ئۇلارنى ياخشىلىق ياكى يامانلىققا
تەدبىق قىلىپ چۈشەندۈرىدۇ.

«ئىرق پۈتۈك» تە مۇنداق چۈش ھادىسىلىرى ياخشىلىقنىڭ
بەلگۈسى دەپ ھوكۇم قىلىنىدۇ:

چۈشىدە تەڭرى ياكى پادىشا بولۇش، پادىشا ئوردىسىدا
سەيلە - تاماشە قىلىش، تەڭرى ياكى خېزىرغا يولۇقۇش، قۇش بولۇپ
ئۇچۇش ياكى قۇشقا مىنىش، ئوقيا ئېتىش، جەڭگە چىقىش،
ئۇگۇشلۇق سەپەر قىلىش، نەرسە ئۇنۇۋېلىش، يىرتقۇچ ھايۋان-
لار بىلەن جەڭ قىلىش، پادىشا ياكى باھادىرلارنىڭ غەلبىلىك
جەڭ قىلىپ دۈشمەننى يەڭگەنلىگىنى، تاڭ ئېتىپ، كۈن چىق-
قانلىغىنى، يامغۇر ياققانلىقىنى كورۇش قاتارلىقلار.
مۇنداق چۈش ھادىسىلىرى يامانلىقنىڭ بەلگۈسى دەپ
ھوكۇم قىلىنىدۇ:

چۈشىدە ئوت كېتىش ھادىسىسىنى، يېغىر ئاتنى، بىرەر
ئەزاسى كەمتۈك ھايۋاننى، ھايۋاناتلارنىڭ ئوت - چوپىسىز،
سۇسىز قېلىشىنى، ھايۋانلارنىڭ ئوز گوشىنى ئوزى يېيىشىنى،
قۇشلارنىڭ تەزاققا ئېلىنىپ قالغانلىغىنى كورۇش، چۈشىدە

خۇشاللانماسلىق ياكى دەھشەتلىك نەرسىنى كورسىمۇ قورقۇ-
ماسلىق، جاراھەت باسقان ھايۋانلارغا مىنىش قاتارلىقلار.
«ئۇق پۇتۇك» تە بايان قىلىنغان ياخشىلىق (ئەزگۈلۈك)
بىلەن يامانلىق ئالامەتلىرىنىڭ بىرمۇنچىسى تا بۇگۈنكى كۈندە-
گىچە ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا شۇ پېتىچە ساقلىنىپ كەلمەكتە.
مەسىلەن: چۈشىدە پادىشانى كورسە بەخت-سائادەتكە
ئىگە بولىدۇ، چۈشىدە قارا قۇش كورسە ئىمامنى كېلىدۇ،
چۈشىدە ئورۇق ياكى ئاغرىق ئات مىنسە، كوڭۇلسىزلىك يۈز
بېرىدۇ، چۈشىدە سىمىز ئات مىنسە، ئىشى ئوڭىدىن كېلىدۇ،
سىمىز توڭگە مىنسە مۇرادىغا يېتىدۇ، چۈشىدە قوي پادىسى
كورسە، باي بولىدۇ، ئاسماندا ئۇچۇپ چۈش كورسە، پايدا
ئالىدۇ، چۈشىدە يامغۇر كورسە، تۇرمۇشى باياشات بولىدۇ،
چۈشىدە بۇغا كورسە، بالا-قازادىن قۇتۇلىدۇ، دىگەنگە ئوخشاشلار.
«ئۇق پۇتۇك» قەدىمقى ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ئىجتىمائى
تۇرمۇشىنى، دۇنيا قارىشىنى، دىنى ئىتىقادى، ئورپ-ئادىتىنى،
پىسخىك ھادىسىلەرگە بولغان چۈشەنچە ۋە كوز قاراشلىرىنى تەت-
قىق قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە قىممەتلىك ماتىرىيال بولۇپ
ھىساپلىنىدۇ.

ئوز مەزمۇنىنىڭ بايلىغى، ۋاقەلىگىنىڭ قىزىقارلىغى، بەدىئى
تۈزۈلۈشىنىڭ ئىخچاملىقى بىلەن خەلقارا تۈركشۇناسلارنىڭ دىققەت
ئېتىۋارىنى قوزغىغان بۇددا دىنىغا ئائىت مەشھۇر ھىكايىلەر-
نىڭ بىرى «ئىككى تېكىن (شاھزادە) رىۋايىتى» بولۇپ ھىساپ-
لىنىدۇ. ئىككى تېكىن رىۋايىتىنىڭ بىزگە مەلۇم بولغان نۇسخىسى
1907-1908- يىللىرى فىرانسىيەلىك شەرقشۇناس ف. فىللۇت
تەرىپىدىن دۇڭخۇاڭدىكى مىڭ ئويدىن تېپىلغان. كىتاپنىڭ باش-
ئاخىرى تولۇق بولىمىغانلىقتىن، ئۇنىڭ قاچان، قەيەردە، كىم
تەرىپىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغانلىغىنى ئېنىقلاش مۇمكىن

بولمىدى، شۇنداق بولسىمۇ قاراغۇجا ئۇيغۇر خاندانلىغى دەۋرىدە، بەشبالىق، تۇرپان، كۇچار، خوتەن قاتارلىق جايلاردا بۇددىزم مەدەنىيىتىنىڭ راسا گۈللەنگەنلىكىگە قاراپ، بۇ ئەسەرنى قاراغۇجا ئۇيغۇرخانىلىغى دەۋرىدە ياشىغان مەلۇم بىر ئۇيغۇر تەرىپىدىن سانسىكىرت تىلىدىن ياكى خەنزۇ تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. بۇكىتاپ 80 بەت، ھەر بىتىدە 7 - 8 قۇردىن خەت يېزىلغان، 640 قۇرغا يېقىن ھەجىمىگە ئىگە چوڭ ئەسەر بولۇپ، ئۇ ھازىر پارىژ مىللى كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا. بۇ ئەسەر تېپىلىپ، ئارىدىن 6 - 7 يىل ئۆتكەندىن كېيىن (1914 - يىللىرى) ف. فىللۇت بۇ ئەسەر ئۈستىدىكى ئۆزىنىڭ تۇنجى تەتقىقات ماقالىسىنى ئېلان قىلدى. شۇندىن كېيىن بۇ ئەسەر ياۋروپا ۋە ئاسىيادىكى تۈركشۇناسلارنىڭ جىددى دىققەت ئېتىۋارىنى قوزغىدى. ئۇلار بۇ ئەسەرنى دۇنيادىكى خىلمۇ-خىل تىللارغا تەرجىمە قىلىپ، خەلقئاراغا تونۇشتۇرغاندىن باشقا، كۆپلىگەن ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىپ بۇ ئەسەر ئۈستىدىكى ئۆز مۇلاھىزىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

«ئىككى تېكىن (شاھزادە) رىۋايىتى» دە مۇنداق ۋاقەلىك ھىكايە قىلىندۇ:

باراباس دولتىنىڭ خاقانى ماخارىستنىڭ تېكىن ئىسمىلىك ئىككى ئوغلى بولۇپ، چوڭى كىچىكىدىن باشلاپ ناھايىتى زىرەك، ئېقىللىق، تىرىشچان بولغانلىغى ئۈچۈن، بىلىملىك ئالىم بولۇپ يېتىشىدۇ. كىچىكى بولسا ھورۇن، دوت بولغاچقا قولىدىن ھىچ ئىش كەلمەيدىغان، بوشاڭ، بىلىمسىز، نادان بولۇپ چوڭ بولىدۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە چوڭ تېكىن شەھەر سىرتىغا سەيلىگە چىقىدۇ، دىخانلارنىڭ جاپا چىكىپ تېرىقچىلىق قىلىۋاتقانلىغىنى، قېرى ئاياللارنىڭ چاق ئىگىرىپ رەخت توقۇۋاتقانلىغىنى، بېلىق -

چىلارنىڭ، ئوۋچىلارنىڭ، قاسساپلارنىڭ، ھەتتا قاغا - قوزغۇنلار - نىڭ تىرىكچىلىكىنى دەپ نۇرغۇن جانلىقلارنىڭ جېنىغا زامىن بولۇۋاتقانلىغىنى ئوز كوزى بىلەن كوردۇ. بۇددا دىنىنىڭ تەلە - ماتى بويىچە، جان - جانىۋار، ھايۋانلارغا ئازار بېرىش، ئول - تۇرۇش ئەڭ قاتتىق گۇنا ھىساپلىناتتى. شۇڭا كىشىلەرنىڭ تىرىك - چىلىكىنى دەپ يۇقۇرقىدەك يامان ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىغىنى ئوز كوزى بىلەن كورگەن بۇدىتسىۋا (بۇددا دىنىنىڭ موللىسى) تېكىن ئىنتايىن ئازاپلىنىپ يىغلىغان ھالدا ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىردۇ. ئاتىسى ماخارىست ئوغلدىن نىمە ئۇچۇن غەم - قايغۇغا گىرىپتار بولغانلىغىنى سورايدۇ. ئاق كوڭۇل تېكىن كورگەنلىرىنىڭ ھەم - مىسىنى بايان قىلىپ، كىشىلەرنىڭ ئىنتايىن جاپا - مۇشەققەت، نامراتچىلىقتا قالغانلىغىنى، تىرىكچىلىكىنى دەپ گۇنا بولىدىغان ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىغىنى ئېيتىپ بېرىدۇ. دادىسى مۇنداق دەيدۇ: "ئامرانى قوزام! يەر - جاھان پەيدا بولغاندىن بىرى بايىمۇ بار، گادايمۇ بار. سەن قانداق قىلىپ ئۇلارنى ئازاپتىن قۇ - تۇلدۇرالايسەن؟"

تېكىن ئاتىسىدىن مۇنداق دەپ سورايدۇ:

— ئاتا! مېنى سۇيەمسىز؟

— ئامراق قوزام، سېنى شۇنداق سويىمەنكى، سېنى خۇددى

ئالقىنىدىكى ئۇنچە - مەرۋايىتتەك، كوزۇمنىڭ نۇرسىدەك كورد -

مەن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئاتىسى.

بۇ چاغدا تېكىن ئاتىسىدىن مال - دۇنيا سورايدۇ. دادىسى

خالغىنىچە ئېلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئاق نىيەت تېكىن ئاتىسىنىڭ ئىلا -

تىپاتىغا ئاساسەن مال - دۇنيانى تىلەمچىلەرگە، ئاجىز، بىچارە -

لەرغا سەدىقە قىلىپ ئۆلەشتۈرۈپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ

سېخىلىقتىكى نام - شوھرىتى تېز ئارىدا يىراق - يېقىننىڭ ھەم -

مىسىگە تارقىلىدۇ. يىراق - يېقىندىكى تىلەمچى، ئاجىز، بىچارىلەر

ئاق نىيەت تېكىندىن سەدىقە تىلەپ ئارقا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلايدۇ. غەزىنىدىكى مال - دۇنيا تۈگەشكە ئاز قالغاندا، غەزىنىچىلەر باشلىغى، خاننىڭ مەسلىھەتچىلىرى ۋە ئەمەلدارلىرى خانغا دولەتنى، قانۇننى مال - دۇنيانىڭ تۇتۇپ تۇرىدىغانلىغىنى، مال - دۇنيا تۈگەپ كەتسە دولەتنى، قانۇننى تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭدىن مال - دۇنيانى سەدىقە قىلىشنى توختىتىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ. بۇ ئىلتىماسقا خان: "ئاتا مال - دۇنيا يىغسا ئوغلى ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ ئامراق قوزام نىڭ كوڭلىنى نىمىشقا ئاغرىتمەن؟ غەزىنىچىلەر بىر مەزگىل باشقا ياققا كېتىپ تۇرسۇن، تېكىن ئەھۋالنى ئۈزى چۈشۈنۈۋېلىشى مۇمكىن"، دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. غەزىنىچىلەر كېتىپ قالىدۇ. تىلەمچىلەر، كەمبەغەل - ئاجىزلار غەزىنىچىنى تاپالماي، كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. بۇنى كورگەن تېكىن، ئاتام خان خەلقىنىڭ تىلىدىن قورقۇپ شۇنداق يارلىق (بۇيرۇق) قىلغان بولۇشى مۇمكىن. ئاتا - ئانا كورۇنەر تەنلىك بورخان (يېسىم خۇدا) دىيىلىدۇ. قايسى كىشى ئاتا - ئانىسىنىڭ كوڭلىنى ئاغرىتسا، دوزاققا چۈشىدۇ، (ئاتا - ئانىسىنىڭ) پەرزەنتى ھىساپلانمايدۇ. مەن ئەندى ئاتا - ئانامنىڭ كوڭلىنى ئاغرىتماي؛ ئاتام ئىلگىمۇ (خانمۇ) خەلقنىڭ تىلىغا قالمىسۇن، ئۈز تىرىشچانلىغىم بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلاي، دەپ ئويلايدۇ. شۇندىن كېيىن يۈزلۈك - ئابروي - لۇق كىشىلەردىن: "قانداق قىلغاندا كوپ مال - دۇنيا يىققىلى بولىدۇ؟" دەپ سورايدۇ. بەزىلەر مال - دۇنيا يىغىشنىڭ بىردىن - بىر ياخشى يولى تېرىقچىلىق دىسە، بەزىلەر چارۋىچىلىق، دەيدۇ، يانا بەزىلەر، سودىگەرچىلىك، دىسە، بەزىلەر "دېڭىزغا كىرىش" دەيدۇ. ئاخىرى تېكىن دانىشمەن، نوم بىلىدىغان كىشىلەرنىڭ مەسلىھەتىگە مۇۋاپىق دېڭىزغا كىرىپ، چىنتەمەنى ئەنگۈشتىرىنى تېپىپ، يەر - يۈزىدىكى بارلىق جانلىقلارنى جاپادىن قۇتۇلدۇ -

رۇش قارارغا كېلىدۇ. ئىلىگ خان بۇنى ئاڭلاپ، تېكىنگە غەزەب
ئىدىكى مال - دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئېلىشنى، دېڭىزغا بارماسلىقنى؛
چۇنكى دېڭىزغا بارغاندا، ۋەھشى بېلىقلار، كىتلارنىڭ يەپ كې-
تىش، كېمىنىڭ سۇ ئاستى تاغلىرىغا سوقۇلۇپ كېتىپ غەرق بو-
لۇش، سۇدىن جىنلار چىقىپ كېمىنى ئۆكتۈرۈۋېتىش، سۇ دولقۇن-
لىرى كېمىنى پاچاقلىۋېتىش، بۇ يىل باشقا يىللارغا ئوخشىمايدىغان
بوران - چاپقۇنى كوپ، قورقۇنۇشلۇق يىل بولغاچقا كېمە ئا-
دۇرۇلۇپ كېتىشتەك بەش تۈرلۈك خەۋپنىڭ مەۋجۇتلىغىنى
ئېيتىپ يولدىن توسىدۇ. تېكىن بۇنىڭغا كۈنمەيدۇ. ئەگەر رۇخ-
سەت قىلمىسا ئولۇۋالدىغانلىغىنى ئېيتىپ تەھدىت سېلىش ئارقى-
لىق ئاخىرى ئاتىسىنى ماقۇلغا كەلتۈرىدۇ. ئاتىسى بىرنەچچە
قېتىم دېڭىزغا بېرىپ ئامان - ئىسەن قايتىپ كەلگەن 80 ياشلىق
تەجرىبىلىك بىر پىشەندەم قارغۇ بوۋاينىڭ يول باشلىشىدا، بىر
نەچچە ئون كېمىچى بىلەن 500 سودىگەرنى تېكىنگە ھەمرا
قىلىپ، ئۇنى دېڭىزغا يولغا سالماقچى بولىدۇ. ئوزۇق - تۇلۇك ئات-
ئۇلاق ۋە كېرەكلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەييار بولىدۇ. ئاق نە-
يەت تېكىن ئەندى سەپەرگە ئاتلىنىپ دەپ تۇرغاندا، ئىنىسى تې-
كىن ئاكىسى بىلەن بىللە بارىدىغانلىغىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالىدۇ. چۇنكى
ئىنىسى تېكىن بوشاڭ، ھورۇن بولغاچقا ئاتىسى ئۇنى ئانچە
ياخشى كۆرمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاكىسى دېڭىزغا بېرىپ
ئەنگۈشتەرنى ئېلىپ كەلسە، ئۇ چاغدا ئاكىسىنىڭ ئاتا - ئانا، ئەل-
جامائەت ئارىسىدا ئىناۋىتى تېخىمۇ ئوسۇپ، تېخىمۇ قەدىرلىنىپ
ئىنىسى تېكىننىڭ تېخىمۇ قەدىرسىزلىنىشى تۇرغان گەپ ئىدى.
بۇنى ئويلىغان تېكىن ئىلاجى بار ئاكىسى بىلەن بىللە بېرىپ، ئاكى-
سى تاپقان ئەنگۈشتەرنى قولغا چۇشۇرۇپ، ئاتا - ئانا، مەھەللە،
ئەل - جامائەت ئارىسىدا ئىناۋىتىنى ئوستۇرۇشتىن ئىبارەت مۇ-
شۇنداق قارا نىيەتنى كۈڭلىگە پۈككەن ھالدا دېڭىز سەپىرىگە بار-

ماقچى بولىدۇ. ئاتىسى سەپەر كورۇپ ئادەم بوئسۇن دىگەن مەقسەتتە بۇنىڭغىمۇ رۇخسەت قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئاكا-ئۇكا تېكىن بەشىۈز كىشىنىڭ ھەمراغىدا سەپەرگە چىقىپ، دېڭىز بويىغا بارغاندىن كېيىن، يەتتە كۈن تەييارلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەتتىنچى كۈنى ئەتىگەندە، سەپەرگە چىققانلار تې-كىنىگە سادىق بولۇش، قوشۇندىن ئايرىلىپ قالماستىن، چىكىنىمەس-لىك، ھايات-ماماتتا بىللە بولۇش ھەققىدە قەسەمىيات قىلىشىپ يولغا چىقىدۇ. بىرنەچچە كۈندىلا خېيىم-خەتەرسىز ئەنگۈشتە-لىك ئارالغا يېتىپ بېرىپ، يەتتە كۈن دەم ئالىدۇ. يەتتىنچى كۈنى چوڭ تېكىن كېمىلەرنى ئارالدىكى ئەنگۈشتە، ئۇنچە-مارجان، مەرۋايىتلار بىلەن توشقۇزۇپ، ھەمراىنىڭ ھەممىسىنى ئىنىسى تىكىنىڭ باشچىلىغىدا ئۆز يۇرتىغا يولغا سالدۇ. ئۆزى ۋە يول باشلىغۇچى بوۋاي يەر يۈزىدىكى بارلىق جانلىقلارغا، ئاجىز-بىچارىلەرگە تېخىمۇ كۆپ پايدا يەتكۈزۈپ ئازاپتىن قۇتۇلدۇرۇش ئويىدا، خېيىم-خەتەرگە قارىماستىن چىنتەمەنى ئەنگۈشتەرنى ئېلىش ئۈچۈن كۈمۈشلۈك ئارالغا قاراپ يولغا چىقىدۇ. يەتتە كېچە-كۈندۈز سۇ ئۇزۇپ، ئاخىرى كۈمۈشلۈك ئارالغا يېتىپ بارىدۇ. يول باشلىغۇچى بوۋايغا ھاردۇق يېتىپ قىمىرلاشقا ھالى قالمىغانلىقتىن تېكىنىگە مۇنداق دەيدۇ: "ئوغلۇم شەرق تە-رەپتە ئالتۇن تاغ بار، تاغدىكى ھەر بىر نىلۇپەر گۈللىرىدا بىر-دىن زەھەرلىك يىلان بار. ئۇلار بىر نەرسىنى سەزگەن ھامان تۇتۇن چىقىرىدۇ. تۇتۇن چىققىنى يامانلىقنىڭ بەلگۈسى، ئەگەر تۇتۇن چىقمىسا ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولغىنى. سەن ئەگەر مۇشۇ بىرىنچى خەتەرنى بوسۇپ ئۆتەلسەڭ ئەژدېھارخان شەھرىگە يېتىپ بارالايسەن. شەھەر يەتتە قات خەندەك بىلەن قورشال-غان. خەندەكتىكى سۇدا سانسىزلىغان زەھەرلىك ئەژدېھارلار بىلەن يىلانلار بولۇپ، ئۇلار ئوردىنى مۇھاپىزەت قىلىدۇ. مانا بۇ

ئىككىنچى خەتەرنى بوسۇپ ئوتەلسەڭ ئەژدېھارخان بىلەن كو-
رۇشۇپ، مۇرات - مەقسىدىڭگە يىتەلەيسەن. قورقما، غەم قىلما،
خۇدا ساڭا يار بولغاي. مەن ھازىر ئولمەن. ئەگەر سەن بور-
خان بەختىنى (خۇدالىقنى) تاپساڭ، مېنى ئۇنتۇپ قالما.

بوۋاي بۇ ۋەسىيەنى قىپ بولۇپ، شۇ ھامان ئولىدۇ.
تېكىن بىرقانچە خىل خەتەرلىكنى يېڭىپ، ئامان - ئىسەن ئوردا
دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ بارىدۇ. ئوردىغا ئۈچ دەرۋازىدىن ئوت-
كەندىن كېيىن ئاندىن كىرگىلى بولاتتى. تېكىن ئەنگۈشتەر-
لىك يىپ ئىگىرىۋاتقان چىرايلىق ئىككى قىز كۈزەتچىلىك قىلىۋاتقان
بىرىنچى دەرۋازىدىن، ئاق كۈمۈش يىپ ئىگىرىۋاتقان چىرايلىق
توت قىز كۈزەتچىلىك قىلىۋاتقان ئىككىنچى دەرۋازىدىن، ئالتۇن
يىپ ئىگىرىۋاتقان، ساھىپ جاماللىققا تەڭدىشى بولمىغان سەككىز
قىز كۈزەتچىلىك قىلىۋاتقان ئۈچىنچى دەرۋازىدىن تىچ - ئامان
ئوتۇپ، ئوردىغا ئوزنىڭ ئەژدېھارخان بىلەن كورۇشۇش ھەققە-
دىكى ئىلتىماسىنى سۇنىدۇ. تېكىننىڭ ئىلتىماسىنى ئاڭلىغان ئەژد-
ھارخان: "ئۇ ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك ۋە بەختلىك بۇدىتسىۋالاردىن بولۇ-
شى مۇمكىن. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا ئۇ يەرگە ھەرگىز كىلەلمەيتتى"،
دەپ ئويلاپ، كىرىشكە ئىجازەت بېرىدۇ ھەمدە ئوزى ئالدىغا چىقىم-
دۇ. تېكىن ئەژدېھارخان بىلەن كورۇشكەندىن كېيىن، ئۇلۇغ، شا-
دىمان كوڭۇل بىلەن سەدىقە بەرمەكلىكنىڭ نەقەدەر ساۋاپلىق ئىش
ئىكەنلىكى ئۈستىدە ئەژدېھارخانغا ئېسىل نوم سوزلەپ بېرىدۇ.
بۇنىڭدىن ئىنتايىن سويۇنۇپ، كوڭلى ئېچىلغان ئەژدېھارخان تېكىن-
دىن نىمە تىلىگىنىڭ بارلىغىنى سورايدۇ. تېكىن جاھاندىكى
بارلىق جانلىقلار ئۈچۈن بورخان بەختىنى تىلەپ، نامرات، ئا-
جىز، بىچارىلەرگە پايدا - مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن چىنتەمەنى
ئەنگۈشتەرنى تىلەپ، سەدىقە ئېلىشقا كەلگەنلىكىنى ئېيتىدۇ.
ئەژدېھارخان ئەنگۈشتەرنى تېكىنگە يەتتە كۈن تۇرۇش، جىسە -

راق نوم سوزلەپ، بۇ يەردىكىلەرگە پايدا - مەنپەئەت يەتكۈزۈش شەرتى بىلەن بېرىشكە رازى بولىدۇ. يەتتە كۈنگىچە تېكىن ئىنتايىن قەدىرلىنىپ، ھورمەت بىلەن كۈتۈشكە مۇيەسسەر بولىدۇ. يەتتىنچى كۈنى ئەژدېھارخان "ناراتا" ناملىق ئەژدېھارلار سەرگەردىسىنىڭ قۇلغىدىكى چىنتەمەنى ئەنگۈشتىرىنى ئېلىپ تېرىكىگە بېرىدۇ ۋە بورخان بەختىنى تاپقاندا ئوزنى ئۇنتۇپ قالماسلىغىنى سوراپ، بۇ گۇنالىق جېنىدىن بىر يولى قۇتۇلۇش ئۈمىدىنىڭ بارلىغىنى ئېيتىپ، تېكىننى يولغا سالىدۇ. تېكىن ئەژدېھارخاننىڭ ياردىمى ئارقىلىق كوزنى يۇمۇپ ئاچقىچە قىرغاققا - قاچىقىپ، ئىنسى تېكىن بىلەن ئامان - ئىسەن كورۇشىدۇ. ئىنسى تېكىن ئوز ھەمراىنىڭ دېڭىزدا ھالاك بولغانلىغىنى، ئوزنىڭ پەقەت كېمە ياغىچىغا ئېسىلىۋېلىپ قۇتۇلۇپ قالغانلىغىنى سوزلەپ بېرىدۇ ھەمدە ئاكىسى تېكىندىن ئەنگۈشتەرنى ئېلىپ كەلگەن - كەلمىگەنلىگىنى سورايدۇ. ئۇ ئاكىسىنىڭ چىنتەمەنى ئەنگۈشتىرىنى ئېلىپ كەلگەنلىگىنى ئاڭلاپ، نىيىتى بۇزۇلىدۇ. ئەگەر ئاكام چىنتەمەنى ئەنگۈشتىرىنى ئېلىپ بارسا ئۇنىڭ ئاتا - ئانام، ۋە ئەل ئالىدىدىكى ئىناۋىتى كۈندىن - كۈنگە ئوسۇپ، مەن قەدىرسىزلىنىشىم مۇمكىن. ئۇنىڭدىن كورە ئاكامنى ئولتۇرۇۋېتىپ ئەنگۈشتەرنى ئاتا - ئانامنىڭ ئالدىغا مەن ئېلىپ باراي" دەپ ئويلايدۇ. دە، ئاكىسىغا: "بىر دەم ئارام ئېلىۋېلىڭ، ئەنگۈشتەرنى مەن ساقلاپ تۇراي" - دەيدۇ. كوپ يول يۇرۇپ ھارغىنلىق يەتكەن ئاق نىيەت تېكىن ئىنسىنىڭ تەكلىۋىگە مۇۋاپىق ئەز - گۈشتەرنى ئىنسىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئوزى ئوخلاشقا ماڭىسىدۇ. قارانىيەت تېكىن ئاكىسىنىڭ ئۇخلاپ قالغان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىككى تال قومۇش تىكەنى كوزىگە سانجىۋېتىپ، ئوزى قېچىپ كېتىدۇ. تېكىن نالە - پەريات قىلىپ، ئىنسىنى چاقىرىدۇ. بۇنى كورۇپ تۇرغان بىر پەرىشتە تېكىننىڭ نالە - پەريادىغا

چىدىماي، بولغان ئەھۋالنى سوزلەپ بېرىدۇ-دە، تېكىننى قول-
دىن يېتىلەپ ئادەملەر ئارىسىغا يەتكۈزۈپ قويىدۇ.

قارائىيەت تېكىن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئاكىسىنىڭ ۋە
سەپەرداشلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ھالاك بولغانلىغىنى، پەقەت ئوز-
نىڭ تىرىك قالغانلىغىنى سوزلەپ بېرىدۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان
ئاتىسى يىغلاپ، دەسلەپ ئىگىز راۋاقتىن ئوزنى تاشلىۋالدى،
ئولىگەندىن كېيىن، ھۇشغا كېلىپ، بۇنىڭدا بىر سۇيىمەستىنىڭ
بارلىغىنى پەملەپ، قارا نىيەت تېكىننى زىندانغا سالىدۇ.

ئاق نىيەت تېكىن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، بولغۇسى
قەينى ئاتىسىنىڭ يۇرتىغا كېلىپ قالىدۇ. ئۇ شەھەر دەرۋازىسى-
نىڭ ئالدىدا بىر تۇپ كالا پادىسىغا دۇچ كېلىپ قالىدۇ. تېكىن-
نىڭ كوزىنى كورگەن كالىلارنىڭ بۇقىسى ئالدىغا ئوتۇپ، تې-
كىننى ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇپ، تورت ئايىغى بىلەن مۇھاپىزەت
قىلىپ تۇرىدۇ، قالغان كالىلار تېكىننىڭ كوزىنى بىردىن يالاپ
ئۇنىڭ كوزىدىن تىكەننى چىقىرىۋېتىدۇ. پادىچى تېكىننىڭ كىملى-
گىنى سورايدۇ. ئوز ئىسمى ۋە قەبىلىسىنى ئېيتىپ بەرسە ئىنىسى-
نىڭ ساق قالمايدىغانلىغىنى بىلگەن تېكىن "ھىچكىم يوق بىر
تىلەمچىمەن"، دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىچى
تېكىننى ئويىگە ئاپىرىپ، بىر ئاي مۇھاپىزەت قىلىدۇ. بىر ئايدىن
كېيىن پادىچىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ تىكىنگە بولغان مۇئامىلىسى
ئوزگۇرۇشكە باشلايدۇ، تاماقنى دوق قىلىپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىن
رەنجىگەن تېكىن پادىچىنىڭ يالۋىرىشىغا قارىماستىن پادىچى تې-
پىپ بەرگەن قومۇزنى چېلىپ، كوچىمۇ-كوچا يۇرۇپ، تىلەمچى-
لىك قىلىدۇ. تېكىن قومۇز ۋە ناخشىغا ئىنتايىن ماھىر بولغانلىغى
ئۇچۇن، ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىغان كىشىلەر تېكىنگە كوپلەپ
سەدىقە بېرىدۇ. تېكىن خەلق ئىنھام قىلغان سەدىقە بىلەن ئوز-
دىن باشقا 500 تىلەمچىنى قامدايدۇ.

باغۋەن مېۋىلەرنى قۇشلار چوقۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن دايمىم جازاغا ئۇچرايتتى. ئۇ شەھەردىكى دانىشمەنلەردىن مەسلەھەت سوراپ، مۇۋاپىق بىر ئامال تاپالمىغان ئىدى. تېكىننىڭ ماھا- رىتىنى كورگەن باغۋەن ئۇنىڭدىن مەسلەھەت سورايدۇ. تېكىن باققا باشلاپ بېرىشنى ئېيتىدۇ. ئۇ باققا بارغاندىن كېيىن ھەر بىر مېۋە دەرىخى ئۈچۈن بىردىن قوڭغۇراق ئېسىشىنى، ئۇنىڭغا يىپ باغلاپ ئوز قولغا تۇتقۇزۇشنى بۇيرۇيدۇ. باغۋەن ئېيتقان- لارنىڭ ھەممىسىنى بېجىرىدۇ. تېكىن قولىدىكى يىپنى تارتىش ئار- قىلىق قوڭغۇراقنى جىرىڭلىتىپ، مېۋىلەرگە قونغان قۇشلارنى ئۇچۇرۇۋېتىپ، مېۋىلەرنى قۇشلارنىڭ چوقۇۋېتىشىدىن ساقلاپ قالىدۇ. تېكىننىڭ پەم- پاراستىگە قايىل بولغان باغۋەن ئۇنى ئوز يېنىدا ئېلىپ قالىدۇ. تېكىننىڭ سايىسىدا كۈن كۇچۇرۇۋاتقان تىلەمچىلەر ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كوزى قىيماي يىغلىشىدۇ. بۇ چاغدا تېكىن ئايرىلىشنىڭ داۋاملىق مەۋجۇتلىغىنى، ئۇنىڭدىن خالى بولغىلى بولمايدىغانلىغىنى ئېيتىپ، تىلەمچىلەرگە تەسەللى بېرىدۇ ھەمدە قاچان بورخان بەختىنى تاپسا، شۇ چاغدا ئۇلار- نى قۇتقۇزىدىغانلىغى ھەققىدە ۋەدە بېرىدۇ.

مانا بۇلار ئىككى تېكىن رىۋايىتىنىڭ ئاساسى سىيۇزىتى. رىۋايەتتە تەسۋىرلەنگەن چوڭ تېكىن بۇددا دىنىغا قاتتىق ئېتىقات قىلىدىغان، ئۇنىڭ ئەقىدىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى ئوزىنىڭ بىردىن- بىر مۇقەددەس بۇرچى ھىساپلايدىغان ناھايىتى ئاق كوڭۇل، ساپ دىل، سەمىمى بىر ئادەم بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇ كەمبىغەل، ئاجىز، بىچارىلەرنىڭ جاپادا قالغانلىغىغا چىداپ تۇرالمىدۇ. تىرىكچىلىكى دەپ گۇنا ھىساپلانغان ئىشىلارنى قىلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ تېخىمۇ ئازاپلىنىدۇ. شۇڭا ئۇ ئاجىز- بىچارىلەرنى گۇنادىن خالى قىلىش، جاپا- مۇشەققەتتىن قۇتۇل- دۇرۇش ئۈچۈن نۇرغۇن باش قاتۇرۇش ئارقىلىق ئاخىرى

چىنتە مەنى ئەنگۈشتىرنى ئەكىلەشتىن ئىبارەت خەتەرلىك ئىشقا بەل باغلايدۇ، ئولۇمدىن، خېيىم - خەتەردىن، جاپا - مۇشەققەتتىن، ھىرىش - چارچاشتىن قىلچە قورقۇپ قالمايدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراستى، بىلىملىكلىكى، دانىشمەنلىكى بىلەن بارلىق توسقۇنلۇقلارنى، خېيىم - خەتەرنى يېڭىپ چىقىدۇ. ئۇ ئاخىرىدا ھەقىقەتنى ئۆز مۇددىئاسىغا مۇۋاپىق نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ، كەمبەغەل، ئاجىز - بىچارىلەرنى، تىلەمچىلەرنى ئاچارچىلىق، يالاڭغاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن ھىمايىسىگە ۋە ئالغىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. چوڭ تېكىن يۈكسەك خەلقپەرۋەرلىك ئىسدىيىسىگە ئىگە بولغان پارلاق، غايىۋى ئوبراز بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

رېۋايەتتە ئۇندىن باشقا تېكىننىڭ ئىنىسىنىڭ ئوبرازى ھەم تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇ قولىدىن ھىچ ئىش كەلمەيدىغان، باشقىلارنى كۆرەلمەيدىغان، ئىچى تار، ھەسەتخور، ئۆز شەخسە - يىتى، نام - شوھرىتى ئۈچۈن ھەرقانداق پەسكەشلىك، يامانلىقنى قىلىشتىن يانمايدىغان ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچى، قارا نىيەت، سۈيىقەستچىلەرنىڭ ۋەكىلى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

رېۋايەت تىل جەھەتتىن خېلىلا پىشقان ئەدبىي تىل بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھازىرقى زامان پىروزا ژانىرنىڭ تىل خۇسۇسىيەت - لىرىنى تاپقىلى بولىدۇ. يارتىلغان ئوبرازلىرىنىڭ جانلىقلىقى، خاراكتىرلارنىڭ ئېنىقلىقى، تەسۋىرگە باي بولۇشى، ئوخ - شىتىش، جانلاندىرۇش، مۇبالغە، ئىستارا (مىتانومىيە) غا ئوخشاش بەدىئى ۋاستىلىرىنىڭ خىلمۇ - خىل بولۇشى، تەسەۋۋۇر كۈچىنىڭ يۈكسەكلىكى، روماننىزىملىق روھنىڭ ئۇرغۇپ تۇرۇشى قاتارلىقلار بۇ رېۋايەتنىڭ بەدىئى جەھەتتىكى مۇھىم ئالاھىدى - لىكلىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

رېۋايەت دىنى مەزمۇنىغا ئىگە بولۇشىغا قارىماي ئۇنىڭدا

ئالغا سۇرۇلگەن ئىدىيىنىڭ پارلاق ۋە يارقىنلىقى كىشىنى ھەقىقەتەن قايىل قىلدۇ. ئۇ كىشىلەرنى ئىنسانپەرۋەرلىك روھ بىلەن تەر-بىمىلەشتە، ئاق كوڭۇل، سەمىمى بولۇشقا، ئادىللىق، ھالاللىق بىلەن ئىشلەشكە ئۈندەپ، يامان ئەخلاقى پەزىلەتلەردىن يىراق بولۇشقا چاقىرىشتا، ئۇنىڭدىن يىرەندۈرۈشتە مۇھىم تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمقى باتۇرلوق قىسسىلىرىدىن بىرى بولغان «چاشتانى ئىلىك بىك» داستانى قاراغوجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر يازما ئەدىبىياتى يادىكارلىقلىرى ئىچىدە بىر قەدەر مۇھىم ئورۇننى ئىگەللەيدىغان پارلاق نامايەندە. بۇ داستان قاراغوجا ئۇيغۇر خاندانلىغى دەۋرىدە تۇنجى قېتىم خاتىرىگە ئېلىنغان بولۇپ، بۇ نۇسخىنى 19- ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئارقا-ئارقىدىن شىنجاڭ رايونىغا كەلگەن گېرمانىيە ئارخىلوگىيە تەكشۈرۈش ئوممەكلىرى 1913- 1914- يىللىرى تۇرپان رايونىدىن تاپقان. بۇ يازما نۇسخا ھازىر غەربىي بېرلىن مۇزىيخانىسىدا ساقلانماقتا.

بەزى تارىخى مەنبەلەردىن ۋە داستاننىڭ ئۆزىدىن قارىغاندا چاشتانى ئىلىك بىك توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر ئەسلىدە بۇددا ۋە نىستۇرى (خىرىستىيان) دىنلىرى پەيدا بولۇشتىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى، يەنى ئۇيغۇرلار باشلانغۇچ ئىپتىدائى جامائە تۈزۈمىنىڭ ئاننىمىزم دەۋرىنى (ئايىرىم قەبىلىلەردىن بىرلىشىش-كەس، ئۇيۇشۇشقا قاراپ ماڭغان دەۋرىنى) باشتىن كۆچۈرۈۋاتقان چاغلاردا بارلىققا كەلگەن. رىۋايەت VI—V ئەسىردىلا يازما شەكىلگە كىرگەن. داستاندا ھىكايەت قىلىنغان ۋابا كەسەللىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمقى ئېتىقاتلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ زامانلاردا كىشىلەر بەخت ۋە پالاكەت، سالامەتلىك، كەسەللىك، ھايات بىلەن ئۆلۈم ئادەتتىن تاشقىرى ئايرىم

ھادىسىلەرنىڭ ياكى تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ تەسىرىدە بولىدۇ، دەپ ئىشىنىشتى. مانا بۇ «چاشتانى ئىلىك بىك» داستانىنىڭ ناھايىتى قەدىمقى زامانلاردا، يەنى ئادەملەرنىڭ تەبىئەت كۈچلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش دەۋرىدە بارلىققا كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ پىكىرنى روسسىيەلىك گ. پىلىخانوف ئۆزىنىڭ «تارىخقا مۇنىستىك قاراشنىڭ راۋاجلىنىشىغا دائىر مەسىلىلەر» دىگەن ماقالىسىدا مۇنداق قەيت قىلىدۇ: بۇ داستان: «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئايرىم قەبىلىلەردىن تەشكىل ئېتىلگەن دەسلەپكى تۇزۇلۇش دەۋرىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن»، ئۇنىڭدا «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمقى (ئانىمىستىك) دەۋرىدىكى ھەر خىل قاراشلىرى ئۆزلىرىنىڭ شېھرى ئىپادىسىنى تاپقان...»

داستاننىڭ سېۋىزى گەرچە ئەپسانە ئۈستىگە قۇرۇلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا كۈچلۈك ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسى ئالغا سۈرۈلگەن، خەلق ئاممىسىنىڭ ھىچنەمىدىن قورقمايدىغان قەھرىمانلىق جاسارتى، پۈتمەس-تۈگمەس كۈچ-قۇدرىتى گەۋدىلەندۈرۈلگەن ھەم قىزغىن مەدھىيەلەنگەن.

چاشتانى ئىلىك بىك خەلق ئاممىسىنىڭ كۈچ-قۇدرىتى، قەھرىمانلىق جاسارتى، ئىپقىل-پاراستى ۋە باتۇرلىغىنى ئۆزىدە ھەركەزلەشتۈرگەن غايىۋى ئوبراز بولۇپ، ئۇ خەلق ئاممىسىنىڭ بالايى-ئاپەتتىن قۇتۇلۇش، كىسەللىك ۋە ئولۇمنى يېڭىش، ۋەھشى كۈچلەر ئۈستىدىن غەلبە قازىنىشىغا بولغان ئىنتىلىشىگە، بەخت-سانادەتلىك تۇرمۇشقا بولغان كۈچلۈك تەل-پۇنىشىگە ۋە ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

چاشتانى ئىلىك بىك داستانى ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوخشىتىش، سۇپەتلەش، مۇبالغە قاتارلىق بەدىئىي ۋاستىلارنىڭ ياردىمى ئارقىلىق چىن-

ئالۋاستلارنىڭ قورقۇنۇچلۇق ۋەھشى تىياپىتى، ئىلىك بىسكىنىڭ قەھرىمانلىق ئوبرازى ئىنتايىن جانلىق سۈرەتلەنگەن.

x x

يۇقۇرقلار قاراغوجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدىبى-ياتىنىڭ ئۇمۇمى ئەھۋالى بولۇپ، بىز ئۇنىڭدىن قاراغوجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدىبىياتىنىڭ مەزمۇنى جەھەتتىن بۇددى-زىم خاراكتىرىنى ئالغان، شەكىل جەھەتتىن كۆپ خىللىققا ئىگە بولغان، تىل ئۇسلۇبى جەھەتتىن پۈتۈنلەي قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تىل خۇسۇسىيىتىنى ئۆزىدە تولۇق گەۋدىلەندۈرگەن، ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسى چاقناپ تۇرىدىغان گۈللەنگەن بىر ئەدىبىيات بولغانلىغىنى ناھايىتى ئىنىق كۆرەلەيمىز. قاراغوجا خاندانلىغى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر مەدىنىيىتى ۋە ئەدىبىياتىنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان بۇ خىل خۇسۇسىيەت ۋە ئىسلاھىدىلىگى قەدىمقى زامان ئۇيغۇر مەدىنىيىتى ۋە ئەدىبىياتىنىڭ رەڭدارلىغىنى ھاسىل قىلغۇچى، ئۇنى جۇلالاقتۇچى ئەڭ مۇھىم ئامىل بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدىنىيەت غەزىنىسىگە قوشۇلغان غايەت زور ئولۇغ توھپە بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ئۇيغۇر ئەدبىياتىدا پروزا ژانىرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى

هاجى ئەخمەت

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدبىياتىنىڭ شانلىق باشلىنىش نۇقتىسى ئۇزاق داۋام قىلغان ئىپتىدائى جامائە تۈزۈمىدە ئاساس تاپقان. ئىجتىكار ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئەنە شۇ قەدىمقى دەۋرلەردە ياراتقان قوشاق، چۆچەك، رىۋايەت ۋە قەھرىمانلىق داستانلاردا ئاجايىپ گۈزەل خىيال - تەسەۋۋۇرلار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەك ئارقىلىق دۇنيانى ياراتقان ئۇلۇغ كۈچ - قۇدرىتى، تەبىئەت بىلەن جاپالىق كۈرەش قىلىش روھى ۋە تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش ئارزۇسى بىلەن ئىشەنچىسىنى ئەكس ئەتتۈردى.

خەلق ئېغىز ئەدبىياتىنىڭ ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ جەۋھەر - لىرى يېزىق ئىجتات بولغاندىن كېيىنكى دەۋرلەردە يازما ئەدبىياتقا سىڭىپ كىرىپ، ئۇنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشىغا غايەت زور تەسىر كۆرسەتتى.

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدبىياتى تارىخىدا پروزا ژانىرىنىڭ شەكىللىنىشى ئەدبىياتىنىڭ باشقا تۈرلىرىگە ئوخشاشلا ئۇزاق تارىخقا ۋە ئىسسىل ئەنئەنىگە ئىگە. ئۇنىڭ بىزگە قەدەر يېتىپ

كەلگەن يازما يادىگارلىقلىرىدىن ئەڭ خاراكتىرلىك بولغىنى «ئوغۇزنامە» داستانىدۇر. بۇ ئەسەر ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان، ئۇزۇن تارىخقا ئىگە قەھرىمانلىق ھەققىدىكى ئىمپىك داستان بولۇپ، ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ، ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە شۇ دەۋرنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈپ بېيىپ كەلگەن. شۇنداقلا ھەر قايسى دەۋرلەردە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شۇ دەۋردە قوللانغان يېزىقلىرى بىلەن خاتىرىلىنىپ كىتاپ قىلىنغان. ئۇنىڭ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ئەڭ بۇرۇنقى يازما نۇسخىسى 13 - ئە - سىردە قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن تۇرپاندا كۆچۈرۈلگىنى بولۇپ، بۇ ئەسلى نۇسخا پارىژ مىللى كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا تىدۇ.

«ئوغۇزنامە» يىراق بىر تارىخىي دەۋرنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن باش قەھرىمان ئوغۇزخان ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بەگلىرى تارىختىكى چوڭ - چوڭ قەبىلىلەر - نىڭ ياكى قەبىلىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئوبرازى بولۇپ، نۇرغۇن تارىخىي پاكىتلارنى خەلق داستانلىرىغا خاس بەدىئىي ئۇسۇل بىلەن ئۆزلەشتۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرگەن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەينى دەۋردىكى دىنىي ئېتىقادى، ئورپ - ئادەت، قائىدە - يۇ - سۇنلىرى ۋە تۇرمۇش ئالاھىدىلىگىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن. شۇڭ - لاشقا ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى ۋە ئىتتىۋىگىراپىيىسىنى تەك - شۇرۇش، ئەدەبىيات تارىخى ۋە مىللى ئەنئەنىسىنى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىشتا، شۇ دەۋرنىڭ تىل خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆگىنىشتە زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئەسەر تەبىئىي ھالدا ئىككى قىسىمغا بۆلۈنگەن بولۇپ، خەلق رىۋايەتلىرىگە بېغىشلانغان بىرىنچى قىسىمدا، ئوغۇزنىڭ تۇغۇلىشىدىن تا ئۇيغۇر خاقانى بولغىچە جەرياندىكى ئەھۋاللار،

ئۇلۇغ تۇركنىڭ چۇشى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلار تەسۋىر - لىنىدۇ. تارىخىي پاكىتلارنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى 2 - قىسىمدا، ئوغۇزنىڭ يۇرۇش قىلىشى، ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرى ھەم شۇ جەرياندىكى ۋەقەلەر تەسۋىرلىنىدۇ.

«ئوغۇزنامە» قىسمى جەلپ قىلارلىق گۈزەل بەدىئى تۈزۈلۈشكە ئىگە، ئۇنىڭدىكى بەدىئى ۋاسىتىلارمۇ خىلمۇ - خىلدۇر. ئەسەردە ئوغۇزنى ئۆزىگە شەيدا قىلغان قىزنىڭ گۈزەللىكى مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: «ئوغۇز قاغان بىر يېردە تەڭرىنى جالبار - غۇردا ئېردى. قاراڭغۇلۇق كېلدى. كۆكتۈن بىر كۆك يارۇق تۇشتى. كۈندىن ئايان، ئايدىن قۇغۇلغۇلغۇراق ئېردى. ئوغۇز قاغان كوردى كىم ئۇشبۇ يارۇقنىڭ ئاراسىدا بىر قىز بار ئېردى. يالغۇز ئۇلتۇرۇر ئېردى. ياخشى كورۇكلۇگ بىر قىز ئېردى. ئانۇڭ باشىدا ئاتاشلۇغ ياراقلۇغ بىر مېڭى بار ئېردى. ئالتۇن قازۇق دەگ ئېردى. ئوشۇل قىز ئانداغ كورۇكلۇگ ئېردى كىم كۈلسە، كۆك تەڭرى كۈلە تۇرۇر، يىغلىسا، كۆك تەڭرى يىلاياتۇرۇر، ئوغۇز قاغان ئانى كوردوكتە ئوزى قالمادى، كېتتى، سۈدى.»

(«ئوغۇزخان بىر يەردە تەڭرىگە سېغىنىۋاتاتتى. (ئەتراپ) قاراڭغۇلۇشۇپ، ئاسماندىن بىر كۆك نۇر چۈشتى. (ئۇ) كۈن - دىنمۇ يورۇق، ئايدىن نۇرلۇق ئىدى، ئوغۇز خان (ئۇنىڭ قېشىغا) بېرىپ كوردىكى، بۇ نۇرنىڭ ئىچىدە بىر قىز بار ئىدى، ئۇ يالغۇز ئۇلتۇراتتى، ئىنتايىن چىرايلىق بىر قىز ئىدى. ئۇنىڭ بېشىدا چوغدەك نۇرلۇق بىر مېڭى بولۇپ، ئۇ خۇددى قۇتۇپ يۇلتۇزغا ئوخشايتتى. بۇ قىز شۇنچىلىك چىرايلىق ئىدىكى، (ئۇ) كۈلسە، كۆك تەڭرىسى (بىللە) كۈلەتتى. (ئۇ) يىغلىسا، كۆك تەڭرى - سى (قوشۇلۇپ) يىغلايتتى. ئوغۇز خان ئۇنى كورۇپ، ئەس - ھۇشنى يوقاتتى (ۋە) ئۇنىڭغا شەيدا بولدى.»)

باشقا يەنە بىر قىزنىڭ تەسۋىرىدە، ئۇنىڭ كۆزلىرىنى كۆك

ئاسمانغا، چېچىنى دەريانىڭ سۈيىگە، چىشلىرىنى ئۇنچىگە ئوخ-
شىتىدۇ. جەڭ مەيدانىنىڭ تەسۋىرىمۇ ئىنتايىن ئىخچام ۋە جان-
لىق بولۇپ، بىر نەچچە ئېغىز سوز ئارقىلىقلا، دەھشەتلىك جەڭ
مەنزىرىسىنى سۈرەتلەپ بەرگەن.

بۇ ئەسەر شۇنداقلا يەنە مەزمۇنىنىڭ بايلىقى، تىلىنىڭ
ئۈزىگە خاس خاراكتىرگە ئىگە رەڭگىمۇ - رەڭلىكى ۋە باشقا بەدىئى
ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بىرى تۈركشۇناسلارنىڭ
ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان. بىرىنچى قېتىم
1815 - يىلى نېمىس ئالىمى دېتس بۇ ئەسەردىن پارچىلارنى
نېمىس تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئېلان قىلدى. 1891 - يىلى رۇس
ئالىمى رادلوف بۇ ئەسەرنىڭ سۈرەتكە ئېلىنغان نۇسخىسىنى،
تىرانسكرىپسىيىسى ۋە نېمىسچە تەرجىمىسىنى نەشر قىلدۇردى.
ئۇندىن كېيىن، بۇ ئەسەرنىڭ ئونلاپ ھەر خىل تەرجىمىلىرى
دۇنيانىڭ ھەرقايسى ئەللىرىدە نەشر قىلىندى ھەم قىسسە ۋە
ئۇنىڭ ھەرخىل ۋارىيانتلىرى توغرىسىدا كۆپلىگەن ئىلمىي تەت-
قىقاتلار ئېلىپ بېرىلدى. «ئوغۇزنامە» - ئۇيغۇر مىفولۇگىيىسىنى
يازما ھالدا ئىپادىلىگەن، ئۇيغۇر بەدىئى ئەدەبىياتىغا دەسلەپ
ئاساس قۇرغان گۈزەل بەدىئى ئەسەر بولۇشى بىلەن ھىلمۇ ئۆز
قىممىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

بۇندىن باشقا، ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى ئۇيغۇر يازما ئەدە-
بىياتىنىڭ مۇھىم يادىكارلىقلىرىدىن بىرى «چاشتانى ئىلىك بىك»
قىسسىسىدۇر. ئەسەرنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كۆچۈ-
رۈلگەن نۇسخىسىنىڭ پارچىلىرى تۇرپاندىن تېپىلغان بولۇپ،
ئۇنىڭدا خەلق ئارىسىغا تارقالغان ۋابا كىسىلى توغرىسىدا ھىكا-
يەت قىلىنىدۇ. بۇ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمقى ئېتىقاتلىرىدىن بىرى
بولۇپ، ئۇ زامانلاردا بەخت ۋە پالاكەت، سالامەتلىك ۋە كېسەل،
ھايات بىلەن ئۆلۈم ئادەتتىن تاشقىرى ئايرىم ھادىسلارنىڭ ياكى

تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ تەسىرىدە بولىدۇ، دەپ ئىشىنىشتى. ئەسەر - نىڭ مەلۇم پارچىلىرىدا ئىز قالدۇرغان مانا بۇ دىنىي ئىتتىقاتلار ۋە ئۇلارنىڭ بەدىئى شەكىلدە ئىپادىلىنىشى «چاشتانى ئىلىك بىك» ئەسىرىنىڭ ناھايىتى قەدىمقى زاماندا، ئادەملەرنىڭ تەبىئەت كۈچلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش دەۋرىدە يارىتىلغانلىغىنى ئىسپاتلايدۇ. ئەسەرنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى قەھرىمانلىقنى ۋە قەھرىمان خەلقىنىڭ پىداكارلىغىنى تەسۋىرلەشتىن ئىبارەت. ئەسەر قەھرىمانى ئىلىك بىك ئۆز خەلقىنى بالايى - ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن، دەھشەتلىك ۋابا كېسىلىنى تارقىتىۋاتقان قورقۇنۇچلۇق "يەك" لەرگە قارشى جەڭگە ئاتلىنىدۇ ۋە ياۋۇز كۈچلەرنى يېڭىپ ئۇلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ. چۈنكى، خەلق ئاممىسى ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ پۈتمەس - تۈگمەس كۈچ - غەيرىتىنى بەخش ئەتكەن - دۇر. «چاشتانى ئىلىك بىك» داستانى يۇقۇرى بى - دىئى ئا - لاهىدىلىككە ئىگە. ئەسەردە ئوخشىتىش، سۈپەتلەش، مۇبالىغە قاتارلىق بەدىئى ئىپادىلەش ۋاستىلىرى كۆپ ئۇچرايدۇ:

"... ئىلىك بىك توت بەلتىر يولتا يوربۇ ئانىڭ ئاراسىنى سانسىز ئوكۇش يەكلەرىگ كوردى. ئول يىمە يەكلەر يالڭۇقلار - نىڭ ئەتىن يىيۇ قانىن ئىچىپ، باغارسۇقلارنى ئەت ئۆزلىرىگە يۈرگەيۈرلەر ئەردى. قورقغۇ تەگ كورك مەڭىز تۇنۇپ ياۋلاق قاتىغ ئۇنىن قىسقۇرۇشۇ درزۇل بادرۇق ئىلىگىلەرىنتە تۇنۇپ قاپە (ا) را ئۇلۇغ بەدۇك تاغ تەگ ئەت ئۆزىن ئەنەيۇ ئوت ئوڭلۇگ ئىشىن ساچلارنى ئەڭىن لەرىنتە تۇشۇرۇپ، ئاغۇلۇ؟ يىلانن ئەت ئۆزلىرىن ئىتىنىپ ياراتىنىپ قاي بەلتىرسا يۇ - يۈربۈرلەر ئەردى"

("ئىلىك بىك توت يولىنىڭ دوقمۇشىغا يېتىپ كەلگەندە، سانسىز كۆپ جىنلارنى كوردى. بۇ جىنلار ئادەملەرنىڭ گۈشىنى يەپ، قېنىنى ئىچىپ، ئۇچەيلىرىنى بەدەنلىرىگە يوڭۇۋالغان ئىدى.

ئۇلار چىرايلىرىنى ئادەم قورققۇدەك كۆپ - كۆك قىلىپ، قاتتىق ئاۋاز بىلەن چىقىرىشاتتى. قوللىرىدا ئۇچ ئاچچىلىق نەيزىلىرىنى، بايراقلىرىنى كوتۇرۇشۇپ، ئىنتايىن زور تاغدەك ئىگىز گەۋدىلىرىنى چىقىرىپ، ئوت ۋە گۈلگە چاچلىرىنى مۇرىلىرىگە چۈشۈرۈپ، زەھەر - لىك ئىلانلار بىلەن گەۋدىلىرىنى بېزەپ، كوچىلاردا يۈ - رۈشەتتى».

سوز ئىبارىلىرىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل تۈزۈلۈشى، تەسۋىرلەرنىڭ قىسقا ۋە ساددىلىغى، باي خىيال - تەسەۋۋۇرغا ئىگە ئوبرازلىقلىغى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن، بەدىئىي پىكىرنىڭ بۇ ئۇلۇغ يادىكارلىغى جاھان ئىپوس ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.

جەمىيەت تەرەققىياتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدا ئۆز دەۋرىنىڭ تارىخىي رىئالىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى رىئالىستىك نەرسى ئەسەرلەر بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىنىڭ رىئالىستىك ئەسەرلىرى مەشھۇر «ئۇرخۇن يادىكارلىقلىرى» دىن باشلانغان بولۇپ، بۇ يادىكارلىقلار ئۆز دەۋرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئا - دىنى بويىچە تاش مۇنارىلارغا ۋە تاش تاملارغا ئويۇپ قالدۇرۇلغان ئابدۇلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قەدىمقى يازما يادىكارلىقلىرى ئارىدا سىدا ئۆزىگە خاس ئورۇن تۇتىدىغان تاش ئابدۇلەر يالغۇز سانى - جەھەتتىن كۆپ بولۇپلا قالماستىن، مەزمۇن ئېتىۋارىدىن قارىغاندىمۇ زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇش بىلەن، ئۆز دەۋرىنىڭ تارىخىي رىئالىيىتىدىن گۇۋالىق بەرگۈچى مۇھىم ھۆججەت سۇ - پىتىدە ھىلمۇ ئۆز قىممىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى شۇ دەۋرنىڭ مۇكەممەل ئەدەبىي ئەسەرلىرى دەرىجىسىگە كۆتىرىلگەن بولۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم بايلىغىنى تەش -

كىل قىلىدۇ، بۇنىڭدىن ۋەكىللىك خاراكتىرىگە ئىگە بولغانلىرى؛ ئۇيغۇر تارىخىدىكى كوك تۈرك خانلىغى دەۋرىگە مەنسۇپ بولغان تارىخىي تەزكىرە خاراكتىرىدىكى كۈلتىپكىن ئابىدىسى، بىلگە قاغان ئابىدىسى، تۇنيۇقۇق ئابىدىسى ۋە قەدىمقى ئۇيغۇر خانلىغى دەۋرىگە مەنسۇپ بولغان قۇتلىغۇ بىلگە كۈل قاغان ئابىدىسى (مويۇنچۇر ئابىدىسى) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

كۈلتىپكىن ئابىدىسى بىلەن بىلگە قاغان ئابىدىسى 1889 - يىلى موڭغۇلىيىنىڭ ئورخۇن دەرياسى بويىدىكى خوخت سايرام دىگەن يەردىن تېپىلغان. شۇڭا «خوخت سايرام ئابىدىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ تېكىستلىرى كۈلتىپكىن ھەم بىلگە قاغاننىڭ جىيەن ئوغلى يوللىغ تېكىن تەرىپىدىن يېزىلىپ خاتىرە تاشقا ئورخۇن يېزىغى بىلەن ئويۇپ قالدۇرۇلغان. كوك مەرمەر - دىن ئىنتايىن نەپىس ئىشلەنگەن بۇ ئىككى ئابىدە باش قەھرىد - مانلارنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن (مىلادىنىڭ 732 - ۋە 735 - يىللىرى) ئورنىتىلغان بولۇپ، بىرىمىڭ 200 يىلدىن ئۇزۇنراق تارىخقا ئىگە.

تۇنيۇقۇق ئابىدىسى (بايىن چوكتۇ ئابىدىسى دەپمۇ ئاتىلىد - دۇ) نىڭ تېكىستى تۇنيۇقۇق ھايات ۋاقتىدا مىلادىنىڭ 716 - يىللىرى) ئۇنىڭ ئوزى تەرىپىدىن تاشقا ئويۇلۇپ، ۋاپاتىدىن كېيىن قەۋرىسى ئالدىغا ئورنىتىلغان.

قۇتلۇق بىلگە كۈل قاغان ئابىدىسى 1909 - يىلى موڭغۇل - يېدىكى سىلىنگا دەرياسى بويىدىن تېپىلغان. ئۇ مىلادىنىڭ 759 - يىلىدا ئورنۇتۇلغان. ئۇنىڭ تېكىستى جەمئى 49 قۇر خەت - تىن ئىبارەت بولۇپ، نۇرغۇن خەتلىرى ئۇپراپ كەتكەن.

بۇ ئابىدە تېكىستلىرى خەت سانى كۆپ، مەزمۇن دائىرىسى كەڭ، ۋەقەلەرنى بايان قىلىشى بىر قەدەر سېستىمىلىق بولغان تەرجىمىھال ئەدىبىياتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىدۇر. ئۇلاردا

كولتېكىن، بىلگە قاغان، تۇنيۇقۇق ۋە قۇتلۇغ كۈل بىلگە قاغان-
لارنىڭ جەڭگىۋار ھەربى يۇرۇشلىرى، ئۆز مەملىكەتلىرىنى بىرلىك-
كە كەلتۈرۈش، تېپلاندۇرۇش ۋە كۈچەيتىش يولىدا كۆرسەتكەن
تىرىشچانلىقلىرى بىلەن توھپىلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. مەزمۇن ئېتىۋا-
رى بىلەن بۇ مەڭگۈ تاش تېكىستلىرى قەھرىمانلار ھەققىدىكى يىرىك
ئىپسوسلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇلاردا ئالغاسۇرۇلگەن ئىدىيە
پارچىلىنىپ كەتكەن ئۇششاق قەبىلىلەرنى قۇدرەتلىك ھەربى كۈچ
ئاستىغا ئۇيۇشتۇرۇپ، كەڭ دائىرىدە بىرلىككە كەلگەن، كۈچلۈك
فېوداللىق دولەت قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. ئۆز دەۋرىنىڭ تا-
رىخىي تەلۋىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى بۇ خىل ئىنتىلىش ئاساسىدا،
كۆك تۈرك خانلىقى ۋە ئۇيغۇر خانلىقى قاتارلىق چوڭ دولەت-
لەرنىڭ بارلىققا كېلىشى يېڭىدىن شەكىللىنىۋاتقان فېوداللىق مۇ-
ناسىۋەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تە-
رەققىياتى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرۈش بىلەن، جەمئىيەتنى
گۈللەندۈرۈشتە ئىلغارلىق رولىنى ئوينىدى.

”مەن قاغانلىق تەختىگە ئولتۇرغىنىمدا جايلارغا تارىلىپ
كەتكەن خەلق ھارغىن، پىيادە، يالىڭاچ ھالەتتە، يېتىپ كېلىشتى.
خەلقنى تەمىنلەش ئۈچۈن چوڭ قوشۇن باشلاپ، ئون ئىككى
قېتىم يۈرۈش قىلدىم. شىمالدا ئوغۇزلارغا، شەرقتە قىتان، تاتا-
بىلارغا، جەنۇبتا ... لارغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشلارغا
قاتناشتىم. كېيىن تەڭرى قوللىدى! بەختىم بولغىنى، تەلپىم بولغىنى
ئۈچۈن، ھالاكەتكە يۈزلەنگەن خەلقنى قۇتۇلدۇرۇپ، يالىڭاچ خەلق-
نى كىيىندۈردۈم، نامرات خەلقنى باياشات قىلدىم، ئاز خەلقنى
كۆپەيتتىم. ئۇلارنى چوڭ ۋە كۈچلۈك خانلىقى بار خەلقلەردىنمۇ
ياخشى ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدىم...”

كولتېكىن ئابدۇسىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن بۇ پارچە بىز-
نىڭ يۇقارقى پىكىرىمىزنى دەلىللەيدۇ.

بۇ ئابدېلەر بىزنى كوك تۇرك خانلىغى ۋە قەدىمقى ئۇي-
خۇر خانلىغى تەختىدە ئولتارغان قاغانلارنىڭ نەسەپنامىسى، ئۆز-
لىرىگە خوشنا دولەتلەر بىلەن بولغان سىياسى ۋە ئىقتىسادىي
مۇناسىۋەتلىرى، قەبىلىلەر ئارا ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشلار، ئۇيغۇر
ۋە باشقا تۇركى خەلقلەرنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىش تارىخى،
دىنىي ئېتىقاتلىرى، ئەخلاق ۋە خۇلقى - ئادەتلىرىگە دائىر تارىخىي
پاكتىلار بىلەن تونۇشتۇرغاندىن باشقا، شۇ دەۋردە ياشىغان قە-
بىلىلەرنىڭ ناملىرى، جايلاشقان ئورۇنلىرى ۋە تەبىئى شارائىتى،
ئىقتىسادىي ئەھۋالى، جاي ئىسىملىرى ۋە باشقا مۇھىم جۇغراپىيە-
يىلىك مەلۇماتلار بىلەنمۇ تەمىنلەيدۇ.

ئابدېلەر يەنە قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ گىرامماتىكىلىق
خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئەدىبىي ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرىنى
گەۋدىلەندۈرگۈچى مۇھىم ھۆججەت سۈپىتىدە، تىلنىڭ ساپلىغى
ۋە گۈزەللىكى بىلەنمۇ دىققەتكە سازاۋەر دۇر. ئابدە تېكىستلىرىدە
نۇرغۇن گۈزەل ئوخشىتىشلار ۋە ماقال - تەمسىللەر قوللۇنۇلغان.
بولۇپمۇ تۇنيۇقۇق ئابدىسى تېكىستىدە پەلسەپىۋى چۈشەنچىلەرنى
ئەكس ئەتتۈرگۈچى مۇنداق جۈملىلەر كۆپ ئۇچرايدۇ:

“يۇپقا ئەرىلىگىك توپلاغىلى ئۇچۇز ئەرمىس، يىنچىگە ئەرىل-
كىگ ئۆزگەلى ئۇچۇز يۇپقا قالىن بولسار، توپلاغۇلۇق ئالىپ
ئەرمىس يىنچىگە يوغان بولسار، ئۆزگۈلۈگ ئالىپ ئەرمىس.”
“ئادەتتە) يۇپقا نەرسىلەرنى ئىگىش ئاسان، ئىنچىگە
نەرسىلەرنى سۇندۇرۇش ئاسان، دىيىلىدۇ. ئەگەر يۇپقا نەرسە قە-
لىنغا ئايلىنسا، ئىگىش قىيىن بولىدۇ. ئەگەر ئىنچىگە نەرسە
توغغا ئايلىنسا، سۇندۇرۇش قىيىن بولىدۇ.”

بەدىئىي تەسۋىرنىڭ ئېنىق ۋە ئوبرازلىق بولۇشى نەرسە ۋە
ھادىسەلەرگە قارىتا چۈشەنچىمىزنى يەنىمۇ ئايدىڭلاشتۇردۇ. «كۈلتىپ-
كىن ئابدىسى» تېكىستىدىكى بىلگە قاغان ۋە كۈلتىپكىننىڭ ھەربىي

يۇرۇشلىرى باياندا مۇنداق تەسۋىر بېرىلگەن: "جەمى يىگىرمە بەش قېتىم يۇرۇش قىلىپ، ئون ئۈچ قېتىم جەڭ قىلدۇق. قاغانلىقى بارلارنى قاغانلىقتىن، قاغانى بارلارنى قاغاندىن مەھرۇم قىلىپ، تىزى بارلارنى تىزلاندۇرۇپ، بېشى بارلارنى باش ئەگدۈرۈپ، تەسلىم قىلدۇق".

كۈلتېكىن ئابدۇسى بىلەن بىلگە قاغان ئابدۇسى تېكىستلىرى ھەيۋەتلىكلىكى ۋە يۇقۇرى دەرىجىدە تەسىرچانلىق كۈچكە ئىگە بولۇشى بىلەن خاراكتىرلىنىدۇ. بولۇپمۇ كۈلتېكىن ۋاپات بولغاندا، بىلگە قاغاننىڭ ئۇنىڭ ۋاپاتىغا قايغۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرى بەكمۇ تەسىرلىك: "ئېنىم كۈلتېكىن ئۆلدى. مەن ئىسنىتاين قايغۇرماقتىمەن. كۈزلىرىم گويا كۆرمەس بولۇپ قالدى، ئېقىل - پاراستىم قاشاڭ - لاشتى، بەكمۇ خورلۇق ھىس قىلدىم. ئومۇر تەڭرىگە باغلىق. ئادىمىزاتنىڭ ھەممىسى ئولۇش ئۈچۈن تۇغۇلىدۇ... مەن كۈزۈمدىن ئاققان يېشىمنى سەۋر قىلىپ توختىتىۋالدىم. قايغۇ - ھەسرەتلىك كەيپىياتىمنى بېسىۋالدىم. تۈگمەس قايغۇ - ھەسرەت ئىچىدە ئىككى شاد ھەم ئېنىلىرىم، ئوغلانلىرىم، بەگلىرىم، خەلقىم تولا يىغلاپ، كۈزلىرىدىن ئايرىلىپ قالار، دەپ ئويلايمەن...".

يۇقارقى ئالاھىدىلىك قۇتلۇغ كۈل بىلگە قاغان ئابدۇسى تېكىستىدىمۇ كۆرۈلىدۇ: "... تاي بىلگە تۇتۇق يابلاقىن ئۇچۇن، بىر ئەكى ئاتلىغ يابلاقىن ئۇچۇن، قارا بودۇنۇم ئولتىڭ يەتدىڭ، يانا ئىچىڭ، ئولمەچى سەن تىدىم. يىچە ئىسىڭ كۈچىڭ بىرگىل، تىدىم...".

"... تاي بىلگە تۇتۇقنىڭ رەزىللىكى تۈپەيلىدىن، بىر - ئىككى باشلىقنىڭ رەزىللىكى تۈپەيلىدىن مېنىڭ ئاددى خەلقىم، سىلەر ھالاك بولدۇڭلار. ماڭا قايتىدىن بېقىنساڭلار ھالاك بولمايسىلەر، دىدىم)".

بۇنىڭ ئەكسىچە، تۇنيۇقۇق ئابدۇسى تېكىستى ئۈنچىۋالا ھەيۋەتلىك ئەمەس، ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا جانلىق دىئالوگ ۋاستە

قىلىنغان.

يۇقارقى ئابىدىلەرنىڭ تېكىستلىرىدە خەلق ماقال - تەمسىل - لىرى ۋە باشقا مېتافورا، مېتانومىيە، مۇبالىغە قاتارلىق ئىستىلىستىك ۋاستىلەر قوللۇتۇلغان. كولىتېسكىن ئابىدىسىدە چېچىلىپ ۋەيران بولغان تۇرك قەبىلىلىرىگە ئېچىنىپ: "قېنىڭلار سۇدەك ئاقتى، سوڭىڭىڭلار تاغدەك دوڭسىلەندى. ئالجاناپ ئوغۇللىرىڭلار قۇل بولدى، پاك قىزلىرىڭلار دىدەكلەرگە ئايلاندى!" دىيىلگەن.

قىسقىسى تاش ئابىدىلەرنىڭ تېكىستلىرى ئۆز زامانىسىنىڭ ئەڭ گۈزەل رىيالىستىك بەدىئى ئەسەرلىرىدۇر.

ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ ئەنە شۇنداق ياخشى ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكى دەۋرلەردە «بەختيارنامە»، «مىراج - نامە»، «تەزكىرە تۇل ئەۋلىيا» قاتارلىق بىر قىسىم يىرىك نەسىرى ئەسەرلەر ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا چىقىشقا باشلىدى.

13-، 14- ئەسىرلەردە ياشاپ ئۆتكەن ئاتاغلىق ئۇيغۇر يازغۇچىسى نەسىردىن رابغۇزنىڭ «قىسسەئى رابغۇزى» («قە - سەسۇل ئەنبىيا») نەسىرى ئالاھىدە خاراكىتلىقتۇر. ئاپتور مۇسۇلمان شەرق ئەدىبىياتى بىلەن ئەرەپ ۋە پارس تىللىرىنى يېتەرلىك ھالدا پۇختا ئۈگەنگەن، تارىخ، پەلسەپە ۋە دىنىي ئىلىمنى ياخشى بىلگۈچى ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ بۈيۈك مۇتەپەك - كۈرى بولۇش سۈپىتىدە پەيغەمبەرلەر ھەققىدىكى دىنىي قىسسەلەر - دىن پايدىلىنىپ، 1310 - 1309 - يىللىرى «قىسسەئى رابغۇزى» ناملىق 72 ماۋزۇدىن ئىبارەت چوڭ ھەجىمدىكى روماننى مەيدانغا چىقىرىدۇ. ئەسەر ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ تۈزۈلۈشىگە خاس بولغان قىسسە ۋە رىۋايەتتىن ئىبارەت ھەر ئىككى شەكىلنى ئۆزىدە بىرلەشتۈرگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىكى قىسسەلەر تامامەن نەسىر بىلەن يېزىلغاندىن باشقا، مەدھىيەلەر، بەزى قىسسەلەرنىڭ خۇلاسە - لىرى، قىسمەن لىرىك كەچۈرمىلەر ۋە كىتاپنىڭ خاتىمىسى شېئىر

بىلەن يېزىلغان. تىلىنىڭ ئوبرازلىق بولۇشى، ۋەقە - ھادىسىلەر - نىڭ جانلىق ۋە قىزىقارلىق تەسۋىرلىنىشى، موھىت ۋە تەبىئەت مەنزىرىسىنىڭ يارقىن سۈرەتلەنىشى ۋە باشقا بەدىئىي خۇسۇسىيەت - لىرىي بىلەن بۇ رومان كىشىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىۋارىنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلىدۇ؛

”ياز كۈنى بولدى، بۇ كۈن ئاتلىغ سۇلتان ھوت ئاتلىغ قىشلاقنى قويۇپ ھەمەل ئاتلىغ يايلاقتا ئوغرىدى. ئېدىر، كوك يىغلار، ياغىز يەر كۈلەر. بۇلۇت كوزلىرىدىن ياش ئاقسا، يەر يۈزىدە كوك چىمگانلار كۈلەر. ئوسىرۇك سابا ئىسىنەت توپار. بوستان تابە يولىدىن سابا كىرىپ كورۇشتۇرۇپ، يىغاچلەر باشىدە تۈگمە تۈگەر. چىچەكلەر تۈگمەسىن يىسرتىپ بۇزار. لالە كويلەكى ياقسىن تارتىپ ئۇزەر. يەريۈزىگە نەقىشىن بېزەر. بارچە گۈللەر تۈن قارىسىدىن قوش كوزىگە سۈرمە تارتار. كۈندۈز نۇرىدىن كىرىشان سۈرتەر. بۇ تاقىلار سەلىنىپ ئويناىر. سەندۈۋۈچ قوش سۈنىپ سايلار. قۇمىلار لىسى تۇتار. ئەندى قىش كوچتى. ياز قازى قوندى. تارىلىنىش قۇشلار يىغلىدى. ئولۇك يەرلەر تىرىلدى...”

ياز ئايلىرىنىڭ مەنزىرىسى تەسۋىرلەنگەن بۇ پارچە تىلىنىڭ ئوبرازلىقلىغى، بەدىئىي ئېنىقلىغى بىلەن خۇددى مۇزىكىلىق شېئىر - دەك كىتاپخاننىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلايدۇ.

«يۈسۈپ - زىلەيخا» قىسسىسى ئەسەردە سالماقلىق ئورۇنىنى ئىگەللەيدۇ. جاھان ئەدىبىياتىدا مەشھۇر بولغان يۈسۈپ - زىلەيخا توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە كوپلىگەن شائىر - يازغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغان. بۇ ماۋزۇنى 1 - قېتىم ئۇلۇغ پارس شائىرى ئوبۇلقاسم پىردەۋىسى (934 - 1020) بەدىئىي ئەدىبىياتقا ئېلىپ كىرىپ، «يۈسۈپ - زىلەيخا» داستانىنى يېزىش بىلەن شوھرەت قازانغان ئىدى. ئۇيغۇر ئەدىبى - ياتىدا بۇ ماۋزۇ رابغۇزى تەرىپىدىن قايتا ئىجادىي ئىشلىنىش

بىتەن زور ھەجىملىك نەسىرى ئەسەر تەرىقىسىدە ئوتتۇرىغا چىقتى.
ئەسەردىكى ۋەقە ياقۇپ پەيغەمبەرنىڭ بالىلىرى ئوتتۇرىسىدا تۇ-
غۇلغان بىر-بىرىنى كۆرەلمەسلىك، دۇشمەنلىك كەيپىياتلىرى ۋە ئۇلار
ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، توقۇنۇشلاردىن باشلىنىپ، كېيىنكى بايلاردا
يۇسۇپنىڭ تەقدىرى ۋە كەچمىش-كەچۈرمىشلىرى بايان قىلىندۇ.
ئاپتور يۇسۇپنى ئىنسانىي ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئىگە چىن مۇھەب-
بەت ئىگىسى قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زىلەيخا ئۇنىڭ-
غا ئاشىق بولۇپ، بارلىغىنى مۇھەببەت يولىدا قۇربان قىلىدۇ.
”زىلەيخاننىڭ كۈندىن-كۈن ئىشقى غالىپ بولدى. بىر كۈن

يۇسۇپنى بوستانغا كىگۈردى، ئەيدى:

— ئەي يۇسۇپ! مېنىڭ كوڭلۇمدە بىر نەرسە بار، ھىچ
ئۆزۈمگە سىگرە ئالمايمەن.

يۇسۇپ ئەيدى:

— مەن نى بىلەيمىن، كوڭلۇڭدە نى بار؟

زىلەيخا ئەيدى:

— مېنىڭ كوڭلۇمدە سېنىڭ ئىشقىڭ بار. ئەي يۇسۇپ،

سېنى بىسىيار سۆھرەمەن.

يۇسۇپ ئەيدى:

— مېنى سۆڭىنچە ئۆز ئەردىڭنى سۆڭىڭ!

زىلەيخا ئەيدى:

— ھىچ سەبىم، تاقىتىم يوق. نىچۈك قىلايمىن؟ ماڭا بىر

نەسەت بىرلە پەند ئۆگىرە تىكىل.

يۇسۇپ ئەيدى:

— ئانىڭ ئىلاجى سەبىر تۇرۇر. سەبىرە قىلغىسىل، مېنىڭ

يۈزۈمگە باقماغىل!

زىلەيخا ئەيدى:

— مېنىڭ كوزۇم يارۇغى سېنىڭ دىدارىڭ تۇرۇر. تېرىك-

لىگىم مەززەسى ساڭا خىزمەت قىلماق تۇرۇر.

يۇسۇپ بۇ سوزلەرنى ئىشنىتى، ئەرەسە زىلەيخادىن قاچتى.
ئول كۈن قېشىغا كەلمىدى. ساباھى زىلەيخا يۇسۇپنى چارلاتتى.
ئەرەسە زىلەيخا ئەيدى:
— ئەي يۇسۇپ! بوستان بىسىپار كوكەرمىش، قوپىغىل، بوستانگە
بارالى...

يۇسۇپ ئەيدى:

— ئەي زىلەيخا! مېنىڭ بوستانم كەئاندا قالدى. ماڭا

بوستان كېرەكمەس!

«يۇسۇپ-زىلەيخا» قىسسىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن بۇ پار-
چىدا يۇسۇپنىڭ مۇھەببەتكە قارىتا ساداقەتلىكى ھەم ۋەتەنپەر-
ۋەرلىك تۇيغۇلىرى ئوز ئىپادىسىنى تاپقان.

بۇنىڭ ئەكسىچە يۇسۇپنىڭ ئاكىلىرى ئوبرازىدا شەخسى
ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ھىچقانداق ياۋۇزلۇق ۋە
پەسكەشلىكتىن قايتمايدىغان سەلبى شەخسلەرنىڭ تىپى گەۋدىلەن-
دۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇلار ئاخىرى ھەققانىيەت ئالدىدا مەغلۇپ
بولدۇ. يازغۇچى بۇ ئارقىلىق ياخشىلىق ۋە ھەققانىيەتنىڭ مەك-
كارلىق ۋە ياۋۇزلۇق ئۈستىدىن غەلبە قازىنىدىغانلىغىغا بولغان
يۈكسەك ئىشەنچىسىنى ئىپادىلەش بىلەن بەلگۈلۈك ھالەتتە ئوزى
ياشاپ تۇرغان دەۋرنىڭ رىئاللىغىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئۇرۇنغان.

«قىسسەئى رابغۇزى» ناملىق بۇ ئەسەر 1881 — 1859 -
يىللىرى قازاندا جەمئى 5 قېتىم نەشر قىلىنغان بولۇپ، ئۇيغۇر
ئەدىبىياتىدىكى تۇنجى رومان بولۇش سۈپىتىدە شەرق مەملىكەت-
لىرىدىكى ھەر قايسى ئەللەر خەلقلەرى تەرىپىدىن سويۇپ ئوقۇ-
لۇپ كەلمەكتە.

فېوداللىق زۇلۇم ۋە ھوكۇمران سىنىپلارنىڭ ئىچكى زىددە-
يىتى ئەڭ يۇقۇرى چەككە يېتىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ سىنىپىي
ۋە مىللى زۇلۇمغا قارشى ئازاتلىق كۈرەشلىرى كەڭ تۈردە
ئەۋج ئالغان 18-، 20- ئەسىرلەردە دىنىي تەسەۋۋۇپنىڭ تەسىرى

ۋە چەكلىمىسىگە قارىماستىن، ئۇيغۇر ئەدىبىياتىدا دېمىسۇكراتىنىڭ ئىدىيەلەر بىخ سۇرۇپ چىقىشقا باشلىدى ۋە موللاسىدىق يەر-كەندى، مۇھەممەت سادىق قەشقىرى، موللا بىلال بىن موللا يۇسۇپ قاتارلىق يازغۇچىلار ئىجادىي ئەمگەكلىرىدە ئۆز دەۋرىنىڭ تارىخىي رىئالىتىنى بىۋاسىتە ياكى ۋاسىتىلىق تۈردە ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئىسيانكارلىق روھى بىلەن سۇغۇرۇلغان ئىلغار پىكىر ۋە قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇيغۇر ئەدىبىياتىنىڭ پىروزا ژانىرىنى گۈللەپ راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

ئاتاغلىق ئۇيغۇر ئالىمى ۋە يازغۇچىسى موللا سىدىق يەركەندى (18-19 - ئەسىرلەر) ئۇيغۇر ئەدىبىياتىنىڭ ئالتۇن دەۋرىنى ئاچقان بۈيۈك شائىر ناۋايىنىڭ «خەمسە» داستانىنى نەسرىي يول بىلەن رومان قىلىپ تۈزۈپ چىققان ئەمگىكى ئار-قىلىق ئۇيغۇر ئەدىبىياتىدا پىروزا ژانىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا چوڭ ھەسسە قوشقان يازغۇچىلارنىڭ بىرىدۇر. بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا شۇ دەۋردىكى يەكەن ھاكىمى مىرزا مۇھەممەت ھۇسۇيۇنبەگ تەشەببۇس قىلغانلىغى ئۈچۈن، ئاپتور ئۆز ئەسىرىگە «نەسرى مىرزا مۇھەممەت ھۇسۇيۇنبەگ» دەپ نام بەرگەن. مەزكۇر ئەسەرگە «خەمسە» نىڭ «ھەيرەتۈل ئەبرار»، «پەرھات - شىرىن»، «لەيلى - مەجنۇن»، «سەددى ئىسكەندەر» داستانلىرى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، «سەبائى سەييار» نىڭ ئورنىغا ناۋايىنىڭ «مەنتىقۇتتەيىر» ئەسىرى ھىكايە قىلىنغان.

«ھەيرەتۈل ئەبرار» - ئىجتىمائىي ئەخلاقى پىكىر - مۇلاھىزە - زىلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ پىكىر - مۇلاھىزىلەرنىڭ ھەربىرى ھىكايە ۋە تەمسىللەر ئارقىلىق ئىزاھلىنىدۇ ۋە زالىم پادىشاھلار، رەھىمسىز ئەمەلدارلار، ئالدامچى شەيخلەر قاتتىق تەنقىت ئاستىغا ئېلىنىدۇ. ئەسەردە ئەدەب - ئەخلاق مەسىلىلىرى نۇقتىلىق ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلۇش بىلەن، شەخسىيە تەپسىلىك، تاماخورلۇق، ئىس -

راپچىلىق ۋە باشقا يارىماس ئادەتلەر قارىلىنىپ، ئەمگەكنى سۇ-
يۇش، بىلىم ئۆگىنىش، قانائەت، سېخلىق، رەھىمدىللىك، كەمتەر-
لىككە ئوخشاش ئىسىل ئەخلاقى پەزىلەتلەر تەرغىپ قىلىندۇ.

«پەرھات-شېرىن» دا چىن خاقانىنىڭ ئوغلى، ئۆز زامان-
ئىسىدىكى ئىلىم-مەرپەتنى ۋە تۇرلۇك ھۈنەر-كەسپلەرنى تولۇق
ئىگەللىگەن پەرھاتنىڭ ئاجايىپ قەھرىمانلىقلىرى ۋە شېرىن بىلەن
بولغان پاجىئەلىك مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى بايان قىلىنىدۇ.
پەرھات ئوبرازىدا ئەمگەك ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەدھىيىسى
يارىتىلغان. ئەينى شارائىتتىكى ئىلىم-مەرپەت، ئۈمىتۋار ئىنتىلىش-
لەرنىڭ جاھالەت ۋە زۇلمەت قوينىدا بەربات بولۇپ كېتىشى
يۈكسەك بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

«لەيلى-مەجنۇن» دا بىر-بىرىنى ياخشى كۆرگەن ئىككى
ياشنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرى تەسۋىرلىنىدۇ. ئەسەرنىڭ ئاساسىي
قەھرىمانى قەيىس (مەجنۇن) نىڭ پاجىئەسى ئەڭ ئاددىي ئىنسانىي
ھوقوقنى ئاياق-ئاستى قىلغان، كوكسىدىكى مۇھەببەت بىلەن
توانغان يالقۇنلۇق يۈرەكنى سۇغۇرۇۋالماقچى بولغان زۇلمەتلىك
جەمئىيەتكە ۋە ياۋۇز قارا كۈچلەرگە قارشى ئىسيانكار شەخسنىڭ
تەقدىرىدىن ئىبارەت. پەرھات بىلەن شېرىن ياكى لەيلى بىلەن
مەجنۇن بولمىسۇن، كۈرەشچان شەخسلەرنىڭ ئوبرازىدۇر. ئۇلار
ئىنساندا بولۇشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇقەددەس ۋە ئالجاناپ خىس-
لەتلەرنى ئۆزىدە ئىپادىلەيدۇ. ئۆز مەقسەتلىرىگە ئېرىشىش يولىدا
تا ئاخىرقى نەپىسگە قەدەر كۈرەش قىلىدۇ. ئەمما، ئۇلار، ياش-
غان جەمئىيەتتە خىسراۋ ۋە ئىبنى سالامغا ئوخشاشلار ھاكىم بول-
غاچقا، ئۇلار داۋاملىق بەختسىزلىككە ئۇچرايدۇ، ئۆزلىرى ياشىغان
مۇھىت ۋە زامانغا، ئۇنىڭ تۈزۈمى ۋە رەسمى-ئادەتلىرىگە قارشى
ئىسيان كۆتىرىدۇ، زۇلۇم ۋە ئادالەتسىزلىك ئۈستىدىن غەزەپ
بىلەن شىكايەت قىلىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۆز مەقسىدىگە يېتەلمەي

زۇلمەتلىك زاماننىڭ قۇربانى بولىدۇ.

بەختسىز ئاشىقلار توغرىسىدا بۇ ھىكايىلەر ئۆتكەن زامان ئۈچۈن ئەڭ خاراكتىرلىق ۋە قەدۇر. ئاپتۇر ئۇلارنىڭ پاجىئەسىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق فېوداللىق خۇراپى ئادەتلەرگە قارشى مۇھەببەت ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۆز دەۋردە- نىڭ ئاكتىۋال مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىلەن جىنايەتكار ئىجتىمائى تۈزۈم ۋە فېوداللىق تەرتىپ- قانۇنلارنى كەسكىن قارىلايدۇ.

«سەددى ئىسكەندەر» دە ئۆز دەۋرىدىكى پادىشاھلارغا نەمۇنە بولالايدىغان، ئىلىم- مەرىپەتنى قەدىرلىگۈچى، ئادالەتلىك ۋە تەدبىرلىك پادىشاھنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان.

«مەنتىقۇتتەيىر» بولسا تۇرمۇشتىكى تەجرىبە- ساۋاقلارنى يەكۈنلىگۈچى پەلسەپىۋى ئەسەردىن ئىبارەت.

يازغۇچى، ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى خەلقلەر ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بۇ رىۋايەتلىرىنى قايتىدىن ھىكايە قىلىش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشىغا، ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىگە ۋە ئەينى شارائىتىدىكى ئىجتىمائى تۈزۈمگە قارىتا چۈشەنچىسى ۋە كۆز قاراشلىرىنى ئىپادىلەش بىلەن، ئۇنىڭغا مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغان.

ئاتاغلىق ئۇيغۇر ئالىمى ۋە يازغۇچىسى مۇھەممەت سادىق قەشقىرى «تەزكىرى ئەزىزان»، «زەبىدەتۇل ماسائىل» قاتار- لىق ئىلمىي تارىخىي ئەسەرلەرنى يېزىشتىن باشقا، 1844- يىلى «تەزكىرە ئەسھابىل كەھپ» ناملىق بەدىئى ئەسەرنى ياراتتى. ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى قۇرئاندىكى ئەسھابىل كەھپ سۈرىسىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تۇرپاندىكى مەشھۇر ئەسھابىل كەھپ غارى توغرىسىدا قىزىقارلىق ھىكايە قىلىنىدۇ.

19 - ئەسرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسرنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مانجۇ ھاكىمىيىتىنىڭ ئىستىبدات ھۆكۈمرانلىغىغا قارشى ئازاتلىق كۈرەشلىرى ئەڭ كەسكىن تۈردە ئەۋج ئالغان بولۇپ، ئەنە شۇ دەۋر رىياللىغى بەدىئى ئەدىبىياتتا ئوز ئىپادىسىنى تاپتى. بۇنداق مۇنەۋۋەر ئەسەر - لەردىن بىرى مۇلا بىلال بىن موللا يۇسۇپ ئوغلىنىڭ «نوزۇگۇم» قىسسەسىدۇر. ئۇنىڭدا 1826 - يىلىدىكى قەشقەر خەلقىنىڭ مانجۇلار ھۆكۈمرانلىغىغا قارشى ئېلىپ بارغان ئازاتلىق قوزغىلىڭىنىڭ قاتناشچىسى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللى قەھرىمانى ۋە سۇيۇملۇك شائىرە قىزى نوزۇگۇم توغرىسىدا ھىكايە قىلىنىدۇ. ئاپتۇر نوزۇگۇم توغرىسىدىكى بۇ ھىكايىنى 1882 - يىللىرى مويىسپىت كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن يېزىۋالغان بولۇپ، شۇ خاتىرىلەر ئاساسىدا بۇ ئەسەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن. يازغۇچى ئوز قەھرىمانىنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: "نوزۇگۇم ئوزى موللا ئىيال ئىدى. ئۇ ئىلپاغىدەك، ئوڭلۇك، قارا كوز، قارا قاش، نوزۇك بەدەنلىك بولغانلىغى ئۇچۇن قەشقەر خەلقى ئۇنىڭغا 'نوزۇگۇم' دەپ ئات قويغان ئىدى".

خەلق قوزغىلىڭى قانلىق تۈردە بېسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن، قوزغىلاڭ قاتناشچىلىرىدىن ھايات قالغانلىرى مانجۇ ھاكىمدارلىرى تەرىپىدىن ئىلغا سۈرگۈن قىلىنىپ، خورلۇق ۋە ئازاپ گىرداۋىغا تاشلىنىدۇ. قۇللۇقتا ھايات كۆچۈرۈشنى ئوزىگە راۋا كۆرمىگەن نوزۇگۇم دۈشمەننىڭ قاتمۇ - قات ئىسكەنجىسىنى بوسۇپ چىقىپ، تاغ ئوڭكۇرلىرىدە ۋە قومۇشلۇقلاردا يوشۇرۇنۇپ ھايات كۆچۈرىدۇ، كەمبەغەل پادىچىلار ئارىسىدا ئوزىگە پانا تاپىدۇ. لېكىن ئاتلىق چىرىكلەرنىڭ ئىز قوغلاپ ئاختۇرۇش - تىنتىشلىرى نەتىجىسىدە قولغا ئېلىنىپ، تۇرمىگە تاشلىنىدۇ. بىراق مۇدەھىش تۇرمە ھاياتى ۋە ھەرخىل قىيىن - قىستاقلامۇ

بۇ ئوت يۈرەك جەڭگىۋار قەلب ئىگىسىنى باش ئەگدۈرەلمەيدۇ. نوزۇگۇم يالقۇنلۇق قوشاقلىرى بىلەن ئازاتلىق ۋە ئەركىنلىك نىڭ ياۋۇز دۈشمەنلىرىگە لەنەت ئوقۇيدۇ، ئەركىنلىككە بولغان ئىنتىلىشى ۋە ئىشەنچسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭغا ئەركىنلىك قايتا نىسىپ بولمىدى. داۋاڭ خاننىڭ بۇيرۇغى بىلەن نوزۇگۇمنى ئولتۇرۇش قارار قىلىنغان ئىدى. نوزۇگۇم قەتىل قىلىنىش ئالدىدىكى مەنزىرە ئەسەردە مۇنداق تەسۋىر-لىنىدۇ: "نوزۇگۇمنى يامۇلدىن ئېلىپ چىقىپ، ھارۋۇغا ئولتۇرغۇ-زۇپ، مويتۇڭزىغا ئېلىپ ماڭدۇ. خەلق مويتۇڭزىنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىدۇ... بىر جاللات نوزۇگۇمنىڭ ئالدىدا قېلىچىنى بىلىگەن بولۇپ تۇرىدۇ، ئارقىسىدىن بىر جاللات كېلىپ بېشىنى چېپىۋېتىدۇ. نوزۇگۇمنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولۇپ يەرگە چۈ-شىدۇ...".

ئاپتۇر نوزۇگۇم ئوبرازىدا ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئىجتىمائىي زۇلۇم ۋە ئىزىلىشكە قارشى كۆرەش مەيدانىغا چىقىشقا جۈرئەت قىلىشتەك باتۇرلۇق، ۋە تەنپەرۋەرلىك روھىنى گەۋدىلەندۈرۈش بىلەن، خەلق ئاممىسىنى قوزغۇلۇشقا، ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ئازاتلىقى ئۈچۈن جان تىكىپ كۆرەش قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. دىمەك ئۇيغۇر ئەدىبىياتىدا مەيدانغا كەلگەن يۇقارقىدەك ئۆلمەس ئەسەرلەر يالغۇز ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدىلا مەشھۇر بولۇپ قالماستىن، ئۆز نوۋىتىدە باشقا قېرىنداش مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئەدىبىياتىغىمۇ غايەت زور تەسىر كۆرسىتىش بىلەن، ئەندازلىق رولىنى ئوينىدى ۋە جاھان ئەدىبىياتىنىڭ خەزىنىسىگە پارلاق توھپە بولۇپ قوشۇلدى. ئۇيغۇر پىروۋىسىنىڭ بايان قىلىش ئۇسۇللىرى: تىلىنىڭ ئاھاڭدارلىقى، تەسۋىرنىڭ رەڭگىمۇ-رەڭلىكى ۋە ئېنىقلىقى، ماتېرىياللارنى قېلىپلاشتىكى ئاددىي-سادىلىق، ئىزچىللىق ۋە ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەرنى

ئورۇنلۇق قوللىنىشتەك ئىسىل ئەنئەنىسىنى ئۈگىنىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پىرۇزىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە يۈكسەلدۈرۈش — ياز — غۇچى ۋە ھەۋەسكارلىرىمىزنىڭ ئالدىغا قويۇلغان مۇھىم ۋەزىپىدۇر.

1979 - يىلى ئۇرۇمچى - قەشقەر.

پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار:

1. «تىل - ئەدەبىيات ۋە تارىخ مەسىلىلىرى». ئالمۇتا. 1948 - يىلى نەشرى.
2. تۇرغان ۋەلىدى: «ئۆرك - تاتار تارىخى».
3. «قەدىمقى تۈركى يېزىق يادىكارلىقلىرىدىن تاللانمىلار».
4. «ئۆزبېك ئەدەبىياتى» 1 - قىسىم. 1959 - يىلى، تاشكەنت.
5. «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر كىتاپلار كاتۇلۇگى».
6. ئا. تۇردى، خاۋگۈەنجۇڭ «ئوغۇزنامە توغرىسىدا»، «شىنجاڭ ئەدەبىياتى». 1979 - يىلى 11 - سان.
7. رابغوزى «قەسەسۇل ئەنبىيا».
8. موللا بىلال بىن موللا يۇسۇپ «نوزۇگۇم».
9. ن. مالىايۇپ: «ئۆزبېك ئەدەبىيات تارىخى» تاشكەنت، 1957 - يىلى نەشرى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەسلىم سادىق

قەدىمقى رۇم شەھرىدە ئادىل شاھ ئاتلىق بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ نائەجەپ خورشىد رەپىتار مەلىكە گۈلروزخان ئاتلىق بىر قىزى بار ئىدى. ئۇل قىز ئاقىل، دانا، ساھىپ جامال، خۇشخۇي ۋە خۇشروئي ئىدى. بۇ قىز بالاغەتكە يەتكەندە شەھەر-شەھەرلەرگە داڭقىسى ئاڭلاندى. يەتمىش شەھەردىن يەتمىش ئەلچى بىر-بىرلەپ سوز ئېيتىپ كەلدى. بۇ خەۋەرنى پادىشاھ ئاڭلاپ: "مېنىڭ بىر قىزىمغا يەتمىش شەھەردىن يەتمىش ئەلچى كەلگەن بولسا، مۇنچە كىشىلەرگە بىر قىزىمنى قىيما قىلىپ ئۆلەشتۈرۈپ بېرىشكە مېنىڭ ئىلاجىم يوق"، دەپ غەم دەرباسىغا مۇپتىلا بولدى. مەلىكە دادىسىنىڭ غەمكىن بولغانلىغىنى ئاڭلاپ، بۇ ھەقتە دادامغا بىر مەسلىھەت بىر. دادام شۇبۇ مەسلىھەتمىگە ئۇنسا، دادامغا ھىچ بىر تەشۋىش يەتمەيدۇ. مېنىڭ مەسلىھەتمىم: دادام مېنى ئەگەر ياتلىق قىلماقچى بولسا، ئاۋۋال بۇ شەھەر-نىڭ ئالدىغا بىر باغ بىنا قىلدۇرسۇن. باققا دۇنيادىكى بارلىق

مەنبەلەردىن سالدۇرسۇن ۋە يانا دۇنيادىكى بارلىق گۈللەرنى بەرپا قىلدۇرسۇن. ئاندىن كېيىن، بىر كۈل قازدۇرسۇن. كۈلنىڭ يېنىغا بىر مۇنار قىلدۇرسۇن. ئۇل مۇنارنىڭ ئىگىزلىكى 486 غۇلاچ بولسۇن. تورت تامغا ئالتۇن - كۈمۈشتىن پەركار قىلىن- سۇن. ئۇل مۇنارنىڭ ئۈستىگە ئالتۇن تەبىل باز، كۈمۈش چۇكا قويدۇرۇلسۇن. ئاندىن كېيىن، مېنى ئالىمەن دىگەن كىشى كېلىپ، ئۇل مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، تەبىلى چالسۇن. مەن ئاڭلىغاندىن كېيىن بەش يۈز كېنىزىگم بىلەن چىقىپ، 4 مىسرا بېيىت ئوقۇيمەن. ئۇل يىگىتمۇ 4 مىسرا بېيىت ئوقۇسۇن. ئوقۇ- غان بېيىتى مېنىڭ بېيىتىم بىلەن ھەرىپى - ھەرىپىگە، لەۋزى - لەۋزىگە، قاپىيەسى - قاپىيەسىگە بىر - بىرلەپ كەلسە، ئۇزۇمنى ئۇنىڭغا قۇبۇل قىلىمەن. كېلىدىغان كىشى خايى شاھ، خايى گاداي، خايى قېرى، خايى ياش بولسۇن، مەيلى. 4 مىسرا بېيىتى قاپىيە ئېيتالسا بولىدۇ. ماڭا تويلىق كېرەك ئەمەس. ئەگەر بۇ شەرتلەرنى ئادا قىلالىمسا، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلۇرمەن. مېنىڭ شۇبۇ مەسلىھەتسىنى دادامغا ئېيتتىن دەپ، گۈلئەندام دىگەن دىدەكنى كىرگۈزدى. گۈلئەندام بۇ مەسلىھەتنى پادىشاغا مەلۇم قىلدى. پادىشا بۇ مەسلىھەتكە ماقۇل بولۇپ، شەھەرنىڭ ئالدىدا باغ بىنا قىلدۇرۇش ئۈچۈن، يۇرت - يۇرتنىڭ ئاقساقاللىرىغا دەستەك چىقاردى. يۇرت - يۇرتتىن ھاشارچىلارنى بەلگىلىدى. بۇ ھاشارچىلارنى ئۇزۇق - تالقانى، تومۇر داڭقانى، كىگىز قالقانى، ئاقساق - چولاقى، توكۇر - مايماقى، مەھەللە - ئاي - ماقى، كەتمەن، زەمبىلى، ئۈتۈك - پايپاقى، پالتا - كەكسى، ياراغ - جابدۇقلىرى بىلەن ئاينىڭ 15 گە ئۆلگۈرتۈپ، ئابلاق ۋەزىرگە تاپشۇردى. بۇ ھاشارچىلەر ئانداغ ئىشلىدىكى، ھەمىن زاماندا تاغ - دېڭىز، پەس - ئىگىز بارابەر بولدى. ئۇ باغ شۇنداق چىرايلىق ۋە سەلتەنەتلىك ياسالدىكى كۆرگەن كىشى ھەيران قالۇر. ئاشىقلارنىڭ

كوڭلىدىكىدەك رۇشەن نامايان بولدى. گۈللەر ئاچىلدى، بۇلبۇل
لار سايرىدى. ھاشارچىلەر تارقىدى. بۇ نەزمىنى ئوقۇپ قاغدى:

مەلىكەم ھەققىدە باغ ئەرمىگە ئەيلىدۇق يەكسان،
مەلىكەمنى ئالۇر بىر قېرى پەرتۇك، يېشى سەكسان.
قىلىپ بىزگە زۇلۇم - جەبرى ئۇرۇپ كۈن بەرمىدى ئابلاق،
يامان زالىم ئىكەن خۇنخار، ياتقان يېرى بولغاي دوزاق.

بۇ غەزەلنى ئوقۇپ، ھاشارچىلەر قايتىپ كەتتى. ئاندىن
كېيىن ئول مۇنارغا تامچى، ياغاچچى ئۇستىلار ئانداق زىبۇ-
زىننەتلەر بېرىپ، ئالتۇن - كۈمۈش لەئىللەر بىلەن نەقىش پەرىكار
قىلدى. مۇنارنىڭ ئۈستىگە ئالتۇن تەبىل باز، كۈمۈش چۇكا
قويدى. ئەلقىسسە: ئاندىن كېيىن رۇم پادىشاھى: ئەيھانناس،
ئىشتىگلار ئامۇخاس! مەلىكىنى ئالىدىغان كىشى خاھى گاداى،
خاھى شاھ بولسۇن، ياش بولسۇن، قېرى بولسۇن، ئوزىنى ئوب-
دان چاغلاق، بىلىنى مەھكەم باغلاپ، مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ
تەبىلنى چالسۇن. تەبىل ئاۋازىنى ئىشتىكەندىن كېيىن، مەلىكەم
500 كىنزەك بىلەن مۇنار ئۈستىگە چىقىپ ئول كەلگەن كىشى
بىلەن كورۇشىدۇ. ئۇ كىشى مەلىكىنىڭ سۇئالىغا بېقىپ 4 مىسرا
قاپىيە بىيىت ئوقۇسا، ئول كىشىنىڭ بىيىتى مەلىكىنىڭ بىيىتى
بىلەن ھەرىپى - ھەرىپىگە، لەۋزى - لەۋزىگە، قاپىيەسى قاپىيىسىگە
بىر كەلسە، مەلىكەم ئوزىنى ئول كىشىگە قۇبۇل قىلىدۇ. ئەگەر
ئوقۇغان بىيىتى مەلىكىنىڭ بىيىتى بىلەن بىر كەلمەيدىكەن، ئول
كىشىنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىدۇ، دەپ جاكا قىلدى. بىر
نەچچە يىگىتلەر، پادىشازادىلەر كېلىپ زىندانغا گىرىپتار بولدى.
كوڭلىنىڭ رايىگە بېرىپ، مەلىكە بىلەن سوز قاپىيەسىدە بىرگە
بولالماي، بىر يىل ئىچىدە 486 پادىشازادىلەر تامام بېشىنى

بەردى. مەلىكىنىڭ ئاۋۋالقى ئىسمى مەلىكە گۈلروزخان ئىدى، ئەدەمنى تولا ئولتۇرگەن سەۋەپتىن مەلىكە خۇنروز ئاتالدى. ئەمما بۇ ۋەقەلەر ئۆتكەندىن كېيىن، يەتتە ئىقلىمدىكى ئاقىل - دانا يىگىتلەر بۇ مەلىكە خۇنروزنىڭ بىۋاپالىغىنى ئاڭلاپ، جېنىدىن قورقۇپ رۇمغا كېلەلمىدى. ئەمما رۇم شەھەرلىك 86 ياش - قا كىرگەن قەبىس ناملىق پاپا بار ئىدى. ئۇ پاپىنىڭ قوللىرى قارماقنىڭ خادىسىدەك، پۇتلىرى كېپەزنىڭ شادىسىدەك، كوزىنىڭ بىرى ماڭلىدىن نېرى پاپا ئىدى. ئۇل پاپا مەلىكىگە غايىۋانە ئاشق بولۇپ، ۋاقتىنى تاپالماي يۈرەتتى. ئەمما كۈنلەرنىڭ بىرىدە كوڭلى مەلىكىنى كۆرمەكنى تەقەززا قىلىپ، بىتاقەت بولۇپ، مەلىكىنىڭ كوچىسىغا كىردى. ئۇل كۈنى مەلىكە راۋاققا تاماشا شاغا چىقىپ، كۈچىغا قاراپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا قەبىس پاپا مەلىكىنى كۆرۈپ، شاھانە تازىم بىجا ئەيلەپ، بۇ بىسىتىنى ئوقىدى:

ئى مەلىكە، مەن سېنىڭ ئىشقىڭدا ئولسەم كاشكى،
ھىجرى تىغىدا يۈرەكنى ئىككىگە بولسەم كاشكى.
دىلبىرىم سەندەك جاھاندا ھىچكىشى رەنا ئەمەس،
بىر مىنىڭدەك ھىچ كىشى مۇنداغ ساڭا شەيدا ئەمەس.

مەلىكە بۇ قېرى پەرتۇك بۇ بىيىتىنى ياخشى ئوقىدى. ئەمما ياشلىقنىڭ مەۋسۇمى كېتىپ، قېرىلىق يېتىپ قالغان پاپا ئىككەن دەپ ئويلاپ، نومۇس قىلىپ، قەبىسىگە نەزەر قىلىماي ئوتۇپ كەتتى. ئەمما قەبىس ناۋۇست بولۇپ، مەلىكە ئىشقىدا ھەيران - سەرگەردان بولۇپ، ئويىگە بېرىپ، سەرگۈزەشتىنى ئىختىيار ئەيلەپ، مېنىڭ مۇنداق يىغلىغا - نىم ھىچ كار قىلماس، ئاللاتالادىن بولەك ھىچكىم مېنىڭ دا -

دىمغا يەتمەس دەپ ئويلاپ مەلىكىنىڭ باغغا كەلدى. مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تەبىل بازىنى كۆمۈش چۇكا بىلەن قاقتى. مەلىكە ناز ئويقىدا ياتقان بولۇپ، چۇچۇپ ئويغاندى. مەلىكىنىڭ گۈل-ئەندام دىگەن كېنىزىگى چىقىپ، پاپىنى كورۇپ ياندى. مەلىكىگە: ئى مەلىكەم، ياش نەۋباھار يىڭىتلەرنى ئولتۇرۇپ ئوۋالغا قاپسىز. ئەمدى ياش جانىڭىزغا بىر قېرى پەرتۇك، دەم كوتە، داق سوڭەك، قوللىرى قاماقنىڭ خادىسىدەك، پۇتلىرى كىپەزنىڭ شادىسىدەك، قوسىغى ئامبالنىڭ دۇمبىغىدەك، بۇرنى پادىچىنىڭ چۇمىغىدەك بىر پاپا كىلىپتۇر، دىدى. مەلىكە: مەن ئۇنداق قېرىلار بىلەن سوزلىشىشكە ئۇمۇس قىلىمەن، ئۇنى شۇ يەردىن بىر نىمە ئىنئام قىلىپ ياندۇرغىن،— دىدى. شۇ زامان گۈلئەندام چىقىپ: ئى پاپا، بىر كۇنۇم بولسا جان غەنىمەت ئەمەسمۇ؟ ئاڭلىمىدىڭمۇ، مەلىكەم 486 پادىشازادە يىڭىتلەرگە رەھىمى قىلىمىدى. ساڭا ئەسلا رەھىم قىلماس، دەپ ئوتكەن ۋەقەلەرنى بىرمۇ-بىر بايان قىلدى. ئاندىن كېيىن قەبىس: ئەمەسە مېنىڭ كىسىلىمگە بىر داۋا تاپقىن، ئاندىن قايتاي، دىدى. يانا: بۇ تەلۈمنى قوبۇل قىلمىسا، ھىلغۇ بىر جېنىم بار، ئەگەر مېڭ جېنىم بولسىمۇ مەلىكەنىڭ خۇسۇسىدا پىدا قىلىنۇرمەن. كۈندە مېڭ ئولگەندىن بىر يۈلى ئولگىنىم ياخشىراق، دىدى. ۋە بېشىغا ئولۇم تىغىنى تەڭلەپ تۇردى. گۈلئەندام بۇ پاپىنىڭ ئەر-زى ھالىنى چاغلاپ، ئۇنىڭغا بىر ھىلە قىلاي دەپ ئويلىاندى. ئاندىن: ئى پاپا، سېنىڭ بۇ كىسىلىڭگە داۋا شۇدۇركىم، مەلىكىنىڭ سۇردى-تىنى قەغەزگە سىزدۇرۇپ ئەچىقىپ بىرەي. ئول سۇرەتنى كورسەڭمۇ مەلىكىنى كورگەندەك بولۇرسەن، دىدى. بۇ قېرى پەرتۇك پاپا بۇ سوزگە ماقۇل بولدى. ئولۇمدىن قۇتۇلغىنىغا خوشال بولۇپ ناھايىتى ئوبدان، دىدى. شۇ زامان گۈلئەندام كىرىپ مەلىكىنىڭ سۇرەتچىلىرىگە مەلىكىنىڭ سۇرتىنى سىزدۇرۇپ ئەچىقىپ بەردى. قەبىس بۇ سۇرەتنى كورۇپ تازىم بىجا كەلتۈرۈپ، مۇساپىرچە-

لىقنى ئىختىيار قىلىپ، خانىماندىن كېچىپ، رۇم شەھىرىدىن چىقىپ، باياۋانغا قەدەم قويدى. نەچچە مەنزىلى كىزىپ، خاقان چىن ۋىلايىتىگە يەتتى. ئەلقسە: خاقان چىن پادىشاھىنىڭ بەھ-رام شاھ ناملىق بىر ئوغلى بار ئىدى، ئەقىللىق، دانىشمەن، يەم-پاراسەتتە بىنەزەر ئىدى. بەھرام شاھ ئوۋ ئوۋلاپ سەيرى قىلماقنى تەقەززا قىلىپ، ئانىسىدىن ئىجازەت سوراپ، ئوغا چىقتى. قان ئىدى. ئۇل كۈنى ھىچنەم ئۇچراتمىدى. بەھرام خاپا بولۇپ، بىر تاغ يېنىغا بېرىپ كوردىكىم، بىر پاپا ئولتۇرۇپتۇ، ھىچ نەرسىسى يوق، قولىدا ساتار، ئاشقىلىق غەزىلى ئوقۇيدىكەن:

رەھىمە قىلغىن مەن غەرىپقا ئى ئالەم،
مۇھەببەت ئوتىدا كويدى بۇ جانىم.
ھىمايە ئەيلەدىم بىر پارچە سۈرەت،
مەلىكەم قاشىدا تاپسام مۇرادىم.
قېرىنى ياش قىلۇر قودرەت كامالىڭ،
مەگەر يەتسە مېنىڭ نەۋبىرگە ھالىم.
مەلىكەمنى كورۇپ ئولسەم نە بولغاي،
كويۇپ ئولسەم مېنىڭ كىمگە ۋابالىم؟

ئەمما بەھرام شاھ بۇ پاپىنىڭ ئۇزايىنى كورۇپ، تەھسىن، ئاپىرىنە-لەر ئوقىدى. ئاندىن كېيىن بۇ پاپىدىن ھال - ئەھۋال سورىدى:
— ئى پاپا، سىز قايسى ئېقىلمىدىن بولسىز؟ نىمە ئۇچۇن مۇنداق چول-جەزىرىلەردە ساتار چېلىپ، ناخۇن چىكىپ، غەزەل ئوقۇپ يۇرىسىز؟ دىدى. قەبىس: — مەن رۇم شەھ-رىدىن. قېرىلىقتا ئومرۇم بۇ يەرگە يەتتى. ئەمما رۇم پادىشاھىنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ناھايىتى ساھىپ جامال، ئاقىل، دانا شائىر. ئۇنىڭ ئىشىقىدا 486 شاھزادە سوز

قاپىپەسىدە بىرلىك قىلالماي، باشنى بەردى. بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ تۇرۇڭلۇق ئۇنىڭ ئوتغا چىدىيالمى، مەلىكەنىڭ چارى باغغا باردىم. ئەمما ماڭا ئۇنىڭ جامالى مۇيەسسەر بولمىدى. كېنئەزەكلەرگە دەردى - پىراقلىرىمنى بىر - بىر بايان قىلدىم. كېنئەزەكلەر مەلىكە - نىڭ سۈرىتىنى بىر قەغەزگە سىزدۈرۈپ بەردى. بۇ سۈرەتنى ئۇزۇم - گە ھەمرا قىلىپ، خانى - مانىمدىن كېچىپ مۇھەببەت ئوتىدىن مەي ئىچىپ، بېلىمنى باغلاپ، مۇھەببەت ئوتىدا يۈرەك باغرىمنى داغلاپ، بىر قولۇمغا ساتارنى، بىر قولۇمغا ھاسانى، بېلىمگە كاسانى ئېلىپ، غەزەل ئوقۇپ مەس بولۇپ، بۇ تاغ يېنىغا يەتتىم، دىدى. بەھرام شاھ بۇ سوزنى ئاڭلاپ، كوڭلى ئوزگىچە بولۇپ، قېنى سۈرەت؟ - دىدى. پاپا سۈرەتنى قوينىدىن ئېلىپ، بەھرام شاھقا كورسەتتى. بەھرام شاھ بۇ سۈرەتنى كورۇپ، مەلىكەگە غايىسۋانە ئاشىق بىقارار بولدى، ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ، ئاتاسىغا تازىم بىجا كەلتۈرۈپ تۇردى. ئاتىسى كوردىكىم: ئوغلنىڭ چىرايى سارغىيىپ، ئوزگىچە بولۇپتۇ. خاقان چىن بەھ - رام شاھدىن سورىدى: ئى ئوغلۇم، نىمە بولدۇڭ، كىمدىن ئىزا - ئاھانەت ئىشتىڭ؟ بۇ كۈن قازىنىڭ ئويىدە قەسەم ئىچكەن كىشىدەك بولۇپ كېتىپسەن. ئەھۋالنىڭنى ماڭا بايان قىلغىن! دىدى. بەھرام شاھ:

— ئى ئاتا، مەن ھىچكىمدىن ئىزا - ئاھانەت تارتىمىدىم. ئامما ماڭا بىر كىسەل ئەرزى بولدى، - دىدى. پادىشا: تىۋىپلار - نى ئەكىلىپ دارى قىلاي، دىدى. بەھرام شاھ:

— مېنىڭ كىسىلىمگە رۇمدا بىر ھوكىما بار ئىمىش، شۇ كىشى دارى قىلۇر. باشقا كىشى دارى قىلالماس، - دىدى. پادىشا ئوغلنىڭ رۇم پادىشاسىنىڭ قىزى مەلىكە گولرۇزغا ئاشىق بولغان - لىغىنى بىلدى:

— ئى ئوغلۇم، ئۇزۇڭنى ئازدۇرما. سەۋرى قىل، پالتا بول -

سا ئوتۇن تېپىلۇر، ئوغۇل بولسا خۇتۇن تېپىلۇر، ھەممە ئىشقا سەۋ-
رى كېرەك، — دەپ بەھرام شاھقا پەندى نەسىھەت قىلدى.
بەھرام شاھنىڭ ئىشقى زىيادە بولدى. خاقان چىن ئوغلغا رۇخ-
سەت بېرىپ، ئىككى كىشى قوشۇپ، خۇداغا ئامانەت قىلدى:

— قاچان رۇم شەھرىگە يەتسەڭلار، بەھرام شاھقا قانداق
ھادىسە بولسا، بىرىڭلا ئۇندا قېلىپ، بىرىڭلا، ماڭا خەۋەر بىرىڭلار.
ئارقاڭلاردىن سوزچى، قۇلاقچى ئەۋەتسەن.

ئەمدى گەپنى بەھرام شاھتىن ئاڭلاڭلار: بەھرام شاھ
ئاتىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ، تاشقىرىغا چىقىپ پادىشاھ-
باسنى تاشلاپ، ئۇچىسىغا جەندە، بېشىغا كۇلا كىيىپ، بىر قولغا
كۇمۇش كاسنى، بىر قولغا ھاسنى ئېلىپ، پۇخراچە ياسىنىپ،
ئىككى ۋەزىرنى ھەمرا قىلىپ، 7 ئايلىق يولغا راۋان بولدى. نەچ-
چە مەنزىلەرنى بېسىپ، 7 ئايدا رۇم شەھرىگە يېتىپ باردى.
ئاخشىمى بىر جايغا چۈشۈپ، بۇ بىيىتنى ئوقۇدى:

شاھزادە ئىدىم، دىۋانە بولدۇم،
جامالىڭ شەھلىدىن پەرۋانە بولدۇم.
قەددىڭ رەئالىغى جانىمنى ئالدى،
ۋىسالىڭ ئۇچۇن قۇربانە بولدۇم.

ئەتىسى رۇم شەھرىگە كىرىپ، مەلىكىنىڭ باغ ئاراملىرىنى كورۇپ،
مۇنارىنى كورۇپ، 486 نەپەر يىگىتنىڭ بېشىنى كورۇپ، بۇ
ئالەمنىڭ بىۋاپالىغىدىن ئۆلگەن كىشىلەرگە ئەپسۇس يەپ، مەلە-
كىنىڭ نامەرتلىگىنى بىلدى. ۋادەرىخا! مەن 7 ئايلىق يولدىن
ئەجىلىم تۈگەپ، ئۆزۈمنى چاغلىماي كېلىپتىمەن، خەير، خەلقى-
ئالەم ئاڭلىسىمۇ 7 ئايلىق يولدىن ئاشىقلىق داۋاسى ئۇچۇن كې-
لىپ يەنە ئولۇمدىن قورقۇپ يانىپتۇر دېسە، ئەرلەرگە ياخشى

ئەمەس، دەپ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ئول مۇنار ئۇستىگە چە -
 قىپ، ئالتۇن تەبىل بازى كۇمۇش چۇكا بىلەن قاققىلى تۇردى.
 دۇمباقنى ئۇرۇپ چاققىلى تۇردى، يەر - جاھان زىل - زىلىگە كەل -
 دى. مەلىكە ناز ئۇيىقىسىدا ياناتتى، چوچۇپ ئويغاندى. ئى گۇل -
 ئەندام، چىقىپ باققىن، - دىدى. گۇلئەندام چىقىپ، بەھرام شاھنى
 كورۇپ، مەلىكىگە خەۋەر قىلدى:

- ئى مەلىكەم، بىر يىگىت كەپتۇ، خوپ ئوبىدان. قوشۇما
 قاش، ئىشقى - مۇھەببەتنى ئوزىگە يولداش قىلغان، - دىدى. مەل -
 كە خۇرسەن بولۇپ، دەرھال باشغا پوسما كىيىپ، قىشقا ئوس -
 ما قويۇپ، ئۇپا - ئەڭلىكلەرنى سۇرتۇپ، ئوزىگە خوپ زىبۇ - زىن -
 نەتلەر قىلىپ، تاۋۇستەك ياسىنىپ، بۇلۇتتەك يورغىلاپ، يۇزىگە
 پەردە تارتىپ، 500 كېنزەكنى ھەمرا قىلىپ، 100 مىڭ ناز -
 كەرەشمىلەر بىلەن مۇنار ئۇستىگە يۇزلەندى. ناز بىلەن مېژگان
 ئوقلارنى رۇسلاپ مەيدانغا چىقتى. ئەلقىسسە: مەلىكە راۋاق ئوس -
 تىگە چىقىپ، ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇردى. بىر كۇمۇش كۇرسىنى
 ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. بەھرام شاھنى كۇمۇش كۇرسىغا تەكلىپ
 قىلدى. بەھرام شاھ مەلىكىگە تازىم بىجا ئەيلەپ، ئاندىن كۇر -
 سىدا ئولتۇردى، مەلىكە تۇتى يەڭلىغ سوزگە كىردى:

ئى يىگىت، قايسى باغنىڭ گۇلسەن؟
 ۋە قايسى چىمەننىڭ بۇلبۇلسەن؟
 قايسى ئاسماندىن پەرۋاز قىلدىڭ،
 قايسى مەرغۇزارغا قۇنارسەن؟

دىدى. يانا: مېنىڭ كار - بارىمنى ئاڭلىماي، ئوزۇڭنىڭ ھالىنى
 چاغلماي كېلىپسەن. نام - نىسىڭنى بايان قىل. بى نام، بى
 نىشان ئولىگىن.

مېنىڭ سۇئالىمغا بەرسەڭ جاۋاب،
يوق ئەرسە قارنىڭ توكۇلۇر ناجاۋاب.
شەئلى - شەئى جامالىمنى كورمەي،
جان پىدا قىلدىڭمۇ سوزۇمنى ئاڭلىغاچ؟

ھەركىشى ئوزىنى بىلىمسە، ئوز قەدرىنى ھالاك قىلۇر دد-
گەن سوزنى ئاڭلىمىغانىدىڭ؟ - دىدى ئارقا - ئارقىدىن.
بەھرام ئى مەلىكە خۇبان، سەن بىر چىراق، مەن بىر
پەرۋانە، سېنىڭ ئىشقىڭدا ئولسەم ئەجەپ ئەمەس، - دەپ سوز-
گە كىردى:

ئاشىقمەن بىچارە، ئىشقى ئۇتىدا پەرۋانە،
مۇھەببەتنىڭ دىۋانە غېرىپ مۇساپىرىدۇرمەن.
نام - نىسىم پادىشا زاتدۇرمەن،
خاقان چىن پادىشاھنىڭ ئوغلىدۇرمەن.

ئىسىم بەھرام شاھدۇر. سېنىڭ تەرىپ - تۈسپىڭنى ئاڭ-
لاپ، غايىۋانە ئاشىق - نىگاران بولۇپ كەلدىم. ئەمدى نىمە قىل-
ساڭ ئۇزۇڭ بىلۇرسەن، - دىدى. مەلىكە كوڭلىدە ماڭا ئەر بول-
غۇچى يىگىت بەلكى شۇبۇ بولمىغاي، دەپ ئويلىدى. ئان-
دىن كېيىن: ئى يىگىت، مېنىڭ ئېتىم سەنەم ئاغىچە، سەنەم ئا-
غىچە ئېتىمغا، قەددى كامالىمغا، تىن - جامالىمغا، شانۇ - شەۋكىتىمگە
بېقىپ، 4 مىسرا بىيىت ئوقۇغىن. مەن سېنىڭ ئاشىقلىغىڭنى
بىلەي، دىدى. بەھرام شاھ، مېنىڭ ئېتىم ئۇبۇل، ھەر نەرسىلەر
قۇبۇل، دەپ مەلىكىگە قاراپ بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

ئى سەنەم لەئلى لىۋىڭ بىسىيار كۈندىن بۇگۈن،
كوزلەرېڭنىڭ خەنجىرى مەھمۇرى مەي خۇندۇر بۇگۈن.

بۇ مېنىڭ ئاشقلىقىمىدۇر ياكى ئەكسى ئەرزىن
قاشى كىرىپك يالىرىڭ جەننەتتىن ئەپزەندۇر بۇگۇن.

مەلىكە بەھرام شاھقا قاراپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

بويۇمنىڭ تۈزلىكى فەرۇخ ئاماندۇر بۇگۇن.
بارچە ئالەم ئىشتىياقىمدا چىگىرى خۇندۇر بۇگۇن.
نەچچە شاھزادە كىلىپ ئىشقىمدا ئولدى خارۇ - زار،
دېلىبىرىم كوڭلى رىشتىگە پەر ئەفساندۇر بۇگۇن،

دېگەن ئىدى. بەھرام شاھ مەلىكىگە قاراپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

جان بەختى لىۋىڭ چەشمەئى ھايۋانغۇ ئەمەس،
ھەر قەترە قان لەئىل بەدەخشانغۇ ئەمەس.
ھىجرىڭدا ئاھىم كۇيۇپ چىگىرىم كۈل بولدى،
ئىككى روخسارىڭ لىۋىڭنىڭ جەۋھىرى جانغۇ ئەمەس.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

بۇ يىگىتنىڭ چىھرىسىگە تەھپە كەلگۈمدۇر بۇگۇن،
يار خۇمارى، يار شارابى مەس مەجنۇندۇر بۇگۇن.
يا ئولۇمنىڭ ۋەھمىدىن سوزنى بىلمەي ئىتادۇر،
يا مەگەر دىۋاندۇر، يا زارى مەجنۇندۇر بۇگۇن.
بۇ قىزىل كەيگەن تامامى قىز كېنىزەگىم مېنىڭ،
جىلۋە - جىلۋە ھەر تەرەپ سەججاد كەلگۈندۇر بۇگۇن.

بەھرام شاھ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ئارى، ئارى، ئارزىن تىغىڭ ناماياندۇر بۇگۈن،
ۋەسىيىتىڭدىن دەشتى سەھرالار قىزىل قاندۇر بۇگۈن.
كەلدى تورت يۈز بىجالىرىڭ باشنى كەسكەن كىشى،
بۇ سېنىڭ زۇلىمىڭغا جاھان ھەيراندۇر بۇگۈن.

ئۇ مەلىكىگە قارىدى. مەلىكىنىڭ ئادىتى ئول ئىدىكى، ھەركە-
شى سوز قاپىيەسىدە زىيادلىق قىلاي دىسە، يۈزىدىن نىقاپىنى
كۈتۈرەر ئىدى. ئول قىزنىڭ چىن جامالىنىڭ خوشلىغىدىن كەل-
گەن كىشىلەرنىڭ ئەقلى لال بۇلۇپ، سوزگە ئەقلى يەتمەس
ئىدى. شائىرلار ھۇشغا كىلىپ سوزلىگىچە ئولۇمگە بۇيرۇر ئىدى.
ئامما بەھرام شاھ سوز قاپىيەسىدە مەلىكە بىلەن باراۋەر كەل-
گەندىن كېيىن، مەلىكەنىڭ ئىشقىدا بىر زوق پەيدا بولدى.
خۇشاللىغىدىن ئەقلىدىن ئازدى. سوزلىگىلى تاقىتى قالمىدى.
ئاشىقلارنىڭ رەسمى شۇكىم، مەھبۇبىنىڭ جامالىنى كورسە، بەھۇش
بولماغىلىق بولدى. مەلىكە جاللات دەپ قىچقاردى. جاللاتلار
تىغىنى يالىڭاچلاپ: خېنىم، قايسى ئەجىلى تولغانىنى چاپمىز؟ -
دىدى. مەلىكە بەھرام شاھنى ئولۇمگە بۇيرۇدى. ئاندىن بەھ-
رام شاھ بۇ ئالەمدىن ئۇمىدىنى ئۇزۇپ بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

ھوكىمىڭ بىرلە غېرىبىڭ كوڭلىنى قىلدىڭ مالال،
جان بەرسەم سەن ئۇچۇن مىڭ مەرتە ھالال.
پانى جاھان باقى ئەمەس، شاھ - گادايدا ئولۇم پەرزى،
ئىچەرسەنغۇ ئاخىر بىر كۈن جان بەرمەككە زەھەر مىسقال.

مەلىكە بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

كوپ ئالدىراپ سوز قىلۇرسەن ئى ھامبال،
ياقاڭنى تۇتۇپ، توۋە قىلىپ ئەمدى ئۇيال.

كوڭلۇڭ ھوزۇرنى تېخى ئىزۇرسەن،
باشىڭغا قىلىچ ئۇرارمەن ئولە، قال.

دەپ جاللاتقا بوپىردى. بەھرام شاھ ئەسلى پەرۋا قىلماي،
بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

قىلىپ مەن كىچە - كۈندۈز يار ئۇچۇن ئاھ ۋە نالە،
بولدۇم كىزپ دەشتى سەھرا يار ئىشقىدا مەن ئاۋارە.
يۇز تۈمەن نالى پۇغان ئىچرە مەندەك نەچچە مىڭ
ئەۋۋەل ئولگەن،
بەھرام شاھنى قىلىڭلار يار ئۇچۇن مىڭ پارە - پارە.

مەلىكىنىڭ كىچىگىدىن بېقىپ چوڭ قىلغان ئىنىك ئانىسى
بار ئىدى. ئۇ بۇ ئىشقا ئارىلاشتى. ئى مەلىكەم، مۇندىن ئىل -
گىرى كوپ يىگىتلەرنى ئولتۇرۇپ، ھىچ ئىش ھاسىل بولمىدى.
بۇ يىگىتنىڭ ئولۇم گۇناھىنى تىلەيمەن. سىزگە بەرگەن ئاق
سۇتۇم ھەق بولغىنى ئۇچۇن بۇ يىگىتنى قويۇپ بىرىڭ! -
ددى. مەلىكىنىڭ بەھرام شاھقا زوقى كىلىپ قىلغان ھوكۇمران -
لىغىغا پۇشمان قىلىپ تۇرغان ئىدى. ئانىسىدىن بۇ سوزنى
ئىشىتىپ بەھرام شاھنىڭ ئولۇم گۇنايىدىن ئوتتى. بەھرام شاھ
ئولۇمدىن قۇتۇلغانلىغى ئۇچۇن خۇدايى تالاغا يۇز مىڭ شۇكرى
كەلتۈرۈپ، شەھەردىن چىقىپ، دەشت - باياۋانلارغا يۇز قويدى.
ئول جەزىرە ئوتتۇرىسىدا "مەجمەئىل بەھرىن" دىگەن دەريا -
نىڭ بويىغا بېرىپ، تاھارەت تازا قىلىپ، ئىككى رەكەت نا -
ماز شۇكرانە ئوقۇپ قىرىق كىچە - كۈندۈزغىچە ئىبادەت قىلىپ،
بۇ مۇناجاتنى ئوقىدى.

يىلدا كىچىنى شەمى شەبىستان ئەتكەن.
بىرلەھزىدە ئالەمنى گۈلۈستان ئەتكەن،
بىر مۇشكۈل ئىش چۈشۈپتۇ ئالەمدە ماڭا.
ئى بارچىلار مۇشكۈلنى ئاسان ئەتكەن

دەپ مۇناجات قىلىپ، دەرگاھى بىنپازىغا يىغلادى، شۇل زامان بەھرام شاھنىڭ دۇئاسى خۇدايى تالانىڭ دەرگاھىدا ئىجاۋەت بولدى. ئاللاتالادىن ھەزرەت خىزىر ئەلەيسالامغا ۋەھى كەلدى. ئى خىزىر، سەن بېرىپ ئول قىز بىلەن بېيىت ئېيتىشىپ سوز بىرلە يىقىتىپ، بەھرامغا مەھبۇبىنى ۋاسىل قىلغىل. مەنكى 18 مىڭ ئالەمنىڭ خۇدايىدۇرمەن، ئۇ قىزغا ئوز قۇدرىتىم بىرلە ئەقىل - پاراسەت ۋە ئىلمى - ھىكمەت بەرگەندۇرمەن. ئول قىزنى سەندىن بولەك ھىچكىم ماقۇل قىلالمايدۇ، دەپ نىدا قىلدى. ئول سائەتتە خىزىر ئەلەيسالام بەھرام شاھنىڭ قاشىغا ھازىر بولدى. بەھرام شاھ كوردىكىم: بىر قەھرسە كەلدى. ئول قەھرسەنىڭ نۇرىدىن دەريالارنىڭ سۈيى مەۋج ئۇر - دىلەر. دەريادىكى بىلىقلار، ھاۋادىكى قۇشلار ئىلتىجا قىلدىلەر. ئول ھال بىرلە بەھرام شاھدىن ھال سورىدى. بەھرام شاھ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ، ئەسسالمۇ ئەلەيكۇم ئى دوست، سىلەكىم بوللا؟ نىمە ئۇچۇن بۇ غەرىپلىق دەشتىدە ماڭا ئوخشاش ئاۋا - رىلەردىن ھال سورايلا؟ دىدى. خىزىر ئەلەيسالام ئېيتتىكى سېنىڭ تەلۋىڭنى خۇدا ئىجاۋەت قىلدى. ھوكىمى بىرلە كەلدىم. سېنى تەلەپ قىلغان مەھبۇبەڭگە يەتكۈزۈپ، مەھبۇبەڭ بىلەن ۋاسىل قىلىۋرمەن. ئىن شايى ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىرلە يىتىملىرىنى پەرۋىش، يىتىملىرىنى ئەمىرىزىش قىلىپ، مۇڭلۇغلارنى مۇرادىغا يەتكۈزمەك مېنىڭ ئىشىمدۇر. مېنى سورىساڭ خىزىر - دۇرمەن. كەلدىمكى، سېنى مەقسىدىڭگە يەتكۈزگەيمەن، دىدى.

بەھرام شاھ بۇ سوزنى ئىشىتىپ، يۈگۈرۈپ قىوپۇپ، خىزىر ئەلەيسالامنىڭ مۇبارەك ئاياقلىرىغا يۈز - كوزلىرىنى سۇرتۇپ، خۇشاللىقتا، ۋاي خۇدايىم، مېنى مۇرادىمغا يەتكۈزۈدىغان كۈن بار ئوخشايدۇ. ۋاي چىقىمىغان جان، يېرىلمىغان يۈرەك، دەپ مەيدىسىگە مۇشلاپ، بەھرام شاھ خىزىر ئەلەيسالامنىڭ ئالدىدا تاك - تاك سەكسەپ تۇردى. خىزىر ئەلەيسالامنىڭ بەھرامغا رەھىمى كىلىپ، بەھرامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، باغى ئەرەمگە ئاپىرىپ، بىر تۇپ ئەنجۈرنىڭ تۇۋىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى بىر قېرى پاپانىڭ سۈرىتىدە بولدى. ئانداغىم خىزىر ئەلەيسالام بىر سائەتتە 72 سۈرەتتە بولۇر ئىدى. ۋەلى ئاللا بەرھەقتۇر. ئىنايىتى ئەلفى بىرلە مەغرەپتىن - مەشرەققە ھەم - مەخەلقنىڭ كوڭلىدىكى سىرنى كەشىپ قىلىۋر ئۇردى. ئۇقىز ياش نۇرانە يىگىتلەرنى تولا ئولتۇرگەنلىكى خىزىر ئەلەيسالامغا كەشىپ بولۇپ، ئەل - ئالەم كورمەك - ئىشىتمەككە ئانداق قورقۇنۇچلۇق سۈرەتتە بولدىكى، رەڭگى قارا ساقال، ئاق بۇغۇندى، بىلى مۇكچەيگەن، كۈزى چەكچەيگەن، ئاغزى قىيىسق، كۈزى چىقىس، نامراتلىقتا ئوزى پېقىس، پۇتلىرى ئەگرى بىر پاپىنىڭ سۈرىتىدە بولۇپ، ئول مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئول تەبىل بازىنى ئانداق قاقتىكى، زىمىن - زامان، مۇلىكى - ماكان لەزىنگە كەلدى. ھەر كىشى تەبىل قاقتى شەھەر خەلقى يەتتە ياشاردىن يەتمىش ياشارغىچە ئەر ۋە مەزۇملار ئول مەيدانغا چىقىپ، كەلگەن يىگىتلەر بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلىشقانلىرىغا تەھسىن - ئاپىرىنلەر ئوقۇپ، تاماشا قىلىۋر ئىدى ۋە بەزى ۋاخ - تەدا ئادىل شاھ ئوزى چىقار ئىدى. ھىچكىشىنى بۇ يەرگە كەلمەكتىن مەنئى قىلماس ئىدى. ئەل قىسسە: خىزىر ئەلەيسالام تەبىلىنى قاتتىق قاقتىلەر. شەھەر خەلقى ئاڭلاپ ۋەدەرىخا! يانا قايىسى ئەجىلى تولغان، جانىدىن تۇيۇپ قالغان بىچارە -

كىن؟ يا بۇ زالىم خۇنخارنىڭ ئالدىدا ئادەمنىڭ ھىچ ئىتبارى يوق، دەپ تاماشا ئۇچۇن ئول باغ ئسەرەمگە كىلىپ، مۇنا-رىگە چىقىپ خىزىر ئەلەيسالامنى ئول سۇرەتتە كورۇپ، ھەممە خەلق: خۇدايا توۋا، بىزلەر ھىلىغىچە مۇنداق قورقۇنۇچلۇق سۇرەتتىكى ئادەمنى كورگەن ئەمەس ھەم ئاڭلىغان ئەمەس. نە خوپ بولۇپتۇر. ئەمدى شۇ پاپا ئېيتىپ بىرەلسىگەي ئىدى، تېخىمۇ ياش نۇرانە يىگىتلەرنى ئولتۇرەمسىز؟ دەپ مەلىكىنى مەسخىرە قىلىپ كۈلشەر ئىدى. خىزىر ئىكەنلىگىنى ھىچ كىشى بىلمەس ئىدى. ئەلقتىسە: شۇ سائەتتە گۈلئەندام چىقىپ، خە-زىر ئەلەيسالامنى بۇ سۇرەتتە كورۇپ، مەلىكىگە خەۋەر قىلدى:

— ئى مەلىكەم، ياش يىگىتلەرنى تولا ئولتۇرۇپ، خاتاسىغا ئوچراپسىز. بۇگۈن ئولۇمنى ئۇنتۇپ قالغان بەشپۇز ياشتا بار بىر پەرتۇك پاپا كېلىپتۇر. ئادەم ئارىسىدىن ئۇنداغ ئادەمنى كورگەن ئەمەس. مەلىكە: ئۇنداغ بولسا ئونىڭغا ئازار بەرمەي ئىنئام-ئەھسان قىلىپ، شۇ يەردىن ياندۇرغىن، — دىدى. گۈلئەندام خۇش بولغاي دەپ چىقىپ:

— ئى پاپا، ئۇزجانىڭغا جاپا تىغى بىلەن ئورامسەن؟ مەل-كەمگە ھەر بىر ياش نەۋقىران يىگىتلەر سوز قاپنىپەسىدە بارابەر كىلەلەي، تامامى باشىنى بەردى. سەن ئەسلى بارابەر كەل-جەيەن. ساڭا ئىشنىڭ ئاسانراغى ئاشقىلىقىنى تەرك قىلىپ، شۇ يەردىن يانغىن، دىدى. ھەزرىت ئەلەيسالام: مەن 8 ئايلىق يەردىن كەلدىم. مەلىكەم ۋەدىسىگە تۇرمامدۇ؟ ئەۋۋەلدە ئوزى ۋەدە قىلغانغۇ! خاھى شاھ، خاھى گاداھ، خايى ياش، خايى قېرى بولسۇن، كىمكى تەبىلىنى قاقسا 500 كې-نىزىگم بىلەن ئالدىغا چىقىمەن. ئۇ كەلگەن كىشى مېنىڭ بىيە-تىمگە 4 مىسرا قاپىسە ئىيتالسا مەن ئوزۇمنى ئونىڭغا قوبۇل

قىلۇرمەن دەپ ئېيتقان ئىدىغۇ! ھىلى ئۇ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىل-
 غۇدەكمۇ؟ مەلىكىنى ئالمىغۇنچە قايتىپ كەتمەيمەن، — دىدى.
 مەلىكە كىرىپ: ئۇ جېنىنى ئەزرائىل ئۇنتۇپ قالغان پەرتۇك
 پاپا ھەرنىكى سوزلەرنى قىلىپ، مەلىكىنى ئەمرىگە ئالمىغۇنچە
 كەتمەسمەن، دەيدۇ، — دىدى. مەلىكە: يانغىلى ئۇنىمىسا، جېنىنى
 ئەزرائىل ئۇنتۇپ قالغان بولسا، بۇ سائەتتە ئەزرائىل ئەلەي-
 سالامنىڭ ئىسىمىگە كەلتۈرەي، دەپ غەزەپ بىلەن قەددىنى راست
 قىلدى. مەلىكىنىڭ بىر ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇ ۋەزىرى: ئى
 مەلىكەم، ئۆزلىرى بىلەن ھەر ياش نەۋقىران يىگىتلەر بارا-
 ۋەر كېلەلمىدى. ئۇ ئازغان پاپىنىڭ ئىشى بىر سائەتتە تامام
 بولۇر، دىدى. مەلىكە 500 كېنىزەك بىلەن چىقىپ ئولتۇردى.
 ئادىل شاھ بىر تەختتە ئولتۇردى. ئولمالار، ئەمىرلەر، بى
 ھىساپ كىشىلەر جەم بولدى. مەلىكە: بۇ پاپىغا ئۇلۇغلىق
 تەرىقىدە سالام قىلاي، ئۆزى قېرى كىشى ئىكەن. ئەگەر
 لايىقىدا قۇبۇل قىلىپ، ئەدەپ بىرلە جاۋاپ بەرمىسە، مۇنداق
 پاپا بىلەن سوزلەشمەك ماڭسا ئاردۇر دەپ ئويلاپ، خىزىر
 ئەلەيسالامغا تەرتىپ بىرلە سالام قىلدى:

ئى دىلبىرى دىلدار ئەسسالا مۇئەلەيكۇم،
 ئى مۇنپىس غەمكىسار ئەسسالا مۇئەلەيكۇم!

دەپ خىزىر ئەلەيسالامغا مالاھەت تازىمىنى قىلىپ، غەزەپ
 بىرلە ئالتۇن كورسىدا قارار تاپتى. خىزىر ئەلەيسالام دەرھال
 جاۋاپ سالام بەردى:

ئى دەپتىرى دۇردانە ۋەئەلەيكۇم ئەسسالا،
 ئى مەشۇق پەرۋانە ۋەئەلەيكۇم ئەسسالا.

رەھىمى قىلماي قانچىلاپ يىگىتلەر ئولدى،
ئى زۇلمى بىۋاپا ۋائەلەيكۇم ئەيسالام.

دەپ خىزىر ئەلەيسالام مەلىكىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇردى. مەلىكە:
— ئى پاپا، قايسى قەبىلىدىن بۇلۇرسىز؟ — دىدى. خە-
زىر ئەلەيسالام:

— غەرىپ قەبىلىسىدىن بولۇرمەن، — دىدى. مەلىكە:
— بۇ يەرگە نىمە ئۇچۇن كەلدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.
خىزىر ئەلەيسالام:

— ئوزۇم 190 ياشقا كىردىم. بۇ ۋاقىتقىچە ئويلەنگىنىم
يوق. ھېلى ئاڭلىسام، سىز بىر ئەرنى قۇبۇل قىلىپ گېپىنى
ئاڭلىماي قۇلغىڭىز پاك بولۇپتۇر. سىزنىڭ بىۋاپالىغىڭىز ئالەم
يۈزىدە داڭ بولۇپتۇر. شۇ سەۋەبتىن تەرىپ-تۈسپىڭىزنى ئاڭ-
لاپ، غايىۋانە ئاشىق-نىگارار بولۇپ، سىزنى ئوزۇڭىزنىڭ ۋە-
دىسى بويىچە ئەقىدەمگە ئالغىلى كەلدىم، — دىدى. مەلىكە: بۇ
پاپا ئەرەپ دىيارىدىن بولسا، كەشمىرچە، ھىندىستانچە تىللارنى
بىلمەس. شۇڭا بېقىپ جاۋاپ بەرسە، ئەگەر ئاڭا جاۋاپ ئېيتال-
مىسا ئانداغ خاراپ قىلايىكى، بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق بى نۇ-
مۇس پاپالەر مېنىڭ ئالدىمغا كەلمەسۇن دەپ ھىندىستانچە بى-
يىت ئوقىدى. خىزىر ئەلەيسالام بۇنىڭغا جاۋاپ بەردى. كېيىن
مەلىكىنىڭ بېشى قېيىپ ھۇش-كالىسىدىن كەتتى. يانا ئويلە-
دىكى بۇ بوۋا ئەرەپ دىيارىدىن كەلدىم دەيدۇ. راستمۇ، ئە-
گەر يالغان بولسا، ئەرەپچە سۆزگە ئاجىز كېلۇر دەپ ئەرەپچە
بىيىت ئوقۇۋېدى، خىزىر ئەلەيسالام بۇنىڭغا مەنە ئېيتتى:

ئاھ نىتەي ئىشقىڭ ھاللاتىدىن،
كويىدى يۇرۇڭۇم بۇ ھاراراتىدىن.

باقسا كوزۇم سەندىن ھامان ئوزگىگە،
ئان ئىچىلگەي، تەڭرى ھاياتىدىن.

مەلىكە زوق قىلدى. ۋادەرخا، ئېقىل - پاراسەتتە بى نە-
زەر كىشى، ئەمما ياشلىقنىڭ نوۋىتى كېتىپ، قېرىلىقنىڭ نوۋىتى
يەتكەن پاپا ئىكەن، دەپ ئەپسۇس يەپ، خىزىر ئەلەيسالامغا
زوقى كەلدى. كوڭلىدە بۇ پاپا تۈرك تىلىغا ئاجىز كېلۇر دەپ
بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

مەندىن تىلىمە شائىر پاپا ئىش تەلەپ،
كەمتەر بول، ئەيلىگىن ھەقىتى تىلەپ.
پارس تىلىنى ئىزىپ ئىچىپ ئەردىگمۇ،
تۈركى تىلىغا تىلىك تۇتۇلار ئەي ئەرەپ.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ھىچ تىلغا مېنىڭ تىلىم تۇتۇلماس ھەرگىز،
ھىچ ئىش مېنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالماس ھەرگىز.
بىر بوسە سېنىڭ لەئلى لىۋىڭدىن ئالسام،
تا دەۋرى قىيامەتكىچە ئۇنۇتماسەن ھەرگىز.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

قېرىلار يارنى تارتار، ئوق ئاتالماس،
ئەگەرچە ئاتسا ئوق، يەرگە قارالماس.
ياندا ياتسىلار بىر نازىنن گۈل،
تاڭ ئاتقۇنچە ئاڭا بىر سوز قاتالماس.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ساقال ئاقىمنى كورۇپ قېرى دىدىلەر بىروۋ،
ئىشقىنىڭ شەبنىمدىن چۈشتى باشىغا قىروۋ.
مەن سېنى ئەمرىمگە ئالماي نە يۈسۈن بىرلا ياناي،
قېرىنىڭ جان-جىگرى ئىشقى ئوتىدا بولدى گورۇھ.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ئى پەر ئەرەپ قىلما گۇستاغلىق،
ئەسلى نىسبىمدۇر مېنىڭ پادىشالىق.
قەتىل ئەيلىگۇم ئىدى، ساڭا رەھىمى قىلۇرمەن،
تارت تىلىڭنى بولمىسا، ھېلى جاللات قىچقۇرۇرمەن.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

جەللات ئوغرىلىرىڭنى قىچقىرىغىن،
تىغىڭ بىرلە مېنى چېپىپ ئولتۇرگىن.
ئىشقىڭ ئوتىدا مۇنچە جاپا تارتقۇنچە،
يول ئاپىساڭ گەر دارغا ئاسىپ ئولتۇرگىن.

مەلىكە ھەيران بولۇپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

كوپ سوزلىمە ئى پەر ئەرەپ كوڭلۇم غەمدۇر،
ئالەم نەزىرىمگە خان ئى مائەمدۇر.
سەن تەلۋە كىشىدەك سوزنى بىلىمگەيدۇرسەن،
باشىڭنى كېسىپ تىرەڭنى سويىمىسام كىمدۇر.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

تەن ئىچرە يانا ئاھ دىگەر جانم يوق،
يەن چىرەسى رەك بولغىچىلىك قانم يوق.
بويۇنۇڭغا قولۇم سالپ قېرىغان چاغدا،
كەل پوپ قىلاي ئولسەم ئارمانم يوق.

مەلىكە بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

مەن بىر قىزدۇرمەن، دادىكام رۇمغا شاھ،
ھەددىگىمۇ مېنى ئالغىلى ئى قېرى پاپا!
كوپ ياش يىگىتلەر مېنى كورەلمەي ئولدى،
خەلق ئارانسىدا مەن سېتى دەرمەنمۇ ئاتا.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

ئاتام دىمەگىن مېنى دىگەيسەن ئېرىم،
ئايرىلدى دىمە، ئوستىۋاغدىن بۇ يىرىم.
ھەر كۈندە قىلاي ياخشى يىگىتلەر ئىشىنى،
سەن قىز جاۋاپلاشما چىقمايدۇ جانىڭ.

مەلىكە بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

غەم تېغى ئىچىمگە چۈشۈپ تولغاندۇر،
ئى پەر ئەرەپ ساڭا قاراپ بولمايدۇر.
ئولۇم ساڭا ھەقتۇر يوقىغىن ئالدىمدىن،
ھىچكىم سەندەك قېرىلارغا تەگمەيدۇ.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ئى رىشكى پىرى ماۋشى مېم تازىم،
ئى خەمزادە، ئى بىل خەت ئىشتىكىن رازىم.
بىلدىمكى، ساڭا تامام ئالەم قۇلدۇر،
سەن يارغا مەندەك بىر قېرى قۇلمۇ لازىم.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ھەرگىز بۇ سوزۇڭنى مەن قۇبۇل ئەتمەسمەن،
ئى پەر ئەرەپ ئەسلى نىسپىڭنى بىلمەسمەن.
ئىشىگىمدە سەندەك تۈمەن مىڭ قۇل بار،
سەندەك قېرىنى بىر پۇلغىمۇ ئالماسمەن.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

تىللىما مېنى ئوڭ سوز ئىشتىكىل مەندىن،
نى ئارى ماڭا ئۇشۇ سېنىڭ تىللىغانىڭدىن.
ھەرگىم تىللىسا ئۇ تىل ئۈزىگە يانادۇر،
سەكسەن ياشىغان قېرىلار ئارتۇق سەندىن.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

پاختا بۇلۇپتۇر ساقىلىڭ ئى قېرى ھال،
قىلغان گۇنايىڭغا توۋە قىل، ئەمدى قال.
كوڭلۇڭ ھۇزۇرىنى تېخى ئىزۇرسەن،
باشىڭغا تاپاق ئۇرارمەن ئولە قال.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

مەن پەرى ئەرەپكە غەزنىڭ كوپ بولسۇن،
كوپ سوزلىگىچە ئوتقا سالىپ كويدۇرسۇن.
بىز ئىككىمىز ھەم تەبىق بولغان چاغدا،
ئاق ساقلىسىم قارا ساچىڭغا گۈل بولسۇن.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ئالدىمغا كېلىپ ياخشى يىگىتلار بى ھەدە،
دەرۋەش، غېنى، شاھى گادالار بى ھەدە.
تەڭ سوزلىمەيىن تىغ بىلەن جان بەردى،
ئى نۇمۇس يوق قېرى قۇتلۇق سەت.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ئى قىز ساڭا مەن ھەزلە قاتماق لازىم،
چۆپ ئالمىلىرىڭغا قول ئۇزاتماق لازىم.
لەۋدىمنى لەۋىڭگە، سىنەمنى سىنەڭگە قويۇپ،
بىر يەردە باغ-باغ ئىتىپ قۇچاغلاشماق لازىم.

مەلىكە بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

كوكسۇڭگە نىشانە قويۇپ ئوق ئاتماق لازىم،
قولۇڭنى تاشتا قويۇپ ئۇششاتماق لازىم.
سەن كىم، مەن بىلەن قوچاغلاشقان كىمدۇر،
بۇرنۇڭنى تىشىپ قازاققا ساتماق لازىم.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

كوكسۇمگە نىشانە قويۇپ ئوق ئاتماق يوقتۇرە
بۇرنۇمنى تىشىپ قازاققا ساتماق يوقتۇرە.
دەۋايى مۇھەببەت بىرلە كەلگەن كىشىنى،
قۇلىنى تاشتا ئۇششاتماق يوقتۇرە.

مەلىكە:

يوقتۇرە بۇ جاھاندا مەن كەبى لالە ئۇزار،
سەچ جارە قەددىم بىنەپشەئى گۈلرۇخسار.
ئاسانلىق بىلەن ساڭا مۇيەسسەر بولماسمەن،
كوكسۇمدىكى بۇ ئېغىر باھا قوش ئانار.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

كوكسۇڭدىكى قوش ئاناردىن ئەنجۇر خۇپ،
باشىڭدىكى زۇلپۇڭدىن ئىت باغلىغان زەنجىر **خوپ**.
ئۇچامنى قاشلاپ ئوزۇمگە قايماق بىرەدۇر،
سەندىن مەندەك يۈز ياشىغان كەمپىر خوپ.

مەلىكە بۇ بىيىتنى ئوقىدى:

ئى پەر ئەرەپ تاڭلا كېلىپ نان تىلىگىل،
ئەنجامە كەبى زۇررە دەرەپشان تىلىگىل.
ساقال ئاقىرىپ گورغا يىتەپتۇ ئايىغىڭ،
قىل توۋە، ياقاڭنى تۇتۇپ ئىمان تىلىگىل.

خىزىر ئەلەيسالام بۇ بېيىمىنى ئوقىدى:

ئى قىز سەن مېنى قىلما بۈگۈن نامەھرۇم،
غەم تىغى بىلەن تىلەنسۇن بۇ كوڭلۇم.
ساقال ئاقىرىپ ئۈزەم قېرىغان چاغدا،
كەل بوسە قىلاي تېخى يىگىتتۇر كوڭلۇم.

مەلىكە:

دەرت بولدى يۈرەك سېنىڭ سەررۇي ئېچىلۇر،
مەن بىلىدىم سېنىڭ ساق كىتورۇڭنى كىم بىلۇر.
سويىمەككە مېنى مەھزە خىيال ئەيلەرسەن،
ئى قېرى بوۋا باشىڭ ئېغىرلىق قىلودۇر.

خىزىر:

غەم تىغى بىلەن ئوزۇمنى ئوزۇم تىلامەن،
كۆيۈڭدا ئۆلەرمىنى ئۈزەم خوپ بىلۇرمەن.
سەن لەئىل لىۋىڭدىن ماڭا بىر سويىدۇرسەڭ،
بىلاكى يۈلۈڭغا جانىم تەسەددۇق قىلۇرمەن.

مەلىكە:

ئى پەر ئەرەپ ياشىڭ كۈل بولسۇن،
چۈن يىغلىساڭ سوزۇڭگە كىم گۈل بولسۇن؟
نى ياخشى يىگىتلەر مېنى كۆرەلمەي ئولدى،
سەن قانچە ئەرەپ؟ ئوزۇڭنى بىل يول بولسۇن.

خىزىر:

ئى قىز، نىمىشقا مېنى مۇھتاج ئەيلەرسەن،
پىقىرنى گادا، ئۇزۇڭنى شاھ ئەيلەرسەن؟
ھالا ماڭا ئەر لازىم ئەمەس دەيدۇرسەن،
كوكۇلۇڭ ھۇزۇرىنى قاچان ئىزلەرسەن؟

مەلىكە:

ئەر لازىم ئەمەس ئى قېرى سەندەك دەللە،
خان، شاھقا تىگەرەمەن، ساڭا تىگەرەنمۇ پەللە.
ئالسا قچۇ دىگەن ئەرلەر مېنى كورەلمەي ئولدى،
ئوردامغا كىرىپ خالى ئىتۇرمەن جەللە.

خىزىر ئەلەيسالامنىڭ ئاچچىغى كېلىپ بۇ بىيىمنى ئوقىدى:

ئى قىز تولا سوزلىگىلى ھەيران بولسەن،
شەرمەندىلىكتىن تولا گىريان بولسەن.
مەن قېرى ئەرەپكە بى ئەدەپلىك قىلما،
ئوتۇمدا مېنىڭ تېخىمۇ ۋەيران بولسەن.

مەلىكە:

ئى پەر ئەرەپ ھىچ نىمنى بىلمەيسەن،
چوللەردە يۇرۇپ قاندىنى بىلمەيسەن.
مەكتەپ يۇزىنى كورمىگەن پەر ئەرەپسەن،
ئوقۇمغاچ ھېچنىمنى بىلمەيسەن.

خىزىر:

موللا مەنىمۇ كالام رەببىنى بىلىمەن،
ئاپان، ھەدىس، ئىلمى قۇرئاننى بىلىمەن.
كوڭلۇڭدىن كەچۈرمە مەن بۇۋىنى ئامى دەپ،
مۇشكات چۇشۇرۇپ شەرىھى مۇللىنى بىلىمەن.

مەلىكە كوڭلىدە ئويلىدىكىم، بۇ بوۋاي ئۇلۇغ كىشى مەلۇم
بولدۇ، دەپ ئۆزۈرە ئېيتىپ يىغلاپ، بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

ئى پەر ئەرەپ خىزىر مۇ سەن راستىن ئېيتقىل،
سوزۇڭنى ماڭا بۇ دەم بىر ئوختۇرغىل.
مەن تونۇمايمەن قانچە گۇنالار ئوتتى،
ئۇشبۇ گۇناھىم ئەپۇ قىلىپ كويدۇرگىل.

خىزىر:

گەر تۇنۇمسىڭ تۇنۇغىن مەن خىزىرى،
گۇستاغلىق قىلىپ ئەمدى قويارسەن ئۆزۈرى.
پەرمان ئىلاھى ماڭا بولغاچ كەلدىم،
بەھرامنى ساڭا جۇپىتى ئەيلەپتۇر تەڭرى.

مەلىكە:

قىز بىلدى خىزىر پەيغەمبەر ئىكەننى،
بىلىمەسلىگىدە ئۆزۈرە قويۇپ سوزلىگەننى.

ئەلقسىسە: مەلىكە گولروز خىزىر ئەلەيسالامنى تونۇماي قىل-

غان سوزلىرىگە يۈز مىڭلارچە پۇشايما نلار قىلىپ، خىزىر ئەلەي-
 سالامنىڭ ئاياغلىرىغا يۈز-كۈزىنى سۈرتۈپ، توۋە تەزەررۇ قىل-
 دى. ئاندا خىزىر ئەلەيسالام ئېيتتىكى، ئى مەلىكە، سېنىڭ ئا-
 ۋالقى ئىسمىڭ مەلىكە گۈلروز ئەردى. ئادەمنى تولا ئولتۇر-
 گەن سەۋەپتىن مەلىكە خۇنروز ئاتالدىڭ. ئەمدى ئوزۇڭنى خا-
 قان چىن پادىشاھنىڭ ئوغلى بەھرامغا قوبۇل قىلساڭ، مەن
 سېنىڭ گۇناھىڭدىن ئوتەرمەن. بولمىسا سوزۇڭنىڭ چالسى بول-
 سا دىگىل. مەن ھەم ئاڭلاي. بەھرام شاھنىڭ دۇئاسى دەرگاىي
 ھەقتە ئىجابەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇچۇن مەن ئاللانىڭ ھوكمى
 بىرلە كەلدىم. تېز جاۋاپ بەر! دىدى. ئاندىن مەلىكە زار-زار
 يىغلاپ ئوزىنى بەھرام شاھقا قوبۇل كوردى. ئاندىن كېيىن
 توۋە قىلىپ، بەھرام شاھقا ئەختى نىكا قىلدى. ھەزرىتى خىزىر
 ئەلەيسالام غايىپ بولدى. ئاندىن بەھرام شاھ شەھەر خەلقىگە
 كەڭرى توي قىلىپ نەزەر بەردى، مەلىكە بىلەن بىللە بولۇپ
 مەقسىدىگە يەتتى. مەلىكىنى ئېلىپ خاقانى چىن شەھرىگە كەت-
 تى. بۇ ئىشلارغا دوستلار شات، دۇشمەنلەر غەمكىن بولدى.

ئات ئايغىدىن سەمىرىدۇ،
ئادەم قۇلغىدىن.
ئاتقا مىنسەك ئاتاڭغا باقما.
ئاتنىڭ كوڭلى بالىدا،
بالىنىڭ كوڭلى تالادا.
ئاتلىق پىيادىنىڭ ھالىغا يەتمەپتۇ.
ئاتمىش ياشلىقتىن سورىما،
ئالتە ياشلىقتىن سورا.
ئاتنى تەپمەيدۇ دىمە،
ئىتنى چىشلەيدۇ.
ئاتنى ساتساڭ يۇگەننى قالدۇر.
ئات كوتەر ئوبدان بىلەن،
سۇ كوتەر ئاپتۇۋا بىلەن.
ئاتنى مىنسەك دوڭگە چاپ.
ئاتنىڭ بىڭىسىنى يولدا كور،
خىچىرنىڭ بىڭىسىنى سايدا.
ئادەمگە ئادەم كېرەك.

ئادەم ئىلىدىن كېتەر.
 ھايۋان مۇڭگۇزىدىن.
 ئادەم قۇلاقتىن،
 ھايۋان تۇياقتىن.
 ئادەمنىڭ تېشىغا باقما،
 ئىچىگە باق.
 ئادەمنىڭ ئەقلى بولمىسا،
 كوز دېگەن تام تۇشىگى.
 ئادەمنىڭ جېنى چىقسا،
 نازنىڭ كۈلكىسى.
 ئادەمنىڭ كىچىگى بولغىچە،
 ئىتنىڭ كۈچىگى بول.
 ئادەمنىڭ ئىچىدە ئادەم بار.
 ئاچ قالمىغىچە ئاشنىڭ قەدرىنى بىلمەس،
 پىيادە يۇرمىگىچە ئاتنىڭ.
 ئاچ قوساققا ئاچچىق سۇ،
 ئاچ كىشىنىڭ ئاچچىقى يامان.
 ئاچچىق بىلەن تاتلىقنى
 تېتىغان بىلۈر.
 يىراق بىلەن يېقىننى
 يۈرگەن بىلۈر.
 ئاچچىق ئېقىلنى كېسىدۇ،
 ئاچچىق يۇتۇش تاغ يۇتۇش.
 ئاچچىقنى كۆرمەي، تاتلىقنى بىلمەيسەن.
 ئاچچىقنىڭ كەلسە، بارمىغىنى چىشلە.
 ئاچكوزنىڭ قوسىغى تويىسىمۇ،
 كوزى تويىماس.

ئاچنىڭ دەردىنى توق پىلمەس.
پىيادىنىڭ ھالىنى ئاتلىق.
ئاچلىقتا تۇتقان قاچاڭنى،
توقلۇقتىمۇ ئۇنۇتما.
ئاخماقنىڭ دوستى كۆپ.
ئاخماقنىڭ ئەقلى چۈشتىن كېيىن.
ئاخماقنىڭ چوڭ - كىچىگى يوق.
ئاخماقنىڭ ئوڭى يوق، چاپىنىنىڭ يېڭى.
ئاسمان ئىگىز،
يەر قاتتىق.
ئاش بولسا ئىش بولمىسا،
ياز بولسا قىش بولمىسا.
ئاش ئوز ئىگىسى بىلەن تاتلىق.
ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ.
ئاش كەلسە يىگىن،
سوز كەلسە دىگىن.
ئاش يوق، ئىشتەي يوق.
ئەرزان گۆشنىڭ شورپىسى يوق.
ئارقىدا قالغان ئىشىڭغا،
قار ياغدۇ بېشىڭغا.
ئاۋال ئويلاپ كېيىن سوزلە.
ئاق بولمىسىمۇ پاك بولسۇن.
كورمەي تۇرۇپ ئاق دىمە،
سنىماي تۇرۇپ ساق دىمە.
ئاق ئىت، قارا ئىت ھەممىسى بىر ئىت.
ئاڭلىغان قۇلاقتا گۇنا يوق.
ئاياق يۇڭرىگى ئاشقا،

ئېغىز يۇگىرىگى باشقا.
 ئاغرىق ئورلىسە جېنىڭنى ئالۇر،
 شىپا ئورلىسە پۇلۇڭنى.
 ئالتۇن چىرىماس.
 ئالتۇن يەردە ياتماس،
 ياخشىلىق يولدا.
 ئالتۇن پەشتاق ئويۇڭدىن،
 كوڭلۇمنىڭ تىچى ياخشى.
 ئالدىرغان قالدۇر، بۇيرىغان ئالۇر.
 كورگەن كورگىنىنى سوزلەر،
 ئاخماق يىگىنىنى.
 بارماققا بار، بەرمەككە يوق،
 يالغانغا يۈرەك.
 باتۇرلۇق بىلەكتە ئەمەس يۈرەكتە.
 باتىنغان گاداينىڭ خورچىنىغا زىيان.
 باش يېرىلسا بۈك ئىچىدە،
 قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە.
 باشقا يۇرتنىڭ سۇلتانلىغىدىن،
 ئوز ئىلىڭنىڭ گادايلغى ئەلا.
 باشقا كەلگەندە باتۇر.
 بار بولسا تۇرالمايدۇ،
 يوق بولسا چىدالمايدۇ.
 باي-بايغا باقار، سۇ سايغا ئاقار.
 بار كىيسە "مۇبارەك،
 يوق كىيسە "كىمىنىڭكى؟"
 باي ماختانسا تىپىلدۇ،
 يوق ماختانسا چېچىلدۇ.
 باي مېلىنى سوزلەيدۇ، گاداي مۇڭنى.

ئوڭدا ياتقان گىردە يەپتۇ،
كەتمەن چاپقان جىگدە.
باغنى باقساڭ باغ بولۇر،
پاتمان - پاتمان ياغ بولۇر.
بېقىمسىز باغ تاغ بولۇر،
يۇرەك - باغرىڭ داغ بولۇر.
باللىق ئوي بازار،
بالسىز ئوي مازار.
كالا كولىگە تېزەكلەپتۇ.

بەش قول تەڭ ئەمەس.
بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئولىمەن.
بەرەمەنىڭ ئېشى پىشماس.
بوينىدىن باغلىغان ئىت ئوۋغا يارىماس.
بورىسى يوق جاڭگال بولماس،
ئوغرىسى يوق ئىت.
بۇلبۇل قەدرىنى باغ بىلىمەس،
ئاغرىق دەردىنى ساق.
بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما.
بېخىل بايدىن سېخى گاداي ياخشى.
بېخىل تاپسا بېسىپ يەر،
سېخى تاپسا ئوپچە يەر.
بېخىل كىشىدىن پۇل ئالماق،
پېتىر ناندىن قىل ئالماق.
بېخىلنىڭ بېغى كۆكەرمەس.
بېشى يوغان بەگ بولار،
پۇتى يوغان قۇل.

بېرىپ يامان بولغىچە،
 بەرمەي يامان بول.
 بىلى بوشنىڭ گېپى بوش.
 بىر پەلەكتە مىڭ خەمەك.
 بىر تال ئۇزۇم قىرىق كىشىگە يېتەر.
 بىر سەر ئالتۇنۇڭ بولغىچە،
 بىر سەر ئەقلىڭ بولسۇن.
 كالنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرسا،
 تۇۋىغى سىقىرايدۇ.
 بىرلىكىسىز كۈچ بولماس.
 بىكاردىن كەلگەن مال ئەمەس.
 بىلىم بىلەن ئەر كۆكرەر، يامغۇر بىلەن يەر.
 پايپاققا ناھال قاققاندىك،
 ھول تامغا ئىشەك تەپكەندەك.
 پۇشمان پايىدا بەرمەس.
 پۇل دىگەن قولىڭ كىرى.
 پۇلۇڭ كۆپەيگىچە دوستۇڭ كۆپەيسۇن.
 پۇلۇڭغا ئىشەنمە، ئەقلىڭگە ئىشەن.
 پىلانسىز ئىش، قېلىپسىز خىش.
 تاياق گۈشتىن ئوتەر، گەپ سوڭەكتىن.
 تاما- تاما كول بولار، تامماي قالسا چول بولار.
 تەڭ يىگەن تەنگە سىگەر،
 يالغۇز يىگەن يەرگە.
 ياخشى سوز تاشنى ئېرىتىدۇ.

كۆپ سۆزلىگەن تۇتۇلار،
ئاز سۆزلىگەن قۇتۇلار.
تولا گەپنىڭ مەنىسى يوق،
كەنجى كېۋەزنىڭ غوزىسى.
تۇشۇك مۇنچاق يەردە قالماستىن.
ئوڭدا ياتقان گىردە يەپتۇ،
كەتمەن چاپقان جىگدە.
توخۇيۇڭنى تاخ دىمە،
مۇشۇگۇڭنى پەش.
تۈزۈڭنى يەپ، تۈزلۈڭنى چاقاي.
تۈكۈرۈۋەتكەن تۈكۈرۈكنى ئېغىزغا ئالغىلى بولماس.
بۇرۇنغا يېمىگىچە، بۇرۇنغا سۇ كىرمەستىن.
ئەتىگەن تىككەن دەرەخنىڭ سايىسىنى كەچتە ئىزلەپتۇ.
تېپىشىمىغىچە ئېلىشماستىن.

تېشى پال - پال،

ئىچى غال - غال.

تېرىساق ئورسەن.

تېرىغان خامان قىلۇر،

تېرىمىغان ئارمان قىلۇر.

تەرمىسەڭ ئۈنمەستىن.

تېنىمنىڭ ساقلىغى،

جېنىمنىڭ راھىتى.

تىكەنسىز گۈل بولماس،

چاپاسىز راھەت.

توڭگۇز قوي بولماس،

دۈشمەن ئوز بولماس.

چىشىم سۇنمىسۇن دىسەڭ،

تىلىڭنى تۈز تۈت.

دايقا بېقىپ ئۇسۇل.
سەللە يوغان ئىمان يوق،
داستقان يوغان بىر نان يوق.
دەشنام يىگىنىم بەش نان يىگىنىم.
چاپا تارتىمىغىچە ھالاۋەت يوق.
ئەجەل يەتمەي جان چىقماس.
ئەسكى چاپان يامغۇردا ياخشى،
يامان تۇققان ئولگەندە.
ئەر يېتىلىپ قولغا چۈشەر،
قۇش ئېتىلىپ تورغا.
ئەتىيازنىڭ ئاپتۇنغا كىلىنىڭنى سال،
كۈزنىڭ ئاپتۇنغا قىزىڭنى.
ئەر نامرات بولسىمۇ،
قەرزدار بولمىسا.
ئەرنى - ئەر قىلغانمۇ خوتۇن،
ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن.
ئەرنىڭ سوزى بىر.
ئەگىم بولسىمۇ يول ياخشى،
قارغۇ بولسىمۇ قىز ياخشى.
ئەل قايىقتا باقسا،
سەن شۇ ياققا باق.
چارچىغا كورۇم.
ئەلگە بارساڭ ئېلىپ بار،
ئېيىۋىڭنى قوبۇپ بار.
ئەمگەك يەردە قالماس.

جاپا - چەكمەي ھالاۋەت يوق،
 ئىناق بولماي سائادەت.
 جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان.
 جان چىققاندىن كېيىن، ياسىنىڭ نىمە ھاجىتى؟
 جاندىن كەچمىگىچە جانانغا يەتكىلى بولماس.
 چوچىنى كۆزدە سانا.
 جىق بولسا كېتەر، ئاز بولسا يىتەر.
 چالا موللا ئادەم ئولتۇرەر.
 چامغۇرنى يۇلۋالسا ئورنى قالدۇ.
 چاپىغىنى ئالىمەن دەپ قارىغۇ قىلىپتۇ.
 چوڭ ھورمەت قىلسا، كىچىك خىزمەت قىلدۇ.
 چوڭنىڭ ئەقلى چوڭ.
 چوچىرنى خام ساناپتۇ.
 چىچەننىڭ تىلى،
 چەبدەسنىڭ قولى.
 چىچەن يىگىت، ئىلان كۆچكەننى تۇيار.
 چىشىڭ ئاغرىسا تىلىڭنى تارت،
 كوزۇڭ ئاغرىسا قولۇڭنى.
 چىشىڭنىڭ بارىدا گوش يە.
 چىراق تۇۋى قاراڭغۇ.
 چىرايلىق، چىرايلىق ئەمەس،
 سويگەن چىرايلىق.
 چىرايغا چاي قويۇپ ئىچكىلى بولماس.
 چىراقتى پۇدسەڭ ساقلىڭ كۇيەر.
 خوتۇننىڭ قېشىغا قارىغىچە،
 قاچىسىنىڭ تېشىغا قارا.
 ھارۋا سۇنسا ئوتتۇن بولۇر،

ئېتىڭ ئۆلسە گوش.
ھاردىم دىسە ھاپاش بوپتۇ.
ئادان ھاكىم يۇرت بۇزار.
ھالۋىنى ھىكىم يىدى،
تاياقنى يىتتىم.
ھالىڭغا قاراپ ھال تارت،
خالتاڭغا قاراپ ئۇن.
ھەسەلنى كوپ يىسەڭ ئەمەن تېتىدۇ.
ھەسەلنىڭ ھەزىسى بار،
گۈلنىڭ تىكىنى.
ھەركىشىنىڭ دەردى ئۆزىگە چوڭ.
ھەركىم قىلسا ئۆزىگە قىلۇر.
ئاسمانغا تۈكۈرسەڭ،
يۈزۈڭگە چۈشۈر.
ھەق ئىگىلەر، سۇنماس.
ھەقىقەت ئىستىسەڭ ئولتور ئىلاننى،
تەرىقەت ئىستىسەڭ قىينما جاننى.
ھوپۇپنىڭ تۇمشۇغى ئۇزۇن،
سېغىزخاننىڭ قۇيرىغى.
ئىشچان ئېشىنى يەر،
ھورۇن بېشىنى.
ھورۇنغا ھويلا ئىچىدىكى سۇ يىراق.
ھورۇننى ئىشقا بۇيرىساڭ،
ساڭا ئېقىل كورسىتەر.
ھورۇننىڭ ئەتىسى تۈگىمەس،
ئاخۇنۇمنىڭ پەتىسى.
ھورمەت قىلساڭ ھورمەت تاپسەن،

چايناپ يېسەڭ لەززەت.
ھۇنەر پۇتمەس گۇھەر،
ھۇنەر قىلساڭ ئۇنەر.
ئوتتۇز چىشتىن چىققان سوز،
ئوتتۇز ئەلگە تارايدۇ.
ئوتقا تەگسەڭ ئۇچەر،
خوشناڭغا تەگسەڭ كوچەر.
ئوتنىڭ تېشىدا كويگىچە، ئىچىدە كوي.
ئورنى كىم كولسا شۇ چۇشىدۇ.
كوڭلىدە نىمە بولسا ئاغزىدا شۇ.
ئويلماي سوزلىسەڭ،
ئاغزىماي ئوليسەن.
ئويماقسىز خوتۇن بولماس،
لەقەمسىز ئەر.
ئويىناپ سوزلىسەڭمۇ،
ئويلاپ سوزلە.
ئوغرى بولساڭ ئىناپ قىل،
قازىنىنى ئالساڭ تۇۋىغىنى قوي.
ئوغۇل تۇغسا ئۆزىدىن كورىدۇ،
قىز تۇغسا ياشقىلاردىن.
ئوغلۇمنىڭ بالىسى ئۆزۈمنىڭ بالىسى.
ئون ئولچەپ بىز كەس.
ئوتۇڭى يامان تورگە چىقالماپتۇ،
يىڭى يامان ئاش ئىچەلمەپتۇ.
ئوتكەمىدىن ئوتۇپ غەلۋىردە توختاپتۇ.
ئوتكەن ئۇمۇر ئاققان سۇ.
ئوتكەن كۈنىڭنى ئونۇتما،
شىر چۇرۇغۇڭنى قۇرۇتما.

ئوتكەن ئىشقا سالاۋات.

ئوتمەس ماتا،

زورلاپ ساتا.

ئوشىنگە لاپقۇت،

ئوتۇككە ئاپقۇت.

ئوچكىگە جان قايغۇسى،

قاسساپقا ياغ.

ئوزىدە يوق، ئالەمدە يوق.

ھويلاڭنى مەھكەم تۇت،

خوشناڭنى ئوغرى تۇتما.

ئوزەڭدىن چوڭىنى ھورمەتلە.

ئوزەڭنى بىل، ئوزگىنى قوي.

ئوزەڭنى ئەر چاغلانساڭ،

ئوزگىنى شىر چاغلا.

ئوزەم تاپقان بالاغا،

نەگە باراي داۋاغا.

ئوزى بۇ يەردە يۈرگەن بىلەن،

كوڭلى ھەر-يەردە پالاز قاقىدۇ.

ئوزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئىككى غېرىچ.

ئوزى تاپمىغان مالنىڭ قەدىرى يوق.

ئوزى تويماسنىڭ كوزى تويماس.

ئوزى ئولۇپ، ئوزى يېغلاپتۇ.

ئوزىدىن خورىڭى چوڭ.

ئوزىنى ئايمىغان سۇلتان،

ئايمىغان ئولتان.

ئوزىنى بىلگەن خار ئەمەس.

ئوزىنى سورىغان يۇرتنى سورايتۇ.
ئوزىنى سورىغان قازى ئالدىغا بارمايتۇ.
ئوزىگە يارىغان ئوزىگە يارايتۇ.
ئوي مۇشۇگىنى تالا مۇشۇگى قوغلايتۇ.
ئويۇڭگە كىرگۈزمە دەللىنى،

بۇزۇپ تاشلايدۇ ھەممىنى.

ئوگەنگەن بىكار كەتمەس.

نادانغا قىلغان ئىست سوزۇم.

ئولۇككە گور تېپىلار،

تىرىككە ئوي.

ئولۇكنىڭ ئوزى يامان،

ئۇرۇشقا قىنىڭ سوزى.

تىرىك ۋاقتىدا سەۋەپ قىل.

ئولگەننىڭ ئارقىسىدىن،

ئولگىلى بولماس.

ئولمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك.

ئوم ئەمگەكتە ئۇنۇم بار.

ساقالدىكى ئاشقا قوساق توپماس.

ساقلاساڭ ساق بولسەن.

ساقلىغىڭ — بايلىغىڭ.

ساڭا بېقىپ مەن،

ئىشىككە بېقىپ دەم.

ساماننىڭ ئاستىدىن سۇ يۇگۇرتىپتۇ.

ساناقسىزغا سان تەگدى،

ئىشتانسىزغا ئاغ.

ساندا بار، ساناقتا يوق،

سانى بار، ساپاسى يوق.

سەۋرى قىلساڭ، غورىدا ھالۋا پىشار.
سەۋزىدىن خەۋەر يوق،
پولۇ دەم يەپتۇ.
سوزاپ بىلىش ئەيىپ ئەمەس.
سوقۇشقا خوراز سەرمەس.
سۇ باشتىن لاي.
سۇ كېتىدۇ تاش قالدۇ.
سۇغا پىشقان كىشى يامغۇردىن قوقمايدۇ.
سۇنى كورمەي ئوتۇك يەشمە.
ۋەدىگە ۋاپا مەرتنىڭ ئىشى.
ئۇستاز بار يەردە قولۇڭنى تارت،
موللا بار يەردە تىلىڭنى.
ئۇستا كورمىگەن شاگىرت،
ھەر مۇقامدا يورغىلار.
ئۇيات ئولۇمدىن قاتتىق.
يۈتكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن.
ئۇزۇشنى بىلمىسەڭ سۇغا چۈشمە.
يۈزۈم ئاق بولسۇن دىسەڭ
ئىشىڭنى توغرا قىل.
يۈزۈمنىڭ قېلىنلىغى
جېنىمنىڭ راھىتى.
قاتاردىن قالغىچە،
خاتادىن قال.
ئەجرى قىلساڭ تاغدىن قاش تېشى چىقىدۇ.
قاغا جېنىدا قاق قىلۇر،
ئوز جېنىنى خوش قىلۇر.
قازاندا بولسا چۈمۈچكە چىقار.

قەست قىلغاننى پەس قىل.
 نە ئاغرىسا جان شۇ يەردە.
 قويىنى قاسناپ سويسۇن،
 ئالتۇننى زەرگەر سوقسۇن.
 قول ئىچىگە ئىگىلىدۇ.
 تىل يارىسى كەتمەس.
 قولۇڭدىن كەلگەننى ئېلىڭدىن ئايماس.
 قوسىغىڭدا ئاغرىق بولمىسا،
 تاۋۇز يىپىشتىن قورقما.
 قۇرۇق تاغار ئورە تۇرماس،
 قۇرۇق سوز قۇلاقتا خوش ياقماس.
 قىزىم ساڭا ئېيتاي،
 كېلىنىم سەن ئاڭلا.
 قىش ئوچىغى تار، قوپ ئويۇڭگە بار.
 قىشنىڭ سوغىغى ياندىن ئوتەر،
 ئەتىيازنىڭ جاندىن.
 قىرىسىز يەر بولماس،
 ھۇنەرسىز ئەر.
 كەڭ تون يىرتىلماس،
 كىڭەشلىك ئىش بۇزۇلماس.
 نامرات بولساڭ كۈچۈپ باق.
 يېڭىنى ئاينىغان كونا.
 كۆپ ئاڭلا، ئاز سوزلە.
 كۆپ يۇرگەندىن سورىما،
 كۆپنى كۆرگەندىن سورا.
 كۆپ ئوقىغان كۆپنى بىلۈر،
 ئوقىمىغان نېمىنى؟
 كورۇنگەن تاغ يىراق ئەمەس.

كوز قورقاق، قول باتۇر.
 كوزگە ئىلمىغان چۇماق
 پۇتقا سانچىلۇر.
 قوساقنى كەڭ تۇتسا،
 بىر تال ئۇزۇم قىرىق كىشىگە يېتىدۇ.
 كۈن ئارقىدا قالساڭ، يىل ئارقىدا قالسەن.
 كۈن چىقىمىسىمۇ كەچ بولىدۇ.
 كۈندە غوغا بېشىڭدا،
 ئويلماي قىلغان ئىشىڭدا.
 كۈندۈزى سوزلىسەڭ ئەتراپىڭغا باق،
 كېچىسى سوزلىسەڭ قۇلاقنى قۇلاققا ياق.
 كۈنلۈك يولغا چىقساڭ،
 ئايلىق ئوزۇق ئال.
 كۈننىڭ پىلانى سەھەردىن،
 يىلنىڭ پىلانى باھاردىن.
 كۈن نۇرىنى ئىتەك بىلەن ياپقىلى بولماس.
 كېيىنكى پۇشمان، ئۈزەڭگە دۈشمەن.
 كىشىگە قىلغان كىشىدە قالمايدۇ.
 كىشىنىڭ ھالىغا كىشى يەتمەس.
 ئېتىڭ ياخشى بولسا
 قامچا نىمە كېرەك؟
 قامچىغا كۇچىماي يەمگە كۇچا.
 ئېچىشقان يەرگە تۇز سېپىپتۇ.
 ئېسىلساڭ دارنىڭ ئىگىزىگە ئېسىل،
 پۇتۇڭ يەرگە تەگمىسۇن.
 ئىشەك - ئىشەكتىن قالسا قۇلغىنى كەس.
 ئىشەككە كۇچۇڭ يەتمەسە، ئۇر توقۇمنى،
 ئىشىكى يوق موللامنىڭ قۇلغى تېچ.

ئىشكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى،
مەن ئالدىرايمەن كەتكىلى.
ئېقىل ئاينىماس،
ئالتۇن چىرىماس.
ئېقىلدىن ئارتۇق بايلىق يوق،
ئېقىلغا ئىشارەت، نادانغا جوۋالدۇرۇز.
ئىشلىسەڭ پۈتەر،
ئىشلىمىسەڭ ئوتەر.
ئىشلىسەڭ چىشلەيسەن.
ئىشلىگەننىڭ ئاغزى ئاشقا تىگەر،
ئىشلىمىگەننىڭ بېشى تاشقا.
ئىزا يىگىنىم - غىزا يىگىنىم.
ئىلاننىڭ تېشى سىلىق،
ئىچى زەھەر.
ياتقان ئىلاننىڭ بېشىنى قوزغىما.
ياتنىڭ يېنىدىن ئوتەر،
تۇققاننىڭ جېنىدىن.
ئېقىللىقنىڭ قەدىرى،
ئاخماقنىڭ يېنىدا بىلىنەر.
ئېغىرلىق دانالىق،
يېنىكلىك نادانلىق.
ئېغىز يۈگرىگى باشقا،
پۇت يۈگرىگى ئاشقا.
ئىت ئىگىسى بىلەن كۈچلۈك.
ئىشنىڭ ئىگىسى بولسا، بورىنىڭ خۇداسى.
ئىش ئوملۇكتە، كۈچ بىرلىكتە.
ئىش ئۈستىدىن قورقار.

ياخشى ئاتقا بىر قامچا،
 يامان ئاتقا مىڭ قامچا.
 ياخشى دوست باشقا كۆن چۈشكەندە بىلىنەر.
 ياخشى سوز تاشنى يارىدۇ،
 ياخشىدىن نام قالدۇر،
 ياماندىن دات.
 ياخشىغا كورۇم يوق،
 يامانغا ئولۇم.
 ياخشىلىق كورۇنمەس،
 يامانلىق كومۇلمەس.
 ئۇچىسى قىچىشقان ئشەك،
 تۇگمەن بېشىغا بېرىپ ھاكر ايدۇ.
 ياغاچ قازاندا ئاش بىر قېتىم پىشىدۇ.
 ياغ بىلەن گوش بىر تۇققان،
 پىيازنىڭ كويگىنى كويگەن.
 يارنى تاپقاندا گەپ يوق،
 گەپنى تاپقاندا يار.
 يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس،
 چېڭى چىقسا دېڭى چىقماس.
 ياغاچ قۇلاققا گەپ ئوتتەس.
 يالغۇز قالغان قوينى بورى يەر.
 يامان ئاتاق بىلەن ياشىغىچە،
 ياخشى ئاتاق بىلەن ئولگەن ياخشى.
 يامان ئىنەك ئولمىگىچە، سۇتلۇك ئاتالماس.
 ياشلىق نادانلىق، قېرىلىق بەكۇاشلىق.
 يامانغا ياغ ياراشماس.

ئوچكىگە يۇمغاقسۇت،
 يەر ئالتۇن قوزۇق،
 غاجلاپ يىسەڭ تۈگمەس.
 يول ئازاۋى
 گور ئازاۋى.
 يولدا قۇشۇلغان ھەمرا ئەمەس.
 يىتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە،
 بۇرنى تاشقا تېگىپتۇ.
 يېقىن تۇرسا چىشلىشىدۇ،
 يىراق تۇرسا كىشىشىدۇ.
 يېقىندىن خوتۇن ئالساڭ،
 قولۇغۇڭ تىنچماس.
 يېغى ياندىن قوپار،
 بالا قېرىنداشتىن.
 يىمىشلىك دەرەخنىڭ بېشى توۋەن،
 بىلىملىك ئەرنىڭ يۈزى.
 يېنىڭدا كىم بولسا،
 چىرايلىغىڭ شۇ.
 يىراق يەردىن ئات ئالما،
 يېقىن يەردىن قىز.
 يىراقتىكى تۇققاندىن
 يېقىندىكى خوشناڭ ياخشى.
 يىراققا بەرسەڭ،
 يېقىندىن ئالسىن.
 يىقىلغان چېلىشقا توپماپتۇ.
 غەيرەتلىك ئەردىن،
 تاغ قېچىپ قۇتۇلماس.

غۇجامنىڭ ئېتى ئۇلۇغ،
سۇپىسى قۇرۇق.
غۇجامنىڭ غۇجىسى بار،
چامغۇرنىڭ ئورنىسى.
ئالتۇن تاۋاقتا سۇ ئىچىمەن.
گەپ يەردە ئەمەس، ئەردە.
گەپنى قىل سىغار يەرگە،
سۇنى سەپ سىگەر يەرگە.
مەرتنى مەيداندا سىنا.
مەن كۆيەر مەن بالامغا،
بالام كۆيەر بالىسىغا.
مۇزايىنىڭ يۇگىرىنى سامانلىققىچە.
موللا تولا بولسا قوي ھارام بولىدۇ.
موللىغا بەردىم ئوقىسۇن دەپ،
ئۇستىغا بەردىم تۇقسۇن دەپ.
مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن.
مۇشۇكنىڭ قېشىدا گۆش تۇرماس.
مۇھەببەت ئولۇمنى يېگەر.
مېھماننىڭ كېتىشىنى سورىما،
كېلىشىنى سورا.
مېھنەتنىڭ تېگى راھەت.
مىڭ ئاڭلىغان بىر كورگەنگە يەتمەس.
نامراتچىلىق تاشتىن قاتتىق.
نامراتنىڭ نېنى يانچۇغىدا.
نەگە بارساڭ قازاننىڭ قۇلىغى تورت.
چىچەكنىڭ ئېتى يامان،
قىزىلنىڭ يېلى.
خوتۇنۇم ئولدى قامچام سۇندى.

دۇشمەن بۇيرىسا بارما.
دوست بۇيرىسا قالما.
داۋاسىز دەرت بولماس،
ھەۋەسسەز قېرى.
رەختنىڭ ياخشىسى تاۋا،
توننىڭ ياخشىسى چۇۋا.
قانائەتلىك قوساق تويغۇزدۇ،
قانائەتسىز كالا سويغۇزدۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى:

سۇلتانەم ئومەر

ئانىسى تەپكەن موزاينىڭ گۈشى ئاغرىمايدۇ.
ئالدىراشنىڭ تۇۋى ئوكۇنۇش.
ئاز سوزلە، كۆپ ئاڭلا، ئاز يە، كۆپ چاينا.
ئاۋىلىدا مېنىڭ ئىدى، سۇرۇۋىدىم دۇرا بولدى.
باشنىڭ ساقلىغى بولسا، تەننىڭ ساقلىغى بولىدۇ.
بىرىگە ئولۇم تىلىگىچە، ئۈزەڭگە ئومۇر تىلە.
بىلگەنگە ياخشىلىق قىلغىنىڭ بىكار، تىگىشىمىغانغا سوز.
بېشىڭ نەدىن كەتتى، ئاغزىڭدىن.
بەرگەن بەككە ياراپتۇ، بەرمىگەن كىمگە؟
بورنى قانچە باقساڭمۇ، ئىككى كوزى جاڭگالدا.
دوغا نەدە بولسا، غوغا شۇ يەردە.
دىخانچىلىق بەزىدە چىلىق - چىلىق، بەزىدە قۇرۇق پىلىك.
ئېقىلىسر باشنىڭ جاپاسىنى ئاياق تارتار.
ئېغىرلىق - راخمانلىق، يېنىكلىك - شەيتانلىق.

گۈل چىرايلىق بولسا كېيىنەك قونىدۇ.
 كىشىنىڭ ئاغزىغا قارىغان ئاچ قالار.
 كوڭۇل كوڭۇلدىن سۇ ئىچەر.
 ماى سېسىما تۇز سېپەر.
 تۇز سېسىما نىمە سېپەر؟
 نىيىتى يامان ئادەم دايم باشقىلاردىن ئېيىپ ئىزلەيدۇ.
 ئوزى قىلغان ئەر ئوزى يىغلىمايدۇ.
 ئوزەڭنىڭ كوڭلىنى ئايغىچە،
 دوستۇڭنىڭ كوڭلىنى ئايا.
 ئوكۇزنى كاردىن چىقارغان بويۇنتۇرۇق،
 ئۈمىتىسىز پەيغەمبەر، مۇرتسىز پىر يوق.
 پۇل تاپقىچە يول تاپ.
 پايدىسىز كىلىشىمدىن، پايدىلىق جىدەل ياخشى.
 پايدىسى يوق مازاردىن شېيخۇمۇ قېچىپتۇ.
 چاشقان تەشكەن سۇپۇردىن ئۇن قۇيۇلۇپرىدۇ.
 سىمىزنىڭ پۇتى سەككىز.
 ساغلام روھىسىز ساغلام تەن بولماس.
 قولى گال ئۈستىدىن ئايغى ئىتتىك گاداي ياخشى.
 شەرىئەتنىڭ يەتمىش ئىككى پۇتمىغى بار.
 ياشلىق — يالقۇن، قېرىلىق — كۈل.
 يامغۇردىن قېچىپ قار ئاستىدا قاپتۇ.
 يېقىننى ئاراز، ئامراقنى يىراق قىلىدىغان غەيۋەت.
 ياخشىنىڭ گېپى ماي بولىدۇ، ياماننىڭ گېپى لاي.
 قالاشنى بىلسەڭ قارمۇ كۇيۇدۇ.
 قىمىر كالا تولا مورەيدۇ.
 قىزلىق ئوي خان كوۋرىگى.
 قىزلىق ئويگە قىرىق ئات باغلىنار.

ئەر يېڭىلىسە قولغا چۈشۈدۇ،
قۇش يېڭىلىسە تورغا.
ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا،
نامراتلىقتا پۇتلاش.
ئەرنىڭ يۈز خەتىرىنى قىلمىغان خوتۇن،
پىرگىمۇ دوست بولالمايدۇ.
ھاياتلىغىمدا ئەيلىمىدىڭ يات،
ئولگىنىمىدە قىلمىغىن پەريات!

توپلىغۇچى: ئابدۇراخمان ئەبەي

ئادەمگە رەچىلىك كىچىككىنە يەردە.

ئالدىرىغان قىز ئەر تاللىماس.

ئالتۇن ئۇزۇككە ياقۇت كوزە.

ئاچچىق ئەقىلى كېسىدۇ.

ئات ئالساڭ مىنىپ كور،

چىنە ئالساڭ چېكىپ كور.

ئاتنىڭ تەپكىنى ھار ئەمەس،

ئىشەكنىڭ تەپكىنى ھار.

ئاغزى ئوچۇق ئاچ قالماس.

بالا كورگەننى دورايدۇ،
قېرى كورگەننى سورايدۇ.

بالا - قازا قاش - كىرىپكىنىڭ ئارىسىدا.

بارچە ياخشى، مەن يامان،
بارچە بۇغداي، مەن سامان.

باتۇر ئاڭقاۋ كېلىدۇ، پالۋان ئۆكتەم.

باي سېغىنغاندا يەر،
كەمبەغەل تاپقاندا.

بېخىل ئالغاننى ئۇنتۇلار،
سېخى بەرگەننى.

بىر كوزى قاسساپتا،
بىر كوزى ناۋايدا.

بولغانسېرى بولغۇسى كېلەر.

بەرسە قولدىن ئالار،
بەرمىسە يولدىن.

بورىنىڭ بالسى بورە.

دوست كوپ، توغرىسى ئاز.

ئېشەك باينىڭ، تاغار باينىڭ،
يىقىلسا يولمەيمەن، ئۆلسە تولمەيمەن.

خانغا يارىغان ئېشىم تازغا يارماپتۇ.

كىمىنىڭ مېلى كىمگە قالماستىن،
كىمىنىڭ يارى كىمگە (قالماستىن).

كىشىنىڭ ئېشىنى يېسەڭ، تىلىڭ قىسقىرار.

كورسە ھالى يوق،
كورمىسە كارى يوق.

”ماقۇل“ غا جاۋاپ يوق.

مىڭ پىراقىڭدىن بىر ئەلىمىڭ يامان.

مەيلى بارغا مايىل بول.

نان تۇرۇپ قالسا سۇغا يۇگۇر،
سۇ تۇرۇپ قالسا گورگە يۇگۇر.

نەشپۇتنى نەۋرەڭگە قوي،
شاپتۇلنى مېھمانغا.

پاختەكتە بار كوڭۇل تورغايدا يوقمۇ؟

چاۋاك ئىككى قولدىن چىقىدۇ.

چوگۇن تاشسا ئوز بويىغا تاشار.

توڭگۈزنىڭ بىر تال تۈگىنى يۈلەيمىس يۇلغان،

تۇرقى ئىنسان، قىلغى ھايۋان.

تۇققاندىن يامانلىغان ئەقىلنىڭ يوقلۇغى،
تاماقتىن يامانلىغان قوساقنىڭ توقلۇغى.

تۈگىنى شامال ئۇچۇرسا،
ئۈشكىنى ئاسماندا كۈر.

ئۈستاز ئۈتتۈلماس.

شەنبە شىكار، ئازنا بىكار.

شەرىئەتنىڭ مىڭ بىر پۇتىغى بار.

يامان ياماندىن قورقار،
كەتمەن ساماندىن.

يولنى يۈرگەن يېڭىدۇ.

يەرنىڭ كوزى ئاچ.

ھورۇننىڭ ھۇنرى ئۇيقا.

قايناق سۇ ئىچ، كوڭلۇڭ تېچ.

قاغا تېوت قاراپ، بىر چوقۇيدۇ.

قويىنى سەركە باشلايدۇ.
ئويۇننى ئەرگە (باشلايدۇ).

قوي تۇغىدۇ بىرە - بىرە، يۇرىدۇ گىرە - گىرە،
ئىت تۇغىدۇ گىرە - گىرە، يورىدۇ بىرە - بىرە.

قۇيرۇغىنى كوتەرگەن كالا تېزەكلىمەي قالماس.

ئەسكىنى ئەپلىگىچە ئېسىڭ كېتەر.

ئولۇمدىن قورققان ئاشىق ئەمەس.

توپلىغۇچى: مەھەممەت رەھىم

بۇلاق

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى .
شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپخانىسى تارقىتىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1981 - يىلى 12 - ئاي 1 - نەشرى
1982 - يىلى 5 - ئاي 1 - بېسىلدى
كىتاپ نومۇرى: M10098.574
باھاسى: 0.71 يۈەن

源 泉

(维吾尔文)

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放路306号)

新疆新华书店发行 新疆新华印刷厂印刷

850×1168毫米 32开本 12.25印张 1插页

1981年12月第1版 1982年5月第1次印刷

印数:1—20,000

统一书号: M10098·574 定价: 0.71元

书号：10098·5747
定价：0.71元